Willy Schuyesmans

Hoerenjong

Over dit boek

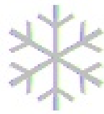
Maria da Luz is de 13-jarige dochter van een bordeelhoudster in Lissabon. Wanneer die stad op 1 november 1755 grotendeels vernield wordt door een zware aardbeving, ontsnapt Maria op het nippertje aan de dood. Ze wordt opgevangen door een familie van vrijdenkers die helemaal in de ban zijn van de prille Verlichting, maar daar heel discreet over zijn uit vrees voor de alomtegenwoordige Inquisitie.

Ze voeden Maria op, leren haar lezen en brengen haar in contact met de ideeën van filosofen als Spinoza en denkers als Diderot. Het meisje ontwikkelt een kritische geest en gaat zich steeds meer vragen stellen bij het onwrikbare geloof van haar stadsgenoten die ervan overtuigd zijn dat de aardbeving een straf van God is geweest voor hun zonden.

Terwijl de stad heropgebouwd wordt door de man die later de titel van markies van Pombal zou krijgen, raken steeds meer mensen ervan overtuigd dat de aardbeving geen vingerwijzing van God is geweest, maar een natuurverschijnsel. Beetje bij beetje lijkt de Verlichting veld te winnen bij een deel van de bevolking, al blijven de Inquisitie en de donderprekers de mensen bedreigen met onheil en hellevuur.

Misschien is Maria iets te enthousiast over de nieuwe wind die door Europa waait. Wanneer ze zich inlaat met de smokkel van door de

Kerk verboden boeken werkt ze zichzelf in de problemen en komt ze in contact met de Inquisitie.

Op de laatste pagina's van dit boek vind je een alfabetische lijst met **historische** en *fictieve* personages.

Willy Schuyesmans

Hoerenjong

COLOFON
HOERENJONG
ISBN 978-94-913-6182-1
D/2013/Willy Schuyesmans, uitgever/
NUR 300 342

Website: **www.schuyesmans.be**
E-mail: **willy@schuyesmans.be**

Voor R.,
mijn bewogen beweger,
mijn α en mijn ω.

De natuur, zo wordt wel gezegd, is zonder God niet verklaarbaar. Dat zou betekenen dat om iets uit te leggen wat je maar half begrijpt, je een reden nodig hebt waarvan je helemaal niets begrijpt.
Paul Henri Thiry d'Holbach (Le bon sens)

Heaven is a place on earth with you.
Lana del Rey (Video games)

Wees blij dat het leven geen zin heeft.
Jaap van Heerden

De schrijver leeft van zondige gedachten.
Guus Kuijer (Twitter)

DEEL I

Geschonden

Dinsdag 7 oktober 1755
Feest van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans

Hoewel Maria da Luz in zonde was verwekt, had eerder niemand haar 'hoerenjong' genoemd. Daar dacht ze over na op de ochtend van haar dertiende verjaardag terwijl ze in de schemering naar de vissersboten keek die traagzaam op de Taag voorbijgleden. Ze zat met opgetrokken benen – haar rokken kuis in haar kruis gedrukt zoals *mãe* haar dat geleerd had – te luisteren naar het water dat tegen de kaderand klotste en spetterde. De koude van de blauwe steen drong door haar jurk heen en stuurde een nauwelijks voelbare rilling langs haar ruggengraat.

Hoerenjong. Maria liet de kralen van haar rozenkrans door haar vingers glijden, maar bidden deed ze niet. Ze dacht aan de luitenant en wat die gisteravond had gezegd. En aan wat *mãe* daarop geantwoord had. Plotsklaps besefte ze dat ze vandaag over precies een jaar geen maagd meer zou zijn.

Maria had wel kunnen huilen, al kon ze met de beste wil van de wereld niet bedenken waarom. Naar het feest van haar ontmaagding keek ze al langer uit met een mengelmoes van hunker en huiver. Nu *mãe* daar ineens een datum op had geprikt, voelde haar hart als een warklomp van gevoelens, van gloed en passie enerzijds, van tegenzin en afschuw anderzijds. Van angst ook, misschien nog het meest voor de luitenant die haar gisteravond in de salon 'hoerenjong' had genoemd.

Zelfs voor een maandagavond was het niet druk geweest in *Casa Loba*, hooguit drie klanten, de luitenant inbegrepen. Die kwam vaker op

maandag, omdat hij 's zondags dienst had en daags daarop dus vrij was. Gisteravond zat hij met *mãe* op zijn schoot in de sofa. Hij streelde haar borsten, kuste haar zelfs, maar hield intussen de hele tijd zijn ogen op Maria gericht. Het meisje was er wat ongemakkelijk van geworden en had zich afgevraagd of de anderen het ook hadden gemerkt. Beatriz zat met haar rug naar haar gekeerd aan tafel met twee heren die *aguardente* dronken. De tweelingen Dafne en Dulce hingen samen aan de bar en lachten om een grap. Mirèlha, de Française met wie Maria goed kon opschieten, had haar vrije avond. Niemand scheen de flirterige blikken van de luitenant op te merken. Tot hij plotseling, terwijl hij het meisje strak in de ogen keek, luidop zei:

'Zeg, Alice, wanneer mag ik nu eindelijk dat hoerenjong van je neuken?'

Maria was geschrokken opgestaan en naar de keuken gelopen waar Rosinha nog aan het opruimen was. Nog voor de deur met een klap achter haar dichtviel, had ze haar moeder duidelijk horen zeggen:

'Geduld, Jardim, geduld. Ze is nog maar dertien. Ze bloedt nog niet eens. Volgend jaar, op haar veertiende verjaardag, mag je op haar bieden.'

Rosinha had verbaasd opgekeken toen Maria als een opgeschrikt paard langs haar heen galoppeerde, slaapwel mompelde en de trap opliep naar haar zolderkamertje. Meestal wilde ze 's avonds liefst zo lang mogelijk in de salon, waar de meisjes hun klanten ontvingen, blijven hangen. Pas wanneer ze met de heren naar hun slaapkamers trokken, brak bedtijd aan voor Maria, al moest Rosinha haar daar veelal toe pramen.

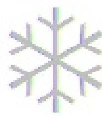

Agostinho da Silva, door iedereen *o monstro* genoemd, was rillend van de ochtendkou wakker geworden toen de klokken van de patriarchale kerk begonnen te luiden. Hij had zoals wel vaker de nacht doorgebracht in het kleine parkje achter de kerk tegen een muurtje, goed verborgen achter de struiken. Agostinho klauterde rechtop, sloeg een paar keer met zijn armen om zijn lijf om het warm te krijgen en leegde zijn ochtendblaas tegen een boom. Dan stopte hij zijn deken in zijn plunjezak, wandelde tot bij het fonteintje en sprenkelde het frisse water over zijn gehavende hoofd. Hij vulde zijn tinnen beker, waarin hij straks wat muntjes hoopte te verzamelen, en dronk met gulzige teugen van het frisse water, terwijl de rest verloren liep langs de uitwassen van zijn gezicht.

Agostinho haastte zich naar de ingang van de kerk en ging bovenaan de trap zitten terwijl de eerste kerkgangers naar binnen stroomden. Hij zette zijn tinnen bedelnap voor zich en mompelde met zijn verminkte mond een vage zegenwens voor iedere passant. Velen gooiden hem een muntje toe, maar bijna niemand keek hem daarbij aan. De aanblik van de uitwassen die uit zijn wangen, zijn lippen en zijn kin groeiden, vrijwel zijn hele gezicht bedekten en als bloemkolen tot op zijn borst hingen, deed de mensen gruwen. Ach, Agostinho was eraan gewend geraakt. Als kind al had hij een gezwollen kaak en die gezwellen waren blijven groeien. Dat de kinderen uit de buurt hem pestten en een monster noemden, had hem ooit veel pijn gedaan, maar op een dag had hij besloten zich daar niets meer van aan te trekken en zijn eigen weg te gaan. Hij was een jongeman nu en na de dood van zijn moeder had zijn vader hem het huis uitgezet. Sindsdien was hij op zichzelf aangewezen en kwam hij als bedelaar aan de kost. Werk vinden was er vanzelfsprekend niet bij en aan meisjes moest hij helemaal niet denken.

Zijn bijnaam *o monstro* droeg hij als een geuzennaam en al bij al was hij redelijk tevreden met het lot dat God hem had toebedeeld.

Agostinho zag de mensenstroom aangroeien en glimlachte onzichtbaar achter zijn gezwellen. Een Mariafeest – zelfs midden in de week – trok altijd veel volk. Na de mis in de patriarchale had hij tijd zat om de hoogmis in de kathedraal te halen. Het beloofde voor hem een vruchtbare dag te worden.

'Kom, Maria, we gaan. Het is tijd voor de mis.'

De stem van Rosinha. Maria keek achterom, glimlachte flauwtjes naar haar min en stond op. Ze liepen samen de trappen van de kade op naar het *Terreiro do Paço*, waar de groenteverkoopsters hun waren hadden uitgestald. Op het plein voor het koninklijk paleis was het al vroeg druk. Koetsen en sjezen reden af en aan. Soldaten van de koninklijke wacht marcheerden voor de galerijen. Kooplieden loodsten hun muilezels vol koopwaar door de menigte. Een lakenverkoper spreidde zijn stoffen uit op een lange tafel en liet zijn klanten de kleuren keuren en de kwaliteit voelen. De *azulejos*, diepblauwe tegeltjes die de open gebouwtjes van de vismarkt en de vleesmarkt versierden, schitterden vrolijk in de zon. De zwarte silhouetten van de visvrouwen staken scherp af tegen de rode ochtendgloed. Terwijl hun mannen de netten oprolden en herstelden, hadden zij hun schamele vangst in

manden en bakken uitgestald en trokken nu hun zwarte sjaals wat strakker om hun schouders tegen de ochtendkou.

Rosinha torste haar boodschappenmand die volgeladen was met uien, prei, tomaten, knoflook en nog meer verse groente. Bovenop lag een hele schelvis die ze als middagmaal voor de meisjes zou klaarmaken. Maria volgde haar op enkele stappen afstand. Ze staken samen het plein over en namen de doorgang van de *rua da Capela* naast het koninklijk paleis, waar de klok op de toren net acht uur sloeg. Ze haastten zich langs de noordgevel van het splinternieuwe operagebouw naar de patriarchale kerk waar de mis intussen begonnen was. Terwijl ze de trappen opliepen, viste Rosinha een muntje uit haar geldbeugel. Ze gaf het aan Maria en wees met haar kin naar *o monstro*. Maria bukte zich om het muntje in de bedelnap te leggen en keek Agostinho heel even recht in zijn ogen. De bedelaar knikte haar bijna onmerkbaar toe, dankbaarder voor haar blik dan voor het geld.

Hoewel het een dinsdag was, zat de kerk toch bijna vol vanwege het feest van de Heilige Maagd Maria van de Rozenkrans. Rosinha zette haar mand neer, knielde in de middengang en strekte haar armen uit naar de kruislieveheer die hoog boven het altaar hing. Maria knielde naast haar neer, bootste haar gebaren na en keek naar de bebloede knieën die Jezus bij zijn valpartijen met het kruis had opgelopen en die haar altijd

pijnlijker leken dan de kruiswonden zelf.

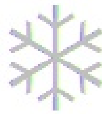
Ze schoven samen achterin tussen het gewone volk. Wanneer ze op haar tenen stond, kon Maria net het geschoren kruintje van *monsenhor* Sampaio zien over de met pruiken bedekte hoofden van de hoge heren die voorin zaten heen. Maar het deerde haar nauwelijks dat ze het schouwspel vooraan niet kon zien. Ze sloeg haar ogen op naar het beeld van de Heilige Maagd van de Rozenkrans, waar ze vlakbij zat. Ze verschoof een kraal tussen haar vingers terwijl ze werktuigelijk aan een zoveelste weesgegroetje begon: *Avé Maria, cheia de graça, o senhor é convosco.* Ze liet de kralen een voor een over haar wijsvinger schuiven. Daar werd ze rustig van.

Toch dwaalden Maria's gedachten steeds weer af naar de gebeurtenissen van gisteravond. Waarom had de luitenant haar 'hoerenjong', '*filha da puta*' genoemd? Dat had hij eerder nooit gedaan. De luitenant – Maria weigerde resoluut hem Jardim te noemen – kende ze al van toen ze nog een kleuter was. Een vaste klant. Of eigenlijk meer dan een vaste klant. Hij was altijd al in *Casa Loba* geweest, zolang Maria het zich kon herinneren. Elke week liep hij twee, drie keer langs. Op maandag, zijn vrije dag, was hij er zeker en *mãe* hield die avond altijd vrij voor hem. Maar ook op andere avonden kwam hij vaak onverwachts langs, zelfs wanneer hij dienst had. Als *mãe* al een klant had, ging hij net zo vlot met een van de andere meisjes naar boven voor een vluggertje. Zijn paardenknecht bleef dan wachten voor de deur in de *rua da Boca da Loba* en hield het paard strak bij de teugels. Eén keer was de knecht helemaal in de war naar binnen gehold en had geroepen dat *senhor* Jardim da Fonseca onmiddellijk naar buiten moest komen. Een ordonnans die hem tijdens de diensturen voor het bordeel had aangetroffen, had hem gesommeerd zich meteen met zijn meester aan te melden bij de generaal. De luitenant had zijn rampetampen abrupt

onderbroken, was spiernaakt de kamer van Dafne uitgehold, de trap af, terwijl hij op weg naar buiten hinkelend probeerde zijn broek op te hijsen en zijn uniformjasje aan te trekken. Net voor de buitendeur liet hij nog zijn steek vallen, die hij bliksemsnel meegriste en op zijn hoofd plantte. Luttele seconden later hoorden ze in *Casa Loba* de hoefijzers op de straatstenen kletteren, waarna de meisjes en de aanwezige klanten een kwartier lang in een lachstuip hadden gelegen. Zelfs Rosinha – die het vanuit de keuken had gezien – kon een lachje niet onderdrukken.

Maria schrok op uit haar overpeinzingen toen de gelovigen met veel gedruis gingen staan en ergens ver vooraan een in goud geklede diaken monotoon zijn stem verhief voor het evangelie: '*Sequentia sancti evangelii secundum Lucam. In illo tempore: Missus est Angelus Gabriel a Deo...*' Maria begreep er geen woord van, maar ze vond zijn stem wel mooi. Ze liet haar blik over het Mariabeeld dwalen, dat oplichtte in het flakkerende kaarslicht. Het was een mooi beeld. Zo stelde ze zich Maria ook echt voor, als een lieve moeder die haar vanuit de hemel volgde en haar behoedde voor onheil en dommigheden. Ze stuurde vaak schietgebedjes naar Maria. Dat had Rosinha haar geleerd. Die prevelde de hele dag, half in zichzelf, en liet daarbij geen heilige ongemoeid. Vooral Antonius van Padua, van wie ze een beeltenis naast haar bed had staan, was Rosinha's persoonlijke klaagmuur. Als ze ergens mee zat, iets niet kon vinden, pijn had in haar voeten na een dag in de keuken of als het zondige gedoe in de salon en de slaapkamers van *Casa Loba* haar teveel werd, kreeg de geliefdste heilige van Portugal een schietgebedje om zijn oren. Maar ook Mateus – de patroon van haar gestorven kind – riep ze om de haverklap aan om een goede prijs te krijgen op de markt of voor andere geldzaken. En dan was er natuurlijk nog *Nossa senhora*, moeder Maria, bij wie Rosinha al haar ongenoegens en zorgen ventileerde. *Nossa senhora, haal dat kind weg uit dit oord van verderf.*

De schietgebedjes die Maria da Luz uitsprak, waren heel anders. Om te beginnen, bad ze alleen maar tot haar eigen patrones, *Nossa senhora do Rosário*, Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans. Al die andere heiligen zegden haar niet zoveel. Ze lachte Rosinha uit als ze merkte dat die de beeltenis van Antonius weer eens onder haar hoofdkussen had verstopt om daarmee de heilige te straffen die haar na drie dagen smeken en bidden een verloren keukenmesje nog altijd niet had laten vinden. Daarmee mocht je de heiligen toch niet lastigvallen, vond Maria. Voor de serieuze dingen van het leven, kon ze wel terecht bij haar patrones. *Nossa senhora, sta me bij op de dag van mijn ontmaagding, maar zorg ervoor dat niet de luitenant de bieding wint.*

Gaetano Majorano, door iedereen Caffarelli genoemd, zat verstrooid voor zich uit te staren terwijl de diaken de laatste regels van het evangelie zong. De beroemde Italiaanse castraatzanger zat helemaal vooraan in gezelschap van zangers en muzikanten die de koning voor het nieuwe operagebouw in dienst had genomen. Caffarelli kende natuurlijk Latijn, maar toen hij de eerste zinnen had beluisterd waarin de engel Gabriel aan Maria komt vertellen dat er een kind in haar buik zal groeien en dat ze een zoon zal baren zonder ooit gemeenschap met een man te hebben gehad, besloot hij voor zichzelf dat hij de rest van het verhaaltje wel kende en liet hij zijn gedachten dwalen. Hij vond dat de diaken

weliswaar geen slechte stem had, maar toch best een paar zanglessen zou kunnen gebruiken. Misschien moest hij hem na de dienst hierover aanspreken. Hij berekende alvast hoeveel hij voor een paar uurtjes les zou kunnen aanrekenen.

Caffarelli stond op uit zijn met rood fluweel beklede bank toen de priester met zijn ijle stem de geloofsbelijdenis inzette en zong luidop mee: *Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.* Hij keek verstoord vanuit zijn ooghoeken achterom naar een man in uniform die een octaaf te laag het gezang meebromde. Zijn goede vriend, de tenor Anton Raaff, die naast hem zat, begreep meteen waaraan Caffarelli zich ergerde en schoot in de lach. De castraatzanger trok zijn wenkbrauwen omhoog, krabde met zijn wijsvinger onder zijn pruik en schudde zijn hoofd om zo'n gebrek aan muzikaliteit. Hij had natuurlijk makkelijk praten: muziek was zijn leven. En hij was er goed in, misschien de beste van de wereld. Samen met zijn vriend Farinelli, die nu een contract had aan de opera van Madrid, beheerste hij al jaren het muziekleven in zowat heel Europa. De castraten waren supersterren, steeds onderweg van wereldstad naar wereldstad. Caffarelli had gezongen in Napels, Bologna, Wenen, Londen en Madrid en nu zelfs in Lissabon. Hier aan de Taag stond het mooiste operagebouw van heel Europa. Nagelnieuw. Koning José had er een fortuin aan besteed en het mocht dan ook gezien worden. De zaal had tweeëndertig loges in vier verdiepingen boven elkaar. Achteraan was de koninklijke loge, bekleed met marmer en brons, en overal in de zaal schitterden versieringen in bladgoud. Drie, vier keer per week was er een voorstelling en minstens eens per week woonde de koning met zijn gevolg die zelf bij. Caffarelli was trots dat de koning hem geëngageerd had voor dit prachtige theater. Precies een half jaar geleden, op 31 maart – de verjaardag van de koningin nog wel – had hij er geschitterd in *Alessandro nell'Indie*, de

nieuwe opera van David Perez, speciaal gecomponeerd voor dit theater. Er stonden echte paarden op de scène, een heel leger soldaten en hij zong zijn aria's met de hoogste noten die ze in Lissabon ooit een man hadden horen zingen en het applaus bleef maar duren, hield niet meer op! Wat een triomf was het geweest. Wat een triomf!

Caffarelli schrok op uit zijn dromerijen toen Anton hem met zijn elleboog aanstootte om hem duidelijk te maken dat hij moest knielen voor de consecratie. Verstrooid keek hij naar *monsenhor* Sampaio die eerst de hostie en daarna de kelk omhoogstak terwijl een acoliet op de gong sloeg. Tersluiks keek hij langs de rij met muzikanten en zangers tot hij ineens de arrogante kop van Gaetano Guadagni in het vizier kreeg, de castraatzanger die straks zou schitteren in de nieuwe opera *Antigono* die op 16 oktober in première zou gaan. Caffarelli zou zelf maar een kleine rol spelen in die opera, maar dat stoorde hem niet zo. Jaloersheid was zijn ding niet. Maar sinds de grote componist Georg Friedrich Händel in Londen speciaal voor Guadagni vier aria's uit zijn *Messiah* had herschreven, liep de jonge castraat een beetje naast zijn schoenen. Dat wrong bij Caffarelli. Guadagni was een aansteller, een strever en dat terwijl zijn stem niet kon tippen aan de zijne. Caffarelli mocht hem niet.

Maria probeerde de letters te lezen die in een gouden krans om het hoofd van het Mariabeeld waren gedrapeerd. Het laatste woord herkende ze

meteen: MARIA. Haar naam en die van haar patrones, het eerste woord dat ze had geleerd. Mirèlha, het enige meisje in *Casa Loba* dat van betere komaf was en naar school was geweest, leerde Maria lezen. Dat ze altijd maar met haar neus in een boek zat als ze vrij was of op klanten wachtte, fascineerde Maria mateloos.

'Waarom kijk jij altijd in een boek?' had ze ooit gevraagd.

'Ik lees', had Mirèlha geantwoord.

'Er staan toch geen plaatjes in', merkte Maria op.

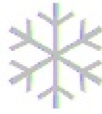
'Nee, alleen letters. Die vertellen een verhaal.'

'Vertel het mij.'

Mirèlha had haar een verhaal verteld over liefde en jaloersheid. Maria had met open mond geluisterd en toen het verhaal uit was, had ze om nog een verhaal gevraagd. Mirèlha had geglimlacht en gezegd:

'Ik weet iets beters. Zal ik je leren lezen?'

Dat was enkele maanden geleden en sindsdien hadden ze elke middag nadat Rosinha de tafel had afgeruimd en het nog rustig was in de salon een halfuurtje samengezeten, gebogen over een boek. Maria had intussen alle letters geleerd en slaagde er nu vrij makkelijk in een eenvoudige zin te lezen en te begrijpen. Maar in de kerk bij het Mariabeeld voelde ze zich verloren. Het lukte haar wel de letters te ontcijferen en de woorden binnensmonds uit te spreken, maar ze begreep er geen woord van. Er stond: *Sancta Dei Genitrix, Semper Virgo Maria.* Alleen dat laatste woord begreep ze. Zou dit Latijn zijn, diezelfde vreemde taal die de priester gebruikte en waar zij geen jota van begreep? Ineens voelde Maria zich teleurgesteld. Zelfs al had ze leren lezen, ze zou nog lang niet alles kunnen begrijpen wat geschreven was.

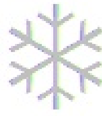
Agostinho da Silva schrok wakker uit zijn hazenslaapje toen de kerkdeuren in hun hengsels knarsend opendraaiden. De mis was afgelopen. Hij draaide een kwartslag en ging rechtop zitten op de hoogste trede terwijl de hoogwaardigheidsbekleders naar buiten traden. Hij herkende *monsenhor* Sampaio – nog gekleed in albe en stola – die druk in gesprek was met Sebastião José de Carvalho e Melo, de minister van de koning. Agostinho schoof zijn bedelnap zo ver naar voren dat De Carvalho er bijna op trapte, maar toch liep hij verder de trappen af zonder iets te geven. Hij nam afscheid van Sampaio en stapte haastig in een klaarstaande karos met twee paarden. 'Naar *Belèm*', hoorde hij Carvalho nog naar de koetsier roepen. Die liet de zweep knallen en met kletterende hoeven vertrokken de paarden in westelijke richting.

Na De Carvalho kwamen enkele kamerheren en dienaren uit de kerk, maar opeens zag de bedelaar don José, de jongste van de drie Palhavã-prinsen, naar buiten komen. Hij knikte hem zo vriendelijk toe als zijn gezwollen gezicht maar toeliet. En ja hoor, don José tastte in de buidel die aan zijn riem hing en haalde er zowaar een piepklein zilveren muntje uit dat hij in Agostinho's bedelnap liet vallen. De bedelaar boog uit pure dankbaarheid zo diep als in zittende houding maar mogelijk was. Hij mocht ze wel, de Palhavã's, de beruchte bastaardzonen van de oude koning João V, zaliger gedachtenis, die wel vaker vreemd ging en daarbij een bijzondere voorkeur had voor nonnen. Zowel don Gaspar als

don José hadden een non als moeder, don José zelfs een abdis! Geen wonder dat het leutige volk hem heimelijk 'de nonnenneuker' noemde. Maar wat een opschudding had het veroorzaakt toen bij de dood van João een akte boven water kwam waarin hij zijn drie bastaarden als echte zonen erkende. Zijn enige wettige zoon – die hem opvolgde als koning José I – kreeg er op slag drie broers bij waaronder een naamgenoot.

Maar Agostinho moest zijn bedelnap in het oog houden, want daar kwam de hele kliek zangers en muzikanten naar buiten, druk pratend en lachend. Alleen Caffarelli kende hij van naam. Dat was nu eens een internationale ster zonder capsones. Terwijl de rest van het operavolkje zich vrijwel uitsluitend in adellijke kringen bewoog, was Caffarelli niet te beroerd om zijn vrije avonden in de kroegen en de eethuizen in de bovenstad of in Mouraria door te brengen. Je vond hem zelfs in de bordelen, al vroeg Agostinho zich af wat een man zonder ballen in een hoerentent te zoeken had.

Nu de pruikendragers buiten waren, stroomde het gewone volk de kerk uit. Dat publiek lag *o monstro* nauwer aan het hart. Van hen hoefde je geen zilver te verwachten. Ze gaven minder, maar ze waren met veel meer en dus knikte de bedelaar hen onophoudelijk toe terwijl ze voorbijstroomden. Het tikken van munten in de tinnen nap klonk bijna als een melodie. En kijk, was dat niet het meisje dat hem vanmorgen recht in de ogen had gekeken terwijl ze een muntje in zijn nap liet vallen? Die had natuurlijk al gegeven. Hij knikte haar toe en ze glimlachte zowaar. Agostinho's dag kon niet meer stuk. Hij bleef nog even zitten mijmeren nadat al het volk was weggestroomd en *monsenhor* Sampaio allang weer naar binnen was gegaan. Toen stond hij op, schoof de bijeengeharkte munten in zijn jaszak en haastte zich naar de kathedraal voor de hoogmis.

'Wat doen we vandaag?' vroeg Caffarelli aan het groepje muzikanten en zangers dat zich om hem heen had verzameld en op het plein voor de kerk nog wat stond na te praten.

'Bonechi wil twee dagen repeteren met Guadagni en Babbi. Hij wil dat duet tussen Demetrio en Antigono helemaal op punt stellen. De rest heeft vrij, op de muzikanten na, natuurlijk.' Aan de uitdrukking op het gezicht van de cellist kon je zien dat hij er niet veel zin in had. Het zou alweer een lange dag in die donkere operazaal worden, want Bonechi ging door tot 's avonds laat en hield er niet mee op voor het perfect was.

'O, ik ben anders wel vrij, hoor', kwam klavecinist Nicola Trepani tussen. 'Hij doet geen recitatieven vandaag.'

'Prima', knikte Caffarelli. 'Ik heb ontzettend veel zin om vandaag de bloemetjes buiten te zetten. Wat jij, Anton? Jij hebt toch niets aan de hand?'

Tenor Anton Raaff was niet eens bij de nieuwe opera betrokken. Maar het was wel zijn lesdag. Op dinsdag had hij vier leerlingen die zangles bij hem kwamen nemen: twee in de voormiddag, twee in de namiddag.

'Die stuur je toch heen met een smoesje. Je voelt je niet lekker of zo', stelde Caffarelli.

'Dat zou ik inderdaad kunnen doen bij de eerste drie', legde Anton uit. 'Maar om vier uur deze namiddag geef ik les in het paleis aan het jongste dochtertje van de koning. Daar kan ik moeilijk onderuit.'

'De *infanta* Benedita? Leert die bij jou zingen? Durven ze een hete bok als jij met een kind van negen alleen laten?' spotte Caffarelli.

'*Olá*, rustig, maat. Ik mag graag een grietje versieren, maar bij een kind, en zeker bij een koningskind, hou ik mijn handen thuis, hoor. Al was het maar omdat haar hofdame geen duimbreed van haar wijkt.'

'Zie je wel! Ze vertrouwen je voor geen haar!'

De hele bent barstte in geschater uit. Die Caffarelli toch, nooit verlegen om een grap of een gein. Ze lachten wat af met hem tijdens de repetities en zelfs tijdens een voorstelling durfde hij zijn medespelers of de muzikanten voor schut zetten. Dat de koninklijke familie toevallig in de loge zat, kon hem daarbij niet tegenhouden. Meer dan eens joeg hij de regisseur de gordijnen in. De muzikanten vonden het al jammer dat ze het vrolijke gezelschap achter moesten laten, maar het was nu echt tijd om naar de repetitie te vertrekken. Caffarelli bleef achter met Anton en Nicola.

'Goed', zei hij tegen Anton. 'Na vijf uur ben je dus vrij. En jij ook, Nicola. Waar gaan we heen? Weet jij een leuke tent, Anton?'

Anton woonde al vijf jaar in Lissabon en kende de stad als zijn broekzak. Geen kroeg of hij was er geweest, geen taverne of hij had er gegeten, geen bordeel of hij had er tussen de dijen van een plaatselijke schone gelegen.

'Wat denk je van een avondje in *Casa Loba*?' stelde hij voor met een venijnig spotlachje op Caffarelli. Lik op stuk. Hij wist ook wel dat een castraat niet echt veel kon beginnen in een bordeel. Maar Caffarelli liet zich niet van de wijs brengen en vroeg of ze er goede wijn hadden.

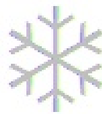
'Zeker', antwoordde Anton grimlachend. 'En mooie meiden!'

'Prima', zei Caffarelli. 'Dan gaan we daar naartoe. Jij gaat toch mee, Nicola?'

De klavecinist knikte enthousiast. Dus spraken ze af om tegen

zessen een huurkoets te bestellen waarmee ze samen naar de *Casa Loba* zouden rijden.

'Ik stuur er meteen een bode naartoe en vraag ze om vanavond de zaak voor ons vrij te houden', zei Anton. 'Tot vanavond dan'. En weg waren ze, elk naar zijn eigen appartement.

Koning José I zat aan het ontbijt in de kleine salon in het paleis van *Belèm*. Eerder vanmorgen had hij in de huiskapel de vroegmis bijgewoond, zoals hij dat elke dag deed in gezelschap van de koningin, de Spaanse Mariana Victoria. Een kwarteeuw waren ze getrouwd en sinds vijf jaar koning en koningin bij de gratie Gods. Vier dochters hadden ze, althans vier waren in leven gebleven, want Mariana had tal van miskramen gehad en doodgeboren kinderen gebaard. Ze hadden ze alle vier met hun eerste naam Maria genoemd, als dank aan de Moedermaagd tot wie ze zo wanhopig gebeden hadden om een zoon en toen dat niet lukte toch tenminste een dochter die in leven bleef. Ze hadden er vier gekregen en ze waren er dol op.

De koning nipte van zijn kop chocolade, stak een stukje brioche in zijn mond en glimlachte verstrooid naar zijn vrouw die tegenover hem zat. Ze spraken geen woord. José zat in gedachten verzonken. Eigenlijk was dat koningschap niets voor hem, mijmerde hij. Zijn vader João was veel te vroeg gestorven, nog geen zestig jaar oud. Die was een koning in

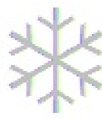
hart en nieren geweest. Die genoot van het regeren, nam beslissingen tussen twee happen van zijn ontbijt door en aarzelde niet om de bevolking zware belastingen op te leggen om grote projecten uit te voeren zoals de bouw van het aquaduct dat Lissabon nu in talloze fonteinen van water voorzag. Of het gigantische klooster van Mafra, gebouwd met het goud uit Brazilië. Hij had zelfs de paus rond zijn vinger gewonden door hem zijn koningschap te laten bevestigen tegenover de Spaanse aanspraken op de troon. Zijn vader hield dus van regeren, maar hijzelf baalde van staatszaken. Het enige project dat hem de afgelopen vijf jaar echt had kunnen begeesteren, was de bouw van de nieuwe opera geweest. Daar had hij van genoten: het mooiste operagebouw van heel het continent laten neerzetten. De koning was verzot op opera. Toen hij nog prins van Brazilië en hertog van Bragança was, had hij zijn jonge leven onbekommerd opgedeeld tussen de kerk en de opera. Maar sinds hij vijf jaar geleden tot koning van Portugal en Algarve werd gekroond, was de lol er voor hem af. Gelukkig had zijn moeder hem ingefluisterd Sebastião de Carvalho in dienst te nemen. Hij had de diplomaat, die veel politieke ervaring had opgedaan als Portugees ambassadeur in Engeland en in Oostenrijk, tot minister van de koning benoemd. Hij had hem meteen volmacht gegeven in alle staatszaken. De Carvalho deed dat voortreffelijk. Elke ochtend na het ontbijt zaten ze een halfuurtje samen in zijn werkkamer waar de minister hem in het kort vertelde wat de koning moest weten en hem de besluiten en wetten liet ondertekenen. José vertrouwde hem onvoorwaardelijk en was de koningin-moeder dankbaar om hem zo'n bekwame bestuurder te hebben bezorgd. Hij dronk nog een teugje van zijn chocolade, sloot zijn ogen en dankte God voor het gelukzalige leventje dat hij als koning van Portugal kon leiden.

Een zacht geklop op de deur deed de koning uit zijn dagdroom ontwaken. Zonder zijn ogen te openen, riep hij zijn lakei binnen.

'Sire, minister Sebastião de Carvalho e Melo is aangediend en wacht op u in de werkkamer.'

De koning opende zijn ogen, spreidde zijn handen in een verontschuldigend gebaar naar zijn vrouw en dronk het laatste restje chocolade op.

'Ik kom eraan', zei hij en stond op.

Rosinha en Maria klommen langzaam de steile helling op. Maria droeg de zware boodschappenmand, maar dan nog moest ze keer op keer blijven wachten tot haar min haar hijgend had bijgehaald. Geheel buiten adem kwamen ze eindelijk op het *Largo do Carmo* aan.

'Halfweg', zwoegde Rosinha naar asem snakkend. 'Even een kaarsje opsteken bij de karmelieten.'

Ze liepen de grote kerk van het klooster binnen en schuifelden over de witte en zwarte tegels tot bij het beeld van Theresia, waar Rosinha op een bank ging zitten om uit te rusten. Ze scharrelde een muntje uit haar beugel en gaf het aan haar keppekind. Maria liet het in de gleuf van het offerblok glijden, luisterde naar de echo en nam toen een kaars uit het bakje. Ze stak de wiek aan in het flakkerende vlammetje van een andere kaars en zette daarna de hare stevig vast op een pin van de blaker. Ze bleef heel even in het dansende vlammetje kijken en ging toen naast Rosinha zitten.

'Waar denk je aan?' vroeg Maria.

'Ik bid'.

'Waarvoor bid je?'

'Voor de zonden van de wereld', zei Rosinha.

Maria dacht een hele tijd in stilte na. Als Rosinha voor de zonden van de wereld bad, dan bedoelde ze ongetwijfeld de zonden die *mãe* en de andere meisjes in *Casa Loba* elke dag bedreven. Maria schudde in gedachten haar hoofd. Rosinha was een schat. Ze meende het zo goed met haar. Zolang ze zich kon herinneren, was Rosinha er elke dag voor haar geweest. Zelfs al langer dan ze zich kon herinneren, want Rosinha had haar gezoogd. Toen *mãe* van haar bevallen was, had ze de Braziliaanse in dienst genomen als min, want *mãe* zelf wilde natuurlijk zo gauw mogelijk weer aan het werk. Rosinha was komen inwonen met haar pasgeboren zoontje Mateus, die helaas al na twee maanden in een stuip gestorven was. Rosinha had haar verdriet verbeten en al haar moederlijke gevoelens op Maria gericht. Ze zoogde haar niet alleen, ze wiegde haar ook in slaap, troostte haar als ze verdrietig was, baadde en kleedde haar, ging met haar wandelen en begeleidde haar bij haar eerste stapjes. Ze leerde haar '*mãe*' zeggen en 'min' en vertelde haar mooie verhalen over de dieren van het oerwoud en zong liedjes die ze in Brazilië, waar ze als slavin was geboren, had geleerd.

Al gauw hielp Rosinha in het huishouden. Ze kookte, verschoonde de bedden van de meisjes en ruimde de rotzooi op die na alweer een nachtje feesten de salon en de slaapkamers in een beestenstal had veranderd. Toen Maria gespeend werd – ze moet toen bijna drie geweest zijn – was Rosinha onmisbaar geworden in *Casa Loba* en *mãe* vroeg haar om in dienst te blijven als huishoudster. Rosinha had toen heel diep gezucht, want ze had zich nooit op haar gemak gevoeld in dit huis vol zonde.

Filipe Ferreira – de goudzoeker in wiens huis in Tiradentes ze geboren was – had zijn slaven streng katholiek opgevoed. Ze was gedoopt in het slavenkerkje van *Nossa senhora do Rosário dos Pretos* en daar had ze elke zondag de heilige mis bijgewoond en er geluisterd naar de woorden van de priester, die haar duidelijk had gemaakt dat ze vooral bevreesd hoorde te zijn voor de zonde van het vlees en dat kuisheid voor een jong slavinnetje het hoogste goed was.

Toen Filipe Ferreira op een dag ernstig ziek werd en besloot terug te keren naar Portugal had hij al zijn slaven de vrijheid geschonken, ook Rosinha. Maar hij had haar wel gevraagd of zij met hem mee wilde gaan naar Portugal om hem tijdens de lange, zware zeereis te verzorgen. Hoewel ze vrij was en bang om haar geboorteland te verlaten, had ze toegestemd. Maar onderweg ging het met Filipe van kwaad tot erger en terwijl ze vijf weken later langs de Afrikaanse kust noordwaarts zeilden, kreeg hij hoge koorts en overleed. Nadat de kapitein tijdens een sobere plechtigheid zijn lijk van een plank in het duistere water had doen glijden, bleef Rosinha alleen achter op een schip vol mannen. Een zeeman die haar zogenaamd in bescherming had willen nemen, verkrachtte haar en maakte haar zwanger. Aangekomen in Lissabon gooiden ze haar van boord en pikten ook nog de niet onaanzienlijke bezittingen van Ferreira in. Rosinha dwaalde moederziel alleen rond in een onbekende stad in een onbekend land zonder een duit op zak. Toen ze eindelijk de moed vond om de openstaande poort van een kerk binnen te stappen, vond ze rust bij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw. *Nossa senhora, help mij, geef mij iets te eten, een plek om te slapen.*

Haar gebed werd verhoord. Een vrome weduwe zag haar huilend voor het beeld van de maagd zitten en nam haar mee naar huis. Ze gaf haar te eten en een strozak om op te slapen. Tien maanden lang kreeg Rosinha er onderdak en een homp brood, maar toen haar zoontje Mateus

geboren was, vond de weduwe het welletjes. Ze kon niet tegen het huilen van het kind en zei dat Rosinha nu maar eens werk moest zoeken. En zo kwam ze als min terecht in dat oord van zonde dat *Casa Loba* was.

Toen Maria gespeend was en ze het aanbod kreeg toch in dienst te blijven als huishoudster had Rosinha diep gezucht, maar toen *mãe* haar zei dat ze voor Maria mocht blijven zorgen, had ze zonder aarzelen ingestemd. Van die dag af droomde ze ervan haar keppekind een goede christelijke opvoeding te geven en ervoor te zorgen dat Maria nooit de weg van haar moeder op zou gaan in de vreselijke zonden van het vlees.

Caffarelli wachtte tot zijn bediende het lichte ontbijt had afgeruimd en de kamer had verlaten. Dan haalde hij diep adem en ging voor het open raam staan. Van hieruit had hij een mooi uitzicht op de zijgevel van de nieuwe opera en op de tuinen van het koninklijk paleis. Het zag ernaar uit dat dit een mooie dag zou worden en hij verheugde zich al op het feestje van vanavond. Maar eerst zou hij natuurlijk zijn dagelijkse zangoefeningen doen. Hij viste het sleuteltje van zijn secretaire uit zijn geldbeugel en opende de klep van het meubel. Uit een leren map haalde hij het beduimelde velletje papier dat hij nu al meer dan dertig jaar altijd bij zich had en waarop zijn leermeester Nicola Porpora destijds eigenhandig zijn dagelijkse oefenstof had neergeschreven. Die goede, oude Nicola. Toen Caffarelli hem na zes jaar verliet, had hij gezegd dat hij

hem niets meer kon leren en dat hij zijn beste leerling ooit was geweest. Daar kon hij zijn goede vriend Farinelli nog altijd mee plagen. Die was ook door Nicola gevormd, maar hij had zijn opleiding net afgerond toen Caffarelli aan de zijne begon.

De castraatzanger begon alvast routineus zijn toonladders te zingen, van de lage A beginnend en telkens een halve toon omhoog tot hij twee octaven hoger uitkwam. Dat ging heel vlot en heel precies. Toch wist hij zeker dat hij zijn oefeningen niet mocht overslaan als hij tenminste de soepelheid van zijn stem op peil wilde houden. Die enkele keren dat hij niet had geoefend – bijvoorbeeld tijdens die wilde vlucht uit Parijs toen hij tijdens een duel per ongeluk die arrogante dichter had verwond en bij de Franse koning in ongenade viel – voelde hij meteen dat zijn stem niet meer zijn gewone helderheid en beweeglijkheid had. Het had hem weken oefenen gekost om ze weer op punt te krijgen.

Porpora had het hem vaak genoeg voorgehouden: elke dag oefenen, Caffarelli, elke dag. Alleen dan blijf je de beste. En dat wilde hij natuurlijk. God, wat was hij bezeten van muziek, toen al. Als kind zong hij hele aria's met zijn mooie jongenssopraan. Hij was gewoon verliefd geweest op zijn eigen stem. Die mocht niet verloren gaan. Heeft hij nota bene zelf zijn ouders erom gesmeekt hem te laten castreren! Ach, wat konden hem die ballen schelen, een jongetje van tien. En ja, het had pijn gedaan. Dat herinnerde hij zich nog alsof het gisteren was, maar na een maand was de wond genezen en wat een vreugde toen zijn oma hem de opbrengst van twee van haar wijngaarden schonk om met dat geld in Napels muziek te gaan studeren. Toen hij een auditie aanvroeg bij de grote Nicola Porpora deed hij het haast in zijn broek van de schrik. De meester vroeg of hij muziek kon lezen en toen hij zei dat hij dat kon, wilde Porpora weten wie hem dat geleerd had. Van meester Domenico Caffaro, had hij gezegd. Dan gaf Porpora hem een blad papier met daarop een simpele aria. Hij las de muziek snel door en zong ze daarna

van het blad, eerst nog wat aarzelend, maar al bij de tweede notenbalk was hij Porpora, Napels, zijn grootmoeder en zijn pijnlijke operatie vergeten en zong hij met zijn engelenstem de hemelse muziek tot aan de laatste noot. Toen hield hij abrupt op, liet zijn handen met het muziekblad tot voor zijn buik zakken en keek met kleine angstoogjes naar de meester. Die knikte hem heel langzaam toe met een gezicht waar niets vanaf te lezen viel. Ten slotte plooiden zijn vlezige lippen zich open tot een brede glimlach en hij fluisterde: 'Goed, jongen, heel goed. Ik neem je aan. Hoe is je naam?' Terwijl het hem duizelde voor zijn ogen, had hij gezegd dat hij Gaetano Majorano heette en dat had Nicola Porpora meteen opgeschreven. Toen hij de volgende morgen voor zijn eerste les verscheen, sprak Porpora hem meteen aan als Caffarelli, de leerling van Caffaro. Mooi eerbetoon was dat en Gaetano had meteen zijn theaternaam gevonden: Caffarelli. De castraatzanger schudde glimlachend zijn hoofd, nam het velletje papier van Porpora weer op en ging verder met zijn oefeningen.

Richard McKennan draaide de sleutel om in het slot en trok de deur open van zijn kleine winkeltje in de galerij van het *Terreiro do Paço* waar hij zijn handeltje in goud, zilver en edelstenen dreef. Met een wenk van zijn hoofd gebaarde hij de man, die met een in linnen gewikkeld pak onder zijn arm aan de kleine houten toonbank stond, dat de kust veilig was.

Toen de man nog maar net buiten op het plaveisel stond, klonk het gerinkel van een bel. McKennan verstijfde, draaide zich om en zag in de verte de priester naderen.

'Snel, Benavente. Loop door en kijk vooral niet achterom', zei hij tot de man die zonder omzien haastig doorstapte. Richard liep achteruit weer zijn winkeltje in en sloot meteen de deur. Hij bleef even staan, sloot zijn ogen en beet op zijn onderlip. Hij besefte dat dit toch nog fout had kunnen lopen. Toen hij de bel nog een keer hoorde rinkelen, ging hij achter het met luikjes gesloten raam staan, waar hij door een spleet in het hout het plein in het oog kon houden. Het duurde maar even voor ze eraan kwamen. Eerst passeerden drie acolieten: een met een bel, een met een brandende kaars in een processielantaarn en een derde met een zilveren kruis op een stok. Onmiddellijk daarna volgde de priester, gekleed in een witte albe met cingel, een stola en over zijn schouders een velum dat hij met samengevouwen handen bij elkaar hield. Hoewel Richard – officieel tenminste – het protestantse geloof aanhing, wist hij precies wat de bedoeling was van die kleine processie. Onder het schoudervelum droeg de priester een zilveren doosje, de pyxis, waarin hij geconsacreerde hosties naar de zieken droeg. Richard zag door de spleet hoe voorbijgangers op de straatstenen knielden en het hoofd ontblootten uit eerbied voor het lichaam van Christus. Precies daar zat voor hem het probleem. Als zogenaamde protestant geloofde hij immers niet dat brood en wijn tijdens de mis echt in het lichaam en bloed van Christus konden veranderen. Zijn geloof stond hem dus niet toe om te knielen voor dat stukje brood. Maar in een land als Portugal, dat zo doordrongen was van het katholieke geloof, liep je als niet knielende protestant natuurlijk in de kijker. Stel dat een spion van de Inquisitie zou zien dat je rechtop was blijven staan terwijl het Allerheiligste aan je voorbij ging, dan zou dat al reden genoeg zijn om een onderzoek in te stellen. En dat was wel het laatste waar Richard op zat te wachten. De

koning mocht de ketterij van de buitenlandse protestanten dan wel door de vingers zien – voor zover het land hun vaardigheden op gebied van handel en geld nodig had – ze moesten zich wel gedeisd houden. De Inquisitie greep elke kans aan om de ketters te beschuldigen en te veroordelen als ze zich niet aan de regels hielden.

Onwillekeurig dacht Richard McKennan terug aan John Coustos, zijn collega en vriend van weleer, die elf jaar geleden was aangehouden, gefolterd en veroordeeld tot de galeien door de Inquisitie omdat hij in Lissabon in het geheim een vrijmetselaarsloge had opgericht en de geheimen daarvan niet wilde prijsgeven aan het Heilig Officie. Richard had zijn vriend toen in het geheim geholpen door het inschakelen van de Britse ambassadeur. De Inquisiteurs hadden hem toen moeten vrijlaten, maar ze wilden hem niet uit Lissabon laten vertrekken in de hoop hem later opnieuw te kunnen aanhouden. Samen met een paar vrienden hadden ze hem dan aan boord van een Nederlands galjoen gesmokkeld. Dankzij de kordaatheid van de kapitein, die de Inquisiteurs verbood aan boord te komen, was hij uiteindelijk naar Engeland kunnen ontsnappen. Drie Portugese logevrienden hadden minder geluk gehad en waren meteen na hun arrestatie opgehangen.

Richard wilde maar liever niet in contact komen met de Inquisitie en was niet weinig blij dat het verboden boek daarnet door een van de broeders in veiligheid was gebracht zonder de aandacht te trekken. Stel je voor dat hij in de andere richting was vertrokken en op die priester was gestoten!

Toen Rosinha en Maria de karmelietenkerk verlieten, wandelden ze schuin over het *Largo do Carmo* tot aan de *rua da Misericordia*. Toen ze daar nog maar net aan hun klim waren begonnen, klonk het gekletter van de hoefijzers van een paard in draf over de kasseien. Ze gingen opzij staan en even later stoof een koninklijke bode hen spoorslags voorbij.

'Wat moet die hier? En wat een haast!' zei Rosinha.

Maria haalde haar schouders op. Ze droegen nu samen de mand met boodschappen, elk aan een kant, en klommen stap voor stap naar boven.

'Wat was er nu eigenlijk aan de hand gisteravond?' vroeg Rosinha.

'Hoezo, gisteravond?' Maria had niet veel zin om erover te praten.

'Wel ja, je stormde als een furie door mijn keuken en verdween naar boven. Dat is je gewoonte niet. Je wil altijd zo lang mogelijk in de salon blijven hangen.'

Maria krulde haar onderlip, maar antwoordde niet. Een tijdlang liepen ze zwijgend naast elkaar. Rosinha keek haar met schuine ogen aan. Een paar keer vormden haar lippen zwijgend een woord, maar ze slikte het telkens weer in. Tot ze het ineens niet meer kon houden.

'Het was iets met de luitenant, hé.'

'Mmm.'

'Wat heeft hij gezegd?'

'Kun je zwijgen, Rosinha?' vroeg Maria, haar ogen op het plaveisel gericht.

'Als een graf', zei Rosinha beslist.

Maria's hoofd zakte nog wat dieper weg en ze mompelde:

'Hij heeft me een hoerenjong genoemd.'

Rosinha haalde diep adem en zweeg. Ze schrok er niet eens van. Ze

had hem al vaker zo bezig gehoord. Alleen nooit toen het kind erbij was. Nu wel, dus.

'De rabauw! Ik moet het toch eens met Alice over hem hebben.'

'Laat maar. *Mãe* vindt het goed dat hij me neukt.'

'Wat zeg je nu, Maria? Heeft zij toegestemd?'

Maria schokschouderde.

'Nu nog niet. Volgend jaar. Wanneer ik veertien word.'

De min schudde moedeloos haar hoofd. Daar was Alice weer met haar beruchte ontmaagdingsfeest. Daar had ze zich al op verheugd toen Maria nog maar een kleuter was. Wat een buitenkans zou dat zijn voor *Casa Loba*. Een meisje van veertien! Daar waren die mannen gek op. Ze zou alle klanten uitnodigen op een groot verjaardagsfeest voor Maria en dan zouden ze op haar mogen bieden. *Nossa senhora, laat dat niet gebeuren. Bescherm dat kind.*

'Dat mag je niet laten gebeuren, Maria. Dat laat ik ze je niet aandoen. Je moet daar weg, kind.'

Maria keek haar aan, vechtend tegen haar tranen.

'Ik kijk er wel een beetje naar uit', zei ze stilletjes. 'Het zou zo'n mooi feest zijn, zegt *mãe*. Nog mooier dan mijn communiefeest.'

Rosinha stopte bruusk, zette de boodschappenmand neer en trok Maria tegen zich aan. Het kind begroef haar hoofd in de boezem van haar min, waar ze al sinds haar eerste levensdagen troost had gevonden.

'Maria, op de dag van je communie heb je je ziel aan Jezus en zijn heilige moeder toegewijd. Op de dag van je ontmaagding zou je je lichaam aan de duivel geven. Je wil toch niet naar de hel, kind?'

Maria hief haar hoofd op en keek Rosinha in de ogen.

'Gaat *mãe* dan naar de hel?' vroeg ze. 'En Mirèlha? En de andere meisjes?'

Rosinha wist niet wat ze zeggen moest. Ze pakte Maria stevig vast

en gaf haar een zoen op haar voorhoofd. Net op dat moment hoorden ze weer het ketsen van hoefijzers. De bode galoppeerde rakelings langs hen heen op de weg terug naar de benedenstad. Het paard sloeg vonken uit de stenen.

'Kwam die nu uit onze straat?' vroeg Rosinha zich luidop af.

'Zo lijkt het wel', zei Maria.

'Kom, we gaan verder', antwoordde de min. Ze tilden de mand weer op, liepen verder de helling op en sloegen linksaf, de *rua da Boca da Loba* in.

Agostinho da Silva was in zijn nopjes. Zelden op een weekdag zoveel volk gezien in de kathedraal. Zijn bedelnap was goed gevuld, al begreep hij zelf niet waar al dat volk vandaan kwam. Tot hij iemand aan een kennis hoorde vragen of hij speciaal voor de preek van Malagrida was gekomen. Natuurlijk, dat was het! De beroemdste prediker van heel Portugal, de jezuïet Gabriel Malagrida, was sinds vorig jaar weer in het land en had zich met zijn begeesterende donderpreken een hele reputatie opgebouwd. Van zo gauw de hoogmis begon, schudde Agostinho de inhoud van zijn nap in zijn zak en schoof de kerk in, zoekend naar een plaatsje achteraan waar hij de preek zou kunnen horen.

Gabriel Malagrida was niet de eerste de beste. Hij was al meer dan veertig jaar geleden bij de orde van de jezuïeten ingetreden en had het

grootste deel van zijn tijd als missionaris in Brazilië doorgebracht. Zes jaar geleden was hij korte tijd in Lissabon geweest, maar al in 1751 teruggekeerd naar Brazilië. In 1753 had de koningin-moeder hem echter terug naar Portugal laten roepen en van hem haar persoonlijke geestelijke raadsman gemaakt. Zo was hij kind aan huis geworden aan het hof, dit zeer tot ongenoegen van minister van de koning De Carvalho, die het al niet hoog ophad met jezuïeten en al helemaal niet wanneer die zich zouden gaan mengen in de nationale politiek. De Carvalho wist beetje bij beetje de koning zover te krijgen dat hij Malagrida de toegang tot de koningin-moeder verbood, nog wel in haar laatste levensjaar nota bene. Hij had hem naar *Setúbal* verbannen, op een veilige afstand van de hoofdstad.

In tegenstelling tot de vijandigheid die hij vanwege de minister van de koning ondervond, droeg het volk hem op handen. Af en toe dook hij dus weer op in Lissabon, waar zijn preken, niet alleen in de jezuïetenkerk, maar zelfs in de kathedraal, de kerken lieten vollopen en waar de gelovigen aan zijn lippen hingen. Dat was ook vandaag zo. Nadat het evangelie was gezongen, schreed de eerwaarde Malagrida naar de preekstoel, gekleed in zijn zwarte jezuïetentoga met daarover een witte superplie. Statig besteeg hij de trappen en liet zijn blik over de kerkgangers dwalen tot iedereen gezeten was. Dan nam hij zijn stola die op de rand van de preekstoel was klaargelegd, kuste het kruisje en hing het teken van zijn priesterlijke waardigheid over zijn schouders. Hij wachtte nog even tot het helemaal stil was geworden en sloeg toen langzaam een kruisteken.

'*In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen.*'

Weer wachtte hij even, haalde diep adem en zei vervolgens met donderende stem:

'*Et terraemotus factus est magnus et sol factus est niger tamquam saccus*

cilicinus et luna tota facta est sicut sanguis et stellae caeli ceciderunt super terram!'

Een grijns verscheen op zijn gezicht, want hij wist maar al te goed dat vrijwel niemand in de kerk een woord Latijn begreep. Dus herhaalde hij:

'En daar geschiedde een grote aardbeving en de zon werd zwart als een haren zak en de maan werd geheel als bloed en de sterren des hemels vielen op de aarde! Beminde gelovigen, deze waarschuwing lezen wij in het Boek van de Openbaring van Johannes, het allerlaatste boek van de Bijbel. En het is duidelijk waarom God Johannes dit verschrikkelijk visioen heeft ingefluisterd. God is goed. God is een God van liefde. Maar hij verdraagt het niet dat zijn schepselen zijn geboden aan hun laars lappen. *Beatus vir qui suffert tentationem.* Gelukkig de man die de bekoring weerstaat! Helaas, ze zijn met zo weinig, de rechtschapenen. Toen God Sodom wilde vernietigen omwille van de verdorvenheid van de inwoners, vroeg Abraham hem de stad te sparen als hij vijftig rechtvaardigen zou vinden. Maar hij vond ze niet. Veertig dan. Goed, zei God. Maar hij vond ze niet. Ook geen dertig, geen twintig, zelfs geen tien. De enige rechtvaardigen die God in Sodom vond waren Lot, zijn vrouw en hun kinderen. Die liet hij door een engel wegvoeren voor hij de stad met zwavel en vuur vernietigde. Ik vraag u, beminde gelovigen, zou God in Lissabon vijftig rechtvaardigen vinden? Zelfs geen tien, zeg ik u.'

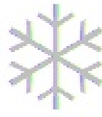
Malagrida liet alweer zijn blik over de gelovigen glijden als was hij op zoek naar die enkele rechtvaardigen die de stad zouden kunnen redden. Je kon een speld horen vallen.

'We weten niet welk lot God voor ons in petto heeft', ging Malagrida op een mildere toon verder. 'Maar als Lissabon Gods geboden blijft negeren, zal Zijn wraak niet minder verschrikkelijk zijn dan ze voor Sodom en Gommora is geweest. De ketters en de godloochenaars lopen

vrij rond in deze stad. De joden, die Christus aan het kruis hebben genageld, hokken hier bij elkaar in hun zompige krochten en zuigen de mensen uit. Moordenaars maken de straten onveilig, straatschenders en dieven bedreigen de goede burgers. En dan heb ik het nog niet eens over de vleselijke lusten gehad die in deze stad worden botgevierd. De hoererij tiert welig, niet alleen in de bordelen, maar ook in de huizen van rijk en arm. De ontucht broeit in de straten. Vrouwen verleiden mannen die hun niet toekomen. Mannen zoeken vertier bij vreemde vrouwen of – erger nog – bij andere mannen. Deze stad is verdorven, maar misschien is het nog niet te laat. Misschien wil God zijn wraak nog in beraad houden. Maar dan moeten de inwoners van deze stad zich bekeren.'

Agostinho was onder de indruk van de woorden van Malagrida en wanneer hij om zich heen keek, zag hij duidelijk dat hij niet de enige was. Toch zinden de woorden van de jezuïet hem niet. Natuurlijk was niet alles rozengeur en maneschijn. Er liepen wel louche figuren rond in de stad, er waren dieven, er werd wel eens gemoord, maar de meeste burgers waren toch rechtvaardige, hardwerkende mensen die het goed meenden. Hij maakte zich sterk dat hij toch meer dan vijftig rechtschapenen zou vinden.

'Beminde gelovigen,' ging Malagrida ondertussen verder, 'vandaag vieren wij het feest van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans. Maria, de Moedermaagd, is onze voorspreekster bij God, onze middelares bij de Heer. Laten we onze zondige levens in haar handen leggen en haar bidden om ons sterkte te geven. De Maagd Maria is ons voorgegaan doordat zij op unieke wijze verbonden was met de menswording van Gods Zoon. Zij heeft hem als kind gebaard en aan haar borsten heeft zij Hem gevoed. Zij heeft Hem naar zijn graf gedragen en zij was erbij toen Hij uit de dood verrees. Zij alleen kan God vermurwen en het onheil afwenden dat wij onszelf door onze zonden op de hals halen. Moeder Maria, wees genadig voor onze zonden. Amen.'

Maria en Rosinha hadden de deur van de *Casa Loba* nog niet eens achter zich dichtgetrokken toen *mãe* op hen toe liep. Voor haar doen was ze erg vroeg op. Gewoonlijk kwam ze pas tegen de middag uit haar bed.

'Gelukkige verjaardag, liefje', riep ze al aan het einde van de gang en even later sloot ze Maria in haar armen. 'Grote meid, al dertien jaar!'

Maria draaide zich handig uit haar greep los en probeerde toch een beetje te glimlachen naar haar moeder.

'Sorry voor gisteravond, hoor, liefje', ging *mãe* verder. 'We hebben je doen schrikken, niet? Maar Jardim was weer zo op dreef en dan...' Ze aarzelde even. 'En dan zegt hij dingen die hij beter niet zou zeggen. En je was ook ineens weg en...'

Maria haalde haar schouders op en wilde de boodschappenmand naar de keuken brengen.

'Wacht even', riep *mãe* haar na. 'Ik heb nog een verrassing voor je. Weet je wie er vanavond komt?'

Maria hield halt en nam – tegen de muur leunend om het gewicht van de mand te compenseren – een afwachtende houding aan.

'De grote Caffarelli!' kreet *mãe*. 'Hij komt met een paar vrienden. Er is net een bode langs geweest om voor vanavond het hele huis en al de meisjes af te huren. Hij heeft me nog uit bed gebeld. Ik heb hem in negligé moeten ontvangen. Is dat geen mooi cadeau voor je verjaardag?'

Ze kirde van de pret.

Bij het horen van de naam Caffarelli klaarde Maria's gezicht op. Natuurlijk vond ze het geweldig om de beroemde zanger persoonlijk te ontmoeten. Iedereen in de stad had het over hem. Hij zou de stem van een engel hebben, maar dan met de kracht van een bazuin. Hij zou onwaarschijnlijk hoge tonen kunnen zingen, toch voor een man. Het had hem wel zijn ballen gekost, werd daar dan besmuikt aan toegevoegd. En dan maar giechelen!

Maar een ster was hij. Hoe vaak had Maria al in de buurt van de nieuwe opera rondgedwaald in de hoop een glimp van hem op te vangen of een flard van zijn stem te horen. Als een van de ramen openstond, hoorde je wel eens een zanger toonladders inoefenen. Maar was dat Caffarelli? Ze wist het niet. Hoezeer had ze er niet naar verlangd eens een avond in de nieuwe opera te kunnen doorbrengen. Al dat marmer waar ze van spraken. En het bladgoud. Maar ze wilde toch vooral de zangers horen, het toneel zien, het kunst- en vliegwerk en de toneelmachines waar men zo vol lof over sprak. Helaas was dat voor gewone stervelingen niet weggelegd. Alleen de koning bepaalde wie er in zijn opera naar een voorstelling mocht komen kijken. Je moest al van adel zijn of een belangrijke koopman of een scheepskapitein of zo. Een simpel meisje van dertien kwam er vast niet in; zeker niet als ze de dochter van een bordeelhoudster was.

'Caffarelli', fluisterde ze. 'Caffarelli! Meen je dat echt?' Als zij niet naar de opera kon, kwam de opera gewoon naar haar toe. Maria was er beduusd van. Ineens liep ze op *mãe* toe, sloeg haar armen om haar hals en overlaadde haar met kussen. 'Danke, *mãe*, danke.'

'Ik heb er geen verdienste aan, hoor', antwoordde Alice da Luz. 'Hij wil hier komen feesten. Wat natuurlijk iets zegt over de reputatie van ons huis.'

Maria's melancholische stemming was helemaal omgeslagen. Ze tilde de mand op en bracht die naar de keuken, gevolgd door een hoofdschuddende Rosinha. Die begon meteen aan de dagelijkse routine en hoewel Maria haar daar altijd bij hielp, deed ze het vandaag met een ongekend enthousiasme. Ze tilden samen de ketels met heet water van de kachel en droegen die naar de badkamer waar ze de inhoud in het zinken bad kieperden, zodat eerst *mãe* en daarna de andere meisjes zich konden wassen. Teruggekeerd in de keuken maakte Maria de groenten en Rosinha de schelvis schoon. Maria kookte graag en Rosinha leerde haar met plezier de kneepjes om een maaltijd niet alleen voedzaam, maar ook lekker te maken. Het meisje genoot van de geuren van gestoofde groenten en ze had een goede neus voor de juiste kruiden. Ook dat had ze van Rosinha geleerd die het zelf van haar moeder zaliger kende, die hoofdkokkin was geweest op het Braziliaanse landgoed van Ferreira.

Eén na één druppelden de meisjes de keuken binnen, in nachtgewaad nog, geeuwend en met slaapogen. Natuurlijk hadden ze het nieuws al gehoord en ze kwetterden en kirden opgewonden over Caffarelli en zijn vrienden en al gauw ging het over castraten en wat die eigenlijk in een bordeel kwamen doen. Dafne en Dulce vonden het maar niks, zo'n man zonder ballen en ze hoopten maar dat het vriendengroepje niet alleen uit castraatzangers zou bestaan. Beatriz daarentegen vond het best interessant. Van een vriendin, die ook in het vak zat, had ze eens gehoord dat castraten weliswaar niet zo'n heet bloed hadden en wat minder snel geil werden, maar heel lief en aanhankelijk konden zijn. Ze konden best nog wel iets presteren in bed, wist Beatriz, en als je als meisje zo'n man tot een hoogtepunt kon voeren, werd je door hem voor eeuwig op handen gedragen. En je hoefde niet eens bang te zijn om zwanger te worden, voegde ze er lachend aan toe.

Maria luisterde met rode oortjes naar hun gesnater. Weer doemden

die beelden op die haar al jaren in de ban hielden. Ze moet een jaar of zeven geweest zijn toen het gebeurde. Ze liep in huis rond en zocht *mãe*, want ze moest haar iets vragen. Een van de meisjes had haar gezegd dat *mãe* op haar kamer was. Ze wist nu allang niet meer waarvoor ze destijds haar moeder nodig had, maar Maria liep zonder nadenken de trap op, duwde de deur van moeders slaapkamer open en schrok. Wel een minuut lang bleef ze gefascineerd toekijken. *Mãe* lag naakt op bed, haar benen gespreid. Bovenop haar lag de luitenant, ook naakt. Maria wist best wat ze aan het doen waren: ze neukten. Dat had ze de meisjes en *mãe* al vaker zien doen, overigens zonder er veel acht op te slaan. Dat was in haar huis immers de gewoonste zaak van de wereld. Meestal trokken de meisjes de deur dicht, maar dat werd in het vuur van het minnespel wel eens vergeten. Wat Maria die dag zag, stond echter voor altijd op haar netvlies gebrand. Ze keek uit op het voeteneinde van het bed. De luitenant pompte hijgend bovenop *mãe*. Maria zag bij het schaarse licht van de olielamp zijn behaarde kont op en neer golven. Tussen de benen van de luitenant zag ze zijn ballen dansen. Die kaatsten als het ware op *mãe*'s dijen. Op en neer. Op en neer. Ze leken telkens even in de lucht te blijven hangen en ploften toen op het witte vlees neer, waarna ze weer omhoogschoten. Hoelang Maria daar gestaan had, wist ze niet. Haar moeder en de luitenant hadden haar niet eens opgemerkt, zo druk waren ze met elkaar bezig. Maria had stil de deur gesloten en was naar haar eigen kamer gegaan waar ze op bed was gaan liggen, nadenkend over wat ze had gezien.

Sindsdien had ze die beelden in haar hoofd keer op keer teruggezien. Nu de meisjes over castraten taterden, zag ze ze weer opduiken. Ze roerde met een grote houten lepel in de soep, maar haar gedachten waren elders. Pas toen de soep overkookte en Rosinha alle heiligen aanriep terwijl ze de kolkende pot van het vuur haalde, schoot

ze wakker.

'Gelukkig niets verbrand', zuchtte Rosinha. 'Ga maar naar de salon, Maria. Ik red me wel alleen. En gaan jullie je maar gauw wassen, want het water wordt koud en over een halfuurtje is het eten klaar.'

Terwijl de meisjes naar de wasplaats drumden, ging Maria in de salon in een grote lederen fauteuil zitten. *Mãe*, die intussen haar toilet gemaakt had, kwam bij haar zitten.

'Hoe komt het toch dat een jongen beter kan zingen als zijn ballen eraf zijn?' vroeg Maria.

Mãe glimlachte, dacht even na en zei toen:

'Als jongens ongeveer jouw leeftijd hebben, breekt hun stem en gaan ze veel lager praten en zingen. Blijkbaar kun je dat voorkomen door rond hun tiende hun balletjes weg te snijden. Dan blijven ze hun kinderstem behouden.'

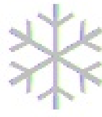
'Doet dat geen pijn?'

'Dat zal wel. Het lijkt me niet leuk voor zo'n jongetje. Maar het zal wel genezen, vermoed ik. Ze doen dat toch ook bij mannetjesvarkens. En bij bokken. Die genezen er ook van. Natuurlijk zullen ze dat alleen maar doen bij jongetjes die al goed kunnen zingen en een mooie stem hebben. Dan moeten ze nog jarenlang studeren om die stem te vormen. En dan nog carrière maken. Dat doen ze lang niet allemaal en dan hebben ze er toch een heel zware prijs voor betaald, dunkt me. Maar als het lukt, zijn castraten natuurlijk topzangers. Stel je maar eens voor: een hoge jongensstem, maar met de krachtige longen van een volwassen man. Dat zal wel klinken in die opera's.'

Maria knikte.

'Heb jij al eens een castraatzanger ontmoet?'

'Nee', antwoordde *mãe*. 'Het zal voor mij vanavond ook de eerste keer zijn. Ik ben benieuwd.'

Richard McKennan liet de sjees stoppen voor zijn huis vlakbij de *Largo da Graça* en zei aan Rui, zijn bloedjonge koetsier, dat hij hem voor de rest van de dag niet meer nodig had. Nadat hij de paarden had uitgespannen en de koets in het koetshuis had geborgen, mocht hij beschikken. De kloosterklok van de Genadekerk luidde voor de sext. Richard werd even verblind door het licht van de middagzon, dat onbarmhartig weerkaatste op de witte kalkstenen muren. Hij draaide de sleutel in het slot, duwde de gebeeldhouwde eiken deur open en liep zijn huis in.

'Ik ben het', riep hij in de gang terwijl hij zijn vest uittrok en zijn pruik afzette. Boven aan de trap verscheen Thérèse, zijn vrouw, gehuld in een eenvoudig lang kleed dat in wijde plooien viel.

'Je bent vroeg.'

'Ja, ik heb de winkel gesloten. Ik moet nog een en ander voorbereiden voor de vergadering van de broeders vanavond.'

'Is de levering goed verlopen?'

Richard liep de trap op, kuste zijn vrouw en zei:

'Jaja, Benavente is het boek zelf komen ophalen. Bij het buitengaan liep hij bijna recht in de armen van een priester die de communie naar een zieke droeg. Ik kon hem nog net de andere kant opsturen en hem aanmanen door te lopen en niet om te kijken. Maar het is allemaal goed afgelopen. Geen Inquisitie te bespeuren.'

Thérèse liep hem voor de zitkamer in.

'Ik heb de hele voormiddag in de nieuwe Diderot zitten lezen. Boeiend.'

'Wees maar voorzichtig. En geef me eerst wat te drinken, als je wil.'

'Wees maar gerust. Ik ben voorzichtig. Kijk maar.'

Ze ging op één knie zitten, ging met haar handen onder de tafel en haalde het onlangs verschenen vierde deel van de *Encyclopédie* tevoorschijn uit de geheime lade. Ze legde het boek op tafel en schonk twee glazen wijn uit een karaf die op de buffetkast stond.

'En wat was er zo boeiend?' vroeg Richard terwijl hij het glas aan zijn lippen zette.

Thérèse sloeg het boek open op pagina achtenveertig, waarvan ze een hoekje had omgeplooid.

'Dat vond ik leuk hier: *Consolation*. Diderot in vorm. Hij schrijft een stukje over een troostritueel bij de Albigenzen waarmee al hun zonden in één keer zouden worden gewist. Een handoplegging, wat water op je hoofd, een evangelieboek, zeven onzevaders en de beginwoorden van het Johannesevangelie volstonden om na je dood zelfs het vagevuur te doorstaan zonder de minste pijn te voelen. Diderot noemt het een frappant voorbeeld van wat een beetje enthousiasme en een flinke scheut bijgeloof kunnen verwezenlijken.'

Richard lachte. Thérèse had de tekst voor de vuist uit het Frans vertaald. Hoewel Richard haar destijds in het Engels het hof had gemaakt, was Frans door zijn verblijf in Parijs, maar vooral door dertien jaar huwelijk met haar, zowat zijn tweede taal geworden. Toch had hij met de teksten van Diderot of de andere Franse filosofen af en toe nog wat moeite.

'En hier moet je kijken: *Création*. Hij is wel zo slim om eerst de bekende scheppingsverhalen van de Grieken, de joden en de christenen

te behandelen, maar na vijf, zes pagina's legt hij fijntjes uit hoe de filosofen eraan twijfelen of de materie wel door God is geschapen. Hij geeft in elk geval genoeg stof om een heel leger censors te alarmeren. En in het artikel *Dieu* plaatst hij heel wat kritische bemerkingen over de God zoals hij in de Bijbel wordt beschreven en over de schepping. Maar met dat artikel ben ik nog niet klaar.'

'Mooi', besloot Richard. 'Ik zal die artikels zeker lezen, maar nu moet ik aan het werk. De andere exemplaren zijn in veiligheid?'

'In de geheime kamer', antwoordde Thérèse.

'Prima.'

Richard stond op en liep door de ommuurde tuin naar de achterbouw die uitkwam op een kleine zijsteeg. Hij ontgrendelde de ingang zodat de logebroeders straks ongemerkt zouden kunnen binnenglippen en liep de trap op naar de bescheiden tempel. Wat had hij toch geboft met Thérèse, bedacht hij onderwijl. Hij had haar leren kennen in Parijs toen hij daar een paar jaar gewoond had. Hij dacht veel na over de wereld, was gek op filosofie en hield van lezen. Zo ontdekte hij op een dag de ietwat verborgen liggende boekhandel Ribaucour. Hij kocht er een paar boeken en raakte er aan de praat met de boekhandelaar. Na enkele bezoeken, waarbij ze over godsdienst en filosofie hadden gediscussiëerd, nam François Ribaucour hem mee naar de achterkeuken. Daar gaf hij hem een handgeschreven kopie van het *Testament* van Jean Meslier in de hand. Hij mocht het ter plaatse lezen. Meteen was hij geboeid geraakt door de gedachten van deze dorpspastoor uit Étrépigny die na zijn dood een manuscript van zo'n vijfhonderd pagina's had nagelaten waarin hij zijn geloof afzwoer, de bijbel leugenachtig noemde en aan zijn parochianen vergiffenis vroeg omdat hij hen zo lang belazerd had. Toch was de man de goedheid zelve geweest en had hij bij leven goed gezorgd voor de doodarme en door de landsheer onderdrukte

boeren van zijn parochie. Vier voormiddagen lang had Richard zitten lezen in dat boeiende manuscript dat volgens Ribaucour tientallen keren met de hand was gekopieerd en clandestien in Parijs verspreid werd. Voor Richard was toen een heel nieuwe wereld opengegaan. Maar er gebeurde nog meer in die achterkeuken. Op de derde voormiddag dook daar plots een jonge vrouw op die zich voorstelde als Thérèse Ribaucour, de dochter van François. Het klikte meteen tussen hen en ze trouwden een paar maanden later. Toen hij dertien jaar geleden naar Lissabon verhuisde om daar een juwelierszaak op te zetten met goud en stenen uit Brazilië, kwam ze met hem mee. Ze leerden er John Coustos kennen die in het grootste geheim de eerste vrijmetselaarsloge in Portugal had opgericht naar de Aloude Schotse Ritus. Richard was toegelaten tot deze loge die een geheime tempel had in Coustos' huis. John werd echter door zijn meid verraden; ze had aan haar biechtvader verteld dat die mannen monsters waren die de meest schokkende misdaden bedreven. Toen Coustos door de Inquisitie werd veroordeeld, bleven de logebroeders verweesd achter. Met de steun van Thérèse richtte Richard toen een nieuwe geheime vrijmetselaarstempel in bij hem thuis. Dat ging nu al een jaar of tien goed. Thérèse deed het huishouden helemaal alleen, want een katholieke meid – een andere vond je gewoon niet in Lissabon – durfden ze niet aan te nemen. Bij haar vader bestelde ze regelmatig verboden boeken van de radicale filosofen die deze dan per schip of per postkoets opstuurde, verdeeld over kleine pakketten zodat ze niet zouden opvallen bij de douane. Richard wist er altijd klanten voor te vinden, zowel onder de logebroeders als daarbuiten. Zo had hij vier intekenaars op de beruchte *Encyclopédie* van Denis Diderot en Jean Le Rond d'Alembert, waarvan eind vorig jaar het vierde deel verschenen was. Zelf had hij natuurlijk ook ingetekend. Volgende maand zou het vijfde deel verschijnen, maar het zou nog even duren voor de bestelde exemplaren

Lissabon bereikten. Die *Encyclopédie* was een wonderlijk werk, allesomvattend maar controversieel. Bij het verschijnen van het tweede deel eisten de Franse jezuïeten – die er 'onchristelijke tendenzen' in meenden te bespeuren – dat de koninklijke vergunning werd ingetrokken. Gelukkig had Diderot invloedrijke vrienden, onder andere in de vrijmetselarij, en dankzij hen waren er intussen al vier delen van de aangekondigde zeventien verschenen.

Richard ging de tempel binnen, haalde de schootsvellen en handschoenen uit de ladekast en legde ze klaar op de stoelen waar de logebroeders straks zouden gaan zitten. Zijn eigen, mooier versierd schootsvel legde hij op de stoel aan de oostkant van de tempel waar hijzelf als meester zou zetelen. Voor hij weer naar buiten ging, keek hij nog even om zich heen. Dan sloot hij zorgvuldig de deur van de tempel en liep terug naar de voorkant van het huis, waar Thérèse intussen thee had gezet. Terwijl ze die dronken, grasduinden ze samen in het drukverse vierde deel van de *Encyclopédie*.

De zeer eerwaarde pater Gabriel Malagrida sneed zorgvuldig een stukje wit vlees van de in zijn geheel gebraden fazant en kauwde er langdurig op om de wilde smaak van het gevogelte helemaal tot zijn recht te laten komen. Dan knikte hij goedkeurend, legde zijn zilveren bestek neer en veegde met zijn servet een druppel gemorste saus uit zijn baard.

Vervolgens nam hij een slok wijn uit het kristallen glas. De zusters clarissen van het *Madredeus*-klooster hadden hun beste servies bovengehaald en de tafel in de spreekkamer voortreffelijk gedekt.

Vanmorgen had Malagrida gepreekt in de kathedraal en morgenvroeg zou hij met de postkoets terug naar *Setúbal* reizen, waar hij zijn toevlucht had gezocht nadat De Carvalho hem de toegang tot de koningin-moeder – God hebbe haar ziel – had ontzegd. Hij had vanavond natuurlijk kunnen overnachten in het jezuïetenklooster, maar het eten van broeder-kok was daar zo slecht. Hier bij de nonnetjes, die hem altijd hadden gesteund, stond er een luxueuze gastenkamer voor hem klaar en geef toe: een maaltijd als deze kon je toch niet aan je neus laten voorbijgaan.

Een uur later kleedde hij zich uit op zijn slaapkamer. Tegen het einde van de maaltijd was de abdis nog even komen vragen of alles naar wens was. Dat had hij bevestigd en na haar bedankt te hebben, had hij nog gevraagd of ze hem morgenvroeg om zes uur wilde laten wekken. Dan kon hij om halfzeven de mis lezen in de kapel, daarna ontbijten en rond acht uur de postkoets halen.

Hij knoopte zijn soutane los en drapeerde die over de stoel. In zijn hemd kroop hij onder de dekens en opeens voelde de zeer eerwaarde pater zich zo eenzaam als alleen een zesenzestigjarige priester zich kan voelen die weet dat hij – na zo'n copieuze maaltijd en een fles wijn – moeizaam in slaap zal geraken en vervolgens een nacht lang in zijn dromen gekweld zal worden door naakte vrouwen die hem verleiden en baarlijke duivels die hem in het hellevuur braden tot hij gaar is.

Maria zat op hete kolen. De gasten konden nu elk moment aankomen, maar *mãe* had haar geboden in de keuken te blijven tot ze haar zou roepen. Het gaf geen pas bordeelgasten onverwachts met een kind te confronteren. Ze had haar beloofd dat ze aan Caffarelli zou vragen of zij hem een hand mocht komen geven. Dus zat Maria aan het raam, achter het gordijn verscholen, uit te kijken naar het hoog bezoek. *Moeder Maria, laat hem gauw komen.*

Rosinha kon het niet nalaten haar te plagen.

'Wie weet, komt hij wel. Hoge heren zijn grillig. Misschien hebben ze een beter bordeel gevonden.'

'Daar weet jij niets van', mokte Maria. 'Ze hebben toch een bode gestuurd.'

'O, met hetzelfde gemak gooien ze hun plannen om zonder ons daarvan op de hoogte te brengen.'

'Caffarelli doet zoiets niet.'

Rosinha schoot in de lach.

'Schei uit, Rosinha.'

'Al goed, Maria. Ze zullen wel komen. Maar maak je geen illusies, kind. Hij komt heus niet voor jou. Misschien wil hij je niet eens zien.'

Maria pruilde. Ze wist dat er een hemelsbreed verschil was tussen mensen. Edellieden, de koning op kop, waren natuurlijk een andere mensensoort dan een simpel meisje zoals zij – zeker dan een hoerenjong, zou de luitenant zeggen – maar een beroemde zanger stond toch nog een trapje lager dan een baron of een markies.

'Ze hadden hier al moeten zijn.' Maria zei het op een verongelijkt toontje. Rosinha haalde de schouders op.

En dan opeens hoefgekletter op de kasseien! Maria drukte haar

neus tegen het raam en zag het luxueuze huurrijtuig dat de straat inreed en voor de deur van *Casa Loba* halt hield.

'Daar zijn ze', riep ze met een stem die trilde van opwinding. Rosinha kwam naast haar staan aan het venster.

Eerst zag Maria twee mannen uitstappen die ze niet kende. De derde echter was ongetwijfeld Caffarelli. Hij leek iets ouder dan ze zich had voorgesteld, maar ze vond hem meteen een mooie man. Hij droeg een lange openstaande jas en daaronder een bruin geborduurd vest met strakke mouwen en uitwaaierende manchetten van witte kant. Ook de jabot van zijn hemd was van kant. Terwijl hij uit de koets stapte, hield hij zijn gepoederde pruik vast en zijn driesteek droeg hij onder zijn arm. Hij riep iets naar de koetsier en stak zijn hand op, waarna de koets weer vertrok.

Maria hoorde de stem van *mãe* die de koets natuurlijk ook had zien aankomen en naar de voordeur was gelopen om de gasten te verwelkomen. Ze luisterde met een oor aan de deur hoe moeder een voor een de vier meisjes voorstelde. Of ze wilden gaan zitten? En wat ze wilden drinken? De mannen zeiden wat over het interieur en dat de meisjes er zo goed in pasten, waarna Beatriz onbedaarlijk begon te giechelen. Dat werkte aanstekelijk, want even later lachte de hele bent.

'Wanneer roept ze me nu binnen?'

'Geduld, meisje, geduld', suste Rosinha. 'Ze laat de heren eerst even op adem komen.'

'Ach, ik ben zo zenuwachtig. Ik hou het niet meer.'

In de salon werd geklonken, gedronken en gelachen. Maria keek wanhopig naar Rosinha. *Mãe* leek haar helemaal te vergeten.

Na een halfuur was Maria's geduld op. Boos trok ze eensklaps de deur open en stapte de salon in. Achter haar slaakte Rosinha een gesmoorde kreet. *Mãe* veerde ontzet op uit de fauteuil en riep:

'Maria, keer onmiddellijk terug! Ik heb je niet geroepen.'

Maria keek de kamer rond. Het hele gezelschap zat haar geamuseerd aan te kijken. De heren hadden hun pruiken afgezet en hun jasjes uitgetrokken. Caffarelli had Beatriz op zijn schoot in de fauteuil, een van zijn vrienden zat met de tweelingen aan weerszijden in de driezitter en de andere vriend zat met zijn arm om Mirèlha. *Mãe* stapte driest op Maria af en greep haar bij de pols.

'Maar... je hebt het beloofd!' zeurde het meisje.

'Ho, wacht eens even. Wat hebben ze je beloofd, kind?'

mãe liet Maria's pols los en keerde zich verbaasd naar Caffarelli.

'Ze is jarig vandaag. Ze wilde... als het pas gaf... als het zo uitkwam...'

'Hoe oud ben je dan geworden, kind?'

'Dertien', lispelde Maria.

'Dertien. En je had mij willen ontmoeten?' Caffarelli glimlachte. Hij had ervaring met bewonderaars.

'Ik had u eigenlijk eens willen horen zingen, meneer Caffarelli', flapte ze eruit.

'Maria! Gedraag je!' *mãe*'s gezicht liep rood aan.

'Laat ze', zei Caffarelli. 'Het geeft niet. Ik ben altijd blij als ik een bewonderaar ontmoet.' Hij richtte zich weer tot Maria: 'Je hebt me nog nooit gehoord?'

'Natuurlijk niet. Hoe zouden wij naar de opera kunnen?'

Caffarelli knikte. Dat begreep hij. Er zaten inderdaad nooit gewone mensen in de zaal wanneer hij op de scène stond. Alleen edellieden, rijkelui, kardinalen zelfs.

'En als ik nu hier eens een aria voor je zou zingen? Wat zou je daarvan zeggen?'

Maria's lach kleurde als een regenboog in het zonlicht. Ze knikte

langzaam, ongelovig nog en keek naar *mãe* die haar ogen sloot.

'Hebben jullie hier een instrument om me te begeleiden?' vroeg Caffarelli. 'Een klavecimbel, een luit desnoods? Het zou leuk zijn als Nicola me kon begeleiden.'

Mirèlha ging rechtop zitten.

'Ik heb op mijn kamer nog een oud virginaal staan. Ik heb het van thuis meegebracht, maar ik heb er in jaren niet meer op gespeeld. Het moet wellicht gestemd worden. Er zit wel een stemsleuteltje bij. Zal ik het halen?'

Even later zat Nicola aan tafel het virginaal te stemmen. Caffarelli legde ondertussen uit dat hij een aria zou zingen uit *Il Germanico in Germania* van zijn leermeester Nicola Porpora. Daarin had hij de rol van Arminio gezongen en in het tweede bedrijf zat daar een aria in die hij zelf een van de mooiste uit zijn hele repertoire vond.

Toen Nicola klaar was en een paar akkoorden aansloeg om de stemming te controleren, ging Caffarelli in het midden van de salon staan en wees Maria op het krukje naast de secretaire. Hij boog voor haar met een sierlijk handgebaar erbij en zei:

'Voor Maria, een geschenk voor haar verjaardag. Ik zing *Parto, ti lascio, o cara*. Dat is Italiaans en het betekent zoveel als *Liefste, ik verlaat je, ik ben ermee weg*. Maar dat is niet persoonlijk bedoeld, hoor, kindje.'

Iedereen lachte, maar Caffarelli legde uit dat Arminio in die aria afscheid neemt van zijn liefje en dat vooral de laatste zin van de eerste strofe hem altijd zo aangreep: *Non sarà tanto amara la pena del morir. Zelfs de pijn van de dood kan niet zo bitter zijn*.

Nicola zat klaar met zijn handen aan het klavier en wachtte tot Caffarelli hem toeknikte, waarna hij het voorspel inzette. Zes maten later viel de castraatzanger in met een waanzinnig hoge en fijne stem die wonderlijk en soepel over zijn vlezige lippen gleed. Maria voelde de

tranen in haar ogen opwellen en bij *troppo crudel tormento* werd ze helemaal overweldigd en voelde ze de wrede marteling in de muziek, al had ze de Italiaanse woorden niet kunnen vertalen. Maar het mooiste moest nog komen: de pijn van het sterven. Toen Caffarelli op *la pena* zijn stem net geen octaaf omhoog liet springen, was het alsof ze spelden in haar lijf voelde prikken. *Nossa senhora das Dores*, bad ze tot de moeder der smarten. Hoe mooi!

Toen de laatste noot van de aria had geklonken, bleef het doodstil in de kamer. Niemand applaudisseerde of zei iets, murw geslagen door zoveel schoonheid. Maria keek Caffarelli aan met troebele ogen vol tranen. Nooit had ze gedacht dat muziek haar zo kon aangrijpen.

'Dank u wel', stamelde ze ten slotte. Ze draaide zich bruusk om en liep de kamer uit naar de keuken, waar ze snikkend in de armen van Rosinha viel. Die troostte haar keppekind en bracht haar naar bed. Maar slapen deed ze niet. Urenlang bleef de onwereldse stem van Caffarelli in haar oren hangen. Ze hoorde nog hoe het feestje beneden steeds wilder werd en ze had er geen idee van hoever de nacht al gevorderd was toen ze de paarden hoorde en het ratelen van de huurkoets die de gasten kwam ophalen. Pas toen werd het stil in huis en viel ze eindelijk in slaap.

'Broeder Opzichter, hoe laat is het?'

'Driewerf Machtige Eerwaarde Meester, het is elf uur.'

'Broeder Opzichter, wat is de eerste plicht van de vrijmetselaar?'

'De eerste plicht is het bewaren van het Geheim, Eerwaarde Meester.'

'Broeder Opzichter, wat is de tweede plicht van de vrijmetselaar?'

'De tweede plicht is het bijstaan en helpen van zijn broeders, zowel binnen als buiten de tempel, Eerwaarde Meester.'

'Vermits het elf uur is en de werkzaamheden beëindigd zijn, is het tijd om uiteen te gaan. Kondig bij de Broeders aan, dat ik deze Loge ga sluiten.'

'Vermits het elf uur is en de werkzaamheden beëindigd zijn, is het tijd om uiteen te gaan. De Driewerf Machtige gaat deze Loge sluiten.'

Richard nam de houten hamer op en sloeg er viermaal mee op de tafel. Dan stond hij op. Ook de andere broeders stonden op, vouwden hun schootsvellen en borgen hun juwelen. Ze namen afscheid van elkaar en vertrokken een voor een langs de achterdeur om zo min mogelijk op te vallen. Aan drie van hen had Richard een exemplaar van de nieuwe Diderot meegegeven, niet zonder hen te waarschuwen er omzichtig mee om te gaan en ze niet te laten rondslingeren.

Toen de laatste buiten was, ging Richard opnieuw de tempel in en doofde de olielampjes op één na. Dan nam hij het boek van Lucretius waaruit hij had voorgelezen ter hand en bladerde er nog even in. *De rerum natura; De natuur van de dingen.* Hij zocht dat ene vers op dat op hem zo'n indruk had gemaakt:

Zoals uit klonten wierook de geur niet vrijgemaakt
kan worden zonder dat de natuur ervan teloorgaat,
zo kunnen geest en ziel niet uit het hele lichaam
gescheiden worden zonder dat alles wordt ontbonden.

Ze hadden er de hele avond over geredetwist. Blijft de geest leven

als het lichaam dood is? Leven ziel en lijf onafhankelijk van elkaar of kan de ene niet zonder de andere? Dat wist die Romein dus al zo zeker zo'n zestig of zeventig jaar voor Christus!

Toen hij een kwartiertje later in bed kroop, sliep Thérèse al. Zij geloofde in elk geval allang niet meer in een ziel die eeuwig blijft leven. Maar hij had het er toch moeilijk mee.

Zaterdag 1 november 1755
Feest van Allerheiligen

Maria werd wakker met buikpijn. Schemerlicht drong door het dakvenster naar binnen en een smalle sikkel van de maan verbleekte aan het hemelgewelf. De zon zou nu gauw opkomen. Ze hoorde gerommel in Rosinha's zolderkamer die aan de hare grensde, wat erop wees dat haar min al op was. Maria liet zich uit haar bedstee glijden en ging op haar knieën zitten voor haar ochtendgebed. Toen ze daarmee klaar was, goot ze water uit de kruik in de lampetkan, trok haar nachtkleed uit en deed een kattenwasje. Even gleed ze met haar handen over haar prille borstjes die elke dag wat meer leken te zwellen. Maria huiverde toen ze haar koude hemd aandeed, en kleedde zich snel aan. Terwijl ze haar lange kousen aantrok, hoorde ze Rosinha naar beneden gaan. Ze moest nu voortmaken, want ze zouden samen naar de mis van negen uur gaan in de karmelietenkerk. *Mãe* en de meisjes sliepen nog, want het was gisteravond erg laat geworden.

Nog geen kwartier later liepen ze samen de helling van de *rua da Misericordia* af naar de kerk toe. Het was een frisse, maar heldere ochtend. Rosinha had een zware mantel om haar schouders geslagen en droeg een gesloten kap die alleen haar gezicht vrijliet. Maria was gekleed in een korte jak en had een grijze linnen sjaal over haar gitzwarte haren geknoopt. Ze had nog steeds buikpijn en ze voelde de honger knagen. Ze waren immers nuchter gebleven vanwege het feest van alle heiligen. Op het einde van de mis zouden ze te communie gaan. Het was behoorlijk

druk op straat. Iedereen ging naar de mis omwille van het feest; de meesten te voet, maar wie het zich kon permitteren reed per sjees of per koets naar de kerk, enkelen – ondanks het frisse weer – zelfs nog met een open kales.

Maria luisterde naar de klokken. Je hoorde ze overal in de stad, maar het luidst klonk het gebeier van de klokken in de toren van de karmelietenkerk, waarnaar zij op weg waren. Ze luisterde geboeid naar het voortdurend veranderende klokkenlied: ding-dong-dang, di-dong-dang, dong-di-dang, dong-da-ding, dong-dang-ding... Een kramp in haar buik deed haar opschrikken.

'Ik heb buikpijn', kreunde ze.

Rosinha keek Maria van terzijde aan en haalde haar wenkbrauwen op.

'We zijn er bijna.'

Ze staken het plein over en volgden de kerkgangers de trappen op.

'Kijk, daar zit die bedelaar weer.'

'*O monstro*?'

'Noem hem toch niet zo, Rosinha.'

Maria had hem al van ver gezien. Ze kon haar ogen niet afhouden van het afgrijselijke gezicht van de man. De afhangende gezwellen duwden zijn ogen bijna dicht. Het moest toch verschrikkelijk zijn zo te moeten rondlopen.

'Mag ik hem een muntje geven?' vroeg ze aan Rosinha.

'Alweer? Jij denkt dat het geld op mijn rug groeit.'

'Nee, maar daar kan hij toch niet aan doen.'

'Dat weet ik niet. God straft de mensen niet zomaar, hoor. Misschien heeft hij niets gedaan, maar heeft God zijn ouders gestraft met zo'n kind.'

Maria keek sip en dacht na over wat Rosinha gezegd had. Het

wrong bij Maria, al schaamde ze zich er meteen voor nog maar te durven denken dat God oneerlijk zou kunnen zijn. Toen ze – zonder muntje – langs de bedelaar heen liep, keek ze schuw naar de grond. Ze haastte zich de trap op en liep de kerk in, op de voet gevolgd door Rosinha.

De paters zongen reeds het koorgebed dat aan de hoogmis voorafging. Rosinha en Maria vonden nog een plekje halverwege de kerk van waaruit ze een goed uitzicht hadden op het koor. Maria zag de zangers graag bezig terwijl ze hun eeuwenoude melodieën zongen. Rosinha was inmiddels bezig de hele rist heiligenbeelden af te werken die ze stuk voor stuk met een eigen schietgebedje bedacht.

Het geschuifel en geroezemoes van de binnenkomende gelovigen verstomde toen vooraan de bel luidde. Het koor zette de intredezang in en uit de sacristie schreden twee acolieten met kaarsen, de subdiaken, de diaken en de priester naar het altaar, stuk voor stuk gekleed in goudbrokaat. *Introibo ad altare Dei*, prevelde de priester in dat onverstaanbare Latijn. Maria zonk langzaam weg in de misselijkmakende geur van wierook, de golvende gregoriaanse gezangen, de onbegrijpelijke woorden, het flitsende goud van kandelaars, tabernakel en kelk, het gemompel van de meebiddende gelovigen en daar doorheen geweven de zeurende buikpijn die maar niet wilde overgaan. Het ene moment dacht ze flauw te vallen en even later kon ze ternauwernood het kokhalzen onderdrukken. Ze keek terzijde naar Rosinha, maar die leek niets te merken, verzonken als ze was in haar gebeden.

De hele ceremonie aan het altaar ging aan Maria voorbij. Soms hoorde ze een flard gezang, dan weer zag ze een acoliet een evangelieboek naar de andere kant van het altaar dragen en nog wat later kwam een nieuwe wolk wierook op haar af. Hoelang moest ze het hier nog uithouden? Hoe ver was de mis al gevorderd? Ze meende vaag de

gong gehoord te hebben die bij de consecratie werd geluid. Dan keerde haar nuchtere maag en tegelijk kromp haar buik in elkaar. Ze stootte Rosinha aan en fluisterde:

'Ik voel me niet goed, Rosinha. Ik moet even naar buiten.'

'Wat heb je? Gaat het? Zal ik meegaan?'

Maria schudde haar hoofd.

'Nee, blijf maar. Het lukt wel. Ik ben zo terug.'

Rosinha aarzelde even of ze toch maar mee zou lopen, maar besloot uiteindelijk te blijven zitten. Ze zond een schietgebed als medicijn: *Heilige Vincentius van Zaragoza, genees dat kind van haar buikpijn.*

Maria liep zo snel ze kon naar buiten, haar hand voor haar mond houdend, hopend een opkomend braken te kunnen tegenhouden. De buitenlucht deed haar goed. Ze liep de trappen af en leunde een eindje verder tegen de kerkmuur. Het leek wel of haar buikpijn wegtrok. Tegelijk voelde ze iets warms langs de binnenkant van haar dijen naar beneden glijden. Geschrokken schortte ze haar rok op, stak haar hand tussen haar benen en keek verbaasd toen ze bloed zag op haar hand. Ik bloed, dacht ze. Het bloeden is begonnen. Ik ben vrouw geworden, want zo noemde Rosinha dat. Ineens was ze klaarwakker en een onbeschrijfelijke blijdschap overspoelde haar. Ze liet haar rok zakken, keek nog eens naar haar hand en leunde opgelucht met haar hoofd tegen de gekalkte muur.

Op hetzelfde ogenblik begon de aarde onder haar te trillen. Maria keek geschrokken om zich heen en zette zich schrap tegen de muur. Ze hoorde een diep gebrom en een gerommel dat deed denken aan het geratel van de met ijzeren banden beslagen wielen van een zwaarbeladen ossenwagen die over de kasseien reed. Ze hoorde mensen roepen en zag mannen, vrouwen en kinderen verschrikt de kerk uitlopen. Dan was het even stil, een korte pauze. Iedereen bleef staan en keek om zich heen. Het

leek voorbij.

Even later volgde de verwoestende schok die eindeloos leek te duren. Zoals een stormwind door de bomen blaast, de stammen buigt en wild met takken zwiept, de bladeren in golven met zich meesleurt, zo wild ging de aardbeving te keer. Maria kon nauwelijks blijven staan, zo hard schoof de bodem onder haar voeten heen en weer. Overal klonk nu gegil en angstgeschreeuw. Maria drukte zich tegen de kerkmuur en zag hier en daar brokken steen en bepleistering naar beneden vallen. Dan werd ze plotseling om haar middel vastgegrepen en weggesleurd. Een man had haar op zijn schouders getild en liep met haar naar het midden van het *Largo do Carmo* waar hij haar liet neervallen en uitgeput naast haar op zijn knieën zonk. Toen pas zag Maria wie haar redder was: de bedelaar zonder gezicht, *o monstro*!

Ze keek hem dankbaar aan, maar angst hield haar in de greep, want nog steeds daverde de aarde en leken huizen en straten te bewegen. Wat Maria toen voor haar ogen zag gebeuren, tartte elke verbeelding. Ze zag het dak van de prachtige karmelietenkerk van links naar rechts dansen, de spitse toren brak middendoor en spuwde zijn klokken uit. Dan stortte de toren krakend door het dak dat met een oorverdovend geraas naar beneden viel. Ze gilde het uit.

'Rosinha', brulde ze. 'Rosinha is nog in de kerk. We moeten haar...'

Maria kon haar zin niet afmaken, want het instortende dak had een enorme stofwolk veroorzaakt die dreigend op hen af kwam en het hele plein verduisterde. Ze zag geen hand meer voor haar ogen. Het steenstof kraste op haar oogbol, kroop in haar oren en haar mond en deed haar stem verstommen. Ze hoestte, kuchte, spuwde om het stof uit haar longen, keel en mond kwijt te raken.

'Help me. Help me toch', huilde ze en hoewel ze hem niet zag, voelde ze de armen van de bedelaar die naar haar tastte.

'Ik help je. Blijf maar dicht bij mij. Hier zijn we veilig, … euh. Hoe heet je eigenlijk?'

Maria kroop dicht tegen hem aan. Ze schokte over heel haar lichaam.

'Maria', zei ze ten slotte. 'Ik heet Maria. En jij?'

'Agostinho', zei hij. 'Voorlopig moeten we hier blijven, Maria. Wanneer we nu proberen rond te lopen, verongelukken we maar. Hé, het houdt op.'

De aarde beefde niet meer, maar het duister bleef. Maria dacht dat ze de smaak van stof nooit meer kwijt zou raken. Met gesloten ogen zocht ze de schouder van Agostinho die haar zachtjes heen en weer wiegde.

'Wie is Rosinha?' vroeg hij zacht.

'Rosinha!' kreet Maria en zette zich rechtop. Overweldigd door de gebeurtenissen was ze haar alweer vergeten. 'Ze is mijn min. We waren samen. We moeten haar redden. Kom, we moeten ernaartoe.'

'Rustig maar', zei Agostinho. 'Voorlopig moeten we blijven waar we zijn, Maria. Nu kunnen we niets doen.'

'Maar ze kan gekwetst zijn. Ze zal me missen. Misschien gaat ze dood', snikte Maria.

'Ze is waarschijnlijk al dood, Maria. Ik kan nauwelijks geloven dat iemand nog levend onder het puin van de kerk uitkomt.'

'Nee', riep Maria. 'Dat kan niet. Dat kan niet!'

Op hetzelfde moment begon een derde schok, nog heviger dan de vorige. Minutenlang ging het gerommel en gedonder door, hoorden ze gevels omvervallen, daken instorten, mensen om hulp roepen. De donkere wolk van verstikkend stof leek alleen maar dikker te worden.

Het duurde wel een kwartier voor het stof begon neer te dalen. Het eerste wat Maria zag was een rode bol aan de hemel: de zon priemde door de dikke stoflaag en won beetje bij beetje aan kracht. Ze knipperde

met haar ogen om het schurende stof weg te vegen. Geleidelijk aan werd de omvang van de schade die de aardbeving had aangericht duidelijk. Op het hele plein was geen huis meer onbeschadigd. Hier en daar stond nog een stuk van een gevel rechtop. Overal lag puin. Gewonden kermden onder de brokstukken, mensen huilden, een paar mannen probeerden een gevallen balk op te tillen waaronder een vrouw met haar benen geklemd zat.

Het verschrikkelijkste was de aanblik van de karmelietenkerk. De twee zijmuren stonden nog overeind en de meeste zuilen en steunbogen waren sterk genoeg gebleken. De resten van het dak en de toren echter waren veranderd in een metersdikke puinlaag en daaronder lagen de lijken van vele honderden gelovigen. Wie misschien toch nog leefde, zou spoedig sterven in het vuur dat nu overal opdook. Haardvuren, olielampjes en brandende kaarsen zetten de balken in vuur en vlam. Spoedig zou de hele stad in vuur en vlam staan.

Maria, haar rokken rood van stollend ongesteldheidsbloed, haar handen en gelaat grijs van het gruis, voelde zich oneindig moe en vuil. Toen viel ze in zwijm en Agostinho nam haar in zijn sterke armen en legde haar midden op het plein neer, vlakbij de gebroken fontein waaruit vuil water gutste. Hij bette haar voorhoofd, veegde het stof uit haar gezicht en goot water over haar polsen. Toen ging hij zuchtend naast haar zitten en hoopte dat ze spoedig bijkwam.

Caffarelli sliep nog. Na de voorstelling van gisteravond was hij met een paar vrienden blijven hangen in een kroeg en het was lang na middernacht toen hij eindelijk zijn sponde beklom. Hij sprong echter meteen uit zijn bed bij het eerste gegrom van de aardbeving. Tijdens zijn jeugd in Zuid-Italië had hij het trillen van de aarde leren herkennen en de reflex aangekweekt om zo snel mogelijk naar buiten te lopen. Zijn oma, die de grote aardbeving van 1693 nog had meegemaakt, had die reactie er bij haar kinderen en kleinkinderen ingehamerd. Caffarelli besefte meteen dat dit een zware aardbeving was. Hij graaide wat kleren bij elkaar en spurtte vierklauwens de kamer uit en de trap af terwijl hij luidkeels riep:

'Een aardbeving. Een aardbeving. Naar buiten. Snel!'

Hij was net in de openlucht toen het gedonder begon. De stenen onder zijn voeten deinden op en neer en maakten het lopen moeilijk. Het plein, dacht hij, ik moet het plein bereiken. Overal om zich heen zag hij mensen naar buiten hollen en proberen de open ruimte te bereiken. Intussen begonnen schoorstenen naar beneden te vallen en marmeren platen van de muren los te komen. Schichtig keek Caffarelli omhoog om vallende stenen te vermijden en dan weer gauw naar beneden om niet te struikelen over het zich optastende puin. Terwijl hij langs de achterkant van het nieuwe operagebouw liep, zag hij met verbijstering de gevel instorten, waardoor hij plots het toneel zag waar hij gisteravond nog een kleine rol gezongen had in de *Antigono*. Vlammen likten reeds langs de decors omhoog.

Caffarelli holde voort langs de afbrokkelende bogen en muren van het koninklijk paleis. Geheel buiten adem bereikte hij uiteindelijk het uitgestrekte *Terreiro do Paço* waar hij veilig was. Hij draaide zich om en zag muur na muur van het paleis instorten, terwijl de vlammen al tot hoog boven de gebouwen oplaaiden. De zanger vouwde ontzet zijn

handen samen voor zijn mond en schudde langzaam zijn hoofd. Rondom hem riepen mensen elkaar toe, ontsteld en buiten zinnen over wat zich voor hun ogen afspeelde. Toen het beven van de aarde ophield, bleef het zuigende geluid van het vuur in zijn oren klinken. Overal warrelde stof en gruis op, maar een aanlandige wind en het brullende vuur woeien de stofwolk de stad in.

Intussen bleven de mensen toestromen op het plein. Caffarelli baande zich een weg naar de Taag. De bemanning van de schepen die midden op de stroom voor anker lagen, stond aan dek dit armageddon aan te zien vanaf een veilige afstand. Schepen die aan de kade lagen, maakten de trossen los en roeiden naar het midden van de stroom om te vermijden dat het vuur van de wal zou overslaan.

Eensklaps hoorde Caffarelli zijn naam roepen. Hij draaide zich om en keek recht in het bebloede gezicht van Anton Raaff, zijn vriend de tenor. De wanhoop stond in zijn ogen te lezen.

'Anton', riep Caffarelli. 'Hoe zie je eruit?'

'Ik duizel', zuchtte Anton. 'Een vallende steen op mijn hoofd gekregen. Wat ben ik blij dat ik jou zie. Wat verschrikkelijk, zeg. Nooit meegemaakt.'

'Ik ook niet, hoor', antwoordde Caffarelli. 'Wees vooral blij dat we het overleefd hebben. Laat eens zien, die wond.'

De castraatzanger inspecteerde zorgvuldig Antons voorhoofd, wreef met een schoon stukje van zijn mouw het bloed weg en knikte geruststellend.

'Valt mee, hoor. Veel bloed, maar weinig wond. Op een paar dagen is dit genezen. De steen moet afgeschampt zijn op je voorhoofd. Had je hem vol op je schedel gekregen, had je het wellicht niet meer kunnen voortvertellen.'

De twee mannen keken om zich heen. Overal steeg een klaaglijk gejammer op. Heel wat mensen hadden oppervlakkige verwondingen

van vallend puin, maar wie op eigen kracht naar het plein had kunnen lopen – of zich er heen had kunnen slepen – mocht zich gelukkig prijzen. Iedereen besefte dat onder het steenpuin talloze doden en zwaargewonden lagen. Hier en daar trachtten mensen al overlevenden te bevrijden. Ze brachten de gekwetsten naar het plein en probeerden zo goed en zo kwaad het ging bloedingen te stelpen, breuken te spalken of gewonden te ondersteunen. Anderen huilden in shock, weeklaagden, schreiden en snikten over het verschrikkelijke lot dat hen trof en dat ze dit toch niet verdiend hadden. Nog anderen baden luidkeels tot God en al zijn heiligen, smeekten om vergiffenis voor hun zonden, beloofden zich te bekeren.

'Zullen we eens teruggaan?' vroeg Caffarelli aan Anton die al een hele tijd wezenloos voor zich uit zat te staren. Die schrok op.

'Teruggaan? Ben je gek? Alles staat op instorten.'

'Precies. Alles wat om kan vallen, is al omgevallen. Ik wil gaan kijken of ik nog iets kan redden van mijn inboedel', zei Caffarelli beslist.

'Ik ben allang blij dat ik het vege lijf heb kunnen redden', antwoordde Anton. 'Om eerlijk te zijn, ben ik er niet zo happig op om tussen lijken en kermende gewonden te zoeken naar mijn verloren spullen.'

Caffarelli moest lachen. 'Kom gauw mee', zei hij. 'Ik krijg het veel meer op mijn zenuwen van al die godstabernakelse klagers en jammeraars. Vooruit!'

Hij draaide zich om en begon zich een weg te banen tussen de drommen mensen die nog steeds toestroomden en zich pas veilig voelden op de open vlakte aan de rivier. Anton wilde vooral niet achterblijven tussen al die onbekenden en haastte zich dus om Caffarelli te volgen. Die wilde de doorgang nemen naast wat een uur geleden nog het koninklijk paleis was geweest, maar die weg was versperd doordat de stenen poort was ingestort.

'We moeten een ommetje maken', riep Caffarelli Anton toe en stapte meteen naar de hoek van het plein waar de straat omhoogklom om het paleis heen. Precies op dat moment hoorden ze een kreet van verwondering uitgaan van de menigte die aan de oever van de Taag stond. Die plantte zich voort over het plein. Daar was duidelijk iets aan de hand, maar de twee zangers zagen niet precies wat. Caffarelli klom gauw een paar passen hoger, zodat hij over de mensenzee heen kon kijken en toen zag hij het ook.

'Anton, kom gauw kijken!'

'Wat is er dan?'

'Kijk daar: de Taag. Het water loopt weg!'

Ze zagen inderdaad hoe het water van de stroom snel zakte. De schepen op de rivier raakten al gauw de bodem met hun kielen. Sommige bleven rechtop staan in het slib, andere kapseisden, waarbij de bemanning uit het schip in het slijk sprong of viel. Het volk drumde samen, zo dicht mogelijk bij de Taag om niets van dat wonderlijke spektakel te missen. Anton maakte aanstalten om naar de rivier te lopen, maar Caffarelli hield hem tegen.

'Blijf hier. Ik vertrouw dit niet. Daar klopt iets niet.'

Zijn vermoeden werd snel bevestigd. De mensen die rechts vooraan het dichtst bij de oever stonden, raakten plotseling in paniek. Ze draaiden zich om en probeerden doorheen de dichte menigte te ontsnappen. Mensen vielen en werden vertrapt door anderen. Het gekrijs was onbeschrijfelijk.

'Kijk daar!'

Ineens zag Caffarelli wat er aan de hand was. Over de drooggevallen rivier kwam een enorme vloedgolf aanrollen, zo hoog als de verdieping van een huis. Eerst overspoelde de golf de pas nieuw aangelegde kades van São Paulo, die overigens al zwaar geteisterd waren door de aardbeving. De houten loodsen en de losstaande

douanegebouwtjes die nog min of meer overeind stonden, werden door de golf genadeloos weggespoeld. Een paar seconden later al bereikte de vloed het *Terreiro do Paço*. Op de rivier gooide de golf de gekapseisde schepen als notendoppen omhoog. Ze botsten tegen elkaar, masten braken af en houten rompen werden versplinterd. Dan spoelde het water met volle kracht over het plein, sleurde tientallen mensen mee waarvan velen verdronken, terwijl slechts een deel van het volk zich in veiligheid kon brengen in de hellende straten van Mouraria en Alfama of de dwarsstegen achter het paleis die naar de bovenstad leidden.

Anton stond te trillen op zijn benen en Caffarelli hapte naar adem. 'Goede God', zei hij telkens maar weer. 'Goede God. Al die mensen!' Wat kon je daaraan doen? Spoedig nadien kwam een tweede, minder hoge golf aangerold en even later nog een derde. Die laatste spoelde nog nauwelijks over de oevers. De waterspiegel herstelde zich en wie het niet gezien had, kon het zich nauwelijks voorstellen. Maar wat een ravage! Wat een vernieling! Wat een teloorgegane mensenlevens. Tientallen lijken lagen verspreid over het paleisplein en wie weet hoeveel er door de rivier waren meegesleurd.

Diep onder de indruk klommen de twee mannen over het puin en langs de brandende gebouwen om te gaan kijken wat er van hun appartementen geworden was. Ze passeerden daarbij langs de patriarchale kerk, of beter wat er van overbleef. De vlammen sloegen nog door het dak en dat was ook het geval bij de meeste huizen op het plein. Hier en daar stonden nog muren recht, maar dat waren niet meer dan decorstukken geworden. De vloeren van de verdiepingen en het dak waren verdwenen, veranderd tot puin op het gelijkvloers.

Eindelijk bereikten ze het gebouw waarin zij beiden hun appartement hadden gehad. Anton begon te huilen. Hier viel niets meer te redden. Het hele gebouw was ingestort. Branden deed het niet, al was

het niet duidelijk waarom hier niet en elders wel.

'Ik wil hier weg', zei Anton.

'Rustig maar', zei zijn maat. 'Ik ga ook weg. Al vrees ik dat het niet makkelijk zal zijn om hier weg te geraken.'

Ineens werd Caffarelli's aandacht getrokken door een stuk hout dat tussen het puin lag. Hij klauterde er naartoe en begon eraan te sleuren.

'Kijk hier!' riep hij naar Anton die beneden was gebleven. 'Mijn secretaire! Die is hier terechtgekomen. Even kijken of er nog wat in zit.'

Een tijdlang was hij bezig om wat overbleef van het kastje vrij te maken. Eerst kreeg hij de klep niet open, want de hele bovenkant van het meubel was in elkaar gedrukt. Uiteindelijk lukte het hem toch zijn hand tussen de vrijgekomen opening te wringen. Dan slaakte hij een kreet van blijdschap.

'Kijk wat ik teruggevonden heb, Anton!'

Vanaf de puinhoop zwaaide hij met een stukje papier naar zijn vriend.

'Het blad met de zangoefeningen van Porpora! Gered van de aardbeving. Is dat niet geweldig?'

Anton keek hem meewarig aan en schudde niet-begrijpend het hoofd.

Sebastião José de Carvalho e Melo, de minister van de koning, zat aan het

ontbijt in zijn huis in de *rua de O Século* vlakbij de parochiekerk van *Nossa senhora das Mercês* toen de aardbeving begon. Op werkdagen was hij op dat uur al in *Belèm* voor zijn dagelijks onderhoud met de koning, maar omwille van het feest van Allerheiligen had hij een dagje vrijaf genomen. Terwijl hij zijn brood at, las hij een dossier over de teloorgang van de goud- en diamantmijnen in Brazilië. De opbrengsten begonnen te tanen en bovendien waren de meeste mijnen in handen van de Engelsen gevallen die de winsten afroomden. Waar was de trots van de Portugezen gebleven? Waren ze hun roemrijk verleden aan het verkwanselen? Portugal was aan het verloederen tot een afzijdig, trots, maar geldverkwistend land, dat verplicht was dingen te kopen die het eigenlijk zelf had moeten produceren, en zo snel afgleed naar afhankelijkheid van Londen en Hamburg. Het werd de hoogste tijd om die ontwikkeling te keren.

Hij had net nog gescheld om aan zijn huismeid meer thee te vragen toen het gerommel begon. De Carvalho liep meteen naar buiten en voelde hoe ernstig de aardschok was. Vanuit zijn steil aflopende straat had hij een doorkijkje over de benedenstad en de Taag. Pal voor hem lag de Santa Catarinakerk en precies daar zag hij de eerste stofwolk opstijgen. Hij begreep meteen dat de kerk was ingestort. Hoewel overal om hem heen muren begonnen te barsten en brokken steen en bezetsel naar beneden vielen, ging zijn eerste zorg naar de koning. Ik moet naar *Belèm*, dacht hij. Zo snel mogelijk.

Hij liep naar de stalling achter zijn huis, waar zijn koetsier al bezig was de paarden los te maken en naar buiten te leiden voor het geval de stallen zouden instorten. De Carvalho begreep dat het weinig zin had een koets te bespannen. Die zou er nu toch niet doorheen komen. Dus zadelde hij samen met de koetsier zijn favoriete paard, sprong erop en gaf het de sporen. Het dier reageerde nogal schichtig op het chaotische

wegdek dat vol puin lag. Eerst wilde De Carvalho langs de Santa Catarina rijden om ter plaatse poolshoogte te nemen en te zien of er in de kerk veel slachtoffers waren gevallen. Toen hij echter in de gaten kreeg dat vanuit de benedenstad een enorme donkerte opsteeg die zijn kant uit kwam, slechts hier en daar verlicht door uitbrekende branden, koos hij resoluut voor de weg naar het westen, waar de schade minder groot leek. Toch ging het op een sukkeldrafje, want overal was veel paniekerig volk op straat, waren gevels omgevallen en versperde puin de straten.

Het duurde bijna een uur vooraleer hij in de verte het paleis van *Belèm* zag. Het laatste stuk van de weg had hij dichtbij de kust gereden, waar hij tenminste redelijk snel vooruit kon komen. Hij had de kustlijn net verlaten en reed de hellende straat op die langs het hiëronymietenklooster – dat grotendeels van schade gespaard leek – naar het paleis leidde, toen hij de rivier zag droogvallen. In de verte bemerkte hij het eilandje met daarop de *Torre* – die de aardbeving goed doorstaan had – maar nu schijnbaar droogvoets vanaf het vasteland te bereiken was. Stomverbaasd liet De Carvalho zijn paard halt houden om naar dit vreemde tafereel te kijken. Toen hij even later de vloedgolf zag komen aanrollen, kromp zijn hart van deernis in elkaar, want op de weg langs de kust, waar hij net had gereden, liep het vol mensen die het daar veiliger vonden dan tussen de huizen. Ze zouden allemaal door het water weggemaaid worden.

Enkele minuten later kwam De Carvalho bij het paleis aan dat er ook al niet te erg aan toe scheen te zijn. Blijkbaar had het westen van Lissabon de aardbeving goed doorstaan. Toch was hij er niet gerust in voor hij van de kamerheer van de koning had gehoord dat zijn meester ongedeerd was.

'Godzijdank', prevelde de minister.

'Maar hij is behoorlijk over zijn toeren', ging de kamerheer verder.

'Kom maar mee. Ik breng je naar zijn slaapkamer.'

De Carvalho fronste zijn wenkbrauwen terwijl hij achter de kamerheer aan liep. De koning had hem nog nooit in zijn slaapkamer ontvangen. Toen hij binnengelaten werd, begreep hij dat de vorst was ingestort. Hij lag bovenop zijn bed op zijn buik, zich wentelend in zelfbeklag. De koningin zat naast hem op een stoel. Ze hield zijn hand vast en probeerde hem te kalmeren. Het leek niet echt te helpen.

'Sire, ik ben hier. We moeten overleggen.'

De koning draaide zich op zijn rug. Zijn haar was helemaal in de war en hij keek met betraande ogen naar zijn minister. Zijn vrouw, beseffende dat de vorst er niet uitzag, nam zijn pruik van het opmaaktafeltje en wilde hem die opzetten, maar hij duwde geïrriteerd haar hand weg en zei:

'*Senhor* De Carvalho, wat een verschrikking! Waar heb ik dat aan verdiend? Waarom straft God mij zo? Heb ik niet altijd mijn plicht vervuld? Heb ik niet elke dag gebeden om kracht? Heb ik niet alles gedaan voor dit volk, voor die stad, voor Portugal? Waarom slaat God mij op zo'n gruwelijke manier?'

'Ik ben al blij dat Hij u heeft laten leven, Sire', antwoordde De Carvalho. 'Maar het lijkt me nu niet het moment om schuldigen te zoeken voor de ramp die Lissabon treft. We moeten nu de handen uit de mouwen steken en snel handelen. De doden begraven. De overlevenden voeden.'

'Zijn er dan doden?' De koning wist nog nergens van.

'Natuurlijk zijn er doden, en waarschijnlijk nog veel ook. Ik heb zelf de Santa Catarina zien instorten en die moet vol volk gezeten hebben vanwege het feest. Dat zal heus niet de enige kerk zijn in de stad. Honderden huizen zijn ingestort en wat nog rechtop staat, is in brand gevlogen. Op de weg hierheen heb ik de brandhaarden gezien.

Bovendien is er daarnet een vloedgolf door de rivier gestroomd die de hele lage stad moet hebben overspoeld. We moeten zo snel mogelijk weten wat er precies is aangericht en hoe we de nood het best kunnen lenigen.'

De koning begon onbedaarlijk te huilen. De Carvalho keek verveeld naar de koningin die haar gemaal probeerde te troosten. Een paar minuten liet hij haar doen terwijl hij zenuwachtig heen en weer liep door de kamer. Dan kon hij het niet meer houden.

'Sire, er is haast bij', zei hij nadrukkelijk.

'Ja', zei de koning. 'Doe maar. Doe maar wat je denkt dat goed is.' Hij keek zijn vrouw aan met een gezicht van wat een geluk dat we *senhor* De Carvalho hebben. Die weet toch altijd raad.

'Goed, Sire. Ik zal doen wat nodig is. Ik schrijf meteen de eerste bevelschriften en laat ze zo dadelijk door u ondertekenen. Ik geef het leger opdracht een aantal tenten op te richten in de tuin. Daar zal u de komende weken onderdak vinden.'

'Moet ik mijn paleis uit?' riep de koning uit. 'Waarom? Het is toch voorbij.'

'Dat kunnen we hopen', antwoordde De Carvalho onverstoord. 'Waarschijnlijker is dat er nog naschokken zullen volgen. Ik wil niet dat mijn koning gedood wordt onder het puin van zijn paleis.'

De koning keek bezorgd naar zijn vrouw en verzonk in treurige gedachten. Hij probeerde zich voor te stellen hoe het leven zou zijn in – godbetert – een tent! Wat een ellende. Wat een uitzichtloosheid.

'Sire', onderbrak de minister zijn overpeinzingen, 'het moet nu ongeveer elf uur zijn. Ik ga aan het werk. Over een uurtje ben ik terug voor de handtekeningen.'

De koning knikte, al leken de woorden van de minister niet echt tot hem door te dringen.

'*Senhor* De Carvalho', zei hij ten slotte met een aarzeling in zijn stem. 'Weet je al iets over mijn opera? Is er schade?'

'Geen idee, Sire', zuchtte De Carvalho. 'Ik kan daar nog niets over zeggen. De schok heeft pas twee uur geleden plaatsgevonden. Dat is precies wat ik vandaag nog wil doen: de schade overal in de stad laten vaststellen. Schatten hoeveel doden er zijn, hoeveel gewonden, hoeveel overlevenden. Maar ik zou me niet teveel illusies maken over het operagebouw.'

De koning keek hem verdwaasd aan. De tranen sprongen hem in de ogen.

'Mijn opera, mijn levenswerk! Zeg niet dat dit prachtgebouw is ingestort!'

Precies op dat moment begon de aarde opnieuw te schudden. Een eerste flinke naschok. Een stuk bepleistering van het plafond van de koninklijke slaapkamer kwam naar beneden en plofte naast het bed tot gruis. Hevig geschrokken sprong de koning uit zijn bed en klemde zich aan zijn vrouw vast.

'Sire,' zei De Carvalho beslist, 'u moet meteen naar buiten.'

'Maar,' stamelde de koning. 'Dat gaat niet. Ik ben nog niet gekleed.'

'Naar buiten. Nu!' beval de minister.

Hij greep de koning stevig bij zijn arm en leidde hem de trap af, de gang door en de tuin in. De kamerheer volgde met de koningin. De koning trok zijn nachtgewaad strak tegen zich aan, deels uit schaamte, deels omdat het fris was buiten.

De aarde schudde nog steeds.

De McKennans hadden die dag al vroeg ontbeten en besloten de feestdag lezend door te brengen. Rui, de koetsier die eigenlijk zowat deel uitmaakte van hun gezin, was vannacht thuis gaan slapen bij zijn ouders en zou daar de feestdag doorbrengen. Ze waren dus alleen. Thérèse zat alweer in de *Encyclopédie* te neuzen en Richard bleef geboeid in Lucretius lezen. Hoewel het buiten helder weer was en de zon scheen, hadden ze een paar kaarsen en een olielamp ontstoken om de duisternis uit de leeskamer te verjagen.

Toen de aardbeving begon met een diep gedreun hadden ze elkaar verwonderd aangekeken en even afgewacht. Bij de eerste echte schok viel op de vensterbank een kaars om en likten de vlammen aan de gordijnen. Ze sprongen allebei op en terwijl Thérèse het vuur trachtte te doven met een geborduurd tafellaken, liep Richard om een kom water bij de put in de tuin. Toen hij weer binnenkwam, zette hij de kom neer en rukte het brandende gordijn van de gordijnroede en gooide het op de parketvloer. Dan goot hij het water er overheen en slaagde er zo in het vuur te doven. Intussen had Thérèse de andere kaarsen gesnoten en de olielamp gedoofd.

Dan pas beseften ze hoezeer ze binnenshuis gevaar liepen, want de vloer daverde onbedaarlijk en een schilderij van Richards vader donderde van de muur en scheurde.

'Snel, naar buiten', zei hij tot zijn vrouw. Hij greep haar hand vast en samen liepen ze het huis uit naar het plein voor de Genadekerk. Ook daar was de mis bezig en was er veel volk aanwezig. Mensen vluchtten in paniek naar buiten langs de openstaande poort. Uit de verwarde verhalen die ze vertelden, konden ze opmaken dat het miraculeuze beeld van *Nossa senhora da Graça* van zijn sokkel hoog aan de pilaar was

gevallen en in stukken gebroken. Wonderlijk genoeg leek niemand daarbij verwond te zijn. Sterker nog: het gipsen beeld was weliswaar tot puin herleid, maar het hoofd en de handen van de moeder van genade waren onbeschadigd. Een waar mirakel! Mensen begonnen midden op het plein luidop te bidden om de Moeder Gods te bedanken omdat zij hen heelhuids uit de kerk had geleid.

Richard liep samen met Thérèse naar de rand van het terras naast de kerk, vanwaar je uitkeek op de burcht van *São Jorge* en daarachter op de benedenstad. Overal in de diepte stegen stofwolken en vlammen op. Links van de burcht, helemaal beneden, zagen ze de kathedraal of tenminste wat ervan restte. De machtige torens waren ingezakt, het dak verdwenen, en de vlammen sloegen metershoog de lucht in.

Al gauw konden ze niets meer onderscheiden, want de hele benedenstad werd bedekt met een duister deken van stof en as, waar hier en daar de donkerrode tot oranje gloed van vuur doorheen schemerde.

'De winkel', zei Richard opeens. 'Ik moet naar de winkel. Het goud. De edelstenen. Het ligt er zo voor het grijpen! Bovendien ligt er nog een boek.'

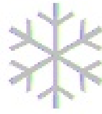
'Nee', antwoordde Thérèse. 'Daar kun je nu niet naartoe, Richard. Dat is met je leven spelen. En dat is me veel meer waard dan je goud en je juwelen. Laten we blij zijn dat we gespaard zijn gebleven. En zo gauw het kan, wil ik gaan kijken waar we kunnen helpen.'

Eerwaarde pater Gabriel Malagrida had net het begin van het Johannesevangelie afgeraffeld, waarmee hij zijn stille mis aan een zijaltaar van de jezuïetenkerk in het *Mosteiro de Jesus* in *Setúbal* afsloot, toen het gerommel begon. Hij haastte zich naar de sacristie, waar hij zijn kazuifel, stool en albe op een hoopje gooide en vervolgens de deur nam die op het kloosterpand uitgaf. Uit alle deuren kwamen paters de kloostergang ingelopen en haastten zich naar de binnentuin. Tijdens het minutenlange schudden van de aarde zagen ze met verbijstering het koor van de kerk barsten, waarbij brokken steen loskwamen en naar beneden donderden.

Pater Malagrida wreef zich in de handen. *Et terraemotus factus est magnus*, prevelde hij bij zichzelf. De grote aardbeving is gekomen! Eindelijk straft God de zondige Portugezen. Hier in *Setúbal*, op zo'n twintig mijl van Lissabon, was de schade aanzienlijk. In Lissabon zelf zou de schade veel groter kunnen zijn. Nee, daar wàs de schade groter; dat wist hij diep in zijn binnenste. Hij moest naar Lissabon, zo snel hij maar kon, zo mogelijk vandaag nog. Hij sloot zijn ogen en dankte God dat Hij hem had uitverkoren om de zondaars van Lissabon te bekeren.

Terwijl zijn broeders bezig waren de schade aan de kerk en het klooster op te meten, begaf Gabriel Malagrida zich naar zijn cel waar hij zijn brevier en enkele persoonlijke spullen bij elkaar graaide. Dan liep hij naar de stallen, waar hij een paard zadelde, ermee naar buiten reed en vervolgens de weg naar Lissabon insloeg. Als de wegen onderweg niet teveel onder de aardbeving hadden geleden, zou hij nog voor zonsondergang in de stad kunnen zijn. Zijn hart jubelde terwijl hij zijn paard de sporen gaf.

Maria zat met een wezenloze blik in de vlammen te staren. Onder de zwartgeblakerde balken in de gloeiende as van de karmelietenkerk lagen honderden verkoolde lijken, ook dat van Rosinha. Maria kon het niet vatten. Haar min, haar opvoedster, haar vriendin... geen dag van haar leven was Rosinha er niet geweest. Schietgebeden schoten door haar hoofd. *Nossa senhora, breng haar terug.* Elke minuut drong het meer tot haar door dat Rosinha nooit meer zou terugkeren. Ze drukte zich tegen Agostinho aan en sloot haar ogen. Een vreemde gelatenheid kwam over haar, alsof niets haar nog wat kon schelen. Alsof het allemaal voorbij was, een kwade droom waaruit ze zo dadelijk zou ontwaken, het koude water over haar hoofd zou sprenkelen en blijgemoed overgaan tot de orde van de dag.

Maar niets was voorbij. De ellende was nog maar net begonnen. Overal op het plein lagen mensen te kermen of te huilen. Sommigen waren op eigen kracht vanonder het puin gekropen, vaak hevig bloedend of met gebroken armen of benen. Anderen waren zelf niet gekwetst, maar zochten vertwijfeld en machteloos naar hun verloren kinderen of familieleden. Lagen ze ergens onder het puin? Leefden ze nog? Waren ze misschien elders in veiligheid gebracht? Er waren ook dieren onder de slachtoffers. Een eind verderop lag een dode muilezel en ergens in een hoek van het plein huilde hemelschreiend een hond met verbrijzelde achterpoten. *Nossa senhora, laat dit ophouden. Het is teveel.*

Opeens dacht Maria aan *mãe*. Gek dat ze nog niet eerder aan haar moeder had gedacht. Of niet zo gek? Rosinha was immers veel meer een moeder voor haar dan *mãe*. En Mirèlha? En de andere meisjes? Lagen die nu ergens onder het puin te kermen? Of waren ze dood?

'Ik moet naar huis', zei ze heftiger dan ze bedoelde. Agostinho knikte bedachtzaam.

'Waar woon je?' vroeg hij.

'*Rua da Boca da Loba*', antwoordde Maria.

Agostinho keek verrast op.

'Vlakbij de *Casa Loba* dan?'

'In de *Casa Loba*', zei Maria zonder dat ze hem aankeek. 'Mijn moeder is er de bazin.'

Agostinho haalde diep adem, knikte toen en stond op.

'Kom, we gaan', zei hij. 'Laten we proberen daar te komen.'

Dat viel tegen. Zowel de *rua de Oliveira* als de *rua Trindade* waren helemaal versperd door ingestorte huizen. Het zag ernaaruit dat ze niet vanzelf bij de *Casa Loba* zouden geraken. Een zoektocht naar *mãe* zou nog even moeten wachten. Tenzij misschien met een omweg via de benedenstad, al was dat niet vanzelfsprekend.

Langs de *calçada do Carmo* slaagden ze erin af te dalen tot op het Rossioplein. Wat ze daar zagen, was onbeschrijfelijk. Het *Palácio dos Estaus*, waar de Inquisitie zetelde, was grotendeels gespaard, maar het dominicanenklooster van *São Domingos* en het aanpalende *Ermida* van *Nossa senhora de Escada* waren tot ruïnes vervallen en brandden als fakkels. Ook in het *Hospital Real* brulde het vuur. Midden op het plein had men de doodzieke patiënten van het hospitaal gedumpt en daar was niemand om hen te helpen of zelfs maar te troosten. Mensen die op de vlucht waren voor de aardbeving verzamelden zich met hun gewonde verwanten op het plein. Daartussenin liepen priesters rond die mensen

de biecht afnamen en de absolutie gaven. Van alle verschrikkingen van de aardbeving was de ergste immers te sterven zonder dat je zonden je waren vergeven.

Maria was helemaal van haar melk. Hand in hand met Agostinho liep ze over het plein, haar blik afwendend van de vreselijkste verminkingen. Maar dat hielp niet, want aan de andere kant zag je nieuwe slachtoffers die er niet minder erg aan toe waren. Ze had het gevoel dat ze moest braken. Ze wilde wel helpen, maar wat kon een kind van dertien doen om zoveel leed te lenigen?

Dan waren er de paniek en de geruchten. Dat het ergste nog moest komen. Dat de branden de burcht zouden bereiken waar de magazijnen boordevol poeier en buskruit zaten. Als dat ontplofte, zou de hele stad worden weggeveegd. Er waren geruchten dat de koning dood was of dat de Taag uit zijn oevers was getreden en de hele stad zou verzwelgen. Anderen hadden Gods wraakengel gezien die de inwoners van Lissabon met het zwaard in de hand de stad uit zou jagen.

Naarmate de middag vorderde, groeide de angst voor de nacht. Iedereen wilde weg uit de stad, weg van de drukke pleinen vol ellende, weg uit de brandlucht die het ademen moeilijk maakte en pijn deed aan je ogen. Waar moesten al die mensen slapen vannacht? Maria vroeg het aan Agostinho, maar die wist het al evenmin en kon alleen maar hulpeloos stamelen dat ze wel zouden zien.

Ineens, zonder dat er iets afgesproken of opgelegd was, begonnen dichte drommen zich naar de noordkant van het plein te begeven. Wie het zag, ging er achteraan. Ook Maria en Agostinho volgden. Niemand wist waar naartoe, maar toch leek het alsof de menigte een doelgericht organisme was geworden dat wist waar het zijn moest. Iedereen schoof mee, voetje voor voetje. Veel mensen baden luidop. Anderen droegen een kruisbeeld dat ze hoog boven hun hoofd hielden. Heiligenbeelden, prenten van de Heilige Maagd, van de heilige Antonius van Padua, van

het Kindje Jezus, vaak op het nippertje gered uit hun brandende of in elkaar stortende huizen, droegen ze voor zich uit en ze smeekten om bijstand.

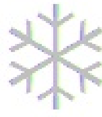
Stilaan werd duidelijk waarnaar ze op weg waren: de parken en de open ruimten in het noorden van de stad. Naar *Campo Grande*, of helemaal westwaarts naar *Campo de Ourique* waar ze in de bossen zouden kunnen overnachten. Daar kwamen Maria en Agostinho uiteindelijk terecht. De menigte waaierde uiteen en iedereen zocht een plekje in het gras of onder de bomen waar ze konden uitrusten van de lange mars.

Opeens drong het tot Maria door dat ze de hele dag nog niets had gegeten. Ze was vanmorgen samen met Rosinha nuchter van huis vertrokken. Nu vrat de honger aan haar maag. Een eindje verderop zat een gezin met drie kinderen en de moeder had een tas bij waaruit ze stukken brood haalde die ze doormidden brak en uitdeelde. Het water kwam Maria in de mond, maar ze durfde niet om een stuk te bedelen. Bovendien keken de kinderen met angstige blikken opzij naar Agostinho, wiens gezwollen gezicht hen vrees inboezemde.

'Honger?' vroeg Agostinho die haar naar de buren had zien kijken. Maria knikte.

'Hier', zei hij. Hij ging met zijn hand in zijn zak, haalde er een homp brood uit en brak die in twee. Maria keek hem dankbaar aan en begon op het oudbakken brood te sabbelen alsof het een brioche was. Het smaakte heerlijk en kon de honger voor even verdrijven, maar Maria begreep meteen dat ze hier niet op zouden kunnen overleven. Morgen zouden ze eropuit moeten om eten te zoeken.

Het moet zo'n uur of zeven geweest zijn toen de zon achter de horizon verdween. Meteen voelden ze de kilte van de nacht opkomen. Agostinho plooide zijn versleten, maar dikke jas open en wikkelde die om hen beiden. Maria sliep vrijwel onmiddellijk in.

Malagrida zag de zon ondergaan toen hij vierklauwens Almada bereikte. Hij droomde al van een lekker maal bij de zusters clarissen van *Madredeus*. Hij hield halt voor de stroom en zag aan de overkant Lissabon branden. Pater Gabriel schrok. Blijkbaar had God hier steviger ingegrepen dan hij gedacht had. Hij stuurde zijn paard langs de sloepen die aan de oever aangemeerd lagen en zocht een schipper. De enkele bootslui die hij kon vinden, weigerden hem over te zetten. Ze zeiden hem dat hij aan de overkant niets kon gaan doen en dat het over een half uur donker zou zijn. Alleen de branden zouden de stad nog een beetje verlichten.

'Maar ik word verwacht bij de zusters van *Madredeus*', loog hij.

De bootsman grijnsde.

'Ik denk niet dat die vanavond nog iemand verwachten', zei hij. 'De hele stad ligt plat. En waar de aardbeving half werk deed, maakt de brand het af.'

Pater Gabriel Malagrida keek geschrokken naar de overkant en vroeg toen met benepen stem of de bootsman soms wist waar hij kon overnachten.

'Als je wilt, kun je in mijn sloep slapen', zei hij. 'Dan breng ik je morgenvroeg naar de overkant.

Zondag 2 november 1755
Feest van Allerzielen

De nacht was helder, fris en aardedonker. Alleen de vele vuurhaarden in de stad zorgden voor een dof-oranje gloed. Agostinho lag op zijn rug naar de duizenden sterren te kijken. Slapen lukte niet zo goed, maar kijken naar de hemellichten maakte hem altijd rustig. Wie meestal buiten slaapt, kent het hemelgewelf als geen ander. Een tijdlang had hij Mars gevolgd, de rode planeet die nu al voorbij het zenit was en verdween achter de bomen. Nu was het eindelijk stil geworden in het park. Een hysterisch huilende vrouw was blijkbaar in slaap gevallen, het eentonig geblaat van een biddende menigte die de ene rozenkrans na de andere prevelde als een magische formule tegen alle onheil was verstomd en de laatste kinderen hadden hun gehuil gestaakt.

Agostinho dacht na. Hier lag hij in *Ourique* met in zijn armen een slapend kind dat zijn dochtertje had kunnen zijn. Hij had haar van een wisse dood gered, maar dat zou iedereen gedaan hebben die haar daar tegen die wankelende kerkmuur had zien staan. Misschien zou hij voor haar iets meer hebben gedaan dan voor een ander, want zij was toch dat meisje dat hem recht in zijn half achter zijn gezwel verborgen ogen had gekeken toen ze hem een bedelmuntje gaf. Anders dan de meeste kinderen – die vaak op hem schimpten en *o monstro* naar hem riepen – leek Maria helemaal niet bang van hem. Dat ze zich zo onvoorwaardelijk aan hem – een dakloze, mismaakte zwerver – toevertrouwde, ontroerde hem. Maar hij maakte zich zorgen over hoe het nu verder moest. Zichzelf

redden, dat was hij gewend. Maar zorgen voor een kind was wat anders. Zeker in die chaos na de aardbeving.

Aan de oostelijke hemel – waar hij vrij uitzicht op had – kwam de maan op: een bleke flinterdunne laatste snipper maan voor ze weer voor enkele dagen zou verdwijnen. Daarboven aan de hemel was in elk geval niets veranderd door de ramp op aarde. Of toch: vannacht had Jupiter de maan voorbijgestoken. De heldere dwaalster lag in de maansikkel als in een mandje.

Net op dat moment werd Maria wakker. Ze keek verward om zich heen tot ze begreep waar ze was en waarom. Ze glimlachte naar Agostinho die zo goed voor haar zorgde, maar het was nog te donker opdat hij dat zou merken.

'Kijk, Jupiter ligt in een mandje', zei hij. Maria richtte zich half op. Ze zag de maan en daar vlakbij een heldere ster.

'Is dat Jupiter?' vroeg ze.

'Ja', antwoordde Agostinho. 'De planeet Jupiter die net als de aarde rond de zon draait... als we de geleerden mogen geloven.'

'Geloof jij dat?' vroeg Maria een beetje wantrouwig. Ze had natuurlijk al vaker gehoord dat sommige geleerde mensen beweerden dat de zon het middelpunt van de wereld was, maar in Gods Bijbel stond het toch anders. *De zon komt op, de zon gaat onder en hijgend ijlt ze naar de plaats waar zij opkomt.* Waarom zou God liegen tegen de mensen?

'Ik geloof dat', fluisterde Agostinho in haar oor. 'Hoewel de nieuwe wetenschap dat al honderd jaar beweert, weigeren de mensen het te geloven. Zij geloven wat de kerk zegt: in de Bijbel staat dat God eerst de hemel en de aarde heeft geschapen en pas op de vierde dag de zon en de maan.'

'Ben jij dan een ketter?' Agostinho moest lachen.

'Misschien wel,' zei hij, 'maar hou het stil. Wanneer de Inquisitie dat

zou weten, zouden ze me op de brandstapel zetten of minstens tot de galeien veroordelen. Nee, ik geloof niet dat God gelogen heeft, maar hij heeft zijn verhalen verteld op een manier die de mensen van toen konden begrijpen. Ik denk dus dat je de Bijbel niet al te letterlijk mag nemen.'

Maria zweeg een hele tijd en dacht na.

'Kijk', onderbrak Agostinho ten slotte haar gedachten. 'Kijk eens omhoog daar naar Jupiter. Wat je ziet is een oplichtende bol. Maar rond die bol zweven vier maantjes. Die kun je niet zien, toch niet met je blote oog. Toch zijn ze er. Meer dan honderd jaar geleden heeft een Italiaanse geleerde een sterrenkijker gebouwd en toen hij daarmee naar Jupiter keek, zag hij de maantjes. Hij kon zelfs hun schaduw zien op het oppervlak van Jupiter toen ze daarlangs voorbijtrokken. Toch wordt er in de Bijbel niets verteld over die maantjes. Heeft God daarom gelogen? Nee, denk ik. Hij wist natuurlijk dat die maantjes er waren, want hij had ze zelf geschapen. Maar waarom zou hij erover verteld hebben wanneer de mensen ze toch niet konden zien?'

Weer zweeg Maria een hele tijd. Ze keek naar de maan en naar Jupiter die langzaam verdwenen in de schemering die het opkomen van de zon aankondigde. Toen zei ze:

'Ik heb honger.'

Richard werd wakker van het daglicht. Hij knipperde met zijn ogen en

vroeg zich af waar hij was. Natuurlijk! Ze sliepen in de tuin uit schrik voor naschokken na de aardbeving van gisteren. Er waren er al een paar geweest, weliswaar niet zo zwaar en hij meende vannacht nog ontwaakt te zijn door een somber trillen van de aarde.

Thérèse sliep nog. Ze gromde zachtjes in haar slaap. Richard besloot haar nog niet wakker te maken. Met een paar broeders van de loge die hij gisterennamiddag nog had kunnen bereiken omdat ze niet te veraf woonden, had hij afgesproken vandaag te gaan helpen bij het opruimen van het puin. Ook Rui zou helpen. De koetsier was gisteravond nog langsgekomen om te zien of alles goed met ze ging. Bij hem thuis viel de schade mee. Ze hadden afgesproken dat hij vandaag, samen met Pedro, zijn vader, zou komen helpen. Vooral in de benedenstad was er werk genoeg. Zowel de paleizen aan de stroom als de vele kleine huisjes in de achterafstraatjes waren vrijwel allemaal vernield; was het niet door de aardbeving zelf, dan door de brand die erop volgde. De brandlucht was trouwens tot hier te ruiken en er zweefde overal roet in de lucht. Zijn eigen huis hierboven had de aardbeving goed doorstaan, al was hij na het brandje heel voorzichtig geworden met kaarsen.

Thérèse kreunde zichzelf wakker. Ook zij moest even wennen aan de idee wakker te worden in de tuin. Ze stonden op en liepen het huis in om iets te eten en zich aan te kleden. Richard klom de trappen op. Boven had hij een uitzicht op de stad en de Taag. Het was een troosteloos gezicht: een grote rookkolom steeg op uit Lissabon. Doordat de wind uit het noordoosten woei hadden zij er niet zoveel last van, op de rokerige brandlucht na dan.

Net toen ze klaar stonden om te vertrekken – Thérèse was van plan voedsel te gaan brengen naar de vluchtelingen die op de *Campo Santa Barbare* in de burcht waren neergestreken – hoorden ze hulpgeroep op

straat. Tegelijk werd er op de deur gebonsd.

'Help! Help ons blussen! De burcht! Het kruit gaat ontploffen!'

Richard stormde naar buiten en riep dat hij eraan kwam. Hij griste nog gauw een schop mee uit de tuin en liep de kleine straatjes door in de richting van de burcht. Van alle kanten kwamen mannen aangelopen met bezems, schoppen en emmers. Het gerucht had gisteren al de ronde gedaan: de kruitmagazijnen van de burcht zouden kunnen ontploffen wanneer het vuur vanuit de benedenstad de helling opkroop. Dat was gisteren in elk geval nog niet gebeurd.

Ook vandaag niet, begreep Richard toen hij de voorzijde van de burcht bereikte. Beneden aan de helling stonden inderdaad een paar bosjes in brand, maar voor die vlammen de burcht bereikten, moesten ze langs kale rotsen omhoogklimmen. Dat zou niet zo gauw gebeuren, oordeelde hij. De anderen gaven hem gelijk. Ze besloten het vuur in de struiken beneden uit te slaan en de rotshelling te inspecteren op losstaande boompjes of struiken. Na een uurtje werk waren die gekapt en was alle gevaar geweken. Iemand zou de wacht houden en de anderen liepen naar de benedenstad om straten vrij te maken van puin.

Senhor De Carvalho was moe. De hele nacht had hij onafgebroken doorgewerkt in een tent die hij vlakbij het paleis van *Belèm* voor zich had laten optrekken. Verderop stonden de tenten waarin de koninklijke

familie en hun hovelingen waren ondergebracht. Gisteren nog had hij meteen de staf van het leger bij zich geroepen en samen met hen een plan uitgewerkt om de eerste nood te lenigen.

Het eerste wat ze beslisten, was het uitsturen van een legertje waarnemers dat zo precies mogelijke gegevens moest verzamelen over de aangerichte schade, het aantal doden en gewonden en de beschikbare voorraden. Hij stuurde patrouilles uit die voor de ordehandhaving moesten zorgen en de strategische voorraden bewaken. Vooral de *Casa de Moeda*, de Munt, vlakbij de *Cais do Sodré*, waar al het vers aangevoerde goud uit Brazilië lag, baarde hem zorgen. Het hele garnizoen dat deze schatkist moest bewaken was na de verschrikkelijke vloedgolf in paniek weggerend. Slechts één luitenant en vier soldaten hielden er moedig de wacht en trachtten rovers en plunderaars op een afstand te houden. Die hadden meteen versterking nodig.

Andere patrouilles moesten de overrompeling van de parken en de open ruimten in goede banen leiden en zorgen dat er voedsel werd aangevoerd. Zoniet zou het niet lang duren voor daar voedselrellen zouden uitbreken. Een heel garnizoen werd over de stadspleinen verdeeld om daar te beginnen met het opruimen van de lijken.

De Carvalho maakte diplomatieke brieven klaar die hij naar de koningen van Frankrijk en Engeland en naar de Duitse keizer stuurde en waarin hij om hulp vroeg, vooral om levensmiddelen. Die vraag kon niet vroeg genoeg vertrekken, want zelfs een snelbode te paard had veertien dagen nodig om Parijs te bereiken en voor men ook in Duitsland op de hoogte was, zou het zeker een maand vergen. Hulp uit deze landen zou Lissabon ten vroegste rond nieuwjaar kunnen bereiken. Zelfs hulp uit Madrid zou daar veertien dagen voor nodig hebben.

Nog voor de middag had De Carvalho een onderhoud met de hertog de Lafões – een neef van de koning – aan wie hij de opdracht gaf

in elk van de twaalf wijken van de stad een speciale magistraat aan te duiden. Die zou binnen zijn district administratieve volmachten krijgen om noodmaatregelen, uitgevaardigd door de regering, te treffen. Ze zouden daarbij op overvloedige voorzieningen kunnen rekenen.

De Carvalho's eerste bekommernis was te vermijden dat ziekten zouden uitbreken. Daartoe was het nodig zo snel mogelijk alle lijken van mensen en dieren te verwijderen uit de ruïnes en de poelen van stilstaand, stinkend water te dempen. De minister bedacht dat de snelste en veiligste manier om de lijken weg te krijgen, zou zijn ze te verzamelen in sloepen. Die zouden worden weggesleept over de Taag tot voorbij de zandbanken. Daar zou men ze verzwaren met stenen en laten zinken. Dat zou best gebeuren op een manier die zo weinig mogelijk de aandacht trok van het publiek. Hij wilde dat de Kerk niet te moeilijk zou doen over die onchristelijke manier van begraven. Daarom ontbood hij kardinaal José Manoel de Câmara, de patriarch van Lissabon, en legde hem zijn plan voor. 'Liever heiligschennis dan de pest', had De Carvalho hem gezegd toen hij tegenpruttelde. Uiteindelijk stemde hij ermee in en gaf zijn parochiepriesters de opdracht de lijken zo snel mogelijk te begraven of op een andere manier te verwijderen. De achtergebleven bevolking en het leger konden daarbij helpen.

Volgende prioriteit was de voedselbevoorrading. Er waren depots buiten de stad en op een aantal schepen waren uitgebreide voorraden aanwezig, al waren die voor andere landen bestemd. Transport met karren moest mogelijk gemaakt worden en dus moest het puin van de wegen worden geruimd zodat de voorraden konden vervoerd worden. De Carvalho gaf opdracht voedingscentrales te organiseren en in de parken liet hij gaarkeukens en ovens bouwen. Molenaars, bakkers en koks mochten de stad niet verlaten en moesten zoveel mogelijk aan het werk gezet worden.

De magistraten kregen verder de opdracht de prijzen van het

voedsel strikt te controleren om woekerhandel te voorkomen. Bestaande regels die een goede bevoorrading in de weg stonden, werden onmiddellijk opgeheven. Zo mocht vis tijdelijk langs de hele oever van de Taag verkocht worden zonder taksen te betalen.

Ten slotte had hij de dringende opdracht gegeven voor het oprichten van hospitalen en ziekenboegen voor het verzorgen van de gewonden. Daar waren natuurlijk bedden en medische infrastructuur voor nodig. Ook het bouwen van schuilplaatsen en huisvesting voor de berooiden en daklozen was een dringende zaak. Er moest materiaal voor de bouw van hutten aangeleverd worden en De Carvalho wist maar al te goed hoe schaars hout was in de omgeving van Lissabon, waar men de afgelopen eeuwen zowat alle bossen had gerooid voor de scheepsbouw. Hij liet dus meteen de bestaande houtvoorraden opeisen.

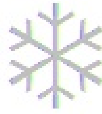
Toen dit alles gedaan was, nam hij zijn papieren bij elkaar en liep naar de tent van de koning, waar hij zich meteen liet aandienen. De vorst zat er met roodbetraande ogen te jammeren over zijn totaal vernielde opera, maar De Carvalho liet zich niet van zijn stuk brengen. Hij vertelde de koning in het kort wat hij allemaal had beslist en liet hem meteen de nodige koninklijke besluiten ondertekenen. Hij liep terug naar zijn eigen tent, zei aan zijn griffier dat hij de komende twee uur door niemand gestoord wilde worden, strekte zich uit op zijn brits en sliep binnen de vijf minuten.

Pater Gabriel Malagrida was die ochtend al bij het eerste daglicht de rivier overgestoken met de schipper in wiens boot hij de nacht had doorgebracht. Hij was aan land gekomen ter hoogte van het *Terreiro do Paço*, betaalde de schipper en greep meteen naar zijn zakdoek om de doordringende brandlucht uit zijn neus te houden. Hij keek verbijsterd naar de ingestorte en uitgebrande paleizen, de huizen waaruit het vuur nog oplaaide en zocht vergeefs naar de vele kerktorens die het silhouet van de stad hadden bepaald en die nu verdwenen waren.

De chaos was nog altijd compleet, al waren enkele moedige mensen al volop bezig met het bij elkaar leggen van de lijken terwijl anderen zieken en gewonden verzorgden. Gabriel Malagrida voelde zijn maag keren. Hij was net aan het overwegen of hij de schipper terug zou wenken, toen een vrouwtje hem bij zijn mouw greep en hem vroeg mee te komen om een man die op sterven lag de biecht af te nemen. Aarzelend en angstig om zich heen kijkend volgde de jezuïet het vrouwtje tot bij de zwaargewonde die midden op het plein op een stuk deken lag, te midden van tientallen andere gewonde mannen en vrouwen. Hij knielde bij hem neer, probeerde vruchteloos te verstaan wat de man hem trachtte te zeggen en vergaf hem dan zo maar zijn zonden: '*Ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*'

Toen hij weer opstond, duizelde hij, deels vanwege zijn leeftijd, maar wellicht nog meer omdat hij overweldigd werd door al dat bloed, het kermen, de kots en vooral de geur van de lijken. Ik moet hier weg, dacht hij. Ik moet hier vandaan. Hij draaide zich om en liep het plein over, daarbij struikelend over een zieke vrouw die hij niet had zien liggen. Hij verontschuldigde zich en liep verder tot hij in een van de zijstraten van het plein op adem kwam.

Maria liep aan de hand van Agostinho dwars door het park in de richting van de fontein. De weide zat boordevol mensen die hier de nacht hadden doorgebracht. Het huilen was verstomd, de angst van de gezichten verdwenen, zelfs het opzeggen van gebeden was stilgevallen. Het had plaatsgemaakt voor een droeve gelatenheid die enerzijds de opluchting dat ze het overleefd hadden in zich droeg, anderzijds de bezorgdheid over hoe het nu verder moest. Het hollen voor je leven was inmiddels al vervangen door de dagelijkse noden als slaap, eten en warmte.

Bij de fontein stond een lange rij geduldig aan te schuiven om water te halen in emmers, kommen en nappen. Hier kwamen ze hun dorst lessen en hun gezicht verfrissen door er met beide handen water op te kletsen.

'Wat een geluk dat het water nog loopt', zei Agostinho. 'Dat betekent dat het aquaduct niet beschadigd is. De fonteinen doen het blijkbaar nog. Stel je voor dat de stad ook nog zonder water was gevallen!'

Toen ze allebei gedronken hadden uit Agostinho's bedelnap en zich wat hadden opgefrist, hoorden ze zeggen dat aan de oostkant van het park voedsel werd uitgedeeld. Meteen stroomden mensen daar naartoe zodat het er al behoorlijk druk was toen ze eindelijk de patrouille in het oog kregen die scheepsbeschuit uitdeelde uit een al halflege stootwagen. De soldaten hielden de opdringende menigte op een afstand en lieten de

hongerigen een voor een toe tot bij de bedeling. De zon stond al hoog aan de hemel toen ze eindelijk elk een beschuit in de hand kregen gestopt. Te weinig voor hun honger, maar het gaf hen toch nieuwe kracht om de dag door te komen.

'Als we nu eens zouden proberen je moeder terug te vinden', stelde Agostinho voor. Maria knikte en ze vertrokken in de richting van de *Casa Loba*. In het begin schoten ze snel op, want de straten waren hier breed en je kon vrij makkelijk om de puinhopen heen lopen. Dat veranderde naarmate ze de *Bairro Alto* naderden en in de wirwar van kleine straatjes terechtkwamen. Hoewel Maria haar hele kindertijd in die wijk had doorgebracht en er dagelijks op straat had rondgelopen, herkende ze nu nog nauwelijks waar ze liep. Hier en daar stond nog een huis rechtop dat toevallig wat sterker was gebouwd dan de andere of op een betere ondergrond had gestaan. Op veel plaatsen waren al gemengde groepjes van bewoners en soldaten bezig het puin te ruimen en althans het middenstuk van de straat vrij te maken zodat karren er doorheen zouden kunnen rijden.

Na veel klauteren en moeizaam zoeken, herkende Maria plotseling enkele huizen van de *rua da Misericordia*. Hier om de hoek was de *rua da Boca da Loba*. Maria rende ernaartoe en Agostinho had de grootste moeite om haar bij te houden. Het hoekhuis, waar een kruidenierswinkel was geweest, was ingestort. Maar toen Maria de straat inliep, kon ze haar ogen niet geloven. Het hele hoerenstraatje stond nog overeind. Geen puin op de straat, geen gevel die als een uitgetrokken tand uit de rij was verdwenen. De kroeg van Gina, daarnaast de *Boa Noite*, wat verderop de kroeg van de Braziliaanse en ten slotte het grote huis, de *Casa Loba*, stuk voor stuk ongeschonden. Maria liep er meteen naartoe, maar stond voor een gesloten deur. Dat vond ze vreemd, want *mãe* sloot de deur vrijwel nooit. Ze keek Agostinho verbaasd aan.

'Er is niemand thuis', zei ze. Ze bonsde op de deur. Niets. Toen ze nog eens op de deur klopte, kwam de Braziliaanse buurvrouw naar buiten. Maria zag haar schrikken toen ze Agostinho's verminkte gezicht zag, maar toen ze het meisje zelf in de gaten kreeg, keek ze opgelucht.

'Maria! Je leeft!'

'Ja', zei Maria. 'Maar waar is *mãe*?'

'Die durfde hier vannacht niet blijven. Hier zijn geen tuinen om in te slapen. Toen er gisteravond nog een naschok volgde, is ze met de meisjes weggetrokken om ergens in een park te gaan slapen. Maar ze was heel ongerust over jou. Ze dacht zeker dat je dood was.'

'Nee', antwoordde Maria. 'Rosinha is dood.'

'Is Rosinha dood? O, nee', jammerde de Braziliaanse. 'We konden zo goed met elkaar opschieten. We konden samen praten over onze tijd in Brazilië. Hoe is ze gestorven?'

'In de karmelietenkerk toen het dak instortte. Ik ben op het nippertje ontsnapt. Agostinho heeft mij gered.'

De Braziliaanse keek nog eens schuw naar *o monstro*, waar ze al over gehoord had, maar die ze nog nooit had gezien.

'Wanneer *mãe* terugkomt, zeg haar dan dat Rosinha dood is, maar dat ik leef en dat ik binnenkort weer langskom.'

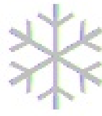
De Braziliaanse knikte.

'Zorg goed voor jezelf, Maria.'

Terwijl ze samen het straatje weer uitliepen zei Agostinho:

'God houdt toch echt van een grapje, niet. Tientallen kerken en kloosters heeft hij vernield, maar in de hoerenbuurt heeft hij geen steen verschoven.'

Hij grinnikte. Maria keek hem eerst verwonderd aan; toen verscheen er heel langzaam een glimlach op haar lippen.

Toen zijn griffier hem kwam wekken, wreef *senhor* De Carvalho de slaap uit zijn ogen en knikte. Een paar minuten later zat hij aan zijn geïmproviseerde schrijftafel en luisterde naar wat zijn griffier te vertellen had. Die had intussen al uit tientallen bronnen informatie verzameld en probeerde daarmee een algemeen beeld te schetsen van de aangerichte schade. Zo wist hij al van een veertigtal parochiekerken en bijna negentig kloosters die schade hadden opgelopen, die kon variëren van omgevallen heiligenbeelden of een naar beneden gekomen borstwering of torentrans, tot totale vernietiging door instorting of brand. Talloze huizen waren beschadigd of ingestort en de branden woedden nog steeds in de hele benedenstad en op de hellingen aan weerszijden daarvan.

'Over het aantal doden heerst de grootste verwarring', zei de griffier terwijl hij zijn papieren herschikte. 'Veel doden zijn in de kerken gevallen die stampvol zaten vanwege het Allerheiligenfeest. Zo zouden er bijvoorbeeld zeshonderd kerkgangers verpletterd zijn bij de instorting van de kerk van het franciskanerklooster. Daaronder twintig paters. Vierhonderd stierven er in de kerk van het *Convento de Santa Trindade*, zo'n driehonderd van de achthonderd kerkgangers in het *Convento de Nossa Senhora da Penha de França* en honderdzevenendertig in de brand van de parochiekerk van *Santa Maria Madalena*. In het *Hospital Rea*l aan het *Rossio* zouden dan weer zo'n vierhonderd patiënten levend verbrand zijn. Maar pas op: dit zijn allemaal heel voorlopige cijfers. Sommigen spreken al van honderdduizend doden, maar niemand weet of de

vermisten dood onder het puin liggen of ontsnapt zijn en wellicht gevlucht naar veiliger plekken.'

De Carvalho knikte langzaam.

'Laat de kardinaal aan alle pastoors vragen een register aan te leggen van doden en vermisten uit hun parochie. Dat moet heel zorgvuldig gebeuren. Laat ook navraag doen naar familieleden, buren en kennissen.'

De griffier noteerde dat.

'Hebben we een idee hoeveel vreemdelingen er zijn in de stad? Ik wil zowel cijfers van buitenlandse handelaars en diplomaten die hier permanent wonen als van toevallige bezoekers, scheepsbemanningen, kunstenaars en dergelijke.'

'De Britse handelsmissie heeft al laten weten dat er enkele tientallen doden zijn, wellicht een zeventigtal, vooral dan bij de handelaars en hun families die in de buurt van het *Terreiro do Paço* gevestigd waren. Daar zijn ongetwijfeld heel wat vrouwen en kinderen bij. O ja, en ook de Spaanse ambassadeur, de Conde de Peralda, is omgekomen in zijn huis. Misschien moeten we daarover meteen bericht sturen naar Madrid? Ik zal laten nakijken of de snelbode naar Spanje al vertrokken is.'

'Prima', antwoordde De Carvalho. 'Heeft de hertog nog iets van zich laten horen?'

'Ja, De Lafões heeft al een aantal magistraten aangesteld en is nu volop met de ordehandhaving bezig. Alle beschikbare soldaten zijn opgeroepen, ook een paar garnizoenen uit het binnenland. Ze zijn onder andere al ingezet voor het opruimen van de lijken onder leiding van zijn broer Dom João de Bragança. Vannacht gaan de eerste sloepen de rivier op.'

'Goed', zei De Carvalho. 'Wil je mijn paard laten zadelen? Ik denk dat ik een kijkje ga nemen in de stad.'

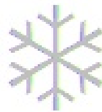
De griffier knikte, graaide zijn papieren bij elkaar en liep de tent uit. Plotseling hield hij halt en keerde op zijn stappen terug.

'Was er nog iets?' vroeg De Carvalho.

'Ja, ik vergat het bijna. Daarnet waren hier twee heren, zangers van de opera die onder contract stonden bij de koning. Het gaat om *senhor* Caffarelli en *senhor* Raaff. Ze vroegen om van hun contractuele verplichtingen ontslagen te worden en te mogen vertrekken uit Lissabon.'

'Tja, veel opera zal hier in de komende jaren niet gezongen worden', glimlachte De Carvalho. 'De koning zal er wel om treuren, maar het heeft geen zin ze hier langer te houden. Geef ze maar hun ontslagbrief en betaal ze uit. En geef ze een vrijgeleide mee om het land te verlaten.'

De griffier knikte en verliet de tent.

Gabriel Malagrida bad tot God om sterkte. Hij begon de ontreddering, die het zien van de verwoeste stad, de kermende gewonden en de stank van de lijken bij hem had veroorzaakt, te boven te komen. Hij zat op een muurtje van een ingestort gebouw aan de rand van een of ander plein dat hij niet meer herkende. Het wemelde voor zijn ogen van de mensen die allemaal druk bezig waren puin te ruimen, wankele muren omver te trekken en lijken weg te dragen. Waar waren die in Godsnaam mee

bezig? Dat was niet wat God vroeg. Boete moesten ze doen! God had hen zwaar gestraft voor hun zonden. Dat zo'n ramp de stad trof, was geen ongeluk, geen gevolg van een slecht gesternte, geen rimpeling van de natuur. Het was de wraak van God. Wie dat niet zag, was stekeblind. Opeens stond hij op, klom bovenop het muurtje en richtte zich tot de menigte op het plein.

'Zondaars van Lissabon, stop uw dwaas geraas. Hou op met uw wereldse bemoeienissen. Wat voor zin heeft het de doden te begraven? Wat voor zin heeft het u uit te sloven om het puin te ruimen? Boeten moet gij doen, bidden moet gij doen, vergiffenis vragen aan de Heer voor uw zware zonden. Kijk om u heen. Wat een triomf voor de hel. Ik zie de duivel al likkebaarden voor al die zondaars die zonder vergeving door God zijn doodgeslagen en nu recht in de armen van de Satan vallen. God is niet aan zijn proefstuk toe. Hij heeft dit eerder gedaan in Sodom en Gommora. Daar kon hij nog geen tien rechtvaardigen vinden die hem vermurwd zouden hebben om de stad te sparen. Gelooft gij echt dat hij er in het zondige Lissabon meer zou gevonden hebben? Bekeert u, bidt tot God om vergiffenis en onderhoudt zijn geboden. Bidt en zingt Zijn lof. Nu is het niet de tijd om met schoffel en houweel Gods werk ongedaan te maken. Nu is het de tijd om boete te doen, u te bekeren en God te smeken om uw ziel te redden uit het eeuwige vuur.'

Malagrida was rood aangelopen, maar met voldoening zag hij hoe de menigte om hem heen aangroeide met tientallen tegelijk. De zondaars hadden toch oor voor zijn boodschap. Dus haalde hij diep adem en ging door met zijn sermoen tot meerdere eer en glorie van God.

'Inwoners van deze poel des verderfs, beseft gij nu wat voor een zondig leven gij hebt geleid? Beseft gij welke monsterlijke zonden hier dag na dag werden bedreven? Met uw waanzinnige hang naar hufterig theater, aanstootgevende muziek en ontuchtige dansen, met uw obscene komedies, ordinaire stierengevechten en uw onlesbare hoererijen,

overspel en de slonzige zonde van Onan. Vraag God om vergiffenis, gooi u ter aarde voor Zijn Aanschijn, zeg uw gebeden en kruip voor hem door het puin in plaats van Hem te beledigen door het op te ruimen! Red uw ziel en die van uw kinderen voor het te laat is. Trek in processie door de straten en roep Lissabon op om boete te doen, te vasten en zich te versterven.'

Hijgend, bij gebrek aan asem, keek de bejaarde pater om zich heen en zweeg een hele tijd terwijl de menigte hem doodstil aankeek.

'Broeders,' ging hij eindelijk voort, 'God is een God van Liefde. God is een barmhartige God. Ook voor u is nog redding mogelijk. Maar dan moet gij nu tot inkeer komen, Satan de rug toekeren en op uw knieën om vergiffenis vragen.'

Met tientallen tegelijk vielen de omstanders op de knieën en smeekten om vergiffenis. Anderen begonnen hysterisch te huilen, sloegen zichzelf met steenbrokken op de borst of lieten zich languit in het stof voorover vallen.

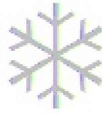
Op dat moment reed een militaire patrouille te paard het plein op. De wachtmeester keek van hoog op zijn paard over de menigte. Zijn blikken kruisten die van Malagrida die hem spottend aankeek.

'Zo is het genoeg', zei de wachtmeester rustig. 'Verspreid jullie, loop door en maak het plein vrij voor de ruimers.'

'Laat die berouwvolle zondaars met rust', riep Malagrida de wachtmeester toe. 'Zij zullen het eeuwige leven kennen, maar gij heult met de duivel.'

De menigte begon te morren tegen de soldaten en dreef ze achteruit. De wachtmeester, die begreep dat hij tegen zo'n overmacht niets kon beginnen, gaf zijn mannen het bevel in te rukken. Malagrida keek hem na met een sardonische glimlach op de lippen.

'Amen', zei hij. 'Amen.'

De schemering diende zich al aan toen Agostinho en Maria weer bij *Ourique* aankwamen om er de nacht door te brengen. Ze hadden nog de hele namiddag rondgedwaald door de stad. Overal waren mannen én vrouwen in het puin aan het wroeten, al waren hun doelstellingen daarbij zeer uiteenlopend. De moedigsten waren nog steeds op zoek naar overlevenden of probeerden lijken vanonder de ingestorte huizen te halen. Anderen waren in de resten van hun eigen huis aan het zoeken naar bedolven geraakte bezittingen die konden variëren van kleding tot geld, van huisraad tot heiligenbeeldjes. Blijkbaar was er nog een derde categorie die alleen maar op zoek was naar geld, zilver en goud en lang niet alleen in de ruïnes van hun eigen huis. Deze plunderaars waren al op verschillende plaatsen gesignaleerd, vooral in de buurt van de winkels en kantoren van de Engelse handelsmissie waar juwelen en Braziliaans goud vaak voor het grijpen lagen.

Gelukkig kwam de ordehandhaving stilaan op gang. Overal zag je nu patrouillerende soldaten die niet aarzelden om in te grijpen bij ruzies, relletjes of misdrijven. Zo waren ze getuige van een opstootje op het *Terreiro do Paço* waar een priester getracht had een zwaargewonde Engelsman die geen woord Portugees sprak tegen zijn wil in te dopen. Zijn vrouw die bij hem waakte en net als haar man protestants was, wilde dat tegen elke prijs vermijden, wat dan weer bij enkele heethoofden tot zo'n verontwaardiging leidde dat ze bereid leken de

gewonde man én zijn vrouw als ketters in de vlammen van een nog brandend gebouw te gooien. Gelukkig had een onverwacht opgedoken patrouille die mensen kunnen ontzetten en in veiligheid brengen.

Priesters waren trouwens alomtegenwoordig op straat. Sommigen verpleegden gewonden of begroeven de doden. Zo werd er verteld dat *monsenhor* Sampaio, pastoor van de patriarchale kerk, eigenhandig al tientallen lijken een christelijke begrafenis had gegeven. Andere priesters boden alleen maar geestelijke hulp zoals de biecht horen van stervenden, of ongelovigen dopen om ze een enkele reis naar de verdoemenis te besparen. Nog anderen – zoals Malagrida, maar hij was lang niet de enige – bezwoeren de gelovigen alleen aan hun zielenheil te denken, zich te bekeren en boete te doen. Je kon op tal van plaatsen hun donderpreken horen. Even hadden ze naar zo'n sermoen geluisterd, maar Agostinho walgde zo van hun opruiende taal dat hij Maria aan de hand nam en haar daarvandaan leidde.

'Dat is nu net wat we niet nodig hebben', zei hij tegen haar. 'Al die ellende, al die miserie en die zwartrokken zijn alleen maar bezig over processies houden en boete doen. Ze saboteren gewoon het reddingswerk.'

Zo waren ze dus bij het vallen van de avond weer bij het *Ourique*-park aangekomen. Daar was intussen al een redelijk werkende gaarkeuken opgericht waar ze voor het eerst sinds twee dagen met een warme hap de knagende honger konden verdrijven. Op enkele strategische plaatsen rondom het park waren patrouilles opgesteld die, gezeten rond een vuurkorf en voorzien van wijn en dobbelstenen, de hele nacht in elkaar aflossende ploegen de wacht zouden houden om de rust te verzekeren.

Agostinho ging op zoek naar een rustig plekje om te slapen, wat hij met zijn zwerversinstinct feilloos vond. Ze gingen naast elkaar zitten en

wikkelden zich in Agostinho's jas. Aan de linkerkant waren ze zo'n honderd stappen verwijderd van de vluchtelingen die hier en daar vuurtjes hadden aangelegd en nu veel rustiger dan de vorige nacht met elkaar zaten te roezemoezen. Rechts van hen konden ze tussen de bladeren van de lage struiken het gloeien van de vuurkorf zien waarrond een drietal soldaten zich had neergevlijd. Af en toe hoorde je ze lachen, maar echt storen deden ze niet.

Maria vlocht haar armen om haar knieën en legde haar hoofd erop. Ze was stil, zo stil dat Agostinho er ongemakkelijk van werd.

'Waaraan denk je?' vroeg hij ten slotte.

'Aan Rosinha', fluisterde Maria.

Agostinho knikte in het duister.

'Zou ze nu al in de hemel zijn?' vroeg Maria met een benepen stemmetje.

Een hele tijd bleef het stil. Toen mompelde Agostinho:

'Dat weet ik niet.'

'Ik weet zeker dat ze in de hemel komt', ging Maria verder. 'Ze was zo goed voor mij. Ze bad de hele dag, riep alle heiligen aan. En ze wilde niet dat ik in *Casa Loba* zou blijven en in zonde leven zoals *mãe*. Ik mis haar zo. Zeg me toch dat ze in de hemel is.'

'Als er ergens een hemel is, Maria.' Hij zei het zo stil in de hoop dat Maria het niet zou horen, maar ze hoorde het natuurlijk wel.

'Wat zeg je nu, Agostinho? Geen hemel, dat kan toch niet. Waar moet onze ziel dan naartoe wanneer we dood zijn?'

Agostinho zuchtte diep.

'Misschien wel nergens naartoe', zei hij. 'Misschien gaat je ziel ook dood wanneer je lichaam sterft.'

'Maar dat is verschrikkelijk', zei Maria. 'Geloof je dat echt wat je nu zegt?'

'Dat geloof ik echt, Maria. Ik heb daar heel veel en heel diep over nagedacht. Maar eigenlijk mag ik jou daar niet mee lastigvallen. Ik breng je helemaal in de war.'

'Dan ben jij dus toch een ketter?'

'Waarschijnlijk wel', glimlachte hij. 'Als de Inquisitie in mijn hoofd kon kijken, hadden ze me allang op de brandstapel gezet. Maar dat kunnen ze gelukkig niet. En ik laat aan niemand merken hoe ik erover denk.'

Weer zweeg hij een hele tijd. Dan:

'Jij bent de eerste aan wie ik het vertel, Maria, en wellicht had ik dat beter niet gedaan.'

'Waarom niet?'

'Omdat ik daardoor je leven alleen maar moeilijker maak.'

Maria haalde haar schouders op.

'Toch ben ik blij dat je me dit vertelt.'

'O, ja? Dat doet me plezier, weet je.'

Ze zaten zo een hele tijd dicht tegen elkaar geleund. Twee dagen geleden had Maria het nooit geloofd wanneer iemand haar zou verteld hebben dat ze ooit bevriend zou raken met een wanstaltige zwerver. Na twee dagen samen optrekken te midden van ellende, dood en verschrikking waren ze hechte vrienden geworden. Ze keek hem aan, maar het was al te donker om nog details te onderscheiden.

'En de verrijzenis van Christus, geloof je dat dan ook niet?' wilde ze weten.

'Nee, Maria, dat geloof ik ook niet. Ik geloof niet in wonderen.'

'Ook niet dat Jezus water in wijn kon omtoveren? Dat heb ik altijd zo'n mooi wonder gevonden.'

Agostinho moest lachen.

'Nee, ook dat niet, Maria.'

'Je gelooft dus helemaal niet in God?' vroeg ze.

'Dat heb ik niet gezegd, Maria. Maar voor mij is God niet een oude grootvader met een grijze baard die bezorgd is over ons en van alles van ons verlangt en ons straft met donder en bliksem of met een aardbeving of een overstroming wanneer we zijn geboden overtreden.'

Weer dacht Maria lange tijd na.

'Nu ik erover nadenk,' zei ze ten slotte, 'wil ik ook niet in zo'n God geloven. God is rechtvaardig, zeggen de priesters, maar het is toch niet rechtvaardig om een hele stad uit te roeien. Als die aardbeving echt van God komt, dan vraag ik me toch af waarom hij Rosinha heeft gedood. Of kleine kinderen. Maar die schurken die daar goud en zilver aan het stelen waren, die blijven dan in leven. Als dat zo zit, trekt God zich geen moer van ons aan.'

Ze haalde heel diep adem van pure opluchting dat ze haar twijfels zomaar had uitgesproken.

'Je hebt gelijk', zei Agostinho. 'God is niet rechtvaardig.'

'Maar hoe is die God van jou dan?' wilde Maria weten. 'Hoe moet ik mij hem voorstellen?'

'Dat is een moeilijke vraag', antwoordde Agostinho. 'Voor mij is God het begin van alles, niets minder, maar ook niets meer. Ik stel hem mij voor als – laat ik zeggen – de wetten van de natuur. Die zijn onveranderlijk en toch bepalen ze alles op deze wereld en in het heelal. Niets kan tegen die wetten ingaan. Daarom geloof ik niet in wonderen, want dat zou betekenen dat de natuurwetten dan even niet gegolden zouden hebben. Dat kan niet volgens mij. Snap je?'

Maria snapte het niet helemaal, maar ze was zo vol van al de nieuwe dingen die ze vanavond gehoord had, dat ze nog een tijdje nodig zou hebben om alles te snappen.

Aan de vuurkorf klonken stemmen. Begroetingen. Gelach. Gestommel.

'Hoor, de wacht wordt afgelost. Het moet al tegen middernacht

lopen. Zouden we niet best wat gaan slapen? We kunnen er nog vaak genoeg over praten.'

Ze gingen tegen elkaar liggen en stopten zichzelf goed onder. Hoewel hier en daar een wolk voorbijdreef, waren grote stukken van de sterrenhemel goed zichtbaar.

'Kijk daar, in het oosten', zei Agostinho. 'Mars komt op, de rode planeet. De Romeinen zagen er de God van de Oorlog in, maar het is gewoon een bol die rond de zon draait, net als Jupiter die we vanmorgen gezien hebben. Zie je hem?'

'Jaja, ik zie hem', antwoordde Maria.

'Kijk, hij staat in het sterrenbeeld van de Tweelingen en pal rechts daarvan zie je Orion met zijn zilveren gordel van drie heldere sterren.'

'Hoe weet jij dat toch allemaal, Agostinho?'

'Tja, toen ik jong was en nog thuis woonde, kreeg ik les van een huisleraar. Ik heb leren lezen en schrijven en ik las elk boek dat ik maar in handen kon krijgen. Ik was gek op de sterrenhemel en zat 's nacht stiekem vanuit mijn kamer naar de voorbijtrekkende planeten te kijken. Sinds mijn vader me uit huis gezet heeft, heb ik bijna elke nacht buiten geslapen en – zolang ik niet sliep – naar de sterren gekeken. Vandaar.'

Maria keek hem vol bewondering aan en voelde zich zo veilig bij hem. Ze richtte zich half op, boog zich over hem en gaf hem een kusje op zijn voorhoofd.

'Slaapwel, Agostinho.'

'Slaapwel, Maria.'

Maandag 3 november 1755
Feest van de heilige Martinho de Porres

Maria werd laat in de nacht wakker met een volle blaas. Boven haar schitterde nog steeds de sterrenhemel, al was er hier en daar een wolkje. Toch slaagde ze erin hoog in het oosten de planeet Mars terug te vinden. Rechts van de rode planeet zag ze de drie heldere sterren die Agostinho *de zilveren gordel* had genoemd, maar de naam van het sterrenbeeld was ze vergeten. Aan de horizon begon de lucht langzaam te verbleken, al zou het vast nog een paar uur duren eer de zon opkwam.

Maria kroop voorzichtig onderuit de mantel die hen bedekte. Ze wilde Agostinho niet wakker maken. Ze stond op en huiverde. De vuurkorf van de soldaten verderop gloeide, maar de vlammen laaiden niet hoog op. Maria stapte snel dertig, veertig passen verder tot bij de hoge struiken. Daar hurkte ze en liet haar plas lopen.

Opeens dacht ze iets te horen, maar nog voor ze achterom kon kijken, voelde ze een klem in haar nek en een hand die haar mond bedekte. Ze spartelde als een konijn in de handen van een stroper. Ze probeerde om hulp te roepen, maar de hand op haar mond liet niet het minste geluid door. Ze sloeg met haar armen, stampte achteruit zo hard ze kon, maar ze hoorde alleen maar een gedempt lachen. De man klemde haar hoofd met gestrekte armen zodat ze hem niet kon raken.

'Kijk nu eens wie we hier hebben!'

Toen ze zijn stem hoorde, wist ze meteen wie het was.

'Dag hoerenjong, blij je weer te zien.'

pijn van de schaamte, de pijn van het bodemloos verdriet dat in Maria opdrong en een uitweg zocht. Die kreet leverde haar een fikse mep in haar gezicht op en de soldaat – die intussen zijn hand weer op haar mond drukte – een uitbrander. De luitenant stond op, maakte zijn kleren weer in orde en zei:

'Jullie beurt. Jij eerst?'

Hij nam de plek in van de soldaat aan haar linkerkant en die maakte zich klaar om Maria op zijn beurt te verkrachten. Het meisje snikte hevig, maar dat was niet te horen, alleen te zien aan haar middenrif dat heftig samentrok.

Agostinho aarzelde tussen slapen en waken toen hij, tastend met zijn hand, voelde dat Maria weg was. Op hetzelfde ogenblik hoorde hij een schreeuw van wanhoop die uit de verte van de vuurkorf tot hem doordrong. Nooit was de zwerver zo snel opgestaan. Meteen stonden al zijn spieren gespannen en hij rende onverwijld in de richting van het vuur. Maria was in gevaar.

Met ontzetting keek hij naar wat zich voor zijn ogen afspeelde. Hij zag het frêle meisje, een kind nog, op de grond liggen, vastgehouden door twee mannen, terwijl een derde, met de broek op zijn knieën, zich over haar heen boog. Zonder een moment na te denken, liep hij op hen af en schopte de verkrachter in zijn blote kruis, zodat die jankend opzij

rolde en luidkeels kermde van de pijn, zijn knuisten tussen zijn dijen gedrukt. De andere twee lieten Maria nu los en zagen de zwerver met het zwaar verminkte gezicht op hen afstormen.

'*O monstro*! Nee, maar', hakkelde de luitenant bij zichzelf, terwijl hij zijn dolk uit zijn riem trok.

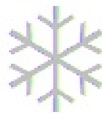
'Rennen, Maria, rennen', riep Agostinho haar toe. Maria – verbaasd plotseling vrij te zijn – sprong op, keek met een angstige blik om zich heen en zette het toen op een lopen.

Agostinho greep een stuk hout dat klaarlag om het vuur in de korf te voeden en stond nu tussen de twee mannen in, die hem allebei met een getrokken dolk bedreigden. Hij zwaaide het blok in het rond om ze op een afstand te houden. Een tijdlang voerden ze in het halfduister, slechts verlicht door de vuurgloed, een kringdans op. Geregeld haalden ze naar elkaar uit, de ene met zijn slaghout, de anderen met hun dolken. Vanaf een hele afstand stond Maria, haar rokken rood van veel te vroeg vergoten maagdenbloed, nagelbijtend toe te kijken. Het was duidelijk dat Agostinho in een krachtmeting was verzeild geraakt die hij nooit kon winnen. Niet alleen waren zijn belagers met zijn tweeën, maar hijzelf werd ernstig gehinderd door zijn gezwel waardoor zijn gezichtsveld stevig slonk en hij voortdurend achterom moest kijken.

Toen ook de derde soldaat ophield met kreunen, met enige moeite opstond, zijn dolk trok en Agostinho achterlangs naderde, slaakte Maria nog een waarschuwingskreet, maar het was al te laat. De dolk plofte met een doffe slag in zijn rug en hij stuikte voorover. Totaal overbodig stak de luitenant zijn dolk nog in het zieltogende lichaam van de zwerver.

'Wegwezen', riep hij en zette het op een lopen, gevolgd door zijn twee ondergeschikten die inderhaast nog hun spullen bij elkaar scharrelden. Maria stortte zich met een hartverscheurend gehuil op haar stervende vriend. *Parto, ti lascio, o cara.* Haar lieve vriend ging voor altijd

van haar weg. Binnensmonds lispelde ze de woorden die Caffarelli op haar verjaardag voor haar had gezongen. Agostinho opende een laatste keer zijn ogen, keek haar aan en stierf in haar armen. Maria kromp in elkaar en weende bitter.

Senhor De Carvalho nam in zijn tent de rapporten en verslagen door die tijdens de nacht waren binnengekomen. Twee dagen na de schok begon het leven in Lissabon stilaan weer op gang te komen. De meeste lijken waren van de straat gehaald en bij elkaar gebracht aan de oever van de Taag, waar ze 's nachts in sloepen werden geladen die stroomafwaarts hun lugubere vracht in de riviermonding gingen lossen. Natuurlijk werden er voortdurend nog lijken vanonder het puin gehaald, maar de straten en de pleinen waren nu vrij van dode lichamen, wat het risico op epidemieën sterk zou verminderen. Af en toe haalde men nog mensen levend vanonder het puin, al werden het er steeds minder.

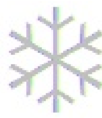
Intussen was het in de meeste straten al mogelijk met karren rond te rijden, wat het afvoeren van puin en het aanvoeren van voedsel fel vergemakkelijkte. Hier en daar zag je zelfs al een lichte koets of een sjees rijden. Overal in de stad werden gaarkeukens en ovens opgericht. Personeel vinden om ze te bemannen, was een heel stuk moeilijker. Veel vaklieden waren de stad ontvlucht en wie gebleven was, had zijn handen vol met het weer bewoonbaar maken van zijn huis. Daarom had De

Carvalho aan alle uitvalswegen controleposten laten oprichten die uit de massa vluchtelingen de arbeidskrachten en de vaklui pikten en hen verboden de stad te verlaten. Alleen vrouwen, kinderen en bejaarden kregen vrije doorgang.

Op de pleinen verschenen de eerste kraampjes waar verkopers hun waren aan de man brachten. Dat was goed nieuws, vond De Carvalho. Als hij er nu nog in zou slagen de prijzen binnen de perken te houden, zouden de overlevenden het wel redden.

Wat De Carvalho bijzonder verontrustte, waren de rapporten over de predikers die overal in de stad opdoken en de mensen opriepen boete te doen en processies te houden in plaats van puin te ruimen of doden te begraven. Dus nam de minister zijn pen en schreef een directieve aan de kardinaal José Manoel de Câmara waarin hij hem vroeg om zijn best te doen die sermoenen – waarin nog grotere rampen voorspeld werden omwille van de enorme zonden van de stad – onmiddellijk een halt toe te roepen. Mensen raakten daardoor in paniek en gingen nodeloos op de vlucht. Hij schreef dat hij zich absoluut niet wilde bemoeien met de zaken van de Kerk, maar hij wilde evenmin dat de inwoners van Lissabon bang werden gemaakt en daardoor verzaakten aan hun solidariteit tegenover buren en stadsgenoten. Hij voelde dat de bevolking van Lissabon vooral nood had aan de verzekering dat de aardbeving niet noodzakelijk een boze straf van God voor zijn zondige kinderen hoefde te zijn, maar – veel waarschijnlijker – een toevallige natuurlijke gebeurtenis. Dat kon alleen maar door feiten te bieden en dus moesten wetenschappers de kans krijgen hun visie op de oorzaak van de aardbeving te geven.

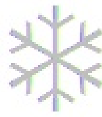
De Carvalho gaf de brief aan zijn griffier en leunde daarna achterover in zijn stoel. Hij was moe, maar tevreden.

Maria had er geen vermoeden van hoelang ze snikkend op Agostinho's dode lichaam had gelegen. Een aantal mannen, vrouwen en kinderen was naderbij gekomen, maar niemand durfde dit broze afscheid te verstoren. Pas toen Maria ophield met huilen, haar hoofd oprichtte en hen aankeek, kwam een vrouw op haar toegestapt en legde haar hand op Maria's schouder.

Maria keek haar aan, veegde met haar mouw haar tranen weg en opeens had ze het gevoel dat ze in het voorbije uur tien jaar ouder was geworden.

'Willen jullie hem begraven?' beval ze stil en toonloos. 'Ik red mij wel.' Zonder een antwoord af te wachten, draaide ze zich om en liep naar de plaats waar ze die nacht hadden geslapen. Ze legde de mantel van Agostinho over haar schouders, pakte zijn plunjezak op en liep naar de fontein. Daar kleedde ze zich uit tot op haar huid, kroop in het kille bassin en waste grondig alle vuil en alle schaamte van haar lichaam. Drijfnat en rillend van de kou stapte ze weer uit het waterbekken, gooide de mantel van Agostinho over haar schouders en begon haar rokken en haar boezeroen uit te wassen. Toen ze klaar was, spreidde ze de natte kledingstukken uit op het gras in de vroege ochtendzon die nog geen warmte gaf. Ze ging ernaast zitten, leunend tegen de fontein, en besloot daar te blijven zitten tot haar kleren waren opgedroogd. Onderwijl zon ze op wraak.

Richard McKennan groef met zijn blote handen in het puin van wat eens zijn winkeltje was geweest in de geheel ingestorte galerij op het *Terreiro do Paço*. Het had hem behoorlijk wat moeite en tijd gekost om daar toestemming voor te krijgen. Hij had zich moeten legitimeren en het bewijs moeten leveren dat hij de eigenaar was van de spullen die daar onder het puin bedolven lagen. Hij onderging gelaten alle procedures, beseffend dat alleen zo de plunderaars – die overal in de kapotte stad hun slag probeerden te slaan – de pas kon worden afgesneden.

In zijn ingevallen huis herkende hij nauwelijks nog iets. Een muurtje met een half overeind gebleven raam, een versplinterde deur, de resten van de eiken toonbank vooraan, de geplette kast met zijn boekhouding en zijn papieren... Samen met Thérèse en Rui, zijn trouwe koetsier, doorzocht hij vluchtig wat er nog bruikbaar van was, maar algauw gaf hij het op. Wat konden hem die papieren nog schelen? Alles moest toch van voren af aan opnieuw opgebouwd worden. Het enige wat hem echt interesseerde was de brandkluis die in de achterkamer stond opgesteld. Daarin borg hij elke avond het goud en de juwelen op waar hij handel in dreef. Dat was zijn fortuin. Maar belangrijker nog was het verboden boek dat erin opgeborgen zat. Het ging om de goddeloze *Ethica* van Bento de Espinoza, zoals ze de Amsterdamse filosoof Baruch Spinoza hier in het land van zijn vader noemden. Richard zat er op de stille uren vaak in te lezen in het achterkamertje van zijn winkel. Voor hij de deur voor iemand opende, borg hij het altijd zorgvuldig op in zijn brandkluis, want dat boek was buskruit. Stel dat iemand het hier tussen

het puin zou opgraven en ermee naar de Inquisitie lopen. Dat zou hem zijn kop kosten.

Het was een opluchting toen ze met vereende krachten een gevallen deksteen deden kantelen en daaronder de ongeschonden kluis zagen liggen. Hoewel hij de sleutel op zak had, wilde Richard de kluis niet hier openen. Daarvoor waren er teveel pottenkijkers in de buurt. Het koste hen nog zo'n twee uur om de zware kist tot bij de sjees te sleuren en ze op de laadplank boven de wielas te hijsen. Helaas trokken ze daarmee de aandacht van een onderofficier die moest toezien op de plunderingen en de zware brandkluis ietwat wantrouwig bekeek.

'Wat zit er in die kist?' vroeg hij bars.

'Geld... en goud... en enkele juwelen', antwoordde hij aarzelend.

'Van jou?'

'Ja, dit is de brandkluis van mijn winkel.'

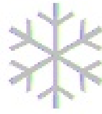
'Maak eens open.'

Richard voelde zijn hart in zijn keel kloppen. Zo traag mogelijk zocht hij in zijn zakken naar de sleutel die hij vervolgens omdraaide in het slot. Toen hij het deksel opendeed, keek de onderofficier met grote ogen naar het glimmende goud en floot tussen zijn tanden. Dan zag hij het boek liggen. Hij nam het uit de koffer, bekeek het langs alle kanten en bladerde erin.

'Een liefdesromannetje, zeker?' vroeg hij schalks.

De arme sukkel kan niet lezen, flitste het door Richards hoofd. Opgelucht knikte hij hem toe, gebaarde met zijn ogen naar zijn vrouw die een eind achter hem stond, en knipoogde. De onderofficier grinnikte, legde het boek terug en sloot het deksel van de kluis.

'Breng maar weg', zei hij. 'Tot kijk.'

Zonder iets te zien, zonder iets te horen, liep Maria door de vernielde stad. Ze schoof langs de ingestorte muren, struikelde over puin of gleed uit op steengruis. Het deed haar allemaal niets. Het spookte in haar hoofd. Drie dagen geleden was ze nog een onbezorgd kind geweest dat voor haar plezier door de straten van Lissabon rende, aan de kade naar de barken en de brigantijnen, de rijzige klippers en de koopvaardijfregatten keek en naar de kleine vissersboten die daartussendoor laveerden. Vol bewondering had ze de bouw van de nieuwe opera van nabij gevolgd en genoten van de praatjesmakers op de markt die hun waren aanprezen en grapjes maakten met de visvrouwen. Zelfs tijdens de vele uren die ze biddend doorbracht in de kerken – vaak met Rosinha, maar dikwijls ook alleen – was ze zielsgelukkig geweest.

Opeens drong het tot haar door dat ze haar rozenkrans was kwijtgeraakt. Haar obligate schietgebedjes – tot voor kort haar dagelijkse troost bij kleine ongemakken – waren ongemerkt verdwenen. Waarom sloeg God haar zo zwaar? Waarom had Hij Rosinha gedood? Waarom Agostinho laten vermoorden? Waarom had Hij toegestaan dat ze verkracht werd? Waarom had Hij haar alles afgepakt wat ze in haar jonge leven bij elkaar had gespaard aan missen, rozenkransen en gebeden? Had Hij ze niet gehoord misschien? Was het allemaal vergeefs geweest? Wat had ze Hem misdaan? En *Nossa senhora* dan? Waren haar oren misschien van gips, zoals haar beeltenissen in de kerk? Waarom?

Waarom? Waarom?

Opeens bleef Maria bruusk stilstaan, midden op straat, zodat een man tegen haar opliep en vloekte. Maar daar maalde ze niet om. Zou het kunnen dat God haar alleen maar als een hoerenjong beschouwt? Dat hij haar misprijst omdat haar moeder een hoer is en haar vader een lukrake klant die *mãe* gedachteloos zwanger had gemaakt? Daar kon zij toch niets aan doen! Had zij niet goed en voorbeeldig proberen te leven, zoals Rosinha het haar met de minnenmelk had ingelepeld en haar later altijd had voorgehouden?

Maria voelde de opgekropte wanhoop in haar ogen prikken terwijl de wrok om haar geschonden leven zich in haar buik nestelde. Snikkend viel ze op haar knieën en niemand die haar knuffelde of troostte, want wie hier voorbijkwam, had wel andere zorgen aan zijn hoofd. Dus bleef Maria zitten tot het huilen vanzelf ophield, gewoon omdat ze niet genoeg tranen had.

De avond viel toen Maria opstond en besloot een plek te zoeken waar ze in haar eentje de nacht zou kunnen doorbrengen. Ineens merkte ze onthutst dat ze vlakbij de *Casa Loba* was. Zou *mãe* intussen alweer thuis zijn? Misschien zou ze daar kunnen overnachten. Wat zou *mãe* blij zijn dat ze nog leefde. Mirèlha zou haar in de armen nemen en haar knuffelen en de andere meisjes zouden haar verwelkomen als een geest die uit het dodenrijk terugkeert. Als ze weer thuis waren...

Maria liep de paar straten door die haar van haar huis scheidden en draaide vol hoop en verwachting de *rua da Boca da Loba* in en zag tot haar verbazing dat de deur van het bordeel op een kier stond. Ze draaide de deur verder open en sloop naar binnen. Toen ze de deur van de salon openduwde, zag ze meteen Beatriz die met een kom soep aan tafel zat.

'Beatriz, zijn jullie terug?'

Het hoertje morste van verbazing soep op haar jurk.

'Maria! Je leeft nog.'

'Ja', zei het meisje. 'Ik wel. Rosinha is dood.'

'Dat vertelde de Braziliaanse van hiernaast al. Ze zei dat je hier geweest was met een verminkte man en dat jij nog leefde. Maar Alice geloofde haar niet. Wat zal ze blij zijn! Wij zijn gisteravond teruggekeerd, Alice en ik toch. De tweeling is de stad uitgetrokken om in hun geboortedorp in het noorden wat op adem te komen. En Mirèlha heeft besloten ermee op te houden. Ze wil ander werk zoeken. Maar jij leeft, dat is het voornaamste. Wat zal je moeder blij zijn!'

'Is *mãe* thuis?'

'Ja, ze is boven.'

'Ik ga er meteen naartoe', zei Maria die opsprong en naar de trap liep.

'Wacht even', riep Beatriz nog. 'Ze is niet alleen.'

'Heeft ze nu alweer een klant?'

Beatriz perste haar lippen samen en liet haar hoofd tussen haar schouders zakken.

'Jardim', zei ze.

Maria verkrampte.

'De luitenant?'

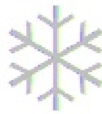
'De luitenant', bezegelde Beatriz. 'Maandagavond natuurlijk. Die is onverzadigbaar, zelfs in deze barre tijden.'

Zonder nog een woord te zeggen, stormde Maria de keuken in, greep er een mes uit het houtblok en draafde de trap op naar de kamer van *mãe*. Ze gooide de deur open en bleef verbouwereerd staan in het deurgat. Voor haar ogen zag ze precies hetzelfde beeld dat al sinds haar zevende in haar hoofd spookte: *mãe* op haar rug, de luitenant rampetampend bovenop haar, zijn ballen op en neer dansend op haar dijen. Zonder er een ogenblik bij na te denken, dook Maria op het bed en

plofte het mes in zijn kruis. Het bloed spoot uit zijn ballen op haar, op het bed en op *mãe* die luid krijsend opzij sprong.

Maria liet het bebloede mes vallen, duwde Beatriz die haar ongerust achterna was gelopen opzij en donderde de trap af. Terwijl ze naar buiten liep, haar rokken rood van wrekersbloed, hoorde ze *mãe* tieren:

'Maria, mijn kind, wat heb je gedaan? Jardim is je vader.'

Maria liep vallend over puin door oerdonkere straten. Ze zag niets meer. Ze hoorde niets meer. Ze voelde niets meer. Zonder het te beseffen, liep ze de ruïne van een kerk binnen, kroop achter een nog opstaand muurtje en zei tegen niemand, tenzij dan de doden die hier nog onder het puin lagen:

'Wanneer God me dan toch wil straffen, heeft hij nu alvast een reden.'

Toen viel ze in onmacht.

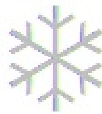
DEEL II

Geheeld

Dinsdag 4 november 1755
Feest van de heilige Carlos Borromeu

Toen Maria da Luz ontwaakte, zag ze niets. Ze proefde steenstof in haar mond en toen ze met haar ogen knipperde, voelde ze hinderlijk gruis onder haar oogleden verschuiven. Haar rechterschouder deed pijn en toen ze die bewoog, herinnerde ze zich ineens de soldaat die er zijn knie op had gezet om haar tegen de grond te drukken. Beetje bij beetje kwam alles terug, in flitsen, verward en door elkaar. Bloed. Pijn. IJskoud water. Honger.

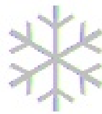
Helder denken lukte niet. Toen viel ze weer in slaap.

Licht maakte haar opnieuw wakker. Licht en buikpijn. Maria keek om zich heen en zag niets dan puin, omgevallen muren, omhoogstekende dakbalken, een beeld van *Nossa senhora* dat scheef tegen een afgebroken pilaar hing. De aardbeving. Ze herinnerde zich die met een schok. Eensklaps drong al het leed van de voorbije dagen haar bewustzijn weer naar binnen. Haar eerste bloeding. De dood van Rosinha. De kermende

gekwetsten. De stinkende lijken. Agostinho ook. Waar was die? Agostinho? Ze richtte zich half op en keek om zich heen. Geen Agostinho te bekennen. Dan, zoals braaksel in een oogwenk vanuit je maag door je slokdarm naar je keel kan schieten, drong het tot haar door: Agostinho is vermoord. De verkrachting. Toen is het gebeurd. Hij is voor haar gestorven. Hij is doodgegaan opdat zij zou leven. De herinneringen kwamen als pijlen op haar af. Ze trachtte ze af te weren, maar dat lukte niet, het ging niet. Het mocht niet, zei ze tegen zichzelf en meteen stuwden wraakgevoelens door haar lijf. De luitenant. Hij had haar verkracht. Zij had hem ontmand. Oog om oog, tand om tand.

Weer zonk Maria weg in vergetelheid.

Maria ontwaakte met een schok. Wat had *mãe* geroepen terwijl zij naar buiten liep? Bloed. Trappen. Beatriz.

Jardim is je vader.

JARDIM IS JE VADER!

Maria voelde een pijnsteek in haar lege maag. Ze ging op haar knieën zitten, steunde op haar armen en kokhalsde van ellende en droefenis. Het voelde alsof al haar ingewanden zo dadelijk door haar keelgat naar buiten zouden worden geperst, maar ze slaagde er alleen maar in een fijn straaltje zuur maagsap en gal op te rispen dat traag en slijmerig op het puin lekte en daartussen verdween.

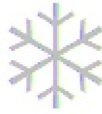
De luitenant is je vader.

Met een waanzinnige helderheid drong het tot haar door. Jardim da Fonseca. De luitenant. De smeerlap. De verkrachter. Hij is mijn vader. Dus niet een toevallige voorbijganger, een argeloze klant van *Casa Loba*, die zijn kwakje in *mãe* had achtergelaten en haar zwanger had gemaakt, een arbeidsongeval als het ware. Dat hadden *mãe* en Rosinha haar altijd laten geloven toen ze naar haar vader vroeg en daar had Maria zich allang mee verzoend. Maar *mãe* wist blijkbaar al die tijd dat de luitenant haar vader was. Misschien had ze geen klanten in die tijd, was Jardim gewoon haar minnaar. Wist de luitenant dat hij haar vader was? Noemde hij zijn eigen dochter een hoerenjong? Had hij zijn eigen broed ontmaagd en verkracht?

Maria voelde een woede in zich opwellen als een wilde wervelstorm, een maalstroom van razernij en gram, een furie van venijn en toorn. Het speet haar dat ze hem alleen maar had ontmand en niet meteen had doodgestoken zoals hij met die lieve Agostinho had gedaan.

En toen, opeens, hield alles op. Maria voelde hoe ze leegliep. Haar gevoelens vloeiden weg zoals een plas die je niet meer kunt ophouden. Haar blik was leeg, haar tranen op, haar spieren voos, haar lichaam murw en slap. Met holle ogen, haar mond halfopen, keek ze zonder iets te zien de leegte in. De hel brandt niet, dacht ze, de hel schrijnt.

Pas toen een ploeg arbeiders met schoffels en houwelen haar vroegen weg te gaan zodat zij hun opruimwerk konden hervatten, liep Maria de kerk uit, de vreugdeloze stad in, op weg naar niets. Velen zagen haar strompelen door de straten met een uitgebluste blik, bebloede voeten en geschramde benen, maar medelijden was in Lissabon op korte tijd onbetaalbaar geworden.

Senhor De Carvalho bestudeerde het rapport dat zijn griffier hem zopas had overhandigd. Hij overliep de lijst met plunderaars die gisteren en vannacht waren opgepakt. Onder hen elf Portugezen, tien Spanjaarden – vooral deserteurs die zich in Lissabon veilig waanden – vijf Ieren, drie Savoyards, twee Fransen, een Pool, een Vlaming en een Moor. Allemaal betrapt op heterdaad. Hij was niet van plan ze genade te verlenen. Hij had de verordening voor het oprichten van een snelrechtbank klaarliggen. Ze moest alleen nog door de koning ondertekend worden. Dat zou zo dadelijk gebeuren en dan konden deze vierendertig vandaag nog geëxecuteerd worden.

Een andere verordening die hij de vorst zou voorleggen, betrof de oprichting van regionale depots waar mensen hun geredde bezittingen voorlopig in veiligheid konden brengen. Daar zouden ook waardevolle voorwerpen naartoe gebracht worden die in het puin werden gevonden. Het leger zou die depots permanent bewaken en een ambtenaar zou de binnengebrachte goederen registreren en aan de eigenaars een bewijs van aflevering bezorgen.

Een derde verordening betrof de gevangenen die uit de ingestorte of afgebrande gevangenissen waren ontsnapt. Allerlei boeven en galeislaven liepen vrij rond, beroofden doden en gewonden en plunderden in de vernielde huizen. Zo gauw ze hun slag hadden geslagen, probeerden ze zo snel mogelijk Lissabon uit te komen. Aan de

uitvalswegen waren al controleposten, maar nu wilde De Carvalho dat ook uitvarende schepen werden doorzocht op ontsnapte misdadigers.

En dan was er nog die moord in het *Ourique*-park, waar een dakloze zwerver was neergestoken. De luitenant van een van de wachtposten had de man zieltogend gevonden en even later was hij dood. Van de dader was geen spoor. De kapitein van *Ourique* had het lijk laten ophalen en begraven. De Carvalho schudde het hoofd. Waren er nog geen doden genoeg, dat de overlevenden elkaar ook nog naar het leven moesten staan? Hij pakte zijn papieren bij elkaar en vertrok naar de koning.

Maria staarde al een tijd wezenloos voor zich uit op een hoek van het *Terreiro do Paço*. Ze was nog slechts een schaduw van zichzelf en de drukke bedoening op het plein ging geheel aan haar voorbij. Tal van verkopers hadden hun schamele waren uitgestald, meestal op een doek op de grond, soms op hun uitgespreide jas, een enkeling op een meegebracht tafeltje. Het was niet de gewone markt van elke dag. Alles lag door elkaar: groenten, brood, een scheermes, een heiligenprent, emmers. Aan de oever van de Taag werd vis verkocht, zomaar vanaf de boot op de kade gelegd. Het was een bonte wemeling, waartussendoor af en toe karren reden die puin wegbrachten of enkele lijken naar de verderop klaarliggende lijkensloep voerden. Maar Maria zag niets van

dit alles. Of beter, ze zag het wel, maar het drong niet tot haar door. Ze voelde geen honger, al had ze nu al anderhalve dag niets gegeten, noch gedronken. Haar hoofd zweefde ijl boven haar alsof ze kon vliegen.

Ze schrok pas op toen vlakbij haar de luide bel van een grote diligence klonk en de koetsier tegelijk 'Achteruit! Uit de weg!' riep. Toen ze ook daar niet op leek te reageren, trok een van de omstanders haar ruw achteruit, waardoor ze op het nippertje aan de paardenhoeven ontsnapte. Maria botste onzacht tegen de resten van een muur en liet zich langzaam op haar zitvlak glijden. Een paar stappen verder kwam de diligence tot stilstand. De koetsier, die met zijn glimmende livrei uit een andere wereld leek te komen, riep luidkeels: 'De diligence voor Madrid. We vertrekken over een halfuur.'

Vijf passagiers hadden zich aangemeld voor de eerste rit naar de Spaanse hoofdstad sinds de aardbeving. Het waren allemaal buitenlanders die uit Lissabon weg wilden. Een echtpaar – blijkbaar een diplomaat met zijn vrouw – liet zijn koffers op het dak vastsjorren door het knechtje van de koetsier. Verder was er een gedistingeerde jongeman die maar heel weinig bagage bij zich had en alvast een plekje uitzocht in de koets. Ten slotte arriveerden twee Italiaanssprekende mannen die elk een koffer achter zich aan zeulden. Maria zag ze zwoegen en schoot eensklaps klaarwakker. Dat was toch Caffarelli met zijn maat – hoe heette die alweer? Anton dacht ze – die ook op haar verjaardagsfeestje was geweest.

'S*enhor* Caffarelli', fluisterde ze en nog eens: 'S*enhor* Caffarelli!'

Caffarelli had het te druk met zijn koffer die hij nu samen met het knechtje optilde en op het dak van de diligence schoof. Het was Anton Raaff – die stond te wachten om zijn koffer in te laden – die haar het eerst zag. Hij stootte met zijn elleboog zijn maat aan en zei:

'Kijk daar, achter je, dat meisje! Is dat niet het kind uit de *Casa Loba*

waar je nog voor gezongen hebt?'

Caffarelli draaide zich om en schrok van de haveloze staat waarin Maria zich vertoonde. Hij knikte haar haast onmerkbaar toe, wilde zich weer omdraaien, maar keek toen nog eens alsof hij haar nu pas echt herkende en door een ontiegelijk medelijden werd overmand.

'Zij is het', fluisterde hij tot Anton. Die knikte en keek haar tersluiks aan.

'Wat ziet ze eruit', antwoordde die. Caffarelli knikte.

'Zal ik haar vijftig *réis* geven?' vroeg hij en tastte al naar zijn buidel.

Maria had zijn aarzeling gezien en stormde op hem af. Ze greep zijn mouw en knielde voor hem neer, kuste zijn hand en smeekte:

'S*enhor* Caffarelli, neem me mee. Asjeblieft, neem me mee. Help me, neem me mee naar Madrid!'

Caffarelli keek verontrust om zich heen. Anton nam haar behoedzaam onder haar oksels en trachtte haar ertoe te bewegen op te staan. Maar Maria bleef zich vastklampen, praamde en fleemde, sloeg haar armen om zijn knieën en soebatte snikkend om haar mee te nemen.

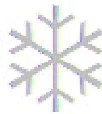
De koetsier, die de paarden had gedrenkt, zag hoe de bedelares zijn passagier lastigviel, greep zijn rijzweep en stapte op hen af. Terwijl hij zijn karwats dreigend omhoog stak, greep hij Maria bij de arm, rukte haar los en duwde haar ruw op de grond.

'Instappen, heren', zei hij met een buiging.

Schichtig wipten Caffarelli en Raaff naar binnen en gingen zitten. Raaff keek naar zijn tenen, maar Caffarelli kon het niet laten even door het raampje naar buiten te gluren. Toen hij de wanhopige ogen van Maria zag, schoof hij het raampje open en gooide haar een zilverstuk toe. Het viel voor haar voeten op de grond, maar Maria maakte geen aanstalten om het op te rapen. Ze wilde geen geld; ze wilde weg uit Lissabon. Een jongen van hooguit tien schoot vooruit, griste het zilverstuk van vijftig

réis van de grond en ging er schielijk met zijn buit vandoor.

De koetsier, die intussen al op de bok zat, knalde met zijn zweep in de lucht en de vier paarden trokken de zware koets op gang. Caffarelli sloot zijn ogen en voelde zich beroerd. *Parto, ti lascio...* Ik laat je in de steek, dacht hij, maar *o cara!* dorst hij zelfs niet meer te denken.

Richard McKennan was alweer in zijn vernielde winkeltje aan het graven in de hoop er nog iets bruikbaars aan te treffen. Thérèse was niet meer meegekomen. Het loonde de moeite niet en bovendien wilde ze vandaag een lange brief schrijven aan haar vader in Parijs. Die zou over een week of twee het nieuws vernemen over de aardbeving en ze wilde hem niet langer dan nodig in het ongewisse laten over hun lot na de ramp.

Richard hakte links en rechts met zijn houweel in de losse stenen in de voorplaats van zijn winkeltje, zonder veel hoop nog iets bruikbaars te vinden. Zijn koetsier Rui – die iets te drinken was gaan halen – vertelde hem dat er zonet een diligence naar Madrid was vertrokken. Het gewone leven begon zo stilaan weer zijn gangetje te gaan.

'Ik geef het op', zei Richard. 'Hier is niets bruikbaars meer te vinden. Net heb ik nog het klokje teruggevonden, maar het glas was stuk en het mechaniekje verwrongen. Ik loop nog even over het plein – kijken of er wat te koop is – en dan rijden we naar huis. Loop je mee? Laat de sjees zolang maar staan.'

De twee mannen liepen het plein op en keken links en rechts naar de schamele koopwaar die werd aangeboden.

'Niet veel zaaks', zei Rui.

'Ik had gehoopt wat fruit te vinden', antwoordde Richard. 'Thérèse is er dol op. Maar het is dezer dagen gewoon nergens verkrijgbaar.'

Aan de overkant van het plein, onder een overeind gebleven boog van de galerij, klonk opeens rumoer. Er was een toeloop van volk. Nieuwsgierig wandelden Richard en Rui die kant op.

'Kijk daar', riep Rui. 'Die beroemde jezuïet, hoe is zijn naam ook alweer?'

'Malagrida toch niet?' vroeg Richard die bijna een kop kleiner was dan Rui en daardoor nog niets kon zien.

'Precies. Malagrida. Ik denk dat hij weer een van zijn beruchte donderpreken zal houden.'

'Die wil ik wel eens horen', zei Richard. 'Kom!'

De twee mannen schoven aan bij de roezemoezende menigte. Al gauw hadden ze een plekje gevonden van waaruit ze de pater goed in profiel konden zien. Terwijl hij zijn hand opstak om de menigte stil te krijgen, klom hij op een verhoging – een bergje puin of een grote steen; ze konden het niet zien – waardoor hij plotseling twee koppen boven het godsvolk uitstak. Zijn blik gleed over de hoofden en hij wachtte, zoals steeds, tot het laatste geruis was verstomd. Toen verhief Malagrida zijn geoefende preekstem:

'Lissabon, o Lissabon, weet dat de oorzaak van de vernieling van onze huizen, paleizen, kerken en kloosters, van de dood van zoveel mensen en van de vlammen die jullie rijkdom hebben verslonden enkel en alleen maar bij jullie verfoeilijke zonden moet worden gezocht. Niet bij kometen, sterren, dampen of uitwasemingen of gelijkaardige natuurlijke fenomenen. Het te beklagen Lissabon is nu in een hoop ruïnes veranderd. Konden we maar hopen dat het niet zo ondenkbaar

ware om deze plek weer op te bouwen. Maar Lissabon is verlaten en de vluchtelingen van deze stad leven in wanhoop. En wat de doden betreft: wat een enorme oogst aan zondige zielen zo'n ramp naar de hel kan zenden! Het is een schande te beweren dat de aardbeving alleen maar een natuurlijke gebeurtenis zou zijn. Als dat waar was, dan zou er geen nood zijn aan boete of aan het afwenden van de wraak Gods. Zelfs de duivel in eigen persoon zou zo'n vals idee verzinnen om ons allemaal in een onherstelbaar verderf te storten. Heiligen hebben deze aardbeving voorspeld, maar Lissabon bleef zich in de zonde nestelen zonder een greintje zorg voor de toekomst. Inderdaad, de toestand van deze stad is hopeloos. Het is dus absoluut noodzakelijk dat wij ons met al onze kracht en vastberadenheid wijden aan onze opdracht tot berouw. Zagen we maar evenveel beslistheid om ons aan deze noodzakelijke taak te wijden als wij besteden aan de heropbouw van onze huizen en paleizen. Denk je dat je aan de rechtvaardigheid van God kunt ontsnappen door buiten de stad te gaan wonen? God wil ons zonder twijfel zijn liefde en zijn genade schenken, maar wees er zeker van dat Hij ons – waar we ons ook bevinden – in het oog houdt, met in Zijn hand de roede om ons mee te kastijden.'

Het volk luisterde gefascineerd naar de pater, maar je kon de angst om wat hij zei ruiken. Malagrida zweeg een poos om zijn woorden goed tot iedereen te laten doordringen. Dan ging hij verder:

'Volk van Lissabon, gedenk uw monsterlijke zonden, uw hang naar verderfelijk vertier in schouwspelen en liederlijke danstempels. Jullie zouden beter moeten weten! Jullie moeten God eren en boete doen! Jullie beroemde vroomheid en devotie is niet meer dan schijn, een mesthoop bedekt met een laagje sneeuw. Steden niet ver hier vandaan bleven van onheil gespaard of leden maar geringe schade, want hun inwoners brachten hun dagen door met strenge boetedoening, zelfkastijding en vasten. Ze begrepen maar niet dat Lissabon Gods voorschriften zo

achteloos naast zich neerlegde. De bevolking van Lissabon, zowel het gewone volk als zijn leiders, zijn eerlijk gezegd goddeloos. Ze verkopen hun ziel aan het goud en hun lichaam aan de hoeren die in deze stad zo goed gedijen. Ze aanbidden de mammon en dienen de ontucht. God is een God van liefde, maar wee voor wie zijn wet niet volgt, want hij zal Gods wraak over zich afroepen.'

Terwijl Malagrida die laatste zinnen uitsprak, was plotseling een meisje opgedoken dat briesend van woede door de dichte rangen drong en begon te roepen en te tieren.

'Leugens! Het zijn allemaal leugens. Als God echt een God van liefde was, zou hij dat niet toelaten. Waarom doodt Hij kinderen en goede, hardwerkende mensen? Waarom doodde hij Rosinha die zo goed voor mij was. Rosinha was godvruchtig. Ze bad elke dag, deed goede werken, was goed voor iedereen. Maar ze werd net zo goed verpletterd terwijl ze in de kerk aan het bidden was. Waarom?'

Malagrida werd krijtwit en keek verstoord in de richting van het meisje, al kon hij haar nauwelijks zien door de menigte. Richard hoorde iemand in de buurt zeggen dat dit toch dat kind was van Alice, die hoer van de *Casa Loba*. Dat werd meteen doorverteld en je hoorde het gonzen tot het vooraan geroepen werd en door Malagrida gehoord.

'Wat hoor ik?' riep de jezuïet luidkeels. 'Is dit een hoerenjong? Komt zij ons hier de les spellen? Komt zij hier God beledigen en dat op een moment dat deze stad zo nodig moet boeten om Gods wraak af te wentelen. Gij stort deze stad nog verder in het verderf, hoerenjong. Gij zijt de duivel in persoon. De Satan heeft bezit van u genomen. De brandstapel is nog te goed voor u!'

De mensen die om Maria heen stonden, begonnen haar nu te beschimpen, te duwen, te slaan zelfs. Richard zag het voor zijn neus gebeuren.

'Vlug', zei hij tot Rui. 'Haal de sjees naar hier. Straks lynchen ze haar nog.'

Terwijl Rui wegholde, baande hij zich met zijn ellebogen een weg door de menigte tot hij bij het meisje was. Toen hij zich over haar heen boog, weerde ze hem met haar armen af omdat ze dacht dat ook hij haar wilde slaan. Maar Richard greep haar stevig vast en fluisterde haar in het oor:

'Vlug, kom mee. Ze verscheuren je.'

Hij trok haar weg uit de menigte en toen ze eindelijk buiten de gesloten kring geraakten, pakte hij haar op en liep met haar zo snel hij kon naar de sjees waarmee Rui al kwam aanrijden. Malagrida was inmiddels buiten zinnen aan het tieren dat ze haar moesten grijpen en aan de Inquisitie uitleveren. Maar voor iemand maar een hand naar haar kon uitsteken, tilde Richard haar in de sjees, klom naast haar op de stoel en beval Rui zo snel mogelijk weg te rijden. Het makke volk keek werkeloos toe hoe het paard met de sjees vierklauwens de hoek omdraaide en verdween.

Woensdag 5 november 1755
Feest van de heilige Zacarias en Isabel

Richard siste verontwaardigd tussen zijn tanden. Hij zat aan tafel klaar voor het ontbijt en bladerde in de twaalf pagina's van de *Gazeta de Lisboa* die Rui hem zopas had overhandigd. Eerst was hij aangenaam verrast geweest dat de wekelijkse *Gazeta* gewoon op woensdag verschenen was, nauwelijks vier etmalen na de aardbeving. Maar wat een ontgoocheling nu hij het had doorbladerd.

'Moet je horen, Rui', zei hij tot zijn koetsier die met hen zou ontbijten. 'Ik lees je voor: "*De eerste dag van deze maand zal vele eeuwen lang herinnerd worden vanwege de aardbevingen en het vuur die een groot deel van deze stad hebben vernietigd; gelukkig konden de kluizen van de Schatkist, net als die van vele privépersonen, uit de ruïnes gered worden.*" En dat is het! Vier schamele regeltjes. Stel je voor. Geen woord over de doden, niets over de gewonden. De Schatkist is gered! Hoera! Vier regeltjes! Verder alleen maar het wekelijkse gezeik met brieven van correspondenten uit heel Portugal. Best interessant, hoor, maar nu is er toch wat anders aan de orde, zou ik zo denken. Die seniele Monterroyo heeft alleen oog voor zijn kleine kringetje rijke vrienden aan het hof. Waarom blijf ik dat dure abonnement op zo'n waardeloos blad eigenlijk betalen? Wat jij, Rui?'

De jongen snoof en knikte met getuite lippen. Het was toch nooit anders met die hoge heren. Dan liever zijn baas: een buitenlandse koopman, niet adellijk, wel rijk, en met een hart voor andere mensen. Hij bofte toch maar om als zeventienjarige stalknecht door hem in vaste

dienst te zijn genomen als koetsier. Kost en inwoning en nog een mooie zakcent er bovenop. Of neem dat meisje dat hij gisteren had gered van de volkswoede. Wie zou dat doen, zo'n meisje in huis nemen?

'Hoe is het trouwens met haar?' vroeg Rui.

Richard, die van zijn koetsier allang geen antwoord meer verwachtte, schrok op uit zijn eigen overpeinzingen.

'Ze slaapt nog, denk ik', zei hij. 'Thérèse is gaan kijken of ze komt ontbijten.'

Op hetzelfde moment kwam zijn vrouw de kamer binnen. Ze groette Rui en zei:

'Ze slaapt als een roos. Ik laat ze maar. Vannacht ben ik twee keer op haar kamer geweest toen ik haar hoorde krijsen. Ze zal kwaad gedroomd hebben, denk ik. Je zou van minder. Ik heb haar wat geknuffeld en ze sliep spoedig weer in. Maar ze leek zo uitgeput dat ik het beter vind dat ze nu blijft slapen. Laten we maar al ontbijten.'

Toen Richard en Rui gisterennamiddag thuisgekomen waren met een haveloos wicht van hooguit dertien, was Thérèse eerst geschrokken. Wat moest ze daarmee? Maar toen haar man in een paar woorden had verteld hoe het kind eraan toe was, had ze meteen de handen uit de mouwen gestoken. Ze had haar geknuffeld en daarbij gemerkt dat ze koortsig aanvoelde. Daarop had ze het zinken bad gevuld met warm water, het meisje uitgekleed en ondergedompeld. Ze had haar van kop tot teen geschrobd, haar frêle lichaampje ingesmeerd met olie en de wondjes aan haar voeten en benen gezalfd. Toen ze het schriele kind daar zag staan huiveren, bedacht ze ineens dat ze wel honger moest hebben. Ze gaf haar een stuk brood dat het meisje met twee handen vastgreep en gretig naar binnen schrokte. Een dikke snee rauwe ham ging al even snel naar binnen en ze dronk ruim een halve karaf water.

Omdat haar kleren zo smerig waren, gaf Thérèse haar een van haar kortste onderjurken die bij het meisje net tot aan haar enkels kwam en

een afgedragen chemisier waarvan ze de mouwen opstroopte. Het kind had haar dankbaar aangekeken, maar was – toen Thérèse de kamer was uitgegaan om een warme omslagdoek te halen – prompt in slaap gevallen op de bank. Ze had Richard – die uit kiesheid naar buiten was gegaan toen zijn vrouw het meisje uitkleedde – erbij geroepen en samen hadden ze vertederd en vol medelijden naar het slapende kind gekeken. Uiteindelijk had Richard haar omzichtig opgepakt en naar boven gedragen, waar Thérèse een bed had opgedekt in de ongebruikte meidenkamer, waar ze haar te slapen legden. En daar lag ze nu nog steeds.

Richard veegde zijn mond schoon, knikte naar Rui en zei tegen zijn vrouw:

'Ik trek er zo dadelijk met Rui op uit om de logebroeders op te zoeken. Ze zullen wel begrepen hebben dat de wekelijkse vergadering vrijdag niet kan doorgaan, maar ik wil vooral weten hoe ze het stellen en of ze hulp nodig hebben.'

'Goed', antwoordde Thérèse. 'Wat doe ik met het meisje?'

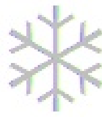
'Tja, ik denk dat we haar best een tijdje binnenshuis houden. Toch minstens tot ze weer op krachten is. Ze kan zich voorlopig beter niet in de stad vertonen, want wanneer een van die religieuze fanatici haar herkent, is hij in staat om haar aan de Inquisitie over te leveren. Ik vraag me nog altijd af waar het kind de moed vandaan haalde.'

Rui knikte. Hij was gisteren net zo verbijsterd geweest als zijn baas. Hij was zelf opgegroeid in een libertijns gezin. Zijn ouders waren vrijdenkers, maar die hadden hem altijd op het hart gedrukt zich in de buitenwereld schijnheilig voor te doen, als zijn leven hem lief was tenminste. Hier bij Richard en Thérèse kon hij vrijuit praten. Zijn vader, een logebroeder van Richard, had hem aan die koetsiersjob geholpen. Hoewel hij natuurlijk van paarden hield, had hij hier veel meer gekregen dan een job in de stallingen. Het klikte meteen met zijn baas en Richard

vertrouwde hem volkomen. Ook met dat meisje nu weer.

'Hé, dagdromer, zijn we weg?' vroeg Richard.

'Jaja, baas. Kom maar mee. De sjees staat al klaar.'

Koning José I zat moedeloos in zijn fauteuil die stond opgesteld in zijn luxueuze tent in het koninklijke kampement waarin hij en zijn familie – uit schrik voor naschokken – waren ondergebracht. Op het tafeltje naast hem lag zijn rozenkrans van paarlemoer met een gouden kruis, versierd met filigraan. Daarnaast zijn in leder gebonden gebedenboek met gouden sloten. Vanmorgen had de hofkapelaan in de belendende tent de vroegmis opgedragen en het koningspaar was te communie geweest. Daarna had José zich afgezonderd in zijn tent, zogenaamd om te bidden en te mediteren. Dat had hij ook geprobeerd, maar het wilde vandaag niet lukken. Hij voelde zich bijzonder neerslachtig en maakte zich zorgen om zichzelf en zijn gezin. De Carvalho viel hem meerdere keren per dag lastig met weer een stapel decreten die hij verzocht werd te ondertekenen. Dat vond hij natuurlijk goed. Stel dat hij dat allemaal zelf moest organiseren! Hij mocht er niet aan denken. Maar toch maakte hij zich zorgen. Kon De Carvalho hem bijvoorbeeld garanderen dat zijn vrouw, zijn kinderen en hijzelf in de komende dagen of weken geen honger zouden hoeven te lijden? Het volk had naar het schijnt al honger, maar stel dat het gepeupel de bevoorrading helemaal voor zichzelf zou

opeisen. De koninklijke voorraadkamers waren nu nog goed voorzien en wat in het paleis gevaar liep, was in tenten of houten barakken ondergebracht. Maar op een dag zou het voedsel toch opraken. Zijn hovelingen moesten tenslotte ook eten. Zou dat dan nog aangevuld kunnen worden?

De koning voelde zich eenzaam, door iedereen verlaten. Zijn goede vrouw stond natuurlijk achter hem, maar wat kon zij doen om de toestand te verbeteren? Wat kon hij doen, trouwens? Hoelang zou hij hier nog in tenten moeten wonen als de eerste de beste soldaat op veldtocht?

Hij zuchtte, nam dan toch maar zijn rozenkrans ter hand en prevelde lispelend de weesgegroeten aan elkaar tot hij er zacht bij indommelde.

Maria ontwaakte pas in de late namiddag. Thérèse was overdag nog een paar keer komen kijken, maar het meisje sliep als een os. Ze had haar rustig laten liggen. Nu Maria wakker was, keek ze met verbazing de kamer rond. Onder het bed vond ze een porseleinen kamerpot waarin ze haar blaas leegde. Dan schoof ze het gordijn wat opzij en keek uit op het plein met de kerk. Was dat niet de Genadekerk met het klooster? Het was in elk geval een stadswijk waar ze maar zelden kwam.

De kamer had twee deuren. De eerste die ze probeerde, was op slot. Eerst schrok ze, maar toen de andere deur gewoon los bleek te zijn, was

ze gerustgesteld. Wellicht leidde de eerste naar een linnenkamer of een mansarde. Onder het bed vond ze pantoffels, waarschijnlijk van de mevrouw die haar ook kleren had geleend. Ze trok ze aan. Ze waren maar een beetje te groot. Ze nam de po op en liep de kamer uit. Op de overloop kwamen blijkbaar nog meer kamers uit. Ze liep de trap af die op een soort hal uitkwam. Voorzichtig klopte ze op de eerste de beste deur en vrijwel meteen zwaaide een andere deur open waarin die mevrouw van gisteravond verscheen.

'Hé, ben je daar! Eindelijk wakker', lachte Thérèse. 'Je moet erg uitgeput geweest zijn. Je hebt meer dan twintig uur geslapen. Hoe heet je eigenlijk?'

'Maria', lachte ze een beetje verlegen.

'Goed, ik heet Thérèse', ging ze verder. 'Zet die po daar maar in de hoek. Ik laat je straks zien waar we die leeggieten. Maar eerst wil ik je wat zeggen, Maria. Mijn man Richard en Rui, onze koetsier, hebben je gisteren – als ik het goed begrepen heb – zowat ontvoerd en hierheen in veiligheid gebracht. Je leek helemaal uitgeput en je was blijkbaar bezig je heel erg in nesten te werken. Laten we maar zeggen dat ze je uit de handen van het gepeupel gered hebben.'

Maria knikte en keek Thérèse enigszins wantrouwig aan.

'Wat ik je nu wil zeggen, Maria, is dat je hier welkom bent en zo lang kunt blijven als je maar wil. Maar je moet goed weten dat je daar helemaal vrij in bent. Wil je vandaag al weer weg, dan mag dat, al lijkt het me niet zo verstandig. Je bent dus onze gast, we zullen je voeden en te slapen leggen, maar we leggen je niets op. We weten niet wie je bent en wat je allemaal overkomen is, maar dat hoef je ons ook niet te zeggen. Daar ben je dus helemaal vrij in. Akkoord?'

Maria knikte bedeesd.

'En nu zul je wel weer honger hebben', zei Thérèse. 'Zal ik een eitje voor je koken? Vanmorgen uit het kippenhok gehaald. Ga maar zitten.

Over een paar minuutjes ben ik terug. Is dat goed?'

'Ja, mevrouw.'

'Zeg maar Thérèse, hoor, Maria.'

'Ja, Thérèse.'

Maria ging aan tafel zitten terwijl Thérèse naar de keuken trok. Ze keek rond in wat de eetkamer leek te zijn. Dan werd haar aandacht getrokken door het bundeltje papier dat op tafel lag. Ze nam het op en spelde de letters van de titel.

'G-a-z-e-t-a gaz eta *Gazeta*,' zei ze halfluid.

'D-e *de*.' Dat woord kon ze ineens lezen.

'L-i-s-b-o-a lis bo a *Lisboa*.'

Er verscheen een lach op haar gezicht en ze herhaalde het luidop:

'*Gazeta de Lisboa, GAZETA DE LISBOA*, de krant van Lissabon!'

Thérèse kwam net op dat moment de eetkamer binnen om alvast een eierdopje en een lepeltje op tafel te zetten en ze keek verbaasd op.

'Hoor ik je *Gazeta de Lisboa* zeggen?' vroeg ze. 'Kun jij lezen, Maria?'

'Een beetje', antwoordde Maria die zich betrapt voelde.

'Maar dat is fantastisch, kind', zei ze.

'Mirèlha heeft mij de letters leren lezen', zei ze. 'Maar daar zal nu niets meer van in huis komen.'

'Is Mirèlha... euh...?' vroeg Thérèse aarzelend, vermoedend dat ze bij de aardbeving was omgekomen.

'Nee, ze leeft nog', antwoordde Maria treurig. 'Maar ze is weggegaan.'

Thérèse knikte.

'En je denkt dat je haar niet meer terug zal zien?'

'Ik denk dat ze niet meer terugkeert', zei Maria.

Thérèse dacht na.

'Maria,' zei ze ten slotte, 'wat zou je ervan denken wanneer ik je

verder leerde lezen?'

Voor het eerst lichtten Maria's ogen op. Er verscheen een glimlach vol ongeloof op haar wangen en ze keek Thérèse vol verlangen aan.

'Als dat zou kunnen...'

Thérèse glimlachte haar toe.

'Prima, zo gauw je er zin in hebt, beginnen we ermee.'

Dan bedacht ze opeens dat ze het eitje helemaal vergeten was en stormde naar de keuken.

'Ik vrees dat het een beetje harder gekookt zal zijn dan bedoeld', verontschuldigde ze zich toen ze, het eitje in de hand, terugkeerde in de eetkamer.

'Geeft niet', lachte Maria, met haar gedachten nog altijd bij de beloofde leeslessen.

Terwijl ze at, kwam Thérèse bij haar aan tafel zitten. Ze vertelde dat zij uit Parijs kwam en haar man Richard uit Schotland en dat ze elkaar in Frankrijk hadden leren kennen. Ze vertelde dat Rui hun koetsier was, maar dat ze hem eigenlijk als een lid van het gezin beschouwden. Hij at met hen mee en had een eigen kamer boven de stallingen in het achterhuis, al ging hij af en toe bij zijn ouders thuis slapen.

'O ja,' zei Thérèse ten slotte, 'wat ik je nog wilde zeggen, is dat ik je vuile kleren die je aanhad toen je hier gisteren aankwam, in de wastobbe heb laten weken. Ze zaten helemaal onder de modder en er zaten bloedvlekken op. Ik hoop ze weer schoon te krijgen, maar maak je geen zorgen: ik zal een paar van mijn oudere kleren verstellen. Alleen die oude jas die je aanhad, die was zo smerig dat ik ze in het schuurtje heb gelegd. Ik denk dat we die best verbranden.'

'Nee!' riep Maria heftig. 'Dat mag niet. Die jas mag niet weg. Dat wil ik niet.'

Thérèse schrok van de felle uitval van Maria, maar toen ze zag dat het meisje er de tranen bij in de ogen kreeg, begreep ze dat die jas

belangrijk voor haar was.

'Ook goed, Maria', zei ze. 'Dan haal ik hem terug uit het schuurtje. Ik zal hem afborstelen, als je het goed vindt.'

Ze keek Maria aan en merkte met opluchting dat het meisje kalmeerde.

'Dat is goed', zei ze. 'Dat mag.'

De Carvalho nodigde de patriarch uit om plaats te nemen tegenover hem. Hij zette zich schrap en maakte zich breder dan hij was door zijn beide handen op de hoeken van zijn werktafel te laten rusten. Met de patriarch moest je op je *qui-vive* zijn.

'Waarmee kan ik u van dienst zijn, *monsenhor* José?'

'S*enhor* De Carvalho, u hebt me eergisteren via een directieve gevraagd om de boetepreken in de stad zoveel mogelijk te temperen omdat die de paniek maar zouden aanjagen en de reddings- en opruimingswerken hinderen. Ik heb dat ook gedaan: ik heb aan alle parochiepriesters laten weten dat het wenselijk is geen olie op het vuur te gieten en ik ben ervan overtuigd dat de overgrote meerderheid zich daaraan houdt. Er is echter een probleem waar ik niets aan kan doen. Het gaat namelijk om de paters in de vele kloosters die Lissabon rijk is... of was, moet ik zeggen. Ik heb als kardinaal immers geen jurisdictie over de reguliere geestelijken. Nu zijn het uitgerekend de kloosterlingen – de

jezuïeten in het bijzonder – die deze boetepreken houden. Ik wil u alleen maar zeggen dat ik daarvoor niet verantwoordelijk kan worden gehouden.'

'Dat begrijp ik', antwoordde De Carvalho. 'U heeft het natuurlijk vooral over Malagrida en consorten. Ik heb net nog een rapport binnengekregen over hem. Hij zou gisteren nog een echte volksoploop op het *Terreiro do Paço* veroorzaakt hebben.'

'Juist', beaamde de patriarch. 'Precies daarover had ik het met u willen hebben, al had ik mijn voorstel liever gedaan in bijzijn van de koning.'

De Carvalho voelde zijn linkerneusvleugel trillen. Oppassen nu, dacht hij. De kardinaal wilde de koning voor zijn wagen spannen om hem te omzeilen.

'U weet, *monsenhor*, dat de koning mij volmacht heeft gegeven om alle problemen in verband met de aardbeving te behandelen. Bovendien is de koning erg neerslachtig en te vermoeid om een ernstig gesprek te voeren. U kunt uw probleem dus in alle vertrouwen met mij bespreken.'

De kardinaal kuchte, tuitte zijn lippen en dacht na.

'Goed', zei hij ten slotte. 'Dan moet het maar zo. Ik zou de paters, voornamelijk de jezuïeten en in het bijzonder pater Malagrida het gras voor de voeten willen wegmaaien. Ik zou namelijk op korte termijn de inwoners van heel Lissabon willen oproepen tot een grootse boeteprocessie door de stad. Niet in de zwaarst getroffen wijken natuurlijk, liever in het westen van de stad. Wanneer de koning en zijn familie zo goed zouden willen zijn mee op te stappen aan de kop van die processie zou de gelovige bevolking dit kunnen zien als een officiële spijtbetuiging voor alle zonden van de stad.'

De Carvalho zuchtte hoorbaar.

'*Monsenhor* José, ik had u gevraagd om de boetepreken zoveel

mogelijk te verhinderen en nu wil u in plaats daarvan een grootse processie houden, nog wel met de koning als uithangbord! Is dat de juiste manier om de mensen ervan te overtuigen dat het om een natuurlijk gebeuren gaat en niet om een straf van God voor hun zogenaamde zonden?'

'Dat zegt u, *senhor* De Carvalho. Ik verzoek u op uw woorden te passen. Ik ben er helemaal niet zeker van dat het hier alleen maar om een natuurramp gaat. Wie bent u om te beweren dat God zelf hier geen hand in heeft? Wanneer onze heersers al gaan twijfelen aan de Goddelijke Voorzienigheid en de Goddelijke Gerechtigheid, hoe moet het dan met het gewone volk gesteld zijn? Precies daarom had ik dit gesprek liever met de koning willen hebben, want de toegewijdheid van zijne majesteit aan de katholieke leer staat buiten kijf. Maar ik mag slechts met zijn pion spreken die blijkbaar de neiging heeft van het rechte pad van de ware leer af te dwalen. Stel dat de Inquisitie daar achter komt...'

'Moet ik dat als een bedreiging beschouwen, *monsenhor*?'

'Kom', suste de kardinaal. 'Laten we de zaken niet op de spits drijven. Het volk heeft behoefte aan een openbare boetedoening. Zo'n processie hoeft de werken niet in de weg te staan. Ik had het me als volgt voorgesteld. We laten de gelovigen samenkomen bij de onbeschadigde *Ermida de São Joachim* in het *Alcântara*-district, waar ik tijdelijk mijn hoofdkwartier heb ingericht. Vandaar kan de processie met de koning en de koningin op kop opklimmen naar de kerk van het *Palácio das Necessidades*, waar ik een preek zou houden. Wees maar gerust, ik zal de boetelingen niet oproepen om het ruimen van puin of het zoeken naar lijken te staken. Ik zal ze integendeel vragen te bidden en de regels van de Ene, Heilige, Katholieke en Apostolische Kerk beter na te volgen. De naastenliefde is daar een van. Wat had u gedacht van zondag 16 november na de hoogmis?'

De Carvalho gaf zich gewonnen. Het had geen zin de patriarch al te zeer tegen de schenen te schoppen. Zijn invloed op de bevolking was te groot. Hij zou hem nog nodig hebben.

'Goed', zei hij ten slotte. 'Ik zal er met de koning over spreken. Ik laat u zijn antwoord weten, *monsenhor*.'

'God zij geloofd', antwoordde die. 'U hebt mijn zegen, *senhor*.'

Toen Richard en Rui die avond thuiskwamen, was Maria al naar bed. Thérèse zat hen op te wachten, lichtjes ongerust dat ze zo lang wegbleven. Ze hadden inderdaad nieuws: de zeven logebroeders hadden de aardbeving overleefd, maar drie van hen zaten serieus in de problemen. Lopes had zijn vrouw verloren toen zijn huis instortte en zijn zoontje was ernstig verwond. Het huis van Luis in de benedenstad was onbewoonbaar en onherstelbaar. Manuel ten slotte had ernstige brandwonden opgelopen toen hij zijn oude buurvrouw uit haar brandende huis had gehaald. De vrouw had het gelukkig overleefd.

De andere vier logebroeders waren ongedeerd en hun woningen hadden maar geringe schade geleden. Pedro, de vader van Rui, had alleen wat stof en van het plafond gevallen pleister moeten opvegen, Benavente en Horta hadden eigenlijk helemaal geen schade en bij Fraúst was het dak van de stalling naar beneden gekomen. Hij had wel een muilezel en een paard moeten afmaken.

Al bij al viel het voor de meesten nog mee, maar Lopes, Luis en Manuel zouden hun steun nodig hebben en wellicht ook wat geld. Thérèse knikte. Zij vond alles goed wat Richard deed, want ze wist dat hij zich altijd eerst om de anderen bekommerde en dan pas om zichzelf. Daarom hield ze juist zo van hem.

Zaterdag 8 november 1755
Octaaf van Allerheiligen

Om halfzes 's morgens – het was nog oerdonker – sprong Maria rechtop in haar bed. De hele kamer schudde van links naar rechts. In paniek holde ze naar de deur waar ze op Richard en Thérèse botste die uit hun slaapkamer kwamen gelopen.

'Gelukkig, je bent er al', zei Thérèse. 'Voorzichtig op de trap in het donker.'

Voetje voor voetje, maar toch zo snel het maar kon, strompelden ze naar beneden, de gang door, de tuin in. Daar kwam Rui al vanuit de stalling aangelopen.

'Wat een naschok, zeg', riep Rui hen toe. 'Goed dat jullie hier al zijn.'

Vanuit de stalling hoorden ze de paarden hinniken en met hun beslagen hoeven tegen de houten wand van de stal slaan.

'Ze zijn erg opgewonden', legde Rui uit. 'Maar ik durf ze niet los te laten in de tuin. Ze staan veel te wild.'

Ze gingen onder het prieeltje staan, want gisteren was het beginnen regenen en het had sindsdien nog niet opgehouden. Maria huiverde en klappertandde, maar Thérèse drukte haar tegen zich aan en trachtte haar te troosten, want ze griende.

'Niet bang zijn, liefje. 't Is zo voorbij', suste ze.

'Waarom houdt het niet op? Straks blijft er van de hele stad niets meer over.'

De hele week sinds Allerheiligen waren er al naschokken geweest, misschien wel dertig, maar deze was echt een stevige. Wie weet hoeveel beschadigde gebouwen nu helemaal waren ingestort, hoeveel mensen die de eerste klap hadden overleefd nu toch nog gewond raakten of gedood werden? Hoeveel naschokken zouden er zo nog volgen? Niemand wist het.

Het was te koud buiten om nog langer in nachtgewaad in de miezerigheid te blijven staan en toen het een paar minuten rustig was gebleven, besloot Richard dat ze weer naar binnen konden. Een kwartier later zaten ze aan het ontbijt, veel vroeger dan gewoonlijk. Niemand sprak een woord. Je hoorde alleen het kauwen op het oudbakken brood – ander was er niet te vinden – en het slurpen van de thee.

Na het ontbijt nam Richard afscheid om samen met Rui weer een dagje te gaan helpen bij het ruimen van puin. Hij kuste Thérèse heel innig en glimlachte Maria toe, maar het meisje sloeg bedeesd haar ogen neer. Thérèse had de voorbije dagen haar vertrouwen al gewonnen, maar bij Richard voelde ze zich nog niet helemaal op haar gemak, al was het duidelijk hoeveel die twee van elkaar hielden. En Rui? Die had ze eigenlijk nog maar nauwelijks gezien.

Toen de twee mannen waren opgestapt, vroeg Thérèse of ze zin had om haar wat bij het huishouden te helpen. Dan zouden ze in de namiddag tijd hebben om samen te lezen. Maria was meteen bereid.

Het was blijkbaar de dag van de mirakelen. Hoe hevig de schok die ochtend ook was geweest, veel extra schade had ze blijkbaar niet aangericht. Alles wat los zat of labiel was, kwam al eerder naar beneden.

Pastoor Sampaio van de patriarchale kerk die al een week lang dag in, dag uit samen met zijn trouwste parochianen in de weer was om puin te ruimen en lijken te zoeken om ze een christelijke begrafenis te geven, was rond het middaguur bezig met graven in de ingestorte huizen in de *rua dos Canos* achter de *São Domingos*-kerk. De voorbije dagen hadden ze steenpuin geruimd in de geheel vernielde kerk en tientallen lijken bovengehaald. Nu was het straatje achter de kerk aan de beurt.

Een van de arbeiders meende plots een zacht gekreun te horen en riep meteen de anderen erbij. Het was onmiskenbaar: diep onder de hoop stenen en gruis was leven. Met hun blote handen groeven ze in de steenhoop, voorzichtig om geen nieuwe instortingen te veroorzaken die de overlevende daar beneden in extremis nog zouden kunnen versmachten. Naarmate ze dieper groeven – het puin voerden ze met kruiwagens naar een gereedstaande kar op het *Rossio* – klonk het gekreun helderder. Na bijna twee uur graven zag iemand plotseling een naakte voet verschijnen. Die was helemaal geschramd en vuil, maar een teen bewoog.

Meteen ontstond er grote opwinding onder de ruimers. Pastoor Sampaio zelf lag languit op zijn buik in zijn smerige gescheurde soutane en trachtte het been van de overlevende vrij te maken. Ondertussen probeerden anderen te schatten waar ongeveer zijn of haar hoofd zich moest bevinden en begonnen daar te graven. Uiteindelijk stootten ze op een houten kader dat door twee geschaafde handen stevig werd omklemd. Voorzichtig maakten ze de handen los en haalden de plaat weg waarop de beeltenis van de heilige Antonius prijkte, die – zo ging het alras van mond tot mond – een vijftienjarig meisje acht dagen lang

had beschermd. Het arme kind was er overigens erg aan toe, want ze had die hele tijd niets gegeten en pas de voorbije twee dagen – sinds het was beginnen regenen – had ze wat binnensijpelend water kunnen oplikken. Ze werd heel voorzichtig uit haar penibele situatie verlost en naar een van de noodhospitalen gebracht.

Het gerucht van het mirakel zoemde doorheen de stad en velen loofden God die toch zo genadig was geweest dit meisje te redden.

Richard en Rui kwamen bekaf en geheel onder het stof thuis. Ze liepen meteen door naar de tuin waar ze het meeste vuil van een dag puin ruimen uit hun kleren klopten. Toen ze eindelijk toonbaar waren en de woonkamer binnenkwamen, zat Thérèse daar met Maria over een boek gebogen aan tafel.

'Moet je horen', zei Richard. 'Hebben ze deze namiddag toch nog een meisje van vijftien levend vanonder het puin gehaald. Merkwaardig is dat zeker, maar voor het volk is er een mirakel geschied. Ze had ook nog een afbeelding van Antonius bij zich. De bijgelovigen gingen dus helemaal door het dak. Maar wat zitten jullie hier gezellig bij elkaar. Wat lezen jullie?'

'*Robinson Crusoe*', zei Thérèse. 'Dat is die Portugese vertaling van het boek van Daniel Defoe die ik gekocht heb toen we pas in Lissabon woonden om Portugees mee te leren. En nu leert Maria daarin lezen.'

'En lukt het een beetje, Maria?'

'Ja, meneer.'

'Ja, Richard, Maria! Noem me asjeblieft Richard.'

'Ze heeft van een vriendin al de letters van het alfabet leren lezen en nu spelt ze de woorden. Laat eens horen, Maria.'

Maria liet haar hoofd tussen haar schouders zakken. Moest dat nu echt? Maar toen Thérèse aandrong om de zin te lezen waar ze die namiddag mee geoefend hadden, deed ze het toch, zij het met een benepen stemmetje.

'*Na een tijd be-gon ik te-gen hem te spre-ken; en ik leer-de hem tot mij te spre-ken. Eerst liet ik hem we-ten dat zijn naam Vrij-dag zou zijn, want dat was de dag waar-op ik zijn le-ven had ge-red.*'

Maria sprak traag en het klonk nog een beetje houterig, maar de tekst was duidelijk te verstaan en Richard gaf haar meteen een applausje terwijl Rui haar bemoedigend toeknikte. Ze werd er zowaar rood van.

'Goed, hé', zei Thérèse. 'Ik denk dat ik aan Maria een heel goede leerlinge heb en dat het niet lang meer zal duren eer ze de hele *Robinson* van kaft tot kaft zal verslinden. Maar nu ga ik eerst voor het eten zorgen. Jullie moeten zowat sterven van de honger!'

Na het eten kroop iedereen vroeg onder de wol. Maria echter lag nog een hele tijd wakker en dacht na over wat Richard had gezegd over bijgelovigen en hoe hij schamper had gelachen met mirakels en afbeeldingen van de heilige Antonius. Dat had Agostinho ook gedaan, de avond voor hij vermoord werd. Amper een week geleden, toen Rosinha nog leefde, zou ze diep verontwaardigd zijn geweest wanneer iemand spotte met het geloof in wonderen of met de kracht van heiligen. Ze wist niet goed wat ze daarvan moest denken, maar verbolgen of gekrenkt voelde ze zich niet.

Zondag 16 november 1755
Feest van de heilige Margareta van Schotland

Koning José I was bloednerveus. Al voor het licht werd, had hij zich laten wekken door zijn kamerheer. Hij was al gewassen en gekamd en zijn staatsiekleren lagen voor hem gereed. Vandaag zou hij voor het eerst zijn tent – zijn neppaleis noemde hij het – verlaten en zich in de geteisterde stad begeven. Eerst had hij nog tegengestribbeld – ook al omdat De Carvalho er niet echt enthousiast over was – maar de patriarch had aangedrongen. Een boeteprocessie aangevoerd door de koninklijke familie zou de wonden kunnen helen die de aardbeving bij de bevolking van Lissabon had geslagen. Uiteindelijk had hij toegestemd, maar daar had hij nu al spijt van. Hoe zou het volk reageren wanneer het zijn koning te zien kreeg? Waarom zagen ze hem nu pas, meer dan twee weken na de ramp? De moed zonk hem in de schoenen.

Zuchtend trok de vorst, met de hulp van zijn kamerheer, zijn lange witte kousen aan en hees zijn bordeaux kniebroek er overheen. Zijn hemd met kanten jabot stopte hij zorgvuldig in zijn broek, aarzelde of hij zijn met gouddraad geborduurde gilet al zou aantrekken, maar deed het uiteindelijk toch omdat het fris was in de tent. Hij hoorde de regendruppels op het tentdoek roffelen en schudde vertwijfeld zijn hoofd terwijl de kamerheer zijn nagelnieuwe zwartlederen schoenen vastgespte.

'Wat een weer', zuchtte de koning. 'Daar komt vast niet veel volk op af.'

'Het is nog vroeg, Sire', antwoordde de kamerheer. 'Maar ik heb wel voor de gesloten koets gekozen.'

De koning knikte. Voor hem hoefde het allemaal niet, maar hij zou het wel uitzitten.

'Is de koningin al klaar? En de *infantas*?'

'Ik vrees van niet, Sire. Het is nog vroeg.'

'Goed, geef me mijn gebedenboek maar. Dan kan ik alvast de lauden lezen.'

De kamerheer knikte, gaf het gevraagde aan de vorst en liet hem alleen met zijn ochtendgebed.

Maria werd wakker van vreemde, en tegelijk toch zo vertrouwde geluiden die uit de aanpalende slaapkamer van de McKennans leken te komen. Meteen wist ze het: ze zijn aan het neuken. Ze herkende het hijgen, het kreunen, het schurken van bezwete lijven tegen elkaar. Ze had het elke nacht gehoord in *Casa Loba*. Alleen had ze het hier niet verwacht. Voor haar waren die geluiden zo nauw verbonden met het opgroeien in een bordeel dat ze nooit had beseft dat gewone mannen en vrouwen het thuis ook met elkaar deden. Dat kon natuurlijk niet anders; dat wist ze. Waar zouden al die kinderen anders vandaan komen? Ze had er stomweg nooit bij nagedacht. Dat een man en een vrouw van elkaar konden houden, met elkaar naar bed gingen zonder ervoor te betalen,

niet uit louter geilheid, maar gewoon uit liefde voor elkaar.

Ze hoorde het paar genieten in de belendende kamer en – wat ze nooit had verwacht – ze werd er zowaar vrolijk van. Dit had niets met hoererij of met de zonden van het vlees te maken, waar Rosinha het altijd over had. Dit was pure liefde. Zo kon het dus ook. Het was alsof er een steen van haar hart viel.

De praalkoets werd getrokken door vier witte paarden. Op de voorste bank zaten de vier koningsdochters, de vier Maria's, dicht tegen elkaar. Ze wuifden met gehandschoende handen naar het volk dat in dichte drommen naar *Alcântara* was opgetrokken en nu het plein en de straten rond de *Ermida de São Joachim* proppensvol vulde. De officieren te paard die het vierspan begeleidden, hadden de grootste moeite om plaats te maken voor het koninklijke rijtuig. Iedereen wilde immers een glimp opvangen van de *infantas*, maar toch vooral van de koning en de koningin zelf die op de achterbank zaten en met een ingestudeerde glimlach minzaam het volk toewuifden.

Gelukkig was het opgehouden met regenen, al bleef het druilerig. De koning liet zijn blik over de toegestroomde massa glijden. Velen droegen een kruis of een afbeelding van de heilige Antonius bij zich. Dat de hele wereld die heilige kende als Antonius van Padua verdroot de koning. Hij mocht dan in Italië gestorven zijn, hij was toch wel in

Lissabon geboren zeker! Eigenlijk zou hij de patroonheilige van Portugal moeten worden. Dat was al jaren zijn stokpaardje.

De koning veegde met zijn handschoen de damp van het raampje om beter te kunnen zien. Een vrouw hield haar kleuter omhoog en José glimlachte naar de kleine. Toen de koets bij de *Ermida* voorreed, kwam de patriarch naar buiten in zijn rode kardinaalskledij en daalde de trappen af om het koninklijk gezelschap te verwelkomen. De koning hield met zijn linkerhand zijn gepoederde pruik vast, knielde voor de kardinaal en kuste zijn ring. Ook de koningin maakte een reverence en de vier *infantas* betuigden tezamen hun eerbied en kusten de ring.

De kardinaal leidde hen naar binnen voor de hoogmis en liet het koninklijk gezelschap plaatsnemen op met rood fluweel beklede bidstoelen. De koning voelde zich wat duizelig, want hij was nuchter gebleven om zo dadelijk te communie te kunnen gaan. Dat deed de zeer gelovige vorst vrijwel elke dag, maar dan wel tijdens de vroegmis in zijn hofkapel, waarna hij meteen kon ontbijten. Vandaag zou het natuurlijk veel later worden en dat vond hij niet prettig.

Tijdens de mis kon hij er zijn gedachten niet goed bijhouden. In zijn eigen kapel kon hij in alle stilte mediteren en bidden, maar hier werd hij voortdurend afgeleid door gekuch en gestommel van het muf naar natte kleren ruikende volk achter hem. Hij was vanmorgen bang en zenuwachtig geweest om uit zijn paleis te komen en al die ellende van een kapotte stad te moeten zien. Maar eigenlijk viel het allemaal nog best mee. Hij had niet meer dan een paar ingestorte gebouwen gezien en de wegen waren best berijdbaar. Waar klaagde dat volk toch zo over? Hier, in het westen van de stad, viel het in elk geval best mee. Maar dan dacht hij weer aan de verslagen over zijn uitgebrande en ingestorte paleis aan het *Terreiro do Paço* dat tot op de grond zou moeten worden afgebroken. En natuurlijk zijn operagebouw, zijn pronkstuk, zijn levenswerk. Hoe zat

het eigenlijk met al die buitenlandse zangers, componisten en muzikanten die hij in dienst had genomen? Dat moest hij zeker vragen aan De Carvalho. Het had toch geen zin dat hij die zou moeten doorbetalen terwijl ze hun dagen in gedwongen ledigheid doorbrachten.

Het rinkelen van de altaarbel dat de consecratie aankondigde, wekte hem uit zijn achteloosheid. Hij vroeg zich af of hij de hele homilie van de kardinaal gemist had.

'Heeft hij nu al gepreekt?' fluisterde hij in het oor van de koningin. Die keek hem verstoord aan en schudde van nee. Tegelijk legde zij haar vinger op haar lippen om hem te beduiden stil te zijn op dit heilige moment waarop het brood en de wijn in het lichaam en bloed van Christus werden veranderd.

Toen hij zo'n kwartier later de communie had ontvangen, slaagde de vorst erin zich te concentreren op het mysterie waarvan hij alweer deel mocht uitmaken. De kardinaal haalde hem met zijn weinig welluidende stem weer uit zijn overwegingen toen hij loeiend het *Ite missa est* zong ter afsluiting van de dienst.

Toen ze weer buiten stonden, keek de koning verstoord om zich heen en vroeg korzelig aan zijn kamerheer waar zijn koets stond.

'We gaan te voet de berg op, Sire', antwoordde die. 'Het is een boeteprocessie'.

Wrevel en bitterheid maakten zich van de vorst meester. Hij slaagde erin zichzelf te beheersen en even later vertrok de koninklijke familie aan het hoofd van de processie de berg op naar de kerk van het *Palácio das Necessidades*. De kardinaal vergezelde hen. Het volk dat rozenkransen biddend langs de straten stond, zag in het getormenteerde gelaat van de vorst het teken van zijn boetvaardigheid. In werkelijkheid was hij vergramd vanwege zijn knellende nieuwe schoenen en zijn lege maag.

De trage tocht duurde ruim een uur en door het onophoudelijke

klimmen zweette de vorst als een paard. Het nat liep tappelings langs zijn gelaat en in zijn nek, waar het broeide onder zijn pruik. Voor het *Palácio* was een klein podium gebouwd waarop de vorsten en hun dochters in brede, roodfluwelen stoelen konden plaatsnemen. Nog een uur lang keken ze naar de voor hun neus paraderende boetelingen die luidop weesgegroeten en onzevaders baden. Het was een bonte stoet waarin met gouddraad geborduurde parochievaandels, miraculeuze heiligenbeelden en kruisen werden meegedragen. Paters en nonnen in zwarte, witte, bruine en grauwe gewaden zongen vals klinkende gregoriaanse liederen. Tientallen priesters gekleed in albe en stola zwierden met zilveren wierookvaten en verspreidden een weeë lucht over het plein. De koning voelde zich misselijk en sloot zijn ogen. De stoet werd afgesloten met de miraculeuze beeltenis van *Nossa senhora a Grande* die gered was uit de kathedraal. Te midden van de as was het beeld van de Moedermaagd overeind gebleven en niet aangetast door het vuur. De vlammen hadden zelfs de bloemen en de gordijnen, waarmee de beeltenis was versierd, gespaard.

Wanneer al het volk op het plein was aangekomen – met vele duizenden waren ze – richtte de kardinaal zich tot de boetelingen. Hij bedankte het godsvolk voor de vele gebeden die ze samen met de koninklijke familie naar de hemel hadden gestuurd om God zelf om clementie te vragen voor Lissabon. Zijn belofte aan De Carvalho indachtig, riep hij hen op om vanaf morgen met zijn allen de handen uit de mouwen te steken om de stad weer leefbaar te maken en herop te bouwen.

De kamerheer van de koning liet de koets voorrijden en de vorsten en hun kinderen instappen. Terwijl de koetsier moeizaam en voorzichtig tussen de dichte drommen door laveerde, riep de koning in de beslotenheid van het rijtuig uit dat hij stierf van de honger en

ongetwijfeld in onmacht zou vallen wanneer hij niet gauw wat te eten kreeg. En kijk, zijn jongste dochter, de negenjarige *infanta* Benedita, zijn lieveling, zei:

'Heer Vader, ik heb een appel meegebracht. Alstublieft, ik schenk hem u.'

Zonder een woord te zeggen, nam de koning de appel aan en beet erin.

Intussen keek pater Gabriel Malagrida, onherkenbaar vermomd onder een puntige grauwe boetekap, de koninklijke koets na en schudde zijn hoofd. De stad heropbouwen was ingaan tegen de wil van God. Zelfs de kardinaal wilde Gods wil trotseren. Alleen bidden en boeten kon dit volk redden. Niet één dag of één processie lang. Nee, elke dag opnieuw, een miserabel leven lang; dat moesten ze doen. Pas dan zou God bij hun dood de hemelpoort wijd open zetten.

Het was vredig en stil in de woonkamer van de McKennans. Richard en Thérèse zaten naast elkaar in de fauteuil een boek te lezen. Rui bracht de zondag bij zijn ouders door. Aan tafel zat Maria, ook al met een boek: *Robinson Crusoe*. Een week lang al had ze er elke dag in gelezen; de eerste dagen woord per woord en met heel veel moeite. Het duurde soms tien minuten voor ze een zin begreep. Nu ging het al veel beter. Ze spelde niet meer, maar las eenvoudige woorden in één keer en de betekenis van de

zinnen drong sneller tot haar door. Ze had al zo'n vijfentwintig bladzijden gelezen en het gaf haar een wonderlijk gevoel dat die losse lettertjes een samenhangend en spannend verhaal konden vertellen.

Thérèse was tevreden over haar leerling. Niet alleen met lezen maakte ze snelle vorderingen; ze had haar ook de beginselen van rekenen aangeleerd. Dat ging nog vlugger. Weliswaar had Maria nooit op de schoolbanken gezeten, maar ze had al zo vaak Rosinha vergezeld toen die naar de markt of naar de winkel ging. Al doende had ze zo leren optellen en aftrekken, alleen maar door aandachtig de verkoopster te volgen die de rekening maakte. Thérèse had beloofd haar ook te leren vermenigvuldigen en delen.

Toch maakte ze zich zorgen over het kind. Eigenlijk wist ze helemaal niets van haar. Waar kwam ze vandaan? Wat had ze meegemaakt? Had ze nog verwanten die misschien naar haar op zoek waren? Ze had zich voorgenomen er niet naar te vragen, maar gewoon af te wachten tot het meisje er vanzelf over zou beginnen. Na anderhalve week had ze alvast niets gelost. Ze leek ontspannen, meteen begeesterd door elk nieuw idee en vol vuur wanneer er iets te leren of te beleven viel. Daar stond tegenover dat ze bijna elke nacht schreeuwend wakker werd en dan doodsbang hijgend rechtop in bed zat. Wanneer Thérèse haar troostte en knuffelde, kreeg ze alleen maar iets te horen over een nare droom. Vreemd genoeg sliep het kind daarna vrijwel meteen weer in en overdag had ze schijnbaar nergens last van. Of toch? Toen Thérèse gisterenmiddag thuiskwam met de boodschappen zat Maria stilletjes te grienen. Tranen bedauwden haar wangen, al probeerde ze die weg te vegen zodat Thérèse haar niet zou zien schreien. Natuurlijk had Thérèse het gezien en ze vroeg wat er scheelde. Maria had haar schouders opgehaald en een snottebel opgesnoven, maar een woord kwam er niet uit. Thérèse had haar gezegd dat ze altijd bij haar terechtkon wanneer iets haar hartje bezwaarde. Maria had haar dankbaar toegelachen en

gezegd dat ze dat *hartje* grappig vond. Uiteindelijk zaten ze samen te schateren en het meisje had zich tegen Thérèse aan gevlijd, waaruit deze laatste meende te mogen opmaken dat het kind haar vertrouwde.

Dat werd vandaag bevestigd toen Maria haar boek dichtklapte en ineens met de deur in huis viel:

'Houden jullie van mekaar?'

Richard en Thérèse keken allebei verrast op uit hun boek en konden een glimlach niet onderdrukken.

'Ja, natuurlijk', bracht Thérèse uit. 'Waarom vraag je dat?'

Maria draaide wat onwennig heen en weer op haar stoel. Uiteindelijk vroeg ze:

'Moet je van mekaar houden om met elkaar te neuken?'

Thérèse voelde een blos op haar gelaat groeien. Ze begreep meteen dat Maria vanmorgen had geluistervinkt. Richard sloeg zijn ogen neer en hield zich gedeisd.

'Of het moét, weet ik niet', probeerde Thérèse. 'Maar het lijkt me in elk geval leuker om te vrijen wanneer je van mekaar houdt.'

'Er zijn ook mannen die geld geven om te neuken', sprak Maria mat voor zich uit. '*Mãe* liet zich altijd betalen wanneer ze met iemand naar bed ging. De andere meisjes ook, maar die moesten een deel daarvan afgeven aan *mãe*.'

Doodse stilte. Alle geluid verstomde in de kamer. Onthutst keek Thérèse het beschroomde meisje aan. Ineens brokkelde een stukje af van het scherm waarachter Maria zich al meer dan een week verschool. In een oogwenk zag ze helder en klaar als de dag wat het meisje verborg: ze was een hoerenkind. Haar moeder – ze noemde haar zo lief *mãe* – was een hoer.

Ook Richard had het begrepen. Een hoerenkind. Die mensen op het *Terreiro do Paço* hadden dus toch gelijk gehad. Zijn mond stond halfopen

en hij had het gevoel dat hij in geen jaren de juiste woorden zou kunnen vinden om haar aan te spreken. Een niet te omschrijven mededogen welde in hem op. Benauwd, ontdaan en schuw als een ree probeerden zijn lippen woorden te vormen, maar zijn stem wilde niet mee. Helemaal in de war bleef hij naar haar kijken.

'Maria, kom eens hier, kind. Ik denk dat we eens moeten praten', herpakte Thérèse zich, beseffend dat dit een enige kans was om tot dit gekwetste wezen door te dringen. Maria stond op en ging tussen hen in op de fauteuil zitten. Thérèse klapte haar boek dicht, trok het meisje tegen zich aan en liet haar vingers door Maria's donkere haren glijden. Ze knuffelde het kind.

'Woonde je graag bij je moeder?'

'Ja', antwoordde Maria. 'Ze was heel lief voor mij. Mirèlha en de andere meisjes ook.'

'Mirèlha? Dat is het meisje dat jou heeft leren lezen, toch?'

Maria knikte. Thérèse trachtte het zich voor de geest te halen: een bordeel waarin een hoertje leesles gaf aan een kind. Het leek haar zo onwerkelijk.

'Zorgde je moeder goed voor jou?'

'Dat deed Rosinha vooral. *Mãe* had niet veel tijd. Bijna elke nacht werd er gefeest met de klanten en dan sliepen de meisjes tot de middag. Maar Rosinha en ik waren altijd al vroeg op.'

'Rosinha? Was Rosinha ook een..., euh...'

Thérèse kreeg het woord niet over haar lippen.

'Een hoer?' lachte Maria opeens uitgelaten. 'Nee, hoor. Ze was mijn min. En ze beredderde het huishouden in de *Casa Loba*. Ik hielp haar daarbij. Wij ruimden 's morgens de woonkamer op, deden de vaat samen en dan gingen we vaak boodschappen doen op de markt en maakten daarna het eten klaar. Na het middagmaal verschoonden we de bedden

en dan was het wachten tot in de late namiddag de eerste klanten opdoken. Meestal vond Mirèlha dan even de tijd om met mij wat te lezen.'

Thérèse knikte.

'En waar is Rosinha nu?' probeerde ze voorzichtig, het ergste vrezend.

Maria's gezicht betrok alsof er op klaarheldere dag een donderwolk overheen was geschoven. Thérèse had al spijt van haar vraag.

'Rosinha is dood', zei Maria vermoeid. Haar onderlip trilde en tranen groeiden in haar ooghoeken. 'We waren voor het Allerheiligenfeest naar de mis gegaan in de karmelietenkerk en die is tijdens de aardbeving helemaal ingestort en uitgebrand.'

'Jij was bij haar?'

'Ik had buikpijn en was net voor het gerommel begon naar buiten gegaan.'

'Je bent ontsnapt!'

Maria knikte traag.

'Agostinho heeft me gered,' zei ze, haar neus ophalend. 'Maar die is nu ook dood.'

'Agostinho?'

'Een bedelaar. Hij zat aan de kerkdeur en rukte me weg van de muur die instortte. Hij had een afgrijselijk gezwel op zijn gezicht, maar hij was zo lief. Hij heeft twee dagen voor mij gezorgd.'

'En nu is hij dood?'

'Doodgestoken. In het *Ourique*-park.'

Eensklaps begon Maria onbedaarlijk te huilen. Ze snikte en zwaaide haar hoofd heen en weer alsof zij een kwade herinnering van zich af wilde schudden. Thérèse knuffelde haar en besloot niets meer te vragen. Ze streek met haar hand langzaam op en neer over haar rug en

drukte Maria tegen haar borst. Over haar hoofd heen keek ze naar Richard die haar met grote ogen en opgetrokken wenkbrauwen aankeek en zijn lippen op elkaar perste.

Zo zaten ze een hele tijd bij elkaar tot Maria steeds zachter ging huilen. Thérèse merkte opeens dat ze in slaap was gevallen. Ze nam het meisje in haar armen en bracht haar naar bed, waar ze haar goed onderstopte.

Terug in de woonkamer zaten ze een hele tijd naar elkaar te kijken zonder iets te zeggen. Tot Richard opeens de stilte doorbrak:

'Die bedelaar – hoe heette hij? Agostinho? – die ken ik', zei hij zacht. 'Ik zag hem vaak voorbij de winkel lopen onder de galerijen op het *Terreiro do Paço*. Hij zag er afstotelijk uit met dat gezwel. Het hing tot op zijn borst en zijn aangezicht was er helemaal door bedekt. Verschrikkelijk. Ik heb hem nooit een aalmoes gegeven. Jammer, eigenlijk. Dat uitgerekend zo iemand zich dan dat kind aantrekt.'

'En dan wordt hij doodgestoken', zei Thérèse. 'Zou Maria daarbij geweest zijn? Wat een verschrikkelijke ervaring voor haar.'

Na weer een tijd stil voor zich uit te hebben gestaard, nam Richard zijn boek weer ter hand en probeerde verder te lezen. Maar het lukte niet.

'Zullen we maar gaan slapen?' vroeg hij uiteindelijk.

Eenmaal in bed lagen ze nog uren wakker naast elkaar zonder een woord te zeggen.

Zondag 30 november 1755
Eerste zondag van de Advent

De Carvalho had de nacht doorgebracht in zijn eigen huis in de *rua de O Século*. Gisteren nog had hij de hele dag in *Belèm* vergaderd met de militaire ingenieurs en architecten van het *Casa do Risco*. Ook Manuel da Maya, de archivaris van het Nationaal Archief, de hertog van Lafões en zijn broer Dom João de Bragança, de neven van de koning die de ordehandhaving hadden georganiseerd, waren aanwezig. Doel van de vergadering was de wederopbouw van Lissabon te bespreken. De branden waren nu overal uitgewoed en het meeste puin uit de straten geruimd. Maar dat was nog maar een begin. Zeker in de benedenstad, maar ook op de heuvels stonden tal van ruïnes van huizen, kloosters en kerken die onmogelijk nog hersteld konden worden en dus moesten worden gesloopt of – in andere gevallen – gestut, zodat ze geen gevaar meer zouden opleveren voor de bevolking. De Carvalho liet alvast – voor men met dat sloopwerk zou beginnen – deze ruïnes nauwkeurig beschrijven en onderzoeken. Hij wilde over de nodige documenten beschikken waarin de precieze plaats en omvang van de vernielde eigendommen was vastgelegd, want hij verwachte tal van processen vanwege de eigenaars.

Ingenieurs bepaalden waar het geruimde puin naartoe moest en waar het eventueel kon gebruikt worden om pleinen en straten op te hogen. Andere ingenieurs gaf hij de opdracht de waterbouwkundige werken nauwkeurig te controleren. Op het eerste gezicht leek het

aquaduct ten westen van de stad, dat Lissabon van drinkwater uit de bergen voorzag, onbeschadigd te zijn, maar een aantal fonteinen in de stad zelf was drooggevallen omdat de aanvoerleidingen gebroken waren. Dat wilde De Carvalho zo snel mogelijk hersteld hebben.

Daarna wilde de minister van de koning de heropbouw aanvatten. Iedereen was het erover eens dat de benedenstad, de *Cidade Baixa*, vanaf het *Terreiro do Paço* tot aan *Rossio*, niet hersteld kon worden, maar tot op de bodem moest worden afgebroken en heropgebouwd. Maar hoe? De oude stad met zijn kronkelende steegjes weer uit haar as doen verrijzen zoals ze was geweest, was uitgesloten. De Carvalho zag zijn kans schoon hier een heel nieuwe, moderne stadswijk op te trekken. Zou hij alles afbreken of konden bepaalde delen bewaard blijven? Kwamen er bredere straten en lagere huizen? Dat zou veiliger zijn bij nieuwe rampen, maar zou de eigenaars minder huur opleveren. Of was het beter een heel nieuwe stad te bouwen ten westen van Lissabon? Of de hoofdstad te verhuizen naar Coimbra? Nee, De Carvalho koos voor een heropbouw in het oude centrum. Maar dan wel volgens de modernste inzichten. Hij had zich daarvoor verzekerd van de steun van een stadsarchitect die al studiereizen had gemaakt naar onder andere Turijn in Italië en naar de wijk Covent Garden in Londen waar voorbeelden te vinden waren van moderne stadsplanning met kaarsrechte straten in een dambordpatroon. Hij gaf de militaire architecten alvast de opdracht een aantal voorontwerpen te maken.

Tijdens zijn ontbijt overdacht De Carvalho de beslissingen die gisteren werden genomen. Het was een gigantisch plan, maar het zou hem wereldberoemd kunnen maken. Hij zag zichzelf al als de doortastende wederopbouwer van het moderne Lissabon. Ongetwijfeld kreeg hij daarvoor op zijn minst een standbeeld op een van de nieuwe pleinen in de stad.

Terwijl hij zo zat te fantaseren, overliep hij de nota's die hij gisteren gemaakt had. Zou dit allemaal uitvoerbaar zijn? Waar moest hij de kalkovens vandaan halen om er de mortel in te maken? Er moesten natuurlijk steenovens komen voor het bakken van tegels en bakstenen. Het hout voor de dakgebinten zou nog het grootste probleem worden. Dat moest hij uit de weinige overgebleven bossen in het noorden van Portugal laten komen. Het zou nog heel wat voeten in de aarde hebben, maar De Carvalho geloofde erin. Hij lachte schamper: de koning gaf hem in alles zijn zin, tot grote jaloersheid van de adellijke families die hun invloed bij de vorst elke dag zagen tanen. Maar daar had hij zijn theorietje over: span ze voor je wagen zolang je ze kunt gebruiken. Daarna schakel je ze gewoon uit. Grinnikend stond hij op van tafel en maakte zich klaar om een ritje door de stad te maken.

Het was kort na de middag toen Richard schichtig om zich heen keek of hij geen bekenden zag en dan snel de *rua da Boca da Loba* insloeg. Hij lette zorgvuldig op de huizen en toen hij het uithangbord van de *Casa Loba* zag, liep hij eerst het huis voorbij, keerde dan op zijn stappen terug en klopte zachtjes aan de deur. Een hele tijd bleef het stil. Hij klopte nogmaals, nu met meer aandrang. Eindelijk ging er een betralied luikje open in de deur en een vrouwenstem zei hem dat ze gesloten waren en dat hij vanavond kon terugkomen.

'Neenee', haastte Richard zich te zeggen. 'Ik kom niet... euh. Ik kom voor Maria.'

'Die woont hier niet meer', zei de stem.

'Dat weet ik. Maar ik zoek haar moeder. Bent u de moeder van Maria?'

'Nee', klonk het koel. 'Alice is hier niet meer. Ik heb de zaak van haar overgenomen.'

'Kunnen we heel even binnen praten?' vroeg Richard aarzelend.

'Liever niet', zei de stem.

'Heel even maar', drong Richard aan.

Het luikje werd dichtgeschoven. Eerst dacht Richard dat ze hem gewoon liet staan, maar toen hoorde hij een grendel wegschuiven en aarzelend draaide de deur open.

'Kom binnen', zei de vrouw. Ze was vrij jong en aantrekkelijk en nog in negligé. Richard, die voor het eerst in zijn leven oog in oog stond met een lichtekooi, voelde zich niet bepaald op zijn gemak. Hij deed moeite om vooral niet naar de holte tussen haar borsten te kijken die zichtbaar was in haar openvallende ochtendjas.

'Mijn naam is Richard McKennan', zei hij schutterig.

'Beatriz', antwoordde de vrouw. 'Sinds veertien dagen drijf ik deze tent.'

'Goed', zei hij. 'Ik kom vanwege Maria. Het meisje heeft bij ons onderdak gevonden en nu zou ik in contact willen komen met haar moeder. Maar ik begrijp dus dat zij vertrokken is.'

'Ja, na dat bloedbad had ze er schoon genoeg van.'

'Bloedbad, zeg je?'

'Ja, dat heeft ze je niet verteld, zeker? Ze heeft de minnaar van haar moeder neergestoken met een vleesmes.'

'Dood?'

'Nee, hij leeft nog. Maar hij is voor zijn leven verminkt. Ze heeft zijn

ballen eraf gesneden. Het bed en de hele kamer zaten onder het bloed. Ik heb twee dagen gepoetst en geschrobd om de inboedel weer schoon te krijgen.'

'Tjonge, wat een toestand! En toen zijn ze weggegaan?'

'Niet meteen. Eerst hebben we de bloedingen gestelpt en zijn wonden verzorgd. Dan heeft Jardim nog een paar dagen hevige koorts gehad, maar die is gelukkig geweken. Het duurde meer dan een week voor hij weer een beetje rond kon strompelen. Veertien dagen geleden heeft Alice dan de zaak aan mij verkocht en is ze samen met de luitenant vertrokken.'

'Weet je waarheen?'

'Geen idee. Ergens in Lissabon, denk ik. Met de huidige toestand zal het niet makkelijk zijn om een huis te vinden.'

Iemand riep vanuit het huis naar Beatriz. Of ze kwam eten?

'Ja, Dafne, ik kom zo', antwoordde ze.

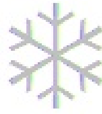
'Je werkt hier niet alleen?'

'Nee, deze week zijn Dafne en haar tweelingzusje teruggekeerd. We ontvangen de klanten met zijn drieën. Mocht je zin hebben: elke avond welkom.'

'Neenee, bedankt', stamelde Richard. 'Bedankt voor de informatie. Moet ik iets aan Maria zeggen?'

'Zeg haar maar dat ik haar nooit meer wil zien', zei Beatriz koel en ze opende de voordeur om Richard buiten te laten.

Naar adem happend bleef Richard staan, midden in de straat, niet meteen wetend welke richting hij uit moest. Hij hoorde hoe de grendel weer werd dichtgeschoven.

De Carvalho liet zijn paard rustig stappen door de straten. Het was onwezenlijk stil in de stad. Vanwege de zondagsrust werd er nergens gewerkt. Het dringendste werk was gebeurd en dus kon een dagje rusten er wel af. Vrijwel nergens nog was de doorgang van de straten versperd en, hoewel er ongetwijfeld nog lijken onder het puin en de as in de huizen lagen, was de kans op het vinden van nog overlevenden uitgesloten. Het bleef een triest gezicht. De Carvalho stuurde zijn paard eerst bergaf tot aan de rivier, bekeek de ruïnes van de patriarchale kerk, het operagebouw en de koninklijke paleizen en reed toen over het *Terreiro do Paço* de totaal vernielde benedenstad in. Een puinhoop. Letterlijk. Maar in zijn verbeelding zag de minister al een nieuw Lissabon verrijzen met kaarsrechte straten met hoge gebouwen die beter bestand zouden zijn tegen aardschokken. Het zou vast nog een paar jaar duren voor alles klaar was, maar hij zag zijn droomstad uit de as opdoemen.

Hij stuurde zijn paard terug naar het *Terreiro do Paço* en reed in oostelijke richting de berg op langs de ruïnes van de kathedraal. Opeens trok hij de teugels strak en zelf verstarde hij. Hier wemelde het ineens van het volk. In de ruïne van de kathedraal had zich een grote menigte verzameld, vooral vrouwen, maar ook mannen, die neergeknield in het stof met de armen wijd gespreid zaten te bidden voor de beeltenis van *Nossa senhora a Grande*. Het beeld dat in de boeteprocessie in de westerstad werd meegedragen, had de aardbeving overleefd en

sindsdien genoot het van een miraculeuze status. Maar hier was meer aan de hand. Het duurde niet lang vooraleer hij vooraan, vlakbij het Mariabeeld die vervloekte Malagrida ontwaarde die voorging in het gebed.

De Carvalho steeg van zijn paard en verwenste de jezuïet. Bijna meteen daarna tikte iemand op zijn schouder.

'S*enhor* De Carvalho!'

De hertog van Lafões, belast met de ordehandhaving, begroette hem.

'Een van mijn officieren heeft me daarnet verwittigd van deze volksoploop. Ik ben meteen een kijkje komen nemen.'

'En wat is er aan de hand?'

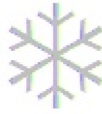
'Malagrida heeft vanmorgen al gepreekt tijdens de mis op het *Campo Grande* waar hij de mensen waarschuwde voor een nieuwe aardbeving die vandaag op de dertigste dag na de eerste zou plaatsvinden. Hij heeft een menigte goedgelovigen mee naar hier gelokt om te bidden en boete te doen om zo een nieuwe wraak van God af te wenden.'

De Carvalho voelde zijn bloed koken.

'Houdt die smerige jezuïet dan nooit op het volk een rad voor de ogen te draaien? We moeten hem stoppen.'

'Vind ik ook', gaf de hertog toe. 'Maar mij niet gezien, hoor. Ik heb hier maar een handjevol soldaten ter beschikking. Wanneer we hem hier oppakken of de samenkomst uiteen proberen te drijven, worden we ter plekke gelyncht.'

'Dat bedoel ik niet', zei de minister. 'We moeten subtieler te werk gaan. Maar we moeten hem het zwijgen opleggen.'

Toen Richard thuiskwam in zijn woning aan het *Largo da Graça* zat Thérèse met Maria aan tafel rekensommetjes te maken. Ze hadden er blijkbaar plezier in, want het meisje schaterde het uit. Richard begroette hen, maar trok meteen naar het achterhuis waar hij zich in de vrijmetselaarstempel opsloot. Hij was te voet naar de *Casa Loba* geweest – hij kon toch niet aan Rui vragen om hem aan een bordeel af te zetten! – en dus ook het hele eind teruggelopen, maar hij herinnerde zich nauwelijks iets van wat hij onderweg gezien had. Het verhaal van Beatriz bonsde in zijn hoofd. Het kind dat zij zo edelmoedig in huis hadden genomen, bleek een messentrekker te zijn die een man levensgevaarlijk had verwond. Dat zou je van een meisje van... – hoe oud was ze eigenlijk? Hij besefte nu pas dat hij dat niet precies wist. Veertien misschien, of nog niet? – Dat zou je dus van een meisje van nog geen veertien niet verwachten. Wat zat daar achter? Waarom zou Maria zo agressief geweest zijn? Het slachtoffer was de minnaar van haar moeder had die Beatriz gezegd. Misschien kon ze het niet verkroppen dat haar moeder een minnaar had. Maar daarom hoefde ze hem toch niet met een mes te lijf te gaan.

Toen hij honger kreeg, keerde Richard eindelijk naar de woonkamer terug, waar Thérèse bezig was de tafel te dekken.

'Wat is er met jou aan de hand?' siste ze hem toe toen hij haar naar de keuken was gevolgd.

'Niets', antwoordde hij. 'Iets met Maria. Ik vertel het je vanavond wel.'

Thérèse knikte en besefte dat het ernstig was. Hij was vanmiddag van huis vertrokken met de bedoeling op zoek te gaan naar Maria's moeder. Kwestie van met haar af te spreken hoe het verder moest met het meisje.

'Is ze dood?' vroeg Thérèse.

'Nee, iets veel erger. Wacht maar tot ze naar bed is.'

De sfeer aan tafel was koel. Dat merkte Maria ook wel. Maar ze had er geen idee van wat er mis kon zijn. Na het avondeten hielp ze afruimen en zei tegen Thérèse dat ze moe was van al die sommen en in bed nog wat in *Robinson Crusoe* zou lezen.

'Dat is goed, meisje. Dan zien we je morgen. En voorzichtig met de kaars.'

Zo gauw Maria naar haar kamer vertrokken was, wenkte Richard zijn vrouw bij hem te komen zitten en vertelde hij haar wat hij vanmiddag te weten was gekomen.

'Meen je dat echt? Heeft ze hem ontmand?' vroeg Thérèse.

Richard knikte.

'Die Beatriz had het over een waar bloedbad. Ze wil Maria in elk geval niet meer zien en ik vrees dat haar moeder ook niet op haar zit te wachten.'

'Arm kind. Hoe vreselijk', zuchtte Thérèse.

'Arm kind! Arm kind! Wat moeten wij met zo'n messentrekker in huis? Zeg me dat liever eens.'

'Richard, je gelooft toch niet dat Maria dit zomaar zou gedaan hebben. Ze zal er vast een goede reden voor gehad hebben.'

'Een goede reden om iemand te ontmannen? Geef me die eens!' En onwillekeurig voelde hij in zijn kruis.

'Ik weet het niet, Richard. Maar ze moet vast wanhopig geweest zijn. We hebben haar hier al een maand bezig gezien. Ze komt mij over als een vrolijk, onbezorgd kind. Maar ze heeft elke nacht een of twee nachtmerries. Die komen toch niet zomaar uit de lucht vallen. Ik heb met haar te doen.'

'Dat begrijp ik, Thérèse, maar is het wel verstandig haar in huis te houden? Wat staat ons nog allemaal te wachten met zo'n kind?'

'Waar zou ze naartoe moeten, Richard? Wees toch redelijk.'

Plotsklaps draaide deur van de traphal open en Maria stak haar betraande gezicht door de kier.

'Stuur mij asjeblieft niet weg, Thérèse. Stuur mij niet weg. Ik zal alles doen wat je vraagt, maar stuur me niet weg.'

'Kom hier, kind', zei Thérèse. Ze sprong op, omarmde het meisje en knuffelde haar terwijl ze allebei hun tranen de vrije loop lieten.

Maandag 1 december 1755
Feest van de heilige Eligius

Het was laat geworden de vorige avond. Maria had hartverscheurend geschreid en toen ze eindelijk uitgehuild was, hadden ze nog lang met elkaar gepraat. Gemakkelijk was het niet, maar het meisje had mondjesmaat de puzzelstukjes onthuld die het plaatje moesten vervolledigen. Ze had verteld over de luitenant, die zij overigens helemaal niet als de minnaar van haar moeder zag, maar gewoon als een nogal opdringerige klant die alleen maar op zijn eigen pleziertjes uit was en haar een hoerenjong had genoemd; dat hij gevraagd had wanneer hij haar nu eindelijk mocht neuken; dat het *mãe*'s bedoeling was geweest haar volgend jaar op haar veertiende verjaardag – nog geen veertien dus, dacht Richard – te laten ontmaagden per opbod en dat ze dat eigenlijk best spannend vond, maar niet wilde dat de luitenant het winnende bod zou uitbrengen.

Ze had het ook over Agostinho gehad die zo lief voor haar was geweest; die haar over sterren en planeten had verteld; die Jupiter in een mandje kon leggen; die beweerde dat de aarde om de zon draaide en niet omgekeerd en die misschien een ketter was.

'Maar ze hebben hem vermoord, diezelfde nacht', voegde ze er bitter aan toe.

'Omdat hij een ketter was?' vroeg Richard argeloos.

'Omdat hij mij wilde beschermen', zei ze stil.

'Wie heeft hem vermoord?' vroeg Thérèse.

'Twee soldaten. En een luitenant.'

Je kon de stilte horen zinderen, wel een halve minuut lang.

'Dé luitenant', vroeg Thérèse ten slotte met een toegenepen stem. 'De luitenant van je moeder?'

Maria knikte alleen maar, bijna onmerkbaar.

Thérèse durfde haast niet uit te ademen en liet door haar halfgeopende mond de lucht naar buiten lopen. Ze richtte haar hoofd op en keek naar Richard, die zijn ogen sloot en zachtjes knikte. Hij had het begrepen. Al zijn voorbehoud tegenover die kleine messentrekker verzwond als asem op een bewaasd raam.

'En jij hebt dan wraak op hem genomen voor die moord?' probeerde Thérèse.

'Niet alleen voor die moord', fluisterde Maria.

'Had hij ook jou iets aangedaan?'

Maria knikte. Ineens begreep Thérèse hoe de vork aan de steel zat.

'Hij heeft je verkracht.'

Maria keek haar alleen maar aan, angstig van onderuit naar boven blikkend, tranen verbijtend en een huivering onderdrukkend.

Thérèse nam haar in haar armen en wiegde haar heen en weer. Richard streelde haar haren. Zo zaten ze nog samen tot lang na middernacht, tot de kaars op tafel begon te sputteren en ze eindelijk gingen slapen. Nog een hele tijd lagen Thérèse en Richard in bed op fluistertoon van gedachten te wisselen. Er waren nog duizend vragen, maar van één iets waren ze helemaal zeker: ze zouden Maria zolang als nodig was blijven helpen en steunen om alles wat ze de voorbije weken had meegemaakt te boven te komen.

Maria lag nog een hele tijd wakker. Enerzijds was ze opgelucht en voelde ze zich bevrijd omdat ze al die verschrikkelijke dingen nu met iemand kon delen. Toch bleef nog één iets knagen: ze had hun nog niet verteld dat de luitenant haar vader was.

Gefrustreerd liep pater Gabriel Malagrida met enkele medestanders door de aardedonkere nacht naar het huis waar enkele goede christenmensen hem onderdak verleenden. Zijn knieën deden pijn. Tot middernacht had hij met een steeds meer afbrokkelende schare gelovigen in de ruïnes van de kathedraal zitten bidden en wachten op de nieuwe aardbeving die hij voorspeld had op de dertigste dag. Ze was er niet gekomen en toen de zondag in het holst van de nacht in de maandag was overgegaan, bleven nog slechts een handjevol bidders achter. Even had hij nog gedacht een draai te geven aan zijn voorspelling en de menigte te vertellen dat het bidden had geholpen en dat God zich blijkbaar had bedacht. Maar omdat hij vreesde op die manier zijn geloofwaardigheid helemaal te verliezen, verkoos hij te zwijgen. Over enkele dagen zou hij dan een nieuwe voorspelling kunnen brengen die God hem ongetwijfeld zou influisteren.

DEEL III

Gelouterd

Donderdag 1 mei 1756
Feest van de heilige Jozef, voedstervader

Senhor Sebastião José de Carvalho e Melo, minister van koning José I, leunde achterover in zijn splinternieuwe, maar bescheiden kantoortje in het grote houten gebouw met aan elke zijde vijfentwintig ramen dat op de *Ajuda*-heuvel, ten noorden van *Belèm*, was opgetrokken en waar de koning met zijn familie, zijn hovelingen en zijn personeel over twee, hooguit drie maanden hun intrek zouden nemen en eindelijk hun voorlopige tentenkamp zouden kunnen verlaten. Het gebouw was dus nog niet helemaal klaar, maar in het administratief gedeelte had De Carvalho alvast enkele kamers voor hemzelf, zijn griffier en zijn archief in gereedheid laten brengen.

Op het halve jaar dat verlopen was sinds de ramp de stad trof, was er al ontzettend veel werk verzet. De minister bladerde door de dikke map met verordeningen en richtlijnen die hij had laten uitvaardigen om de stad nieuw leven in te blazen. Al bij al mocht hij tevreden zijn. Hij was erin geslaagd op korte tijd de doden te begraven en de levenden te voeden. Meteen daarna had hij de plannen laten maken voor de heropbouw van de benedenstad. De militairen hadden zes uitgewerkte voorstellen gedaan en vorige maand had hij definitief zijn keuze laten vallen op het ontwerp van Eugénio dos Santos. Hij had zijn keuze kenbaar gemaakt bij Koninklijk Besluit van 9 april en daarbij meteen de burgers verboden op eigen initiatief te bouwen. Dos Santos had resoluut voor een rechthoekig grondplan gekozen dat de hele ruimte tussen het

Rossio en het *Terreiro do Paço* zou vullen. Het paleizenplein kreeg meteen ook een nieuwe naam: het zou voortaan *Praça do Comércio* heten en De Carvalho wilde het tot handelscentrum van Lissabon uitbouwen. Daar zouden de staatsgebouwen komen, de douanediensten, de handelsbeurs en verder een aantal pakhuizen.

Het rechthoekige stratenplan zou in niets meer lijken op de oude benedenstad van voor de aardbeving. Van de veertien kerken – en dus parochies – van weleer, bleven er aanvankelijk maar drie over: *São Julio, São Justa* en *São Conceição*. Uiteindelijk werd *São Justa* toch nog gesloopt om plaats te maken voor een vierkant pleintje. Het had De Carvalho heel wat energie gekost om de wrijvingen met de Kerk over het verplaatsen van kerken en het verkopen van gewijde grond weg te masseren. Uiteindelijk had hij van de paus zelfs toestemming gekregen om de kerken in zijn rechthoek in te passen, ook wanneer daardoor de traditionele naar het oosten gerichte oriëntering in het gedrang kwam. De Carvalho was in deze onvermurwbaar geweest: openbaar goed moest altijd voorrang krijgen op privégoed. Geestelijk goed was voor hem hooguit een bijzondere vorm van privégoed.

De minister trok de andere map, die met de verslagen, naar zich toe en begon daarin te grasduinen. Met enige wrevel herlas hij het bericht dat vlak voor Kerstmis in Londen was gepubliceerd, waarin boudweg gesteld werd dat bij de aardbeving zo'n zeventigduizend mensen waren omgekomen. Hij voelde blindelings aan dat daar iets mis mee was. Wanneer hij de cijfers uit zijn verslagen van het aantal begrafenissen, het aantal lijken die stroomafwaarts in de rivier waren gedumpt, het aantal drenkelingen bij de vloedgolf en het aantal vermisten die vermoedelijk tot as waren verbrand bij elkaar telde, kwam hij nog niet aan een kwart van dat cijfer.

Hij was dus zeer verheugd toen de oratoriaan António Pereira een

eigen onafhankelijk onderzoek had gevoerd en dat als zijn *Comentário* over de aardbeving en de brand van Lissabon had gepubliceerd, zowel in het Portugees als in het Latijn. Die goede pater had alle gegevens ter plaatse nagetrokken en kwam in totaal tot niet meer dan vijftienduizend doden. Dat sloot veel nauwer aan bij de ramingen die De Carvalho had gemaakt. Wat hem ook veel plezier had gedaan was de brief die professor José Acúrsio de Tavares hem op 13 februari had geschreven waarin hij stelde dat het absurd was Lissabon als een totaal vernielde stad te beschouwen. Behalve een klein deel van *Alfama* en een aanzienlijk gedeelte van de districten van de *rua Nova, Rossio, Remolares* en de *Bairro Alto*, was Lissabon perfect bewoonbaar. De Carvalho knikte instemmend. Het was toch al te gek om een toestand die op zich al erg genoeg was nog te gaan overdrijven.

Een andere zorg van De Carvalho betrof het aanhoudende gepreek over het zondige Lissabon dat in één dag ineens voor al zijn misdaden van lange tijd gestraft werd. Klinkklare onzin vond De Carvalho, maar de minister moest op zijn woorden letten wanneer hij zich daarover uitliet. De koning zelf was immers minstens zo devoot en bijgelovig als zijn volk. Gelukkig kreeg De Carvalho af en toe een hand toegestoken uit wetenschappelijke hoek. Hier en daar verschenen pamfletten waarin gesuggereerd werd dat de aardbeving een natuurlijke gebeurtenis was zoals een zonsverduistering, onweer of regen. Het devote Portugese volk was echter geschokt door die visie.

Een van de wetenschappers die geen blad voor zijn mond hield, was José Alvares da Silva, de dokter van de markiezin van Távora. Die had een pamflet geschreven waarin hij stelde dat de aardbeving een straf van God kon zijn, maar dat het evengoed om een natuurlijke gebeurtenis kon gaan. Hij legde uit hoe die volgens hem kon zijn ontstaan: door samengedrukte lucht of door elektriciteit, dat vreemde verschijnsel

waarmee geleerden over de hele wereld tegenwoordig experimenteerden. Natuurlijk is God altijd de eerste oorzaak van alles, maar dat betekent nog niet dat de aardbeving een logisch gevolg was van de verdorvenheid van Lissabon. Da Silva vond het belachelijk Lissabon te vergelijken met Babylon. Wanneer God in zijn boosheid over atheïsten en vrijdenkers echt een voorbeeld wilde stellen, waren er ongetwijfeld andere steden en landen die een goddelijke kastijding meer verdienden. Hij vond dat het onze plicht was uit te vinden hoe de natuur werkt voor we overal een bovennatuurlijke oorzaak achter gingen zoeken. Voor De Carvalho was Da Silva een man naar zijn hart.

Voor hij naar de koning zou vertrekken voor zijn dagelijks onderhoud, bekeek de minister nog de laatste twee verslagen die vanmorgen pas waren binnengekomen. Het eerste beschreef de toestand in de parken waar de vele daklozen nu al een half jaar verbleven. Ze waren inmiddels allang niet meer dakloos. In *Campo de Ourique*, *Campo de Santa Ana*, *Campo Grande*, *Campo Pequeno* en *Campo Santa Barbare* waren intussen kleine stadjes ontstaan, bestaande uit tenten en hutjes. Dat was net zo in het Estrela-district en in *Campo de Santa Clara* aan de oostkant van de stad. In het westen waren dan weer grote kampementen rond *Nossa senhora da Ajuda* en in *Belèm*. Naar schatting werden in de eerste zes maanden na de aardbeving zo'n negenduizend houten woningen gebouwd, hoewel hout toch schaars was in Lissabon en moest aangevoerd worden. Al bij al niet slecht, vond De Carvalho. Geef me nog een halfjaar, dacht hij bij zichzelf, en de helft daarvan woont weer in stenen huizen. Het zou een prachtige stad worden.

Het tweede verslag kwam van de patriarch. Die ergerde zich mateloos aan de toestand in en rond de *Quinta* van de oratorianen in *Cotovia*, waar veel edellieden, priesters en nonnen verbleven. In de buurt van het *Praça do Rato* bouwden ze luxueuze houten woningen en ze

leefden er vrijwel even comfortabel als voorheen; ze maakten plezier en genoten van het leven. De patriarch verbood de dames voortaan – in plaats van zwarte sluiers – al te kleurige kleren en hoeden te dragen in de kerk. Die geloven er alvast ook niet in, grinnikte De Carvalho bij zichzelf.

Hij stond op en vertrok naar de koning.

Mondego's dal verstomt, van diepe rouw bevangen.
Geen blos, geen lach meer op de maagdelijke wangen.
Geen rei, geen maatzang meer, geen feestgalm wordt gehoord.
Haar tranen vloeien slechts. Ze vloeien eeuwig voort.

Ook Maria's tranen vloeiden; ze was tot schreiens toe aangedaan door het trieste verhaal van Inês de Castro. Ze was al aan de derde zang toe van *Os Lusíadas*, het meesterlijke epos van de beroemdste Portugese dichter Luís de Camões. Zo'n mooi verhaal had ze nog nooit gelezen. Zo triest ook. Prins Pedro wilde niet trouwen met de Spaanse prinses die zijn vader de koning voor hem had uitgekozen. Hij was immers verliefd op Inês de Castro, een van haar hofdames. Toen de prinses onverwacht stierf, liet de koning, na veel gekonkelfoes met de adel, Inês vermoorden. Toen prins Pedro later zelf koning werd, liet hij het lijk van Inês de Castro opgraven en kroonde hij haar postuum tot koningin. Hij verplichtte de edellieden de hand van de nieuwe koningin te kussen.

Opeens rende Richard opgewonden de woonkamer in.

'Thérèse, moet je kijken. Een zending van je vader uit Parijs. Net met de postkoets aangekomen. Voltaire heeft een gedicht geschreven over de aardbeving. Het is vorige maand gepubliceerd en je vader stuurde ons meteen een exemplaar toe.'

Thérèse kwam de keuken uitgelopen en boog zich samen met Richard over de tafel waarop ze het gedrukte pamflet hadden opengevouwen. Maria sloeg haar boek toe, kwam tussen haar pleegouders in staan en probeerde mee te lezen. Ze spelde de titel: *Poème sur le désastre de Lisbonne*. Ze begreep er geen woord van. Richard las vol enthousiasme luidop:

Direz-vous, en voyant cet amas de victimes:
“Dieu s'est vengé, leur mort est le prix de leurs crimes?”
Quel crime, quelle faute ont commis ces enfants
Sur le sein maternel écrasés et sanglants?
Lisbonne, qui n'est plus, eut-elle plus de vices
Que Londres, que Paris, plongés dans les délices?
Lisbonne est abîmée, et l'on danse à Paris.

'Wat schrijft hij?' vroeg Maria. 'Ik begrijp er niets van.'

'Ach nee, Maria, natuurlijk niet. Dit is Frans', antwoordde Thérèse. 'Wacht even. Ik vertaal het voor jou.'

Zeg je nu je die massa slachtoffers ziet:
“God heeft zich gewroken; hun dood is de prijs voor hun zonden?”
Welke misdaad, welke zonde hebben die kinderen begaan,
verpletterd, vol bloed aan de borst van hun moeders?
Was het vernielde Lissabon dan slechter
dan Londen of Parijs die zwelgen in plezier?

Lissabon is vernield, maar men danst in Parijs.

Vooral het beeld van die verpletterde zuigelingen maakte indruk op Maria.

'Zie je wel', zei ze. 'Hij gelooft al evenmin dat die aardbeving een straf van God was. Ik heb het altijd geweten.'

'Ja', lachte Richard. 'Dat riep jij destijds zelfs naar Malagrida daar op het *Terreiro do Paço*. Ik geloofde mijn oren niet toen ik je hoorde. Hadden Rui en ik je toen niet als de gesmeerde bliksem meegevoerd, was je vast niet levend uit de handen van het gepeupel geraakt.'

Maria moest erom lachen. Dat was al een halfjaar geleden. De tijd vloog voorbij. De eerste drie maanden had ze geen voet buitenshuis gezet. Richard en Thérèse waren bang dat iemand haar zou herkennen van het incident op het plein en haar zou aangeven bij de Inquisitie. Uiteindelijk konden ze haar toch niet binnenhouden. De kans dat iemand haar nog zou herkennen was fel geslonken. Ze zag er helemaal anders uit. Ze was lang niet meer dat haveloze meisje dat ze begin november hadden aangetroffen. Thérèse had een hele garderobe voor haar gemaakt – soms gekocht – en haar haren gefatsoeneerd.

Maria voelde zich ook heel anders. Nadat ze alles had opgebiecht aan Thérèse en Richard – die ze nu haar pleegouders noemde – waren de nachtmerries stilaan weggeëbd. Niet dat ze al het leed vergeten was, maar ze kon het aan. Er viel immers zoveel nieuws te beleven. De grootste verandering was dat ze vlot had leren lezen. Toen ze *Robinson Crusoe* uit had, zorgde Thérèse voor andere avonturenromans, waarvan ze in de boekenkast in de woonkamer een voorraadje had staan. Sinds een paar weken had ze *Os Lusíadas* ontdekt van Camões. Dat had voor haar weer heel nieuwe horizonten geopend. Ze had natuurlijk al van Vasco da Gama gehoord, maar eigenlijk wist ze heel weinig over de

heldhaftige zeevaarders die Portugal zo beroemd hadden gemaakt. Nadat ze vanmorgen het romantische verhaal van Inês de Castro gelezen had, was ze helemaal overtuigd.

En nu was er dat nieuwe gedicht van – hoe heette hij alweer? – iets als *Volta*, dacht ze, een zwenk, een omwenteling, want dat betekende dat woord toch in haar taal. Helaas was het een Fransman. Wat zou ze graag dat hele gedicht kunnen lezen, dat stoute gedicht dat openlijk zei wat je hier in Lissabon niet eens mocht fluisteren. Dat er geen doekjes om wond dat God er niets mee te maken had, noch kometen of planeten. Nee, de aardbeving was niet meer dan een natuurramp, zoals de bliksem inslaat of de hagel de oogst vernielt. Pech gehad. Stad in duigen. Maar niet omdat wij in Lissabon goed of slecht waren. Niet omdat we gezondigd hadden.

'Ik zou ook Frans willen kunnen lezen', zei Maria opeens.

'Waarom zou jij Frans willen leren?' vroeg Thérèse lachend.

'Om dat gedicht van meneer *Volta* te begrijpen.'

'*Voltaire*. Niet *Volta*', corrigeerde Richard.

'Dat gedicht van Voltaire dan. En al die andere Franse boeken die je hier hebt staan.'

Thérèse moest lachen om zoveel leergierigheid.

'Mooi zo, bijdehandje, ik zal het je leren. Morgen beginnen we eraan.'

Maria straalde.

Vrijdag 2 mei 1756
Feest van de heilige Atanasius

Richard McKennan was razend. Hij had een maand geleden bij de administratie van de heropbouw zijn aanvraag gedaan om in de nieuwe galerij die nu in de steigers stond op het *Terreiro do Paço* opnieuw een winkelpand te reserveren om er zijn handel in goud en juwelen weer op te nemen. Vanmorgen zou de toekenning van deze panden plaatsvinden en op het binnenplein stond dus behoorlijk wat volk aan te schuiven voor de zitting. Veel bekenden. Engelse en Duitse handelaars namen voor de aardbeving het grootste deel van de handelsbedrijvigheid in de stad voor hun rekening en de meeste van die handelszaken bevonden zich op en rond het paleizenplein.

Toen na lang wachten eindelijk de voorlezing begon van de toegekende panden, bleken die systematisch geweigerd te worden aan de Engelsen. Verbazing verkeerde algauw in gemor en geroep. Dat ging over in getier en gescheld en zou tot klappen en slagen hebben geleid, ware het niet dat soldaten met getrokken sabels de woedende menigte in bedwang hielden. Toen de ambtenaar de hele lijst had voorgelezen, draaide hij zich meteen om en stapte net iets te vlug om nog waardig te zijn het gebouw weer in, blij dat hij aan een lynchpartij was ontsnapt.

De soldaten werkten de verbolgen handelaars naar buiten en sloten de poort die tot de binnenplaats toegang gaf. Op straat bleven ze nog een hele tijd napraten. De geruchten die al een tijdje de ronde deden, bleken dus waar: De Carvalho beschouwde de aardbeving als een uitgelezen

gelegenheid om de handelsprivileges van de Britten in te perken. Kort na de aardbeving had de *Junta de Comércio* al regels uitgevaardigd om de Portugese handel te beschermen tegen de Engelsen. Richard had toen de bui al zien hangen, maar dat ze zo hard zouden uithalen tegen de buitenlanders...

Het klopte natuurlijk dat Engeland hier vooral voor eigen gewin werkte. Ze waren eigenaar van de meeste Braziliaanse goudmijnen en de manier waarop ze Engelse kleding en landbouwproducten dumpten in Portugal was niet altijd even netjes. De Britten rijfden bijna de hele opbrengst van de goudmijnen binnen, wat grotendeels de Engelse voorspoed verklaarde. Het portret van koning João V, afgebeeld op gouden munten, was beter bekend in Engeland dan dat van *King* George II op de Engelse munten. Maar aan de andere kant was Engeland als een van de eersten in de bres gesprongen om de Portugezen na de aardbeving te helpen. En dat terwijl ze zelf de grootste schade hadden geleden: tweeëndertig miljoen Engelse ponden waren in rook opgegaan op die noodlottige Allerheiligendag! Al omstreeks nieuwjaar was de noodhulp uit het buitenland komen binnenstromen. Engelse schepen voerden, naast geld, goud en zilver, ook vlees, boter, biscuits, rijst, bloem, meel en gerookte haring aan. Zelfs laarzen en schoenen, houwelen en schoppen maakten deel uit van de giften. De Duitsers lieten zich al evenmin onbetuigd. Die zorgden al vanaf december voor bouwmaterialen. Schepen vol broodnoodzakelijk hout, tegels, lood en gereedschap legden aan op de rede van Lissabon. Als toemaatje stuurden zij een persoonlijke gift met wijn en suiker voor de koning.

De naaste buren waren minder gul, maar die leefden op gespannen voet met Portugal. De Spanjaarden wilden een som geld schenken, maar dat werd door Portugal hooghartig geweigerd. En Frankrijk was al helemaal geen goede vriendjes met de Portugezen. Van daaruit moest

dus niet veel hulp verwacht worden.

De Engelse handelaars hadden er dus geen goed oog in. Hun handelsmissie zou blijkbaar niet geduld worden in het hart van de nieuwe stad, die volop in opbouw was. Ze zouden verspreid worden over heel Lissabon. De onrust groeide nog aan toen iemand meende het gerucht te hebben opgevangen dat minister De Carvalho werkte aan de oprichting van de *Companhia Geral da Vinhos do Alto Douro* die het Engelse monopolie op de productie en de uitvoer van portwijn aan banden zou leggen.

Richard McKennan trachtte het filosofisch te bekijken. De Engelsen hadden letterlijk een gouden tijd gehad in Portugal. Dat zou dus in de toekomst een flink stuk minder kunnen worden. Toen hij zag hoe zijn heetgebakerde collega's hun beroemde Engelse flegma leken kwijt te raken en steeds luider begonnen te roepen en te schelden op De Carvalho, muisde hij er stilletjes vanonder. Hij had nog wat anders te doen. Vanavond zouden de logebroeders voor het eerst sinds de aardbeving weer samen komen en dat vergde nog enige voorbereiding.

Maria zat aan tafel Franse woordjes over te schrijven toen Richard thuiskwam.

'Dag Maria, is Thérèse niet thuis?'

'Die is nog niet terug van boodschappen doen', antwoordde het

meisje.

'Ik zou even door je kamer willen lopen. Ik moet iets hebben uit de geh.., euh... uit het achterkamertje. Is dat goed?'

'Natuurlijk, Richard, ga je gang. Het is jullie huis.'

Richard glimlachte en liep de kamer uit, de trap op. Maria hoorde hem de deur van haar kamer openen, een paar stappen lopen op de plankenvloer en dan de sleutel in het slot van de andere deur draaien. Zolang ze hierboven woonde, was die deur altijd op slot geweest en ze had zich daar geen vragen bij gesteld. Wellicht gaf die uit op een zolder of een rommelhok. Toch was ze nieuwsgierig en ze vroeg zich af wat Richard uit dat hok zou meebrengen.

Toen ze hoorde dat hij de deur weer sloot en de trap afkwam, deed ze of ze flink aan het schrijven was. In werkelijkheid zat ze gespannen te turen naar de deur van de woonkamer. Tot haar verbazing had Richard een stapeltje boeken bij zich dat hij met twee handen voor zich uit droeg, zodat hij de deur met zijn voet moest dichtduwen.

'Ik ben even aan het werk in het achterhuis', zei hij in het voorbijgaan tegen haar. 'Wil je dat aan Thérèse zeggen wanneer ze thuiskomt.'

'Ja, natuurlijk', antwoordde Maria terwijl ze haar ogen niet van de boeken kon afhouden. Richard opende de deur naar de tuin met zijn elleboog en verdween naar de achterbouw. Maria ging aan het raam staan en zag hoe hij naar een deurtje naast de stallingen liep, de stapel boeken even op de stoep neerlegde en de deur opende met een sleutel die hij uit zijn gordeltasje viste. Dan nam hij de boeken weer op en verdween naar binnen. De deur liet hij op een kier staan.

Maria was al vaak in de stallingen geweest om er samen met Rui voor de paarden te zorgen. Ze wist dat Rui boven de stallen zijn kamer had. Maar het deurtje waardoorheen Richard nu verdwenen was, had ze eigenlijk nog nooit opgemerkt, laat staan dat ze zich had afgevraagd

waarnaartoe het zou kunnen leiden. Haar nieuwsgierigheid groeide met elke tik van de klok en voor ze het zelf helemaal besefte, had ze de tuindeur al opengedaan en liep ze door de tuin naar de openstaande deur van de achterbouw. Ze vond het best spannend en haar mond voelde droog aan toen ze de deur verder openduwde. Het eerste wat ze zag was een kale gang die op een buitendeur uitgaf die volgens haar berekening moest uitgeven op een zijstraat. In die gang was een trap die naar boven leidde. Ze hoorde hoe Richard daar heen en weer liep. Voorzichtig zette ze een voet op de eerste houten trede, die lichtjes kreunde. Zo stil ze kon, sloop ze naar boven. Op de overloop stond een deur wagenwijd open. Nog voor ze helemaal boven was, kon ze al binnenkijken doorheen de spijlen van de trapleuning. Ze zag een openstaande ladekast en een stuk van een tafel waarachter een stoel met armleuningen stond. Op de tafel lag het stapeltje boeken dat Richard in het achterkamertje was gaan ophalen. Boven de stoel hing een tekening of schilderij met daarop een passer en een winkelhaak. Er stonden ook drie of vier stoelen aan de rechterzijkant van de kamer. Of dat aan de andere kant ook zo was, kon ze niet zien, maar ze vermoedde van wel.

Plotseling liep Richard voorbij het deurgat naar de ladekast, waar hij mooi versierde doeken – of waren het kledingstukken – uithaalde, die hij over de leuningen van de stoelen drapeerde. Toen hij zich omdraaide, liet Maria zich bliksemsnel twee trappen zakken, maar omdat ze dat nogal bruusk deed, kraakte de trede, waardoor Richard opkeek en naar de overloop liep.

'Maria! Wat doe jij hier? Jij mag hier helemaal niet komen!'

'Ik zal het nooit meer doen, Richard', stamelde Maria en ze dook helemaal in elkaar op de trap. 'Het was sterker dan mezelf', mommelde ze er nog hees achteraan.

'Maria, laat ik het je uitleggen', zei hij gelaten. 'Kom mee naar de woonkamer.'

Hij sloot zorgvuldig de deur van de logetempel en liep samen met het beschroomde meisje de trap af en de tuin in. Nadat hij de deur van de achterbouw gesloten had, nam hij haar mee naar de woonkamer en liet haar tegenover hem aan tafel plaatsnemen. Maria bloosde en durfde hem niet aan te kijken. Zo verlegen was ze.

'Luister, Maria, je moet niet bang zijn. Zo erg is het uiteindelijk allemaal niet. Ik had er gewoon aan moeten denken dat het aartsmoeilijk is een geheim te bewaren voor mensen met wie je samenwoont.'

Nu ze zijn milde toon hoorde, werd Maria een weinig rustiger. Ze had echt gevreesd dat Richard haar op staande voet zou buitengooien.

'Luister', ging Richard verder. 'Je woont hier inderdaad in een huis vol geheimen, maar ik zal je er deelgenoot van maken. Ik vertrouw je, Maria. Ik denk dat ik me daar geen zorgen over hoef te maken. Maar je moet me beloven dat die geheimen onder ons blijven. En met ons bedoel ik wij twee, Thérèse en Rui. Ook hij is op de hoogte. Kijk, zo zit de vork in de steel. Mijn beroep is goudhandelaar en juwelier, dat weet je. Daar verdien ik goed mijn kost mee en daar kunnen Thérèse en ik goed van leven. Zo goed zelfs dat jij daar probleemloos bij kunt. Maar naast mijn beroep heb ik nog een paar andere bezigheden. Je hebt al gezien dat hier veel boeken in huis zijn. Thérèse en ik lezen veel en graag. We lezen romans en wetenschappelijke werken, maar liefst van al houden we ons bezig met filosofie. Tot mijn groot plezier heb jij hier bij mijn vrouw leren lezen. Je hebt de *Robinson* gelezen en nog een paar andere romans en nu ben je – even kijken – in de *Lusíadas* bezig. Dat vind ik geweldig. De boeken die jij leest, heb je hier allemaal beneden gevonden in de boekenkast. Boven echter, in de altijd gesloten kamer naast jouw slaapkamertje, hebben wij nog een geheime boekenkamer. Daar staan tien keer zoveel boeken als hier beneden, maar het zijn geen gewone boeken. Het zijn gevaarlijke boeken. Het zijn meestal filosofische werken,

maar ook romans of zelfs gedichten. Het gedicht van Voltaire over de aardbeving, waar jij je eerste Franse lessen uit hebt gehad, ligt ook boven in die kamer. Waarom? Om de eenvoudige reden dat het bezitten van die boeken, pamfletten of gedichten hier verboden is. Sommige zijn door de Staat verboden, de meeste echter door de Kerk, zeg maar door de Inquisitie. Wanneer iemand ons zou betrappen met zo'n boek en dat aan de Inquisitie zou aangeven, zouden ze ons huis komen doorzoeken en is de kans groot dat wij aangehouden worden en misschien gemarteld of zelfs gedood. Je begrijpt dus waarom deze boeken in een geheime kamer staan.'

Richard wachtte even en veegde zijn zweet af. Maria ademde diep in en uit, ten volle beseffend dat wat ze hier te horen kreeg niet vanzelfsprekend was.

'Goed, dat is één', ging Richard verder. 'Nu de overkant. Het lokaal dat je hier in het achterhuis gezien hebt, is een tempel. Een tempel van vrijmetselaars. Vrijmetselaars zijn vrije burgers die op zoek zijn naar de waarheid. Ze willen dat we verdraagzaam zijn voor elkaar, dat we allemaal broeders worden. Omdat we naar de waarheid op zoek zijn, gebeurt het dat we andere dingen waar vinden dan bijvoorbeeld de Katholieke Kerk. Begrijpelijk dus dat de Kerk ons uitspuwt. De Inquisitie denkt dat wij ketters zijn, met de duivel heulen en allerlei geheime rituelen uitvoeren om de Kerk en de christenen te beschadigen. Onzin!'

Op dat moment hoorden ze de buitendeur opendraaien. Thérèse kwam thuis. Ze kwam binnen en zette de mand met boodschappen op tafel.

'Gezellig aan het praten?' vroeg ze.

Richard keek haar lichtjes geamuseerd aan.

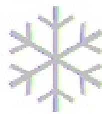
'Maria heeft al onze geheimen ontdekt', zei hij.

Thérèse begreep meteen waarop hij doelde. Ze glimlachte, want ze had dit al langer verwacht. Vroeg of laat moest ze er toch achter komen.

'Dan hoop ik dat je kunt zwijgen, Maria.'

'Als een graf', zei het meisje ferm zoals Rosinha dat altijd tegen haar had gezegd als zij haar vroeg of ze kon zwijgen.

'Dan is het goed. Ik geloof dat we je kunnen vertrouwen.'

Terwijl de logebroeders 's avonds voor het eerst weer vergaderden in de tempel, zaten Maria en Thérèse samen in de woonkamer. Maria stelde de ene vraag na de andere, want wat Richard haar vanmiddag had toevertrouwd, had haar met heel wat gepeins en hoofdbrekens achtergelaten. Thérèse deed geduldig haar best om alles zo goed mogelijk uit te leggen: hoe ze aan al die verboden boeken kwamen en waar je die dan kon kopen, waarom vrijmetselaars alleen maar mannen waren, wat die passer en die winkelhaak betekenden op de tekening aan de muur, of Thérèse de tempel mocht poetsen en of Rui vanuit zijn kamertje – dat toch vlak naast de tempel lag – de logebroeders niet kon afluisteren.

Maria vond dit alles ontzettend opwindend en natuurlijk wilde ze weten of zij zelf in die verboden boeken mocht lezen.

'Dat mag', zei Thérèse, 'maar eenvoudig zal het niet zijn. De meeste zijn in het Frans geschreven en ik vermoed dat je Frans daar nog niet goed genoeg voor is. Ik zal je eens een deel van de *Encyclopédie* van Diderot geven. Daar staan zowel moeilijke als gemakkelijke artikels in.

Misschien zijn ze prima geschikt om je Frans mee te oefenen. Portugese boeken zijn er niet veel bij. Wel andere talen: Engels, Duits, Latijn, Nederlands, Italiaans zelfs.'

'Begrijp jij al die talen?'

'Frans is mijn moedertaal en met Engels kan ik flink overweg. Ook Latijn lukt nog wel. Maar Nederlands begrijp ik nauwelijks. Dat vind ik heel jammer, want juist in het Nederlands zijn heel wat boeiende filosofische boeken verschenen. Richard begrijpt het een beetje. Hij kent ook wat Duits trouwens.'

'Maar wat is dat eigenlijk: filosofie?' wilde Maria weten.

'Wat een vraagstaart ben jij!' lachte Thérèse. 'Maar dat vind ik prima, hoor. Hoe nieuwsgieriger je bent, hoe meer je te weten komt. Laat eens kijken: filosofie – je kunt het ook wijsbegeerte noemen – is een manier om over het leven na te denken, om wijs te worden als het ware. Filosofen denken over alles na. De oude Grieken deden het al. Ze stellen alles in vraag. Wanneer je aan filosofie doet, vraag je je altijd af waarom iets zo is of anders, hoe het in elkaar zit, waar het toe leidt. Je denkt na over de zin van het leven, over goed en kwaad, over de vrije wil, over God zelfs.'

'Maar waarom is filosofie dan verboden?' vroeg Maria onbegrijpend.

'Filosofie is niet verboden, alleen bepaalde manieren om aan filosofie te doen. Sommige filosofen denken zo diep na over deze wereld dat ze aan alles gaan twijfelen, aan wonderen bijvoorbeeld, aan een leven na de dood, aan het bestaan van engelen, geesten of zelfs van de duivel. Er zijn filosofen die ervan overtuigd zijn dat de ziel niet kan leven zonder lichaam. Er zijn er zelfs die aan het bestaan van God twijfelen. En daar knelt het schoentje. Het spreekt vanzelf dat de Kerken – zowel de katholieken als de protestanten – daar niet blij mee zijn. Maar toevallig hebben die wel de macht. Dus verbieden ze die filosofieën en de boeken

die deze filosofen geschreven hebben. Wanneer ze die boeken te pakken krijgen, verbranden ze die. De filosofen zelf beschouwen ze als ketters en wanneer ze die kunnen grijpen, worden ze soms ook verbrand. Niet alleen de Kerk, ook koningen en edellieden willen die filosofen de mond snoeren. Zij denken immers dat ze hun macht rechtstreeks van God hebben gekregen. Wanneer iemand dus beweert dat God niet bestaat, vormt hij een bedreiging voor hun macht en dus moet hem het zwijgen worden opgelegd.'

'Terwijl ze toch alleen maar nadenken en hun gedachten opschrijven', probeerde Maria beteuterd.

'Precies', zei Thérèse. 'Blijkbaar zijn machthebbers – zowel wereldlijke als geestelijke – doodsbang van mensen die nadenken. Die zouden wel eens kunnen ontdekken dat alle mensen gelijkwaardig zijn en dat niemand het recht heeft te zeggen hoe iemand anders moet leven.'

Maria knikte. Daarmee had ze stof om dagenlang over na te denken.

'Ik wil ook filosoof worden', zei ze ineens vastberaden.

'Daar ben je dan al goed mee bezig met al de vragen die je stelt', glimlachte Thérèse.

'En hoe gaat het met onze speurneus?' vroeg Richard toen hij laat op de avond terugkeerde uit de tempel nadat hij van de logebroeders afscheid

had genomen.

'Ze slaapt', zei Thérèse. 'Of tenminste, ze ligt in bed, want ik kan me voorstellen dat ze na vandaag heel wat te herkauwen heeft. Ze wil filosoof worden, zegt ze.'

'Ha, dat is goed. Ik denk trouwens dat ze dat hier in huis vanzelf een beetje wordt. We zullen haar in elk geval helpen.'

Hij omhelsde Thérèse. Ze kusten elkaar innig en besloten toen naar bed te gaan.

Donderdag 24 juni 1756
Feest van de heilige Johannes de Doper

Sebastião De Carvalho nam zijn ivoren vouwbeen en opende de dikke missive die gisteren op zijn kantoor was bezorgd, maar die hij mee naar huis genomen had om ze in alle rust te kunnen lezen. De afzender intrigeerde hem. De brief kwam uit Londen en was verstuurd door ridder Francisco Xavier de Oliveira. Hij herinnerde zich die man nog levendig, al dateerde zijn enige ontmoeting met hem van minstens twaalf jaar geleden. De Carvalho was toen in zijn laatste jaar als gevolmachtigd minister in Londen. Dat moet dus 1744 geweest zijn. Ridder de Oliveira was een Portugees in ballingschap. Hij was secretaris geweest op de Portugese ambassade in Wenen, maar raakte daar in een louche zaak betrokken en vluchtte in 1740 naar Holland, waar hij zich tot het protestantisme bekeerde. In een publicatie ging hij echter zo te keer tegen het bijgeloof en de heiligenverering in de Roomse kerk waarin hij was grootgebracht, dat de Portugese Inquisitie – wellicht meer om politieke redenen dan om de ketterse inhoud – de verkoop van zijn boek in Portugal verbood. Dat betekende een financiële strop voor hem, want geen drukker wilde zijn vingers nog aan hem verbranden. Toen hij in 1744 naar Londen verhuisde, vroeg hij meteen een audiëntie aan bij De Carvalho, in de hoop dat hij hem kon helpen om zijn problemen met de Inquisitie op te lossen. De Carvalho had hem vriendelijk ontvangen, maar had natuurlijk geweigerd zich met die zaak in te laten, waarna de ridder teleurgesteld was afgedropen.

En nu lag er ineens een brief van hem in zijn postbus, vergezeld van een tweeënvijftig pagina's dikke publicatie in het Frans over de aardbeving in Lissabon met als titel *Discours Pathétique au Sujet des Calamités présentes arrivées en Portugal*. De prijs in Londen bedroeg één shilling. Uit de begeleidende brief begreep De Carvalho dat ridder de Oliveira, behalve aan hem, ook een exemplaar van zijn pamflet had gestuurd aan de oom van de koning, een aan de Koninklijke Academie voor Geschiedenis en nog een aan *dona* Maria Barbara, koningin van Spanje en zuster van koning José I van Portugal. De Carvalho rook onraad en begon meteen de publicatie door te lezen.

Al bij de eerste pagina begreep hij dat het pamflet een regelrechte aanval was op de Inquisitie en op de Roomse Kerk van Portugal. De Oliveira had zijn pamflet opgedragen aan de koning zelf, zich daarvoor beroepend op zijn vroegere connecties met het hof. Hij begon met te zeggen dat de oorzaak van de aardbeving bij de woede Gods moest gezocht worden. God was boos op de inwoners van Lissabon omdat ze gezondigd hadden en zijn geboden met de voeten hadden getreden. Dat was precies dezelfde onzin die de predikers dag na dag op pleinen en in de noodkerken verkondigden om het bijgelovige volk tot boete aan te zetten. De Carvalho voelde de toorn in zich opwellen. Maar de ridder ging nog veel verder. Hij kon maar niet geloven, schreef hij, dat de Portugezen zich bewust waren van de verschrikkelijke betekenis die de gebeurtenissen in zich droegen. God had Portugal altijd beschermd en liefgehad, maar opeens was die houding omgeslagen. De aardbeving was er het levende bewijs van dat God zijn handen van Lissabon had afgetrokken. Hij keerde zijn rug naar de smeekbeden van de slachtoffers, want God antwoordde nooit aan wie zijn hulp inriep op een manier die Hij verafschuwde. God wilde niets van doen hebben met bijgeloof en heiligenverering! Die is des duivels, hels en belachelijk! Niet de heiligen

moeten geëerd en aanbeden worden, alleen God zelf is aanbidding waardig. De Portugezen mochten al blij en dankbaar zijn dat God het leven van hun koning had gespaard! Nu moesten ze God smeken om de voeten van de koning voor struikelen te behoeden. De koning moet zijn fouten inzien en toegeven dat hij zijn volk slecht geleid heeft.

De Carvalho aarzelde of hij dat protestantse gewauwel nog verder zou lezen. Het was duidelijk dat Portugal niet op een opruiend pamflet als dit zat te wachten. Toch kon hij het niet laten nog verder te bladeren. En ja, hoor, de Oliveira ging ook nog te keer tegen het verbod op het lezen van de Bijbel in de volkstaal. Maar het hardst van al haalde hij uit naar de Inquisitie, die volgens hem geheel verantwoordelijk was voor de onwetendheid van de Portugezen wat religieuze zaken betrof.

De Carvalho sloeg het pamflet dicht en wist precies wat hem te doen stond. Morgenvroeg nog zou hij deze ophitsende tekst via zijn griffier aan de Inquisitie doen toekomen. Die zou er wel raad mee weten.

Het beloofde een mooie zomerdag te worden en Maria liep welgemoed de helling af in de richting van het *Rossio*. Ze vond het – na maanden binnenzitten – een hele opluchting weer vrij in de stad te mogen rondlopen. Thérèse had haar eropuit gestuurd om briefpapier en inkt te kopen en ze stapte recht op haar doel af: een kleine *papelaria* in de *rua das Portas de Santa Catarina*, waar *mãe* haar vroeger eens naartoe had

gestuurd met een boodschap. Groot was haar verbazing toen ze Mirèlha achter de toonbank zag staan.

'Mirèlha! Jij hier?'

'Maria, wat ben ik blij je levend weer te zien.'

Ze omhelsden elkaar en omdat er toch geen klanten in de winkel waren, kwam Mirèlha naast haar staan en leunde tegen de toonbank. Ze hadden zoveel bij te praten. Maria vertelde hoe ze bij pleegouders was terechtgekomen en hoe Rosinha gestorven was. Mirèlha had dan weer gehoord dat Beatriz de *Casa Loba* had overgenomen die ze nu samen met de tweeling dreef.

'Weet jij wat er van je moeder geworden is?' vroeg ze.

'Ik weet dat ze weg is', zei Maria zacht. 'Naar het schijnt met de luitenant.'

'Ik hoorde van Beatriz dat je hem nogal toegetakeld hebt. Waar was dat voor nodig, Maria?'

'Mirèlha, ik ben geen maagd meer', lispelde Maria met halfgeloken ogen.

'Hij heeft je verkracht? God nog aan toe! Nu begrijp ik het. En je moeder? Je hebt haar niet meer gezien?'

Maria schudde haar hoofd en zuchtte. Ze wilde hier liever niet meer over praten. De somberheid die ze uitstraalde, verkeerde eensklaps in vreugde toen ze uitriep:

'Mirèlha, zal ik je eens wat vertellen? Ik kan lezen!'

'Echt?'

'Helemaal echt. Ik heb al vijf boeken gelezen.'

'Dat is geweldig, Maria. Wie heeft je dat geleerd?'

'Thérèse. Dat is mijn pleegmoeder. Maar bij jou heb ik de letters geleerd.'

'Fantastisch, Maria. Dat doet me plezier.'

'En ik heb ook leren rekenen. En nu ben ik Frans aan het leren.'

Mirèlha pakte haar beet en drukte het kind aan haar borst.

'Ik ben zo blij voor jou, Maria. Doe goed je best. Ik ben er zeker van dat jij het kunt.'

Maria glom van trots. Dan keek ze weer naar Mirèlha en vroeg:

'Maar hoe kom jij hier eigenlijk terecht?'

'Ach,' zuchtte ze, 'na de aardbeving ben ik weggegaan van de *Casa Loba*. Ik had er goed mijn kost verdiend, maar het was toch het ware leven niet. Ik kende de uitbaters van dit winkeltje waar ik wel eens een boek had gekocht. Toen ze hoorden dat ik werk zocht, vroegen ze me of ik zin had om de zaak over te nemen. Hun woonhuis was te zwaar beschadigd om het nog bewoonbaar te maken. Ze wilden liever terug naar Beja, waar ze vandaan kwamen. Ik betaal hen vijf jaar lang een jaargeld en dan is de winkel en heel de inboedel van mij.'

'En kun je daarvan leven?'

'Ach, het is geen goudmijn, maar het lukt me wel wanneer ik zuinig ben. Ik heb wat vaste klanten die hier vooral schrijfpapier en schriften komen halen; potloden, pennen, inkt, gummen en wat daar al bij hoort. Ook gedrukte heiligenprentjes en vaantjes. Af en toe verkoop ik een gebedenboek of een heiligenleven. Ik heb zelfs rozenkransen. Het aanbod aan boeken zou ik beetje bij beetje willen uitbreiden, al was het alleen maar omdat ik ze zelf zou kunnen lezen.'

'En heb je geen heimwee naar de feestjes van de *Casa Loba*', plaagde Maria haar met pretlichtjes in haar ogen.

'Toch niet, Maria. Ik ben echt blij dat ik daar weg ben. Ik verdiende er veel meer dan nu, maar leuk is anders. Zeker nu jij er niet meer bent.'

'Mij mag je alvast wat briefpapier en een kwartje inkt meegeven. Ik heb een potje meegebracht.'

Mirèlha vulde het potje en telde het briefpapier. Ze legde alles op

de toonbank en Maria rekende af. Even aarzelde ze nog of ze een rozenkrans zou kopen, want ze was de hare kwijtgeraakt. Maar ze wuifde die gedachte weg. Stel je voor dat ze bij Thérèse en Richard met een rozenkrans aankwam. Die zouden hun ogen niet geloven.

'Nog één vraagje, Mirèlha', zei Maria zacht nadat ze achterom had gekeken of er niet een klant op het punt stond binnen te komen. 'Verkoop jij ook verboden boeken?'

Mirèlha zette grote ogen op.

'Verboden boeken? Bedoel je de boeken die door de Kerk verboden zijn? Die op de *Index* staan?'

Maria knikte heftig.

'Hemeltje, Maria, je verrast me. Wat heb jij met verboden boeken?'

'Ik lees verboden boeken', zei ze bijna trots en ze benadrukte elk woord.

Mirèlha keek haar onthutst aan en slikte haar verbazing weg.

'Je kunt er goed geld mee verdienen', zei Maria er nog achteraan. 'En ik weet iemand die ze je kan leveren.'

Mirèlha zuchtte. Natuurlijk wilde ze graag sneller geld verdienen met haar winkeltje, maar wanneer ze betrapt werd, zou ze alles kunnen verliezen. De Inquisitie was heus niet mals met boekverkopers die onder de toonbank verboden boeken verkochten.

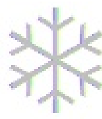
'Daar moet ik toch eens goed over nadenken, hoor, Maria', zei ze ten slotte.

'Goed', zei Maria. 'Maar mondje dicht, hé.'

Ze wisselden adressen uit, gaven elkaar nog een zoen en Maria vertrok met het papier en het inktpotje onder haar arm. Ze besloot nog even in de stad te blijven. Ze liep het hele eind naar het *Terreiro do Paço*, waar er – ondanks het feest van Johannes – hard gewerkt werd. Ze wandelde tot aan de Taag en ging op de rand van de inmiddels herstelde

kade zitten om naar de boten te kijken. Hoe vaak had ze hier niet genoten van het uitzicht, het klotsen van het water, het aanvoeren van de vis, het geluid van de markt achter haar. Maar dat was lang geleden, voor de aardbeving.

Nu maakte ze zich opeens zorgen over wat ze aan Mirèlha gevraagd had. Zou ze haar mond voorbijgepraat hebben?

Die avond vertelde ze het een beetje bedremmeld aan Thérèse. Die schrok. Was Mirèlha te vertrouwen?

'Natuurlijk is ze te vertrouwen!' zei Maria fors.

'Jij vertrouwt haar. Dat begrijp ik', antwoordde Thérèse. 'Maar jij weet niet hoe ze over verboden boeken denkt.'

Toen Richard thuiskwam en het hoorde, haalde hij eerste boos uit naar Maria.

'Hoe vaak hebben we je gezegd: geen woord over de verboden boeken buiten dit huis! Maria! Begrijp dat toch. We hebben je heel erg vertrouwd, maar ik vraag me af of we daar niet fout aan hebben gedaan.'

Maria begon te huilen.

'Ik wilde Mirèlha helpen', pruilde ze. 'Zij heeft mij ook altijd geholpen. Zij heeft mij leren lezen. Ik weet dat ze te vertrouwen is.'

'Dat hopen we. Pas toch maar op met die loslippigheid. Er kunnen mensenlevens mee gemoeid zijn, hoor.'

Maria knikte schuldbewust. Achter haar rug deed Thérèse teken naar Richard dat het nu wel genoeg was. Ze had het begrepen.

'Goed', zei Richard tot Maria. 'We laten het nu even rusten en we hopen het beste. Ik wil in elk geval bij gelegenheid samen met jou naar die Mirèlha toe om deze zaak te bespreken. Wanneer ze echt ten volle te betrouwen is, kan ze misschien een schakel worden in de verspreiding van de boeken. Want daar is wel nood aan in Lissabon.'

Zondag 1 augustus 1756
Feest van de heilige Afonso de Ligório

Het reusachtige houten gebouw met zijn honderd ramen op de *Ajuda*-heuvel, ten noorden van *Belèm*, was nu helemaal klaar. De voorbije dagen hadden tientallen lakeien, dienstknechten en livreibedienden de hele inboedel van de tijdelijke tenten en het stenen paleis verhuisd naar het nieuwe onderkomen voor de koninklijke familie. Vandaag zouden de koningen en hun dochters er hun intrek nemen.

Minister De Carvalho zat samen met zijn griffier de verslagen, verzoekschriften en rekeningen door te nemen, toen de aarde lichtjes beefde.

'Dat is nummer vijfhonderd!' zei de griffier die zijn notaboekje bovenhaalde en een aantekening maakte.

'Bedoel je... de vijfhonderdste naschok?' vroeg De Carvalho, verbaasd lachend. 'Jij hebt dat bijgehouden?'

'Ja', antwoordde zijn bediende. 'Precies vijfhonderd sinds de eerste november vorig jaar. Dat zijn er gemiddeld meer dan tweeënzestig per maand of zowat twee per dag, zware en lichte door elkaar gerekend.'

'Zal de aarde ooit weer rustig worden?' mijmerde de minister. De griffier trok zijn wenkbrauwen op, nam zijn papieren bij elkaar en vertrok. Het papierwerk voor vandaag zat erop.

De Carvalho vouwde zijn handen in zijn nek en leunde achterover. Al bij al was hij redelijk tevreden. De stad leefde weer, nieuwe gebouwen verrezen overal en de handel geraakte op dreef. De schepen die hij met

nieuwjaar naar Brazilië, Indië en Afrika had gestuurd om daar zo gauw mogelijk het vertrouwen te herstellen, keerden beladen met goud en specerijen terug. Een schip uit Pernambuco was helemaal volgeladen met suiker die in Lissabon en de rest van het land sinds de ramp heel schaars was geworden. Het leven begon zijn gewone gangetje te gaan. In de minder getroffen wijken was er nog nauwelijks wat van de aardbeving te merken. Kroegen en eethuizen waren weer open, markten vonden op vaste dagen plaats en boden vrijwel alles aan, nu dus ook weer suiker. Nog voor de winter zouden de eerste gezinnen verhuizen naar de nieuwgebouwde woningen, al zou het nog enkele jaren duren vooraleer de armsten hun houten krotjes in de parken zouden kunnen verlaten.

Vrijwel alle parochies hadden noodkerken gebouwd en de meeste kloosters hadden onderdak gevonden voor hun gemeenschappen. Enkele hadden zelfs hun scholen al opnieuw geopend zodat de zonen van de beter gegoeden alweer onderwijs konden genieten.

Dit alles was niet zonder slag of stoot gegaan. Hoewel de koning onvoorwaardelijk achter hem stond, had De Carvalho zich bij de notabelen van de stad niet geliefd gemaakt. Hij was zich ervan bewust dat hij heel wat vijanden had. Hij had immers eeuwenoude privileges van de adel afgeschaft, de macht van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders beknot, de jezuïeten gedwarsboomd en buitenlandse handelaars hun plaats gewezen. Het nieuwe Portugal dat uit het puin van Lissabon aan het oprijzen was, zou trots en zelfstandig zijn en hij zou er de plak zwaaien.

Het populairste tijdverdrijf in deze dagen was op zondagmiddag gaan wandelen in de benedenstad. Die zondag vertrokken Richard, Thérèse en Maria uit hun woning achter de burcht en zakten af naar de Taag. Ze keken vol bewondering naar de gebouwen die er uit de grond rezen. Er werd overal tegelijk gebouwd en op het *Terreiro do Paço* lagen stapels stenen, arduin, kalk en zand klaar, die elke dag werden aangevuld met karrenvrachten nieuw materiaal nadat de vorige lading was opgegaan in gevels en binnenmuren. Tijdens de week kon je hier onmogelijk wandelen, want je liep overal in de weg van de vele bouwvakkers die van kort na dageraad werkten tot de zon onderging en de werf in een diepe duisternis hulde. Maar op zondag rustte iedereen en kon je er vrij doorheen lopen en je ogen de kost geven.

'Wat zal het mooi worden', zei Maria. 'Zelfs het koninklijk paleis wordt helemaal nieuw.'

Het plein werd omzoomd met een galerij die al helemaal in de steigers stond. Richard keek een beetje weemoedig naar de plek waar ongeveer hij zijn winkeltje had gehad. Gelukkig had hij intussen een nieuwe stek gevonden, dieper de stad in. Het was er lang niet zo mooi als hier aan de Taag, maar de klanten bleken de weg ernaartoe snel te vinden.

Ze liepen door de opening in de galerij waar de toegangspoort tot de stad zou komen. Daarachter leidden negen evenwijdige straten – de ene al breder dan de andere – in de richting van het *Rossio*. Wat een verschil met de wirwar aan steegjes en sloppen waarin je hier vorig jaar nog kon verdwalen. Ze kozen de middelste, die ook de breedste was, en stonden even later op het plein. Maria moest meteen aan Agostinho denken met wie ze hier ook gestaan had. Ze dacht terug aan de vele

gewonden en verminkten die hier op de dag van de aardbeving op de grond lagen te kermen. Wat zag het plein er nu vredig uit. Ook een bouwwerf natuurlijk, maar die leek bijna vrolijk in de stevige zomerzon.

Het *Palácio dos Estaus*, het imposante gebouw van de Inquisitie, was al bijna volledig hersteld. In de noordoosthoek van het plein viel nog altijd de ruïne van de dominicanenkerk en het aanpalende klooster op. Richard wist te vertellen dat er van hun enorme bibliotheek vrijwel niets was overgebleven. Hetzelfde lot had de bibliotheek van het paleis van de markies van Louriçal getroffen en de zeventigduizend boekdelen die in het koninklijk paleis op het *Terreiro do Paço* werden bewaard, waren in de vlammen opgegaan. Daaronder waren wel duizend manuscripten en incunabelen, een met de hand geschreven geschiedenis van keizer Karel V en een grote collectie kaarten van de Portugese ontdekkingen en kolonisaties in het Oosten en in de Nieuwe Wereld. En dan waren er nog de vele kunstschatten, zoals zo'n tweehonderd schilderijen van onder andere Titiaan, Correggio en Rubens. Ook op cultureel gebied was de aardbeving een ware ramp geweest.

Opeens vroeg Richard aan Maria waar Mirèlha nu precies haar winkeltje van papierwaren had. Was dat niet hier in de buurt?

'Ja', antwoordde het meisje. 'Dat is in de *rua das Portas de Santa Catarina*, hier achter het *Rossio*.'

'Zou ze nu thuis zijn, denk je? Het is zondag.'

Maria haalde haar schouders op. Hoe kon zij dat nu weten?

'Laten we er maar eens langslopen', besloot Richard. 'We zijn nu toch vlakbij.'

Toen ze even later voor de kleine etalage van de papelaria stonden, bleek de deur op slot. Niet zo verwonderlijk op zondag. Maar Maria klopte op het raam en bijna meteen ging er achteraan een deur open en liep Mirèlha de winkel door, waarna ze de voordeur ontsloot.

'Kom binnen, Maria', zei ze. 'Dag *senhor*, dag *senhora*, kom erin.'

Ze nam het gezelschap meteen mee naar het piepkleine woonkamertje dat achter de winkel lag en er heel keurig uitzag.

'Let niet op de rommel', verontschuldigde Mirèlha zich, maar Thérèse wuifde haar opmerking weg.

'Welke rommel, mevrouw?' zei ze. 'Het ziet er hier heel keurig uit.'

'Ja, ik heb alle tijd om het goed te onderhouden', gaf Mirèlha toe. 'Zoveel klanten heb ik nog niet.'

Nadat Maria haar pleegouders en Mirèlha aan elkaar had voorgesteld, viel Richard meteen met de deur in huis. Hij zinspeelde op Maria's loslippigheid en dat hij daar eigenlijk nogal van geschrokken was. Maar nu ze er toch van wist, vroeg hij haar onomwonden of ze het zou zien zitten om af en toe enkele verboden boeken te koop aan te bieden. Dat wilde Mirèlha wel proberen, al wist ze niet goed hoe dat moest. Er werd afgesproken dat Richard haar enkele boeken zou bezorgen die ze zou proberen te verkopen. Hij zou een paar vaste klanten – die hij tot nu zelf bediende – naar haar toesturen. Als dat meeviel, konden het er later meer worden.

'Tijd voor je bad, Jardim', zei Alice da Luz tegen de luitenant die ongemakkelijk op zijn zij lag op de versleten sofa in het onooglijke huisje in *Mouraria* op de oosterhelling onder de burcht waar ze een anoniem

onderdak hadden gevonden. Alice zag er onderkomen uit, mager, vuil en doodvermoeid. Ze goot een ketel met heet water leeg in het zinken bad. Al meer dan acht maanden lang verzorgde ze Jardim da Fonseca nu van de wonden die hij door zijn eigen schuld had opgelopen. Zo dacht zij er nu eenmaal over. Toen haar dochter Maria op die onzalige dag in november met een mes in zijn onderlijf had gekerfd en zijzelf ook helemaal onder het bloed zat, had ze er eerst totaal geen idee van gehad wat er aan de hand was. Pas dagen later, toen de bloedingen gestelpt waren en de ergste koorts verdwenen, had ze hem uitgevraagd. Na een waar kruisverhoor had hij schoorvoetend toegegeven dat hij het meisje verkracht en ontmaagd had. Toen ze dat hoorde, had ze hem in het gezicht gespuwd, al verbaasde het haar eigenlijk niet dat hij tot zoiets in staat was. Hij mocht dan haar vader zijn, zo had hij zichzelf zeker nooit beschouwd. Voor hem was Maria een hoertje als een ander en dus kon hij – volgens zijn eigen verwrongen moraal – net zo goed van haar gebruik maken als van elke andere vrouw die zijn pad kruiste.

'Ik had hem moeten laten creperen', dacht ze haast elke dag. Maar ze kon het niet over haar hart krijgen hem in de steek te laten. Ze had echt van hem gehouden, ooit toch, en hij ook van haar, had ze toch altijd gedacht. Dus huurde ze voor een habbekrats dit schamele huisje in *Mouraria*, verkocht de *Casa Loba* aan Beatriz – die dat wel zag zitten – en liet Jardim met een huurkoets naar hier overbrengen.

Sindsdien had ze hem elke dag verzorgd. Het had maanden geduurd voor zijn kapotgesneden teelballen waren uitgezworen en de wonden geheeld. Zijn aars, die ook verwond was, ontstak keer op keer en na elke stoelgang moest hij gebaad worden. Tot twee keer toe was de hele wond ontstoken geraakt. Zijn kruis zag vuurrood en was gezwollen en hij ijlde dag en nacht van de koorts. Het zal hem leren, dacht Alice dan. Het is zijn eigen schuld. Maar van zo gauw hij weer bij zinnen

kwam, begon hij opnieuw te schelden op dat hoerenjong, dat hij nog wel lik op stuk zou geven. Gelukkig was hij niet meer tot seks in staat. Het idee alleen al deed haar walgen.

Zijn job bij het leger was hij natuurlijk meteen kwijtgeraakt. Hij kon niet eens meer te paard rijden. Hij had haar naar zijn commandant gestuurd om zijn ontslag uit het leger te geven, zogenaamd omdat hij ernstig ziek was. Ze mocht van geluk spreken dat de officier in die eerste dagen na de aardbeving andere dingen omhanden had dan een onderzoek in te stellen. Hij stelde voor een legerarts langs te sturen, maar dat had ze hem gelukkig uit zijn hoofd kunnen praten. Jardim wilde er in geen geval een dokter bij.

Al die tijd hadden ze samen het geld verteerd dat Alice aan de verkoop van *Casa Loba* had overgehouden. Dat was nu bijna op en er zat dus niets anders op dan dat hij weer zou gaan werken voor de kost, ook al liep hij nog altijd moeizaam. Terugkeren naar het leger was geen optie. Een vak dat hij kon gaan uitoefenen, kende hij evenmin. Alice had gehoord dat er in het *Palácio dos Estaus* gevangenbewaarders werden aangeworven. Misschien kreeg hij daar een kans.

Ze goot een laatste ketel heet water in de zinken teil en hielp hem bij het uitkleden. Toen hij zich in het water liet zakken, vloekte hij dat het te heet was. En weer was alles de schuld van dat hoerenjong. Alice was hem spuugzat. Ze haatte hem.

Donderdag 7 oktober 1756
Feest van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans

Maria was vroeg wakker geworden en waste zich grondig aan de wastafel. Het water in de lampetkan was steenkoud, maar daar maalde ze niet om. Ze waste haar gezicht, haar armen en haar oksels en spoelde daarna het waslapje uit. Met fris water en zeep wreef ze haar borsten die in het voorbije jaar flink gegroeid waren. Veertien vandaag. Een jaar geleden had ze zo naar deze dag verlangd, de dag waarop ze tijdens een groot feest ontmaagd zou worden. Ze lachte schamper en bekeek zichzelf in de kleine spiegel die vol bruine vlekken zat waar de zilverlaag was losgekomen. Haar tepels waren hard van de koude en er zaten kleine bobbeltjes omheen. Ze ontdekte dat ze ronder was geworden op haar schouders en haar armen. Ook haar heupen waren breder nu en ronder. Ze gleed met de vingers van haar vrije hand door haar schaamhaar, dat vorig jaar nog donzig was, maar nu in dikke zwarte krullen een perfecte driehoek tekende op haar buik. Ze had ook okselhaar gekregen, iets wat haar eerder nooit was opgevallen. Ze draaide zich om en keek in de spiegel naar haar billen. Ook die waren een stuk voller geworden. Ze gleed met haar hand over het kippenvel op haar dijen en voelde de donshaartjes die rechtop stonden van de kou. Ze rilde. Omdat ze begon te klappertanden, waste ze snel de rest van haar lichaam en wreef zich stevig droog met een ruwe handdoek. Dan kleedde ze zich aan.

Bij het ontbijt wachtte haar een verrassing. Thérèse was blijkbaar niet vergeten dat ze vandaag jarig was. Van haar en Richard kreeg ze *As*

viagens de Gulliver cadeau, een vertaling uit het Engels van *Gullivers reizen* van Jonathan Swift. Haar eerste eigen boek. Maria straalde.

'Laat het niet rondslingeren, Maria', verwittigde Richard. 'Dit boek is verboden in Portugal en eigenlijk in heel Europa. Het staat op de *Index Librorum Prohibitorum*, de lijst van verboden boeken van het Heilig Officie.'

Maria was onder de indruk. Haar eerste eigen boek was een verboden boek!

Maar ook Rui had vernomen dat ze jarig was en had een piepklein zilveren ringetje voor haar gekocht dat precies om haar pink paste. Maria was er ondersteboven van. Ze stotterde een stuntelig dankwoordje.

'Dat is voor al die keren dat je me geholpen hebt om de paarden te roskammen', lachte Rui. Maria bloosde. Ze was gek op paarden. Ze hield van hun dampende lijven waar ze zich graag tegenaan vlijde. Ze mocht Rui wel. Ze zou zijn ringetje dragen.

Wat ze niet zag, was de vette knipoog die Richard aan Rui gaf. Hij had hem het ringetje uit zijn juweliersvoorraad verkocht voor een gunstig prijsje.

De Grootinquisiteur keek door het raam van zijn kantoor op de eerste verdieping van het *Palácio dos Estaus* op het *Rossio* neer. Overal werd gebouwd en verrezen nieuwe huizen. De ruïnes van het *Hospital Real*

waren met de grond gelijkgemaakt en of het dominicanenklooster aan de overkant herbouwd zou worden, stond nog niet vast. Voor hem hoefde het niet. Als jezuïet was hij de dominicanen niet zo genegen. Sinds eeuwen hadden beide kloosterordes een theologisch geschil over de goddelijke genade en de vrije menselijke wil. Bovendien waren de predikheren, zoals de dominicanen zichzelf noemden, nog altijd pissig op de jezuïeten omdat die sinds anderhalve eeuw de Inquisitie van hen hadden overgenomen.

De Grootinquisiteur schudde zijn hoofd, lachte in zijn baardje en ging achter zijn luxueuze met ingelegd hout versierde schrijftafel zitten en bladerde voor de zoveelste keer door het drukwerkje dat De Carvalho hem nu al meer dan drie maanden geleden had toegestuurd. *Discours Pathétique au Sujet des Calamités présentes arrivées en Portugal*. Het werd de hoogste tijd dat hij er een beslissing over nam. Hij had het pamflet nu drie of vier keer doorgelezen en het sprak vanzelf dat het moest verboden worden. Zo'n aanval op de Kerk en – erger nog – op de Inquisitie zelf kon in geen geval getolereerd worden. Die ridder de Oliveira verdiende eigenlijk de brandstapel, maar hij zat ongenaakbaar in Engeland, waar die protestanten geen vinger naar hem zouden uitsteken.

De verkoop van het pamflet in Portugal moest in elk geval verboden worden en de reeds verspreide exemplaren verbrand. Maar er was iets wat hem tegenhield. Het zinde hem niet dat uitgerekend De Carvalho hem op het spoor van dit pamflet had gebracht. Hij had meteen zijn wachters, de *alguacils*, eropuit gestuurd naar alle boekhandelaars in Lissabon om naar het bewuste pamflet te informeren, maar het bleek nergens beschikbaar. Anders had hij aan De Carvalho kunnen melden dat hij het al een tijdje in handen had en het bestudeerde. Dat kon nu helaas niet. Hij kon het maar matig appreciëren dat de minister van de

koning deze pluim op zijn hoed zou steken.

De Grootinquisiteur stond op, liep naar de kluis die in zijn werkkamer stond opgesteld en haalde er een fles *aguardente* uit. Hij zette die aan zijn mond en nam een flinke slok. Het vuurwater brandde in zijn keel en zijn slokdarm tot in zijn maag. Hij wachtte tot de warmte van het vocht zich verspreid had, sloot dan zorgvuldig de fles en zette die terug in de kluis die hij sloot.

Hij voelde hoe hij terrein aan het verliezen was. De Carvalho speelde een vuil spel. Hij wilde de macht van de Inquisitie naar zich toe trekken, zoals hij trouwens alle macht naar zich toe trok. Er was niets aan te doen. Hij kon dit niet langer uitstellen. Hij schelde en toen zijn secretaris een paar tellen later naar binnen kwam, gaf hij hem opdracht een bul te schrijven waarin het bezitten, verkopen en lezen van het pamflet van ridder Francisco Xavier de Oliveira door het Heilig Officie verboden werd.

'Verspreid het morgen bij de instanties', zei hij. 'En laat het volgende week zondag in alle kerken voorlezen.'

Twee verdiepingen lager, in de kelders van het *Palácio dos Estaus*, beëindigde Jardim da Fonseca zijn werkdag. Sinds een goede maand werkte hij als *alguacil* in de geheime kerkers van de Inquisitie. Veel verdiende hij daar niet mee, maar hard werken moest hij voorlopig niet;

de gevangenis van het Heilig Officie was zo goed als leeg. De paar verdachte nieuwe christenen – zoals de nakomelingen van de onder dwang tot het katholicisme bekeerde joden genoemd werden – die ten tijde van de aardbeving gevangen zaten, waren ontsnapt. Sindsdien had de Inquisitie nog maar nauwelijks gewerkt. De administratie van het Heilig Officie was een dik halfjaar in een tijdelijke houten barak op het *Rossio*-plein ondergebracht, terwijl het gebouw waar nodig hersteld en heringericht werd. Toch hadden de activiteiten van de Inquisitie die hele tijd zo goed als stilgelegen. Er waren enkele nieuwe processen in voorbereiding, maar tot nog toe was niemand aangehouden. Jardim bracht dus het grootste deel van de dag door in het wachthok waar de bewakers de hele dag zaten te dobbelen.

Jardim stak het *Rossio* over en liep te voet het hele eind naar *Mouraria*, hoewel een pijnscheut in zijn kruis bij elke stap het gaan bemoeilijkte. Hij vloekte de hele tijd en verwenste het hoerenjong dat hem dit had aangedaan.

Toen hij thuiskwam in het gammele hok waar ze woonden, keek Alice niet eens naar hem op. Ze leunde met haar hoofd op haar armen die steunden op de kleine tafel, waarvan het gebruikte vaatwerk van vanmorgen nog niet eens was opgeruimd. Hij zag dat ze gehuild had en dat maakte hem zo kwaad, dat hij haar bij een arm omhoogtrok en haar een ferme mep vol in haar gezicht gaf.

'Smerige teef', brulde hij. 'Jij zit hier je hele dag te verlummelen terwijl ik me sta af te sjouwen tot ik niet meer op mijn benen kan staan! Jij kan toch net zo goed gaan werken als ik. Je hebt je hele leven met je benen uit elkaar gelegen. Wat belet je om je een paar goed betalende klanten te zoeken zodat ik tenminste 's avonds iets behoorlijks te eten krijg.'

Hij sloeg haar nog eens vol op haar mond en sleurde haar aan de

haren op de grond, waarna hij in haar nieren trapte. Dan draaide hij zich om en liep naar buiten.

Alice was murw geslagen. Wat haatte ze die man! Wat had hij haar en haar dochter aangedaan? Ineens herinnerde ze zich dat Maria vandaag veertien jaar was geworden. Ze zuchtte en trachtte zich op haar andere zij te draaien. Ze had er schoon genoeg van. Waarom zou ze eigenlijk nog blijven leven? Ze kon zich beter verdoen.

Toen Jardim midden in de nacht starnakelzat weer thuis kwam, sliep Alice. Hij liet zich naast haar neervallen en snurkte binnen de minuut.

Maandag 1 november 1756
Feest van Allerheiligen

Drie dagen lang mocht niemand Lissabon uit. Rondom de hele stad waren troepen opgesteld. Dat had De Carvalho uitgevaardigd nadat overal geruchten opdoken over een nieuwe aardbeving. Een non uit Semide, ten oosten van Coimbra had zogenaamd een visioen gehad waarin God haar gewaarschuwd had dat hij op 1 november, de verjaardag van de aardbeving, een nieuwe aardschok met een golf van vuur, zwavel en pek over Lissabon zou storten om zijn werk van vorig jaar af te maken. De zondaars hadden immers veel te weinig boete gedaan; ze waren nauwelijks godvrezender geworden, noch hadden ze hun leven gebeterd. Integendeel, ze hadden heiligschennis gepleegd door reeds geconsacreerde hosties die onder het puin lagen op te ruimen alsof het vuilnis was en door beschadigde heiligenbeelden te vernietigen.

De profetie van de non verspreidde zich als een kwade ziekte. De jezuïeten verkondigden het naderende onheil vanaf de pas herstelde preekstoelen en de oude, maar krasse Malagrida dweilde pleinen en parken af met zijn onheilspellende preken. De paniek steeg elke dag en je voelde de spanning stijgen naarmate de eerste dag van november naderde. Plunderaars en andere schurken zwengelden het angstgevoel nog aan in de hoop zo de goedgelovige burgers uit hun pas heropgebouwde huizen te jagen en zo hun slag te kunnen slaan. Tot overmaat van ramp werden de burgers van Lissabon de vrijdagnacht voor Allerheiligen gewekt door een lichte naschok.

De Carvalho liet meteen het leger de stad omsingelen en niemand mocht er nog uit. Hij liet een paar predikers aanhouden, maar dat deed de woede en de paniek nog toenemen. Slechts weinigen verzetten zich openlijk tegen het bijgeloof. Daaronder ook – het moet gezegd – enkele priesters. Maar ze konden niet op tegen de hysterische massa die het armageddon al boven de stad zag losbarsten.

Toen de dag van de verwachte wraak Gods was aangebroken, verzamelden de massa's zich in de parken en op pleinen voor openluchtmissen, want velen durfden op die dag de kerken niet betreden. Kort voor negenen, op hetzelfde uur waarop een jaar voordien de hel losbarstte, hield iedereen de adem in. Maar er gebeurde niets. Na de mis bleven ze bidden en smeken, aangemoedigd door priesters allerhande die het volk bespeelden met hun angstaanjagende verhalen over de nakende verdoemenis. Toen er op de middag nog niets was gebeurd, begonnen velen af te druipen. De hardnekkigsten bleven zitten tot de zon onderging en enkelen hielden het vol tot middernacht. De aarde had geen krimp gegeven.

De volgende morgen liet De Carvalho de troepen vertrekken.

DEEL IV

Verlicht

Dinsdag 1 november 1757
Feest van Allerheiligen

Een heel jaar was verlopen en Lissabon begon stilaan zijn oude allure te hervinden. In de haven voeren weer elke dag schepen binnen uit Brazilië, Goa of de Afrikaanse kust. Vis- en vleesverkopers hadden weer elk hun hal op het vernieuwde *Terreiro do Paço*, dat nu door een prachtige galerij omringd was. Midden in de galerij kon je doorheen een monumentale poort de benedenstad inlopen, die herrezen was met rechte straten in dambordpatroon en omzoomd met schitterende gebouwen die een nieuwe aardbeving zouden kunnen doorstaan.

Het koninklijk paleis, dat gedeeltelijk al in gebruik genomen was, maar waarvan een ander deel nog in de steigers stond, schitterde van het marmer in de ochtendzon. Vele kerken waren al herbouwd. De houten noodkerken, zoals die van *São Julião* die twee jaar dienst had gedaan op het *Terreiro do Paço*, of die van de heilige *Justa e Rufino* en van *São Nicolau* op het *Rossio*-plein, waren verdwenen. Alleen de kathedraal was nog niet klaar. De hoge muren droegen al een houten dakgebinte, maar het zou nog even duren voor het gebouw weer echt onder dak stond. Al hadden de meeste kerken hun oude glorie nog niet terug, toch konden ze al voor de zondagsdienst gebruikt worden en ze zaten vol op dit Allerheiligenfeest, precies twee jaar na de aardbeving.

Dit jaar waren de donderpreken grotendeels achterwege gebleven en niemand had een nieuwe ramp voorspeld. Of beter: die voorspellingen waren er hier en daar wel geweest, maar vrijwel niemand

liet zich er nog door opjagen. In het najaar van 1756 had Malagrida een pamflet uitgebracht met zijn oordeel over de ware oorzaak van de aardbeving: *Juizo da verdadeira causa do terremoto*, eigenlijk niet meer dan de gedrukte versie van de preek die hij herhaaldelijk had uitgesproken in de eerste maanden na de aardbeving. Dat boekje was maandenlang heel gegeerd geweest – zelfs Mirèlha had er tientallen exemplaren van verkocht in haar *papelaria* – maar die bevlieging was nu zo'n beetje voorbij.

De houten dorpen in de parken waren inmiddels grotendeels verlaten. Natuurlijk woonden de armsten er nog, maar de meeste hutjes waren krakkemikkig en verweerd en stonden op instorten, niet het minst doordat de overgebleven bewoners al het nog bruikbare gesloopt hadden om er hun eigen stulp mee te herstellen. De Carvalho had het besluit genomen dat de parken volgend voorjaar opgeruimd moesten worden. Deze winter werden de overblijvers nog geduld, maar tegen de meimaand moesten ze maar een andere stek zien te vinden.

Wat De Carvalho meer zorgen baarde, was de groeiende wrevel over zijn beleid. Zowel de adel als het gewone volk hadden steeds meer kritiek op de minister van de koning. Hij zou teveel macht naar zich toetrekken, zijn eigen vrienden bevoordelen, de koning om zijn vinger winden; ach, de gewone dingen. Jaloers waren ze, meer niet. Had hij twee jaar geleden het heft niet krachtdadig in handen genomen, dan was Lissabon vandaag nog altijd een puinhoop. Dat de Inquisitie zijn antiklerikalisme niet kon appreciëren, dat kon hij nog begrijpen. De jezuïeten droeg hij bepaald niet in zijn hart. Maar dan hadden ze hem maar niet moeten dwarsbomen met hun donderpreken. De mensen opruien! Dat konden ze. Maar zelf een hand uitsteken om mensen in nood te helpen? Ho maar! Alleen boeten en bidden helpt, bouwen niet. Maar hun eigen kerken en kloosters waren eerst van al heropgebouwd,

bijna nog voor alle lijken geborgen waren. En het *Palácio dos Estaus*, hoofdkwartier van de Inquisitie – nog zo'n jezuïetenburcht – was alweer helemaal in gebruik genomen toen de gewonden van het belendende *Hospital Real* nog in noodhospitalen lagen te creperen!

De buitenlandse handelaars, ja. Die waren natuurlijk ook niet gelukkig. Neem nu de Engelsen. De Carvalho lachte in zijn vuistje. Die afschaffing van het monopolie op de productie van porto, daar hadden ze niet van terug. En het Braziliaanse goud? Het was toch niet normaal dat de opbrengst daarvan grotendeels naar Engeland verdween omdat zij zowat alle mijnen opkochten. Engeland was er schatrijk van geworden. En dan Portugal overspoelen met hun goedkoop textiel en andere waardeloze rommel zodat de Portugezen er maar niet in slaagden een eigen economie op te zetten. Het Braziliaanse goud, dat in het begin van de eeuw naar Portugal begon te stromen, werd helaas door João V – vader van de huidige koning – helemaal besteed aan pompeuze bouwwerken zoals die verdomde kloosterkerk van Mafra. Ze noemden hem niet voor niets de prachtlievende! Zelfs voor het hoognodige aquaduct had hij geen goud veil, maar liet hij het gewone volk meer belastingen betalen.

De adel ten slotte kon zijn bloed drinken. De Carvalho had voor hen zo goed als elke toegang tot de koning afgesneden. Alles moest langs hem passeren. Hij hield alle touwtjes van 's lands bestuur in handen. Neem nu die Távora's, de machtigste familie van het land. Ze geilden op de macht, maar hij was ze altijd te slim af. Zolang de koning achter hem stond, hoefde hij niets te vrezen. Zolang zat hij gebeiteld.

Maria dweilde de vloer van de keuken, terwijl Thérèse groenten schoonmaakte voor het middageten. Allengs hadden ze onder hun beidjes een dagelijkse routine ontwikkeld die Maria wel beviel. Na het ontbijt deden ze samen het huishouden. Ze maakten de kamers schoon, deden inkopen, maakten eten klaar, deden de was of de strijk. Meestal kwamen Richard en Rui thuis voor het middageten dat ze samen gebruikten. Na een kort middagslaapje vertrokken de mannen weer naar de zaak en brak voor de vrouwen de lestijd aan.

Thérèse had samen met Maria een heel leerplan opgesteld en het meisje – dat inmiddels vijftien geworden was – bofte met zo'n goede lerares. Lezen deed ze intussen als de beste, schrijven kon nog iets beter. Frans lezen ging al vrij vlot, maar ze sprak de taal van Voltaire nog ietwat aarzelend en met een zwaar Portugees accent. Rekenen was dan weer geen probleem; ze verkenden nu samen de wegen van de gevorderde wiskunde, de meetkunde en de algebra.

'Waar heb jij dat toch allemaal geleerd?' vroeg Maria op een dag aan Thérèse en die had haar verteld dat ze met een boekhandelaar als vader niet alleen alles kon lezen wat ze wilde, maar bovendien met de regelmaat van een klok interessante mensen ontmoette. Zo was Georges-Louis Leclerc, de graaf de Buffon, kind aan huis bij haar vader. Die had haar met wiskunde op weg geholpen, maar hij wist net zo goed boeiende verhalen te vertellen over hoogovens waarin je ertsen kon smelten tot metalen. Op zondag ging de graaf soms met haar vader wandelen in het bos van Boulogne of op het platteland rond Parijs en dan mocht ze vaak mee. Op die wandelingen bleek dat Buffon elke vogel kende aan zijn geluid, elke plant wist te benoemen en kon vertellen hoe de zaden werden gevormd en verspreid. Nu eens wist hij een salamander te

verschalken, waarvan hij haar op de dieporanje vlekken wees, dan weer liet hij de vruchten van een esdoorn als molentjes door de lucht wieken. Ook van zoogdieren wist hij alles, zelfs van de meest exotische zoals tijgers of olifanten uit verre vreemde landen. Hij had ook een verzameling mineralen. Buffon had rechten gestudeerd in Dijon, wiskunde en botanica in Angers. Hij had met zijn vrienden heel Frankrijk doorgereisd, maar was eveneens in Zwitserland en in Italië geweest.

'Ik moet een jaar of tien geweest zijn toen hij voor het eerst de boekhandel van mijn vader binnenstapte', vertelde Thérèse. 'Hij had zich toen nog maar pas in Parijs gevestigd als wetenschapper. Ik weet nog hoe hij met mij een spelletje speelde waarbij ik een muntstuk moest werpen op een blad papier, dat in grote vierkanten was verdeeld. Hoe het precies in elkaar zat, weet ik niet meer, maar wanneer je muntstuk geen enkele lijn raakte, won je een punt. Hij kon blijkbaar op voorhand zeggen hoeveel punten ik ermee zou halen. Het had iets met kansberekening te maken, begreep ik later. Voor hem was het echter niet zomaar een spelletje. Hij heeft het zelfs gepresenteerd op de Academie voor Wetenschappen!'

Thérèse nam Maria mee naar boven, naar de geheime kamer.

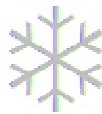
'Ik heb Buffon voor het laatst gezien zo'n goede vijftien jaar geleden, kort voor ik met Richard trouwde en naar Portugal verhuisde. Toen heeft hij nog aan mijn vader verteld dat hij werkte aan een reeks boeken over de aarde en de natuur. Hij heeft woord gehouden, want eind '49 kreeg ik van mijn vader een zending met de eerste drie delen van *L'Histoire naturelle* van Buffon. Die gaan over de aarde en de mens. Intussen zijn er nog drie delen verschenen – over huisdieren en wilde zoogdieren uit onze bossen – en die staan hier ook al.'

Ze nam voorzichtig het zesde deel van *L'Histoire naturelle* van de plank en liet Maria erin bladeren. Ze las hier en daar een zinnetje over

het hert, het damhert en de ree en ook de haas en het konijn kwamen aan bod.

'Willen we de boeken van Buffon in ons lespakket opnemen?' glimlachte Thérèse.

Maria knikte enthousiast.

Mirèlha sneed met een mesje het pak open dat Rui haar net had bezorgd. Ze had het pakket meteen naar de achterkeuken gebracht en haalde de boeken er nu een voor een uit en bekeek ze. Er waren drie exemplaren bij van het dit jaar verschenen zevende deel van de *Encyclopédie* van Diderot, één exemplaar van de *Ethica* van Spinoza, *De rerum natura* van Lucretius en een paar pornografische romans waaronder *Vénus dans le cloître, Fanny Hill, Les bijoux indiscrets* en een Franse vertaling van Duizend-en-een-nacht. Het waren meestal bestellingen van haar snel aangroeiende klantenbestand. Ze bekeek het titelblad van *Vénus dans le cloître* waarop een non stond afgebeeld die in haar nachtkleed – maar nog met haar kap op – op bed zit. De deur staat op een kier en een man is haar aan het begluren. Mirèlha las hier en daar een stukje en moest glimlachen. Ach, uit haar vorig leven in *Casa Loba* wist ze best waar mannen heet van worden. Ze klapte het boek dicht en borg het zorgvuldig, samen met de andere boeken, op in de ingemaakte kast in haar achterkeuken, waar nog tientallen andere verboden boeken op

klanten wachtten.

Ze haalde briefpapier, een pen en inkt uit de winkel, ging daarmee aan tafel zitten en begon brieven te schrijven naar enkele klanten om hen te verwittigen dat hun bestelling was aangekomen. Ze was wel zo voorzichtig de titels van de bestelde boeken niet te vermelden, want je wist maar nooit waar zo'n brief terechtkwam.

Op de trappen in de smalle *Beco dos Surradores* zat Alice da Luz op haar knieën voor een goedgeklede man die ze zopas gepijpt had. Nadat hij zijn broek had dichtgeknoopt, gooide hij haar een zilvermuntje toe en verdween in de duisternis. Ze grabbelde naar het muntstuk, stond moeizaam op en schuifelde vloekend langs de grauwe gevels door het donker naar huis. Een straathoer was ze geworden. Ze walgde van zichzelf.

Thuisgekomen legde ze het muntstuk op tafel en spoelde langdurig haar mond. Jardim was niet thuis. De laatste maanden kwam hij vaak midden in de nacht naar huis of zelfs helemaal niet. De keren dat hij toch nog opdaagde, was hij lazarus en sloeg hij haar. Het schamele loon dat hij verdiende, zoop hij op. Daarmee had hij genoeg, zei hij. Wanneer Alice iets voor zichzelf wilde, moest ze er maar voor werken.

Het kleine fortuin dat ze had verdiend met de verkoop van *Casa Loba*, was er allang doorgedraaid. Ze was op. Ze haatte Jardim. Ze wilde

hem kwijt. Aan Maria wilde ze niet eens meer denken. Ze zou haar allicht toch niet meer herkennen. Alice ging op een stoel zitten en staarde voor zich uit. Het moet ophouden, dacht ze; ik maak er een eind aan.

Ze stond vastberaden op, liep naar een rommelkast en vond daar een stuk henneptouw. Ze klom op een stoel, legde een lus en trok die over haar hoofd. Het andere eind van het touw maakte ze vast aan een balk van de zoldering. Ze hoefde er niet meer over na te denken. Met haar laatste krachten schudde ze haar lijf, zodat de stoel onderuit schoot. Minutenlang nog bengelde ze heen en weer.

Jardim kwam die nacht niet thuis.

De koning wenste zijn gemalin een goede nacht en vertrok naar zijn slaapkamer, op de voet gevolgd door zijn kamerheer. Hij kleedde zich uit, maar in plaats van zijn nachtgewaad, trok hij zijn mooiste kleren aan. Even later klopte Pedro Teixeira – zijn persoonlijke lakei die tegelijk zijn koetsier was – aan en de kamerheer liet hem binnen. De koning zag er stralend uit, al leek hij wat nerveus.

'Wees vooral voorzichtig, Sire', gaf de kamerheer hem mee toen hij zijn koetsier naar buiten volgde. Die leidde hem naar een gesloten sjees van heel eenvoudige makelij. Niemand zou kunnen vermoeden dat daarin de koning werd vervoerd. Het paard vertrok langs de achterkant van het houten paleis en reed al vlug over afgelegen landweggetjes in

noordelijke richting. Pedro wist precies waar hij moest zijn. Het landgoed van Luis Bernardo en Teresa Leonor lag op een heuvelachtig terrein tussen de bosschages nabij *Amadora*.

De koning had het gordijntje voor het raam opzij getrokken en trachtte naar buiten te kijken. Het was een maanloze avond en behalve het zwakke schijnsel van de lantaarn die naast de koetsier stond opgesteld, viel er nauwelijks wat te zien. Eigenlijk was José I best zenuwachtig. Voor het eerst in zijn drieënveertig levensjaren ging hij vanavond vreemd. Hij voelde zich net een puber: smoorverliefd op Teresa. Hij had haar een paar maanden geleden ontmoet op een receptie aan het hof en sindsdien kon hij haar niet meer uit zijn hoofd zetten. Hij was ervan overtuigd dat de liefde wederzijds was, maar om daar bevestiging van te krijgen, had hij moeten wachten tot vorige week toen zij met haar man aanwezig was op de opening van alweer een vleugel van het heropgebouwde ambtspaleis aan de Taag. Ze kwam toen naar hem toe om hem met het nieuwe paleis te feliciteren. En daar, te midden van alle adellijke families, de hoogwaardigheidsbekleders, de geestelijkheid, kortom de hele *beau monde* van Portugal, had hij haar toegefluisterd dat hij van haar hield en haar wilde ontmoeten. Teresa had alleen maar geknikt en geglimlacht, een gebaar waarin hij een toestemming meende te mogen lezen.

En ja, hoor, daags nadien bracht een bode hem een verzegelde brief van haar, waarin zij hem kort en zakelijk uitnodigde op haar landgoed. Daar was hij nu naartoe op weg. De koning grinnikte binnensmonds. Wat een avontuur, dacht hij en voor het gemak vergat hij maar even dat het uur voor zijn avondgebed al ruim voorbij was. De vorst voelde zich zo goed in zijn vel. Wat een verademing na de twee jaar die hij voornamelijk in droeve neerslachtigheid had doorgebracht.

Dat zou De Carvalho moeten weten, bedacht hij opeens. Die zou

ontploffen. Niet omdat hij een *liaison* had. Dan had je zijn vader moeten zien! Nee, omdat hij een *liaison* had met Teresa Leonor, erfgenaam van de Távora's, zeg maar zijn aartsvijanden. De markiezin Leonor van Távora en haar echtgenoot Francisco Assis, graaf van Alvor en voormalig onderkoning van India, vonden De Carvalho maar een onbenul, totaal niet geschikt om een land als Portugal te leiden. Het stak hen vooral dat hij de koning zo afschermde. De Távora's behoorden tot een van de meest invloedrijke families van het land en vonden dat zij eigenlijk recht hadden op de troon. Dat de koning het uitgerekend met een van hun nichtjes aanlegde, zou zowel bij de Távora's als bij De Carvalho aanleiding geven tot woedende reacties. De koning gniffelde bij zichzelf. Het maakte zijn avontuur er alleen maar spannender op.

Toen ze eindelijk op het landgoed arriveerden, kwam Teresa zelf opendoen. Haar man was voor enkele dagen op inspectiereis en ze had het huispersoneel vrijaf gegeven. Pedro kreeg een plaatsje toegewezen in het wachtlokaal van het personeel waar een houtvuur brandde, en het overspelige paar begaf zich naar de grote ontvangstkamer die rijkelijk versierd was met spiegels en schilderijen. De vloer was bijna helemaal bedekt met Perzische en Moorse tapijten en ze dronken een frisse *vinho verde* uit kristallen glazen. Geen van beiden had zin om veel te praten. Na een paar beleefdheidsfrasen – hun glazen waren niet eens leeg – trok Teresa de vorst mee naar haar slaapkamer. Op het echtelijke hemelbed kleedden ze elkaar uit en beleefden een extatische liefdesnacht.

Ze moesten Pedro wakker maken toen de koning na het gedane werk naar huis wilde. Het liefdespaar maakte nog gauw een volgende afspraak en nam afscheid met een diepe kus. Even later schommelde de koning gelukzalig heen en weer in de sjees naar *Belèm* toe. Toen hij anderhalf uur later in bed kroop, kon hij de slaap maar niet vatten. Twee gevoelens worstelden met elkaar in zijn borst. Enerzijds dwarrelde de

verliefdheid door zijn botten, anderzijds knaagde de wroeging aan zijn hart. Hij had zijn lieve Mariana bedrogen. Dat verdroot hem, maar toch had hij meer angst voor de straf van God dan spijt van zijn ontrouw.

Dinsdag 22 november 1757
Feest van de heilige Cecilia, maagd en martelares

De politieagent zette zijn schouder tegen de deur van het schamele huisje en met een stevige zet beukte hij die in. Meteen deinsde hij weer achteruit vanwege de stank die een weg naar buiten zocht. Het was precies omwille van de geur dat buren de politie hadden verwittigd. Ze hadden die zonderlinge vrouw uit dat huis al weken niet meer gezien en haar man evenmin. De stank had hen ongerust gemaakt.

De agent drukte zijn pols tegen zijn neus en stapte naar binnen. Het verrotte lijk lag op de grond naast de tafel en was al aangevreten door de ratten. Een stuk van de uitgerafelde strop zat nog om haar hals. Het ging duidelijk om zelfmoord. Omdat niemand leek te weten wie ze was of waar ze vandaan kwam, besloot de agent iemand te sturen om het lijk weg te halen. Het werd 's anderendaags begraven in ongewijde grond.

De Carvalho ontving pater Francisco José Freire in het geheim in zijn huis aan de *rua de O Século*. Hij overhandigde hem het pak papier en

besprak urenlang welke de inhoud van het boek moest zijn. Het moest het volk volkomen kunnen overtuigen; het moest de waarheid vertellen over hem. Zijn waarheid. Hoe hij in zijn eentje de aardbeving te lijf was gegaan. Hoe hij alles had georganiseerd, opgevolgd, voorzien zelfs. Het moest de voornaamste voorschriften bevatten waarmee De Carvalho de noodhulp had georganiseerd en de orde en het vertrouwen in de stad en heel Portugal had hersteld. Ook de koning moest erin opgehemeld worden.

Ze bespraken alles tot in de details. Dan gaf De Carvalho de pater het adres van een drukker. Die was al op de hoogte, zei hij. Hij hoefde gewoon zijn manuscript daar af te leveren en die man zou ervoor zorgen dat het gedrukt werd en massaal verspreid. Er mocht geen naam van een auteur op het boek staan.

'En wat brengt dat op?' vroeg de pater toen alles gezegd was.

De Carvalho antwoordde niet, maar nam een linnen zakje vol gouden munten uit zijn buidel. Hij keek de pater aan. Die woog de zak en knikte. Het boek zou er komen.

Zondag 1 januari 1758
Feest van de Maagd Maria, Moeder van God

De staande klok had zopas twaalf keer geslagen. Het nieuwe jaar was begonnen. Ze wensten elkaar een gelukkig nieuwjaar en er werd natuurlijk gekust. Richard kuste eerst Thérèse en daarna Maria; Rui gaf hij een stevige handdruk met de beste wensen erbij. Thérèse kuste Rui die naast haar zat en vervolgens Maria die ze een leerrijk en gelukkig jaar toewenste. Ten slotte kuste Maria Rui op zijn wang, maar die leek dat van het goede te weinig te vinden en probeerde haar tersluiks op de mond te kussen. Maria hapte naar adem en voelde het bloed naar haar wangen opstuwen. Ze keek verstolen naar Richard en Thérèse, maar die hadden blijkbaar niets gemerkt. Ze ging gauw weer tegenover Rui aan tafel zitten en sloeg haar blik neer.

Richard bracht een heildronk uit op het nieuwe jaar en ze nipten alle vier van de jonge zerpe wijn. Dan stond Richard op, tikte heel plechtig op het glas dat hij in de hand hield en zei:

'Beste huisgenoten. Nu het nieuwe jaar begonnen is, heb ik groot nieuws te melden. Zoals je weet is het heel lang geleden dat Thérèse haar vader in Parijs nog heeft gezien. Ook ik wil best nog eens een paar weken in Parijs doorbrengen om een paar oude vrienden te zien en een paar zaakjes te regelen. Daarom hebben wij besloten dit jaar in juni naar Parijs te reizen. Wij, dat zijn Thérèse en ik, maar uiteraard gaat Rui mee als ervaren koetsier. En – nu richtte hij zich tot Maria – nu denk je misschien dat we jou hier alleen zullen achterlaten, maar dat zijn we dus niet van

plan. Jij gaat gewoon met ons mee. Wat denk je daarvan?'

Maria was helemaal van de kaart. Parijs! Dat was de andere kant van de wereld. Het klonk haar haast exotischer in de oren dan Brazilië, waar Rosinha vandaan kwam en waar ze zoveel over verteld had. Maria was nog nooit buiten Lissabon geweest, op dat ene reisje naar Sintra na, waar Beatriz vandaan kwam die haar voor haar negende verjaardag voor een paar dagen had meegenomen toen ze naar huis ging.

'Parijs!' prevelde Maria stomverbaasd met haar beide handen voor haar mond. Ze keek Richard aan die zich verkneukelde en gnuivend stond te knikken. Thérèse lachte haar blij toe en Rui stond haar onbeschaamd breed lachend aan te kijken. Die wist daar natuurlijk al van, dacht Maria. Haar hele lichaam tintelde en trilde en dat werd er niet beter op toen ze in één teug haar hele glas wijn naar binnen goot.

Richard legde uit dat hij een nieuwe reiskoets had besteld – het nieuwste type *dormeuse*, getrokken door twee paarden – die plaats bood aan twee of drie passagiers, maar waarin er twee konden liggen wanneer de stoelen werden neergeklapt. Voor op de bok waren twee zitplaatsen waar Rui en hijzelf konden zitten, want op zulke lange reisdagen zouden ze toch af en toe om beurten de paarden moeten mennen. Achterop en op het dak was ruim plaats voor bagage en samen met Rui zou hij nog een aantal geheime bergplaatsen onder de banken maken om reisgeld en waardevolle spullen in op te bergen en om op de terugreis een aantal verboden boeken mee te smokkelen.

'Hoelang zal die reis duren?' wilde Maria weten.

'Reken maar op een kleine drie weken voor we Parijs bereiken', zie Richard. 'We zullen ongeveer een maand in Parijs verblijven en dan nog eens drie weken terug.'

'En moeten we dan onderweg altijd in die koets slapen?'

'Nee, hoor. We hopen elke avond een uitspanning of een herberg

met stalhouderij te bereiken, waar we behoorlijk kunnen eten en slapen en de volgende dag met verse huurpaarden kunnen vertrekken. Misschien lukt dat niet altijd en zullen we eens een nachtje in de koets moeten doorbrengen.'

Het nieuwe jaar was al enkele uren oud toen Maria eindelijk in bed lag. Ze was doodmoe, maar slapen wilde niet meteen lukken. Ze kon niet zeggen wat haar het meest opwond: het vooruitzicht op een reis naar wereldstad Parijs of de lippen van Rui, die de hare maar even hadden beroerd, maar die ze als het ware nog steeds proefde. Ze kende de jongen nu al drie jaar en kon best met hem opschieten. Ze hielp hem de paarden verzorgen en de tuin onderhouden, maar ineens besefte ze dat hij misschien nog meer voor haar kon betekenen. Met die gedachte in haar hoofd viel ze uiteindelijk in slaap.

De koninklijke familie zat gezellig bij elkaar in de theesalon in *Belèm*. De koning speelde met zijn lievelingsdochter *dona* Benedita, de jongste die al bijna twaalf was, aan een kleine ronde tafel een spelletje *gamão*. De houten schijven klikten tegen de rand van de bak en de kleine prinses kirde van de pret wanneer de dobbelstenen haar geluk brachten. Haar doorluchtige vader schaterde het uit toen hij met één worp al zijn overblijvende schijven naar zijn thuisvak kon verhuizen.

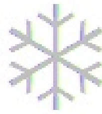
Koningin Mariana zat samen met *dona* Francisca te praten over hoe

snel de tijd verliep en het alweer nieuwjaar was. Ze hadden allebei een borduurwerkje in de hand waar ze ijverig de gekleurde zijden draden in verwerkten. *Dona* Ana en *dona* Doroteia zaten samen gebogen over een kostbaar boekwerk met platen waarin ze langzaam bladerden en commentaar gaven op de ingekleurde gravures.

Nadat Benedita haar zoveelste spelletje had gewonnen, stond haar vader op en ging voor het raam staan. Hij tuurde naar buiten, de tuin in en dacht aan Teresa, zijn maîtresse. Al twee keer had hij de nachtelijke tocht naar het landgoed in *Amadora* gemaakt en elke keer had hij er een hemels genot gekend, dat al tijdens de terugreis in wroeging verkeerde. Drie keer daags bad hij tot God om vergeving en 's nachts droomde hij van het hellevuur. Maar naarmate de datum van de nieuwe afspraak naderde, kregen het verlangen en de wellust weer de overhand en stond hij te popelen van ongeduld. Dat stadium was intussen weer aangebroken, want over minder dan een week werd hij weer in *Amadora* verwacht. Tersluiks keek hij opzij waar zijn vrouw gelukzalig zat te borduren, overtuigd van de goedheid en de trouw van haar gemaal. *Don* José I voelde zich slecht.

Op dat moment klopte een lakei aan die de muzikanten van de hofkapel aankondigde. Nadat ze het koningspaar en de *infanta*s begroet hadden, speelden ze op klavecimbel, *viola da gamba* en Engelse luit de heerlijkste muziek die een koning zich kon wensen. Helemaal een verrassing was het toen *dona* Benedita tussen de muzikanten in ging staan en aankondigde dat ze met hen een cantate had voorbereid van Domenico Scarlatti, die destijds nog hofcomponist van haar grootvader João V was geweest en van wie haar tante Barbara – die nu koningin van Spanje was – nog klavecimbel-les had gehad. Benedita zong heel verdienstelijk, al klonk het Italiaans uit haar mond met een zwaar Portugees accent. Toch werd de koning er helemaal weemoedig van en in

stilte overwoog hij met zijn maîtresse te breken.

Jardim da Fonseca had de oudejaarsnacht en de hele nieuwjaarsdag doorgebracht in een kroeg in de *Bairro alto* waar hij de *aguardente* naar binnen goot alsof het fonteinwater was. Hij zat helemaal alleen aan een tafeltje, want niemand had zin om de dronkaard nog langer gezelschap te houden. Af en toe wauwelde hij een paar woorden, viel even later van zijn stoel in zijn eigen braaksel dat zurig stonk en klauterde moeizaam omhoog tot hij weer op zijn stoel zat en nog een glas bestelde. De waardin negeerde hem eerst, maar toen hij aandrong zei ze dat hij eerst maar eens zijn drankschuld moest betalen. Het geld groeide haar niet op de rug. Wonder boven wonder graaide Jardim in zijn buidel en haalde er een paar muntstukken uit die hij op de tafel gooide. Zonder een woord te zeggen, schoof de waardin die in haar hand en bracht hem even later nog een *aguardente*. Die sloeg hij meteen achterover, waarna hij traagzaam opstond, zijn evenwicht zocht en doodgemoedereerd de kroeg uit kuierde. Het was al schemerdonker. De buitenlucht deed hem wankelen, maar hij slaagde er toch in de straat uit te lopen tot aan de trap die naar de benedenstad leidde. De eerste trede wilde nog lukken, maar op de tweede al struikelde hij en tuimelde naar beneden, rollend over de ongelijke treden om tientallen meters lager tussen de struiken te belanden. Daar bleef hij voor dood liggen.

Het moet uren later geweest zijn toen hij ontwaakte midden in een nachtmerrie. Hij voelde overal pijn. Hoewel het aardedonker was, zag hij klaar en duidelijk het lijk van Alice hangen. Haar gezicht was donkerblauw aangelopen en het aangespannen touw om haar hals had haar tong naar buiten gedrukt. Er lekte pis van haar voeten. Jardim gilde en trachtte achteruit weg te kruipen, maar opeens zag hij naast het bengelende lijk de tafel staan en daarop lag een zilverstuk te blinken. Hij zag zichzelf het lijk opzij duwen om bij het muntstuk te komen dat hij van tafel pakte en in zijn buidel liet glijden. Dan zonk hij weer de dieperik in.

Verkleumd en ziek werd Jardim wakker van de eerste zonnestralen. Hij vroeg zich verbaasd af waar hij was. Hij lag tussen de struiken en zag op een armlengte afstand voeten bewegen. Ze gingen omhoog en omlaag, trappen op, trappen af. Hij probeerde rechtop te komen, maar zijn elleboog bleek zwaar gekneusd en toen hij over zijn gezicht streek, voelde hij gestold bloed. Opeens zag hij het nachtelijk visioen weer helder voor zijn ogen en hij besefte dat elk beeld ervan waar was. Ze moet er al een hele tijd gehangen hebben toen hij thuiskwam. Hij had gevloekt, had het geld van de tafel gegrist en was weggegaan. Hij was er nooit meer teruggeweest.

Donderdag 2 februari 1758
Feest van Nossa senhora da Luz, Lichtmis

Thérèse en Maria tilden de zware ketel boordevol koud water op en zetten die op de kachel.

'Zo', zei Thérèse. 'Ik vertrek nu. Vraag Rui maar om je te helpen met de ketel wanneer het water heet is.'

Maria knikte. Op een of andere manier wond het haar op dat ze straks alleen met Rui in huis zou zijn. Ze was er nog lang niet uit of ze wel verliefd op hem was en hij had nog niets gevraagd. Maar mocht hij het vragen, zou ze niet nee zeggen. Dat wist ze zeker.

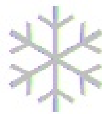
Toen het water ziedde, liep ze de tuin in en vroeg Rui – die in de stallen bezig was – of hij haar even kon helpen. Hij lachte haar toe en kwam meteen. Met pannenlappen tilden ze samen de ketel van het vuur, brachten die naar de achterkeuken en goten het hete water in het zinken bad dat al voor een deel met koud water gevuld was. Op de stoel naast het bad lagen schone kleren klaar.

Maria bedankte hem en zag hoe Rui heel even aarzelde, alsof hij nog iets wilde zeggen. Maar hij zei niets, draaide zich om en liep weer naar buiten. Maria sloot de deur van de achterkeuken, kleedde zich uit en ging in het bad zitten.

Rui bleef midden in de tuin staan en ademde heftig in en uit. Hij had iets moeten zeggen, haar vragen of ze met hem wilde gaan of hoe zeg je dat? Even nog bleef hij staan. Dan draaide hij zich om en sloop terug naar het huis. Heel voorzichtig duwde hij de deur open, trok zijn

schoenen uit en liep de woonkamer in, de keuken door. Op kousenvoeten liep hij tot bij de deur van de achterkeuken waar hij het klotsen van het water in het bad kon horen. Hij voelde zijn hart in zijn keel kloppen toen hij zich bukte en door het sleutelgat keek. Rui zag een stuk van de rug van een stoel waarover kleren en een handdoek hingen. Een natte naakte schouder verscheen in zijn blikveld. Wanneer Maria bewoog, begreep hij dat ze voorovergebogen zat om haar haren te wassen. Dat was nog maar nauwelijks tot hem doorgedrongen toen ze ineens haar hoofd achterover gooide, haar natte haren schudde en rechtop ging zitten, waardoor hij pal op haar linkerborst keek. Bijna slaakte hij een gilletje, maar hij bleef kijken hoe ze haar schouders en borsten met zeep inwreef en weer afspoelde. Hoelang hij al stond te gluren, wist hij niet meer, maar opeens stond Maria op uit bad en in een oogwenk zag hij een donkere driehoek voorbijflitsen, waarna hij alleen nog haar linkerknie zag.

Met een ratelend hart, schoof hij op kousenvoeten weer naar de deur, trok zijn schoenen aan en vluchtte de tuin in, de stallen door, de trap op naar zijn kamertje. Daar liet hij zich op zijn bed vallen, helemaal overweldigd door wat hij gezien had. Vijf minuten later, met het lauwe verspilde zaad in zijn hand, kwam de wroeging.

Pater Gabriel Malagrida werd met de dag nukkiger. Het zondige volk luisterde niet meer naar hem. Hoezeer hij ook tot boete opriep, hoezeer

hij de mensen op hun zonden en tekortkomingen wees, ze luisterden niet. Hooguit trokken ze verveeld hun wenkbrauwen op als hij weer eens poogde een nieuwe naschok te voorspellen die God hem in een nachtelijk visioen had aangekondigd. God zelf liet hem in de steek. Een nieuwe aardbeving kwam er niet en wanneer de aarde nog eens trilde – wat haast nooit meer gebeurde – dan was het niets om ongerust over te worden. Twee jaar geleden was hij er nog zo zeker van geweest: God zou eindelijk wraak nemen voor de zonden van Lissabon, maar hoe hij ook tierde en dreigde, het leek de gelovigen als regen van het lijf te lopen.

Hij trok het witte kazuifel over zijn hoofd, nam de met het velum bedekte kelk in zijn handen en gebaarde de misdienaar de bel te luiden en naar het altaar te vertrekken voor de dienst van Maria Lichtmis.

'*Introibo ad altare Dei*', sprak hij en mompelde de geheime spreuken die hij nu al bijna vijftig jaar elke dag afraffelde. Terwijl hij vergiffenis vroeg voor zijn zonden – *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa* – kreeg hij opeens een ingeving: hij zou het godsvolk de daver op het lijf jagen. De tekst van het epistel, noch die van het evangelie drongen tot hem door, want hij was volop bezig een gepeperde preek voor te bereiden.

Na het *Laus tibi, Christe* waarmee hij het evangelie afsloot, trok hij zijn kazuifel uit en schreed gekleed met albe en stola naar de preekstoel. Daar aangekomen keek hij over de hoofden van de gelovigen heen en barstte uit:

'Ik heb vannacht een visioen gehad.'

Daar gaat hij weer, dacht het volk. Maar al na enkele zinnen beseften ze dat Malagrida deze keer geen aardbeving zou aankondigen, maar iets heel anders, misschien iets veel erger. God had hem ingeblazen dat er een aanslag op de koning gepleegd zou worden en dat die daarbij het leven zou laten. Daarmee zou God Lissabon definitief straffen voor de zich steeds hoger opstapelende zondenberg.

Het werkte. De meesten kerkgangers zaten ontdaan om zich heen te kijken. Een aanslag op de koning! Stel dat hij gelijk had. Wat een ramp! Wat zou er dan met Portugal gebeuren?

Toen de mis uit was, verspreidde het gerucht zich langs straten en stegen, over pleinen en kades en bereikte zo dezelfde dag nog de werkkamer van de minister van de koning De Carvalho. Die brieste toen hij hoorde wat die seniele Malagrida nu weer had uitgespookt. Maar hij gaf wel de opdracht de lijfwacht van de koning uit te breiden en te versterken.

Jardim da Fonseca had nu een maand lang niet gedronken. De eerste dagen na zijn val was hij gewoon te ziek geweest. Zijn gezicht was bont en blauw, zijn hele lijf was beurs geslagen en geradbraakt en zijn pink leek gebroken. Drie dagen lang had hij door de stad gezworven en hij was tot het besluit gekomen dat hij zijn leven drastisch zou moeten veranderen wanneer hij zijn werk bij de Inquisitie niet wilde kwijtraken en niet helemaal aan lager wal verzeilen. Hij was dakloos, hoewel er een bed voor hem klaar stond bij een drinkebroer met wie hij vaak had opgetrokken. Daar wilde hij niet meer naartoe, want dan zou het leventje van het voorbije jaar vanzelf opnieuw beginnen. Dus waste hij zich aan de fontein en sliep in het park, drie nachten na elkaar.

Op de vierde januari was zijn kater van de nieuwjaarsnacht

uitgewerkt en kon hij weer helder denken. Hij zette zijn leven op een rijtje. Hoe was hij in deze toestand verzeild geraakt? Hij dacht aan het losbandig herenleventje dat hij als officier had geleid, met goed eten, met elke dag wijn, met zijn wekelijkse uitstapjes naar de hoeren en zijn los-vaste relatie met Alice. Hij genoot toen elke dag van het leven en zelfs de aardbeving had hem nauwelijks beroerd. Het was een avontuur geweest als een ander.

Het begon mis te gaan toen hij in het park dat hoerenjong ontmaagd had. Dat loeder had hem twee keer gepakt. Eerst had ze die mismaakte zwerver op hem afgestuurd die hij had moeten vermoorden, een misdaad waarvoor hij als officier had kunnen hangen en waar hij maar net onderuit was geraakt door een vals rapport te schrijven en zijn soldaten zwijggeld te betalen. Het had hem een fortuin gekost. Maar dat was niets in vergelijking met de prijs die hij had betaald toen het hoerenjong zijn mannelijkheid had gestolen door met een mes in zijn kruis te kerven. De woede laaide weer in hem op. Dat moest hij haar nog betaald zetten; wanneer hij haar tenminste nog kon vinden. Hij had gehoopt dat Alice hem naar haar zou leiden, maar die leek haar sinds die fatale dag niet meer gezien te hebben. Nu Alice dood was, liep ook dat spoor dood.

Zijn besluit stond vast: wanneer hij ooit nog wraak wilde nemen op wat dat hoerenjong hem had ontnomen, moest hij het verstandig aanpakken. Hij zou voortaan niet meer drinken, zijn werk in de kerkers van het *Palácio dos Estaus* ter harte nemen en in zijn vrije tijd verwoed zijn speurtocht naar Maria verderzetten.

Klokslag acht meldde hij zich aan bij zijn overste in de spelonken van het Heilig Officie aan het *Rossio*. Die bekeek hem met een blik alsof hij hem nooit meer verwacht had.

'Weer twee dagen afwezig geweest zonder enige reden, Da

Fonseca!'

'Ik ben ziek geweest, commandant.'

'Zat, bedoel je.'

Jardim haalde zijn schouders op.

'Het zal niet meer gebeuren, commandant.'

'Dat is je geraden, Da Fonseca. Nog één keer en je ligt eruit.'

'Jazeker, commandant.'

Jardim salueerde, klakte met zijn hielen en daalde de trap af naar de wachtkamer, waar zijn makkers hem verbaasd lachend onthaalden.

'Wie we daar hebben! Wat zei de baas ervan, Jardim? Die was gisteren in alle staten.'

'Viel nog mee', antwoordde Jardim. 'Het zal overigens niet meer gebeuren. Ik drink niet meer.'

Dat leverde hem een lachsalvo op. Niemand geloofde hem.

'Ik meen het', zei Jardim, in zijn besluit gesterkt door hun ongeloof.

'Al goed, Jardim', antwoordde de chef. 'We zien wel. Laten we maar met het werk beginnen. De rechtbank wacht.'

De hele dag deed Jardim zijn werk voorbeeldig. Samen met een andere *alguacil* bracht hij eerst een van de gevangen nieuwe christenen geboeid naar de rechtbank op de tweede verdieping. Ze bleven de hele tijd bij het verhoor aanwezig. De man bleef maar beweren dat zijn ouders het joodse geloof hadden afgezworen en hem zuiver katholiek hadden opgevoed. Hij ontkende met klem dat hij in zijn familiekring nog steeds de joodse feesten vierde. De Inquisiteur geloofde hem niet en beval hem te laten folteren om achter de waarheid te komen.

Dus bracht Jardim hem naar de vierkante torenkamer waar hij werd uitgekleed op een lendendoek na en op de pijnbank gelegd werd. Rond zijn voeten, dijen en armen werden touwen vastgemaakt en rond zijn hals een ijzeren ring. Op een teken van de Inquisiteur draaiden

Jardim en de andere *alguacil* die touwen aan met behulp van een stok. De man schreeuwde het uit, maar weigerde te bekennen. De chirurgijn bevoelde zijn slapen en knikte dat ze verder mochten draaien. Toen viel hij in zwijm en meteen liet de dokter de marteling stopzetten. Jardim en zijn maat maakten hem los en droegen hem op een berrie weer naar de kerker, waar ze hem achterlieten.

Toen zijn werkdag erop zat, klom Jardim de trap op naar de bovenstad. Aan de hoek van de *rua da Boca da Loba* aarzelde hij even. Ten slotte stapte hij toch verder en klopte aan bij de *Casa Loba*. Dafne deed open en schrok. Hoewel Jardim veranderd leek, herkende ze hem meteen.

'Wat wil je?' vroeg ze, beseffende dat hij wellicht niet kwam om te neuken.

'Zou ik hier een kamer kunnen huren?' vroeg hij onzeker.

'Een kamer huren?', herhaalde ze verbijsterd. 'Wacht, ik roep Beatriz.'

Beatriz liet hem binnen en installeerde hem in de salon.

'Vertel eens, Jardim. Wat wil je precies?'

'Ik zoek een kamer. Ik heb geld. Ik heb werk. Ik zal niemand tot last zijn, maar ik dacht dat de zolderkamers waar Rosinha en Maria ooit geslapen hebben, nog leeg staan.'

'Die van Rosinha is bezet', antwoordde Beatriz. 'We hebben nu een nieuwe hulp. Vandaar.'

'Die van Maria dan?' probeerde Jardim.

'Ben je dan weg bij Alice?' informeerde Beatriz. 'Jullie waren toch samen in *Mouraria* gaan wonen.'

'Alice is dood, al twee maanden. Ze heeft de hand aan zichzelf geslagen.'

Dulce, die net was binnengekomen omdat haar tweelingzus haar

geroepen had, slaakte een gilletje en hield een hand voor haar mond.

'Nee! Zelfmoord! Arme Alice.'

'Het was geen leven meer', zegde Jardim. 'We hadden elkaar niets meer te vertellen en ik kwam nog amper thuis. Toen ik toch weer eens thuiskwam, zag ik haar hangen. Ik ben niet meer teruggegaan. In dat huis kan ik niet meer wonen.'

Beatriz knikte. Ze had allang berekend wat een betalende gast haar kon opbrengen. En van de luitenant hoefde ze niets meer te vrezen.

'Goed', zei ze. 'Je kunt de kamer van Maria hebben. Je kunt de achteringang gebruiken en via de keuken de trap naar boven nemen. Ik wil je niet in de salon zien en wil niet dat je contact hebt met de klanten.'

Jardim knikte. Voor hem was alles goed wanneer hij maar onder dak was. Ze spraken een prijs af. De luitenant betaalde vooruit en ging meteen naar boven. Halverwege de trap draaide hij zich om en keek naar het drietal dat hem van beneden stond aan te staren.

'Dankjewel', zei hij en verdween in de kamer. Daar schikte hij de weinige spullen die hij bij zich had. Zijn kleren zou hij morgen wel bij zijn gewezen drinkebroer gaan ophalen. Dan ging hij op het lage bed liggen waarin het hoerenjong haar hele jeugd geslapen had. Niets in de kamer herinnerde hem nog aan haar of het moest dat beeldje van *Nossa senhora do Rosário* zijn. Hij probeerde zich haar in te beelden terwijl ze op haar knieën voor het bed zat en haar avondgebed zegde.

'De teef', mompelde hij. 'Ze heeft mijn leven verwoest.'

Hoewel het al donker was, wilde slapen niet lukken. Beneden in huis hoorde hij de stemmen van twee of drie klanten die dronken, lachten, flirtten. Later hoorde hij ze met de meisjes naar boven gaan en de liefde bedrijven. Het waren de gewone geluiden van dit huis die hij zo goed kende, maar waar hij nooit meer deel aan zou hebben. Ruim na middernacht sliep hij in.

Zondag 12 maart 1758
Passiezondag

De *dormeuse* was eindelijk geleverd. Richard had hem in het koetshuis ondergebracht, waar het rijtuig maar net in kon. Samen met Rui was hij nu elk vrij moment bezig om de koets klaar te maken voor de grote reis naar Parijs. Elk stukje vrije ruimte bouwden ze om tot een geheime bergplaats waarin ze op de terugreis hun intellectuele smokkelwaar zouden kunnen verbergen.

Intussen was het lestijd voor Maria. Zondag was filosofiedag en al enkele weken wijdde Thérèse alle aandacht aan Bento de Espinoza, de joodse filosoof van Portugese afkomst, die al tachtig jaar geleden in de Republiek der Nederlanden – waar ze hem kenden als Benedictus Spinoza – overleden was. Thérèse vond hem zo belangrijk omdat hij voor haarzelf zoveel had betekend. Ze vroeg Maria welke de kernpunten van zijn filosofie waren. Daar hadden ze al drie of vier zondagvoormiddagen aan besteed. Maria kon ze vlot opnoemen. Voor Spinoza viel God samen met het heelal. Geen oude man met een baard dus die hemel en aarde bestierde. Hij was fel tegen elke geopenbaarde godsdienst gekant, geloofde noch in de hemel, noch in de hel en al evenmin in zoiets als beloning of straf in een hiernamaals. Je moest je geluk vinden in dit leven.

'Prima', zei Thérèse. 'En wat vind je daar nu zelf van?'

'Ik denk dat hij gelijk zou kunnen hebben', antwoordde ze lichtjes aarzelend. Ze dacht aan de laatste nacht die ze met Agostinho had

doorgebracht in het *Ourique*-park, de nacht waarin hij vermoord werd.

'Ik denk dat Agostinho ook dacht zoals Spinoza. Hij geloofde ook niet in de oude grootvader met zijn grijze baard. Ook niet in wonderen, want dat zou willen zeggen dat de natuurwetten ineens niet meer golden.'

'Agostinho? Dat was die bedelaar toch die jou gered heeft?'

Maria knikte.

'Hij dacht dat je ziel – wanneer je lichaam stierf – ook doodging, net zoals Spinoza dacht. Hij weigerde te geloven dat God de aardbeving zou veroorzaakt hebben om ons te straffen voor onze zonden. Voor hem was dat een gewoon natuurverschijnsel, net als de planeten en kometen aan de hemel. God trekt zich geen moer aan van de mensen, zo zei hij dat. Ik was toen wel geschrokken, maar ik heb daar sindsdien veel over nagedacht en jullie hebben me er al zoveel over verteld dat ik denk dat het waar is.'

'Je bent een goede leerlinge, Maria', glimlachte Thérèse. 'Wat de mensen God noemen, is niets anders dan de natuur. Spinoza leerde ons dat er buiten de onveranderlijke wetten van de natuur geen andere werkelijkheid is. Dus ook geen wonderen, geen goddelijke voorzienigheid, geen openbaring.'

'Wat hebben ze ons toch vreselijk bedrogen', mijmerde Maria. 'Neem nu die arme Rosinha die zo geloofde in God en zijn heiligen! Wat hebben de priesters haar leven toch verknald. Altijd maar bidden en boete doen. Je beloning daarvoor zou je later wel krijgen. Maar er is gewoon geen later. Ze proberen ons alleen maar dom en gehoorzaam te houden.'

'Zij niet alleen', voegde Thérèse eraan toe. 'Wat dacht je van de koningen en de edellieden die zich op Gods uitverkiezing beroepen om hun macht en willekeur goed te praten? Kerk en Staat hebben God

uitgevonden om over de mensen te kunnen heersen.'

Maria zuchtte.

'Ik hoop dat de mensen wat geleerd hebben uit de aardbeving', zei ze ineens beslist. 'Ze zien toch dat veel goede, brave mensen gestorven zijn en dat de schurken blijven leven. Ze zien toch dat zuigelingen verpletterd zijn onder het puin. Hadden die dan gezondigd?'

'Dat is toch precies wat Voltaire beweerde in zijn gedicht over de aardbeving', vulde Thérèse aan.

Maria begon opeens onbedaarlijk te lachen.

'Weet je wat Agostinho zo grappig vond aan God? Dat hij tijdens de aardbeving alle kerken heeft vernield, maar de hoerenkasten bleven overeind.'

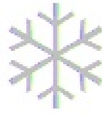
Het was het goorste boek dat hij ooit had gelezen. Jardim was er al een hele week in bezig op zijn zolderkamertje in *Casa Loba*. Het boek was in het Frans en dus ging het lezen maar traag vooruit. Gelukkig had hij – lang voor hij het met Alice aanlegde – ooit nog gevrijd met een Française die nog maar pas in Lissabon was aangekomen en geen woord Portugees sprak. Hij zou het haar wel eens leren, had hij beloofd, terwijl hij haar alleen maar in bed wilde krijgen. Uiteindelijk had zij hem vooral een mondje Frans geleerd en dat kwam hem nu van pas.

Het boek heette *Les bijoux indiscrets* en ze hadden het een paar

weken geleden in beslag genomen bij een oudere man waar de Inquisitie een inval had laten doen op zoek naar verboden boeken. Filosofische werken hadden ze er niet gevonden, maar wel een selecte bibliotheek met een dertigtal pornografische romans en plaatwerken. Omdat een van zijn taken het bewaken van de kamer met inbeslaggenomen goederen was, had Jardim tijdens de rustige uren op zijn gemak de plaatwerken met de gewaagde gravures al doorgekeken. Dit Franse boekwerkje had hij gewoon mee naar huis genomen om het daar op zijn gemak te lezen.

Al gauw was hij helemaal in de ban van het komische verhaal van sultan Mangogul die een bijzondere ring cadeau had gekregen. Wanneer hij de steen van die ring naar een vrouw toekeerde, begon zij vanzelf haar meer gewaagde avontuurtjes te vertellen. *Denkt u vooral niet dat ze met hun mond spreken*, had de schenker hem erbij verteld. De sultan vroeg zich af hoe dan wel, maar daar zou hij gauw genoeg achter komen. Bij de eerste vrouw bij wie hij de ring uitprobeerde, hoorde hij al meteen een stil gemompel vanonder haar jurk komen. *Ze praatte met het meest openhartige lichaamsdeel dat ze bezat, het deel dat bovendien het beste op de hoogte is van de dingen die u te weten wilt komen, met het sieraad dat ze tussen haar benen draagt.*

Jardim stikte van het lachen bij de verhalen die hij uit die *loslippige juwelen* te horen kreeg. Hij vond ze opwindend. Al kon hij dan bij een echte vrouw niet veel meer aanvangen, zijn fantasie werkte nog prima. Elke avond las hij tot hij erbij in slaap viel. Zulke boeken wilde hij meer lezen. Maar waar vond je die? Hij moest het maar eens navragen bij zijn werkmakkers. Wie van hen had die oude snoeper op de pijnbank gelegd? Wie weet had die niet verteld waar hij dit boek vandaan had.

De koning stond in twijfel. Hij werd heen en weer geslingerd tussen zijn verlangens en gevoelens enerzijds en zijn geweten anderzijds. Twee keer al had hij een uitnodiging van zijn minnares afgeslagen, zogenaamd omdat hij niet uit zijn paleis wegraakte, maar toch vooral omdat wroeging knaagde en angst voor de straf van God hem verlamde. Maar nu Teresa hem nogmaals een uitnodiging had gestuurd – voor vanavond nog wel – werd de vorst zozeer door begeerte en passie overweldigd dat niets of niemand hem zou kunnen tegenhouden om de avond in de armen van zijn maîtresse door te brengen.

Toch was er nog een vervelend probleem: De Carvalho had zijn lijfwacht uitgebreid na geruchten over een mogelijke aanslag. De koning hechtte geen enkel geloof aan die voorspelling, maar hij wilde niet aan De Carvalho opbiechten dat hij een minnares had. En wat voor een! Dus had hij een list verzonnen. Alleen zijn kamerheer en Pedro Teixeira, zijn persoonlijke koetsier, wisten ervan. Hij zou zich niet opkleden voor zijn ontmoeting met Teresa, maar zich juist vermommen in een dienstknecht of desnoods als herder. Uiteindelijk was zijn kamermeester met boerenkleren voor de pinnen gekomen. De koning vond de verkleedpartij op zich al een belevenis en ze hadden er veel plezier aan beleefd.

Uiteindelijk was hij met Pedro vertrokken en in goeden doen op *Amadora* aangekomen. Teresa had zijn vermomming al even grappig

gevonden, al mocht hij ze niet lang aanhouden.

Laat op de avond waren ze teruggereden en rond middernacht sloop hij als armzalige boer weer zijn slaapkamer binnen, waar zijn kamerheer, die was ingedut, opgelucht reageerde.

Over veertien dagen was het Pasen, bedacht de koning toen de kamerheer de kaarsen had uitgeblazen en de kamer had verlaten. Vroege Pasen dit jaar. Maar hij had nog ruimschoots de tijd om vooraf zijn zonden te biechten om dan met een gerust gemoed zijn Pasen te kunnen houden.

Vrijdag 24 maart 1758
Goede Vrijdag

Mirèlha keek verwonderd op toen haar leverancier en drukker van gebedenboeken en heiligenlevens een doos met dertig exemplaren van een nieuw boek op haar toonbank neerzette. Dertigmaal hetzelfde boek! Dat was teveel. Dat verkocht ze nooit. Maar de man knipoogde naar haar en zei:

'Maak je geen zorgen. Deze boeken zul je verkopen als warme broodjes.'

Toen hij weg was, sneed ze de doos open en haalde er een boekje uit. *Memórias das principais Providências que se derão no Terremoto, que padeceo a Corte de Lisboa no anno de 1755*. Een boekje over de voorzieningen die door het hof werden getroffen na de aardbeving. Mirèlha bladerde door het boek, las hier en daar een paragraaf en haar mond viel open van verbazing. Het boekje was met een kruiperige tekst opgedragen aan koning José I, maar beschreef eigenlijk gedetailleerd de maatregelen die de minister van de koning Sebastião José de Carvalho e Melo na de aardbeving had genomen om de eerste nood te lenigen en de orde en het vertrouwen te herstellen in Lissabon en heel Portugal. Mirèlha moest toegeven dat het indrukwekkend leek, maar naarmate ze verder bladerde, raakte ze steeds meer verbijsterd. Het hele boek ging maar over één man: De Carvalho. Wanneer je dit boek mocht geloven, had hij het allemaal in zijn eentje geflikt. Ze wist dat hij zeer alert gereageerd had onmiddellijk na de ramp en dat hij toen ongetwijfeld de

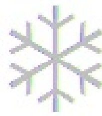
juiste beslissingen had genomen. Maar het leek nu alsof hij helemaal in zijn eentje alle doden had begraven, zelf voedsel had uitgedeeld en met zijn eigen handen de stad heropgebouwd had.

Mirèlha ging er bij zitten. Zo onbeschaamd, zo ongelikt, zo onbehouwen had ze het niet verwacht. Geen woord over de inmiddels gestorven hertog van Lafões, die met zijn magistraten de plaatselijke hulp had georganiseerd. Niets over *monsenhor* Sampaio die eigenhandig de doden en gewonden vanonder het puin had gehaald. Niets over Dom João de Bragança, de broer van de hertog, die met gevaar voor zijn eigen leven in half ingestorte kerken op zoek was gegaan naar overlevenden, maar later door De Carvalho naar het buitenland verbannen was. Niets over de overleden patriarch kardinaal José Manoel en zijn honderden parochiepriesters die ter plaatse, elk in zijn eigen parochie, hulp hadden geboden. Niets over de drie Palhavã-prinsen, halfbroers van de koning toch, die zich zeer genereus hadden getoond voor de slachtoffers. António en José waren in ongenade gevallen en de derde, Gaspar, had De Carvalho gepaaid met een benoeming tot aartsbisschop van Braga. Niets over de vele religieuzen die mensen hadden bijgestaan of hun wonden hadden verzorgd. En vooral niets over de vele duizenden vrijwilligers – gewone burgers – die wekenlang dag en nacht hadden gewerkt om het puin te ruimen, de straten vrij te maken en noodkampen op te zetten in de parken. Zelfs niets over de in allerijl opgeroepen soldaten die werden ingezet om de mensenstromen in goede banen te leiden en plunderingen te voorkomen.

Je moest maar durven! Alleen De Carvalho had dus de handen uit de mouwen gestoken, gerugsteund door een moedige en ondernemende koning. En dat terwijl de geruchten door de stad buitelden dat de koning helemaal van de kaart was geweest, terneergeslagen en mismoedig, en eigenlijk alleen maar getreurd had om zijn ingestort operahuis aan de

Taag. De dictator was dus volgens dit anonieme boekwerkje de enige overgebleven held van de aardbeving!

Terwijl Mirèlha zich nog zat af te vragen of ze deze schandelijke lofrede op een man die elke dag wat minder geliefd werd en meer op een dictator begon te lijken wel zou verkopen, stapte een man de winkel binnen die kwam vragen of zij de *Providências* al binnen had. Hij had er al over gehoord in de stad. Het leek een rage te worden. Onbegrijpend verkocht ze hem het boek zonder een woord te zeggen.

Het was echt een goede vrijdag voor Maria. Toen ze vanmorgen in de stallen hielp om de twee paarden te roskammen, had Rui haar gevraagd. Hij had haar over de hals van het paard heen aangekeken en gezegd dat hij van haar hield en of ze vanmiddag niet met hem wilde gaan wandelen.

Maria had hem alleen maar aangegaapt met haar lippen lichtjes van elkaar. Ze kreeg geen woord uit haar keel; zo heftig had het haar aangegrepen. Alleen werden haar ogen langzaam vochtig. Haar linkerhand legde ze op haar borst, de rechter, waarin ze de roskam vasthield, hing langs haar lichaam naar beneden.

Rui wachtte tot het vocht in haar ooghoeken zich had verzameld tot twee tranen en toen pas plooide de beschroomde trek om zijn mond tot een brede glimlach.

'Je zegt ja?'

Maria knikte heel beslist.

Na het werk, tijdens het middagmaal – ze zaten zoals gewoonlijk tegenover elkaar – konden ze met hun ogen niet van elkaar afblijven. Ze vergaten te eten, ze lachten gelukzalig naar elkaar en geen van beiden zei een woord. Thérèse had meteen door wat er aan de hand was. Richard vertelde haar een verhaal over een klant die een grote bestelling had gedaan, maar ze luisterde niet. Ze keek vertederd van de ene naar de andere, van Rui naar Maria en weer terug. Ze dacht aan haar eigen jeugd in Parijs en hoe ze zich gevoeld had toen ze Richard op een dag bij haar vader in de keuken zag zitten met het manuscript van Meslier.

Toen de tortelduifjes na de middag met een smoes de deur uitliepen, schoot Thérèse in de lach.

'Wel, wat vind je ervan?' vroeg ze aan Richard.

'Waarvan?' viel die uit de lucht.

'Die twee zijn smoorlijk verliefd op elkaar.'

'O ja?' Richard lachte verrast.

'Zag je dat dan niet?'

'Nee, eigenlijk niet', gaf hij beduusd toe.

'Richard, toch. Is dat niet enig? Die twee zijn toch voor elkaar gemaakt, niet?'

Maria en Rui wandelden naast elkaar langs het pad dat helemaal om de burcht heen slingerde. Ze keken neer op de benedenstad die met zijn ongeziene dambordpatroon een vreemde indruk maakte. De nieuw opgetrokken gebouwen schitterden in de voorjaarszon, maar daar hadden de verliefden geen oog voor. Elkaar aanraken durfden ze nauwelijks. Alleen hun handen botsten soms zachtjes terwijl ze naast elkaar liepen. Wel spraken ze tegen elkaar de eeuwenoude woorden en formules uit die bij zo'n prille liefde horen. *Ik hou van je. Je bent mijn liefste. Je hebt mijn hart gestolen. Ik verlang zo naar je.* Gemeenplaatsen, maar zo onmisbaar.

Overal in de kerken hadden de gelovigen zich verzameld om de kruisweg te bidden en de dood van Christus te herdenken, wiens beeltenis met paarse doeken was afgedekt. De klokken zwegen en het akelige geklepper van de houten ratels overstemde de gebeden. Op datzelfde moment, in de schaduw van een grote eik, hield Rui halt. Hij draaide zich naar Maria toe en legde zijn handen in haar lendenen. Hij drukte zijn lippen tegen die van Maria en ze kusten elkaar. Voorzichtig als slangen verkenden ze met hun tongen elkaars lippen, elkaars tanden, en drongen zo voor het eerst elkaars lichaam binnen.

Maria sloot haar ogen en proefde Rui's speeksel. Een huivering schoot langs haar ruggengraat en ze had zich nog nooit zo gelukkig gevoeld.

Dinsdag 30 mei 1758
Feest van de heilige Jeanne d'Arc, patrones van Frankrijk

In het holst van de nacht sloeg hij door. Jardim had de touwen tot het uiterste aangespannen. Toen hij daarbovenop nog een ruk gaf aan de draaistok, schreeuwde de man het uit:

'Stop. Ik zal bekennen.'

De Inquisiteur stak meteen zijn hand op, waarna Jardim de draaistok loste. De man sidderde over zijn hele lijf.

'Goed, ik luister.'

'Ik heb die boeken gekocht in een kleine *papelaria* in de *rua das Portas de Santa Catarina*.'

'Goed', sprak de rechter terwijl hij het adres noteerde. 'We zullen dit onderzoeken. Maak hem los.'

De chirurgijn voelde de slapen van de gevangene, controleerde of hij niet bloedde waar de touwen om zijn dijen waren gesnoerd en gaf toestemming om hem af te voeren.

Een uur later – het was nog donker – vertrok een ploeg waar Jardim deel van uitmaakte, in een gesloten koets naar de *rua das Portas de Santa Catarina*. Even was er verwarring over het juiste huis, maar uiteindelijk vonden ze de *papelaria* en bonkten op de deur. Toen Mirèlha in een haastig dichtgeknoopte kamerjas de deur op een kier opende, stampte een van de mannen die helemaal open en greep haar arm vast die hij op haar rug draaide. Met zijn andere hand hield hij haar mond dicht, want ze gilde. Bij het licht van een stormlantaarn duwden twee mannen haar de koets in en namen plaats aan weerszijden. Terwijl het rijtuig in de richting van het *Palácio dos Estaus* vertrok, stormden de anderen het huis in en keerden het in het volgende uur binnenstebuiten. Het duurde niet lang voor ze in de keuken de hele voorraad verboden boeken hadden gevonden. Alles werd in beslag genomen.

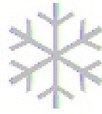
Pas toen ze op de met fakkels verlichte binnenplaats van het *Palácio* uit de koets werd gehaald, herkende ze met een schok de man die haar had aangehouden. Hij was iets dikker geworden, een beetje kwabbig en vleziger, maar zijn aangezicht was onmiskenbaar dat van de luitenant.

'Jardim, jij hier! Wat is er aan de hand?'

Jardim schrok minstens even hard toen hij Mirèlha herkende.

'Mirèlha, waar hou jij je mee bezig?'

Hij fluisterde het, want zijn maat kon maar beter niet weten dat zij elkander kenden. Gelukkig zat zijn dienst erop. Wanneer de Inquisiteur haar op de pijnbank zou laten leggen, zou hij haar tenminste niet moeten folteren.

Voor dag en dauw was Maria al gewassen en aangekleed. Thérèse had een nieuw reisensemble voor haar laten maken en dat stond haar beeldig. Ze bekeek zichzelf van alle kanten in de kleine spiegel op haar kamer. Achter haar zag ze de oude jas van Agostinho hangen, die ze nog altijd bewaard had. Ongetwijfeld zou ze die nooit meer dragen, maar ze bleef hem koesteren als een aandenken aan die lieve man die in de dagen na de aardbeving zoveel voor haar betekend had.

Maria gespte haar geldbeugel om en liep de trap af. Thérèse begroette haar. Ze was de laatste schikkingen aan het treffen voor hun lange afwezigheid. Door het raam zag Maria dat Rui bovenop de *dormeuse* zat en de koffers die Richard hem aangaf, vastsjorde. Gisteravond had ze samen met Rui de huurpaarden afgehaald en die stonden nu naast de koets haver te eten uit een zak van zeildoek.

Toen de mannen naar binnen kwamen, begroette Maria Rui met een kuise kus. Ze namen nog een snel ontbijt en terwijl Rui de paarden inspande, sloot Richard alle deuren af. Een kwartier later reed de *dormeuse*, getrokken door twee sterke kleppers, door de grote poort naar buiten. Snuivend in de aarzelende schemering trokken ze de koets door de nog verlaten straten van Lissabon. Thérèse en Richard keken nog een laatste keer naar hun huis. Maria zat in een deken gewikkeld naast Rui op de bok. Aan de oostelijke hemel schitterde Venus als ochtendster en zat de maan achterna. De grote reis naar Parijs was begonnen.

Om negen uur stipt werd Mirèlha voor de Inquisiteur geleid. Hij keek haar niet eens aan, maar las verder in het dossier. Op zijn tafel lagen hele stapels boeken. Splinternieuw. Mirèlha herkende ze meteen: haar hele voorraad verboden boeken. Ze sidderde van angst. Waarom had ze zich toch met die illegale boeken ingelaten? Om snel rijk te worden? Ze had zich gewoon aan haar papier en inkt en haar gebedenboeken moeten houden. Daar kon ze toch best van leven. En af en toe zo'n succesboek als de *Providências* spekte toch ook haar kas. Ze had het natuurlijk ook gedaan om Maria te helpen, maakte ze zichzelf wijs.

'Mireille Camouzet, dat is uw naam?'

Mirèlha schrok op uit haar overpeinzingen door de lijzige stem van de rechter. Ze knikte.

'U bent eigenaar van de *papelaria* in de *rua das Portas de Santa Catarina* hier ter stede waar u vanmorgen dinsdag 30 mei 1758 omstreeks vijf uur bent aangehouden?'

'Ja, edelachtbare.'

'En u verkoopt daar boeken die door de paus van Rome op de *Index Librorum Prohibitorum* zijn geplaatst of door de Inquisitie en het koninkrijk Portugal zijn verboden?'

Mirèlha knikte nauwelijks zichtbaar.

'Is dat ja of nee?'

'Ja, edelachtbare.'

'De boeken die hier op tafel liggen, zijn vanmorgen bij u in beslag genomen. Ik heb de hele lijst van titels laten opstellen. Het gaat op het eerste gezicht zowel om verboden filosofische werken, spotschriften als vunzige pornografie. Ik zou willen dat u deze lijst doorneemt en ondertekent, dit met het oog op eventuele teruggave mocht de aanklacht later nietig blijken. In het andere geval worden ze verbeurd verklaard en verbrand.'

Mirèlha nam de lijst aan en keek die vluchtig in. De letters dansten voor haar ogen en wat ze las, drong niet tot haar door. Ze nam de pen en ondertekende.

'Mevrouw Camouzet, u weet dat het verkopen van verboden boeken strafbaar is.'

'Ja, edelachtbare.'

'Goed zo. Ik begrijp dat u de laatste schakel bent in een lange keten van schrijvers, drukkers, uitgevers en distributeurs en dat zij een grotere schuld dragen voor het verspreiden van ketterse gedachten en schunnige, zedenkwetsende geschriften dan u. Ik ben bereid u een lichte straf op te leggen wanneer u ons zegt wie u die boeken geleverd heeft.'

Mirèlha zag het zwart voor haar ogen worden. Ze wilde in geen geval Maria aangeven, ook Richard niet. Maria was vorige week nog langs geweest in de *papelaria* met een pakketje. Ze had verteld dat Rui haar gevraagd had en dat ze nu verloofd waren en dat ze met zijn allen naar Parijs op reis gingen, wel twee maanden of langer. Ze vertrokken eind mei of begin juni, wanneer had ze alweer gezegd? Ze moest een mogelijkheid vinden om Richard te verwittigen dat de Inquisitie het illegale circuit op het spoor was en dat ze zich best even gedeisd konden houden. Maar hoe?

'Ik vroeg u wie u deze boeken geleverd heeft, mevrouw Camouzet',

zei de Inquisiteur met nadruk. 'Gaat u ons dat vertellen?'

Ze mocht ze in geen geval verraden. Dat zou ze niet doen. Nooit. Ze schudde haar hoofd.

'U gaat het ons niet vertellen?' ging de rechter verder. 'Dan zullen we dus even moeten aandringen.'

Hij knikte naar de wachters die wisten wat hen te doen stond. Pas toen ze in een soort processie – de gevangene met haar twee begeleiders voorop, gevolgd door de rechter, een chirurgijn en een pater – de trap waren opgelopen en de deur van de folterkamer voor haar ogen werd opengeduwd, begreep Mirèlha wat de Inquisiteur met 'aandringen' bedoelde.

'Nee', riep ze. 'Nee, folter mij niet. Niet doen. Ik ben maar een arme, zwakke vrouw.'

'Dan zullen we ongetwijfeld niet te lang moeten aandringen', antwoordde de rechter laconiek.

Mirèlha verzette zich hevig, schreeuwde en jammerde, maar de wachters kenden hun werk en hadden haar in een mum van tijd uitgekleed en naakt op de pijnbank vastgebonden. Haar benen werden uit elkaar getrokken teneinde de touwen om haar dijen, schenen en voeten vast te sjorren. Toen een van de wachters wat al te nadrukkelijk naar haar geslacht zat te staren, gooide de pater er een doek overheen.

'Mireille Camouzet, wie heeft u al die verboden boeken geleverd.'

Mirèlha keek ontzet naar het plafond, maar antwoordde niet. De rechter deed teken aan de wachters, die hun draaistok tussen de touwen ter hoogte van haar dijen staken en die een halve slag omdraaiden. Mirèlha gilde het uit van de pijn, maar antwoordde nog steeds niet op de vraag van de rechter. Die gaf opnieuw teken en de mannen draaide de stok nog een halve slag. Mirèlha brulde toen de touwen in haar vlees beten. De rechter beduidde de wachters hun greep te lossen. Toen Mirèlha de pijn voelde minderen, haalde ze enigszins opgelucht adem

terwijl ze hijgend met schrikogen naar de rechter keek.

'En...'

'Een buitenlander gaf ze mij', prevelde ze met trillende lippen.

'Een buitenlander? En hoe mag die heten?'

'Dat weet ik niet', haastte ze zich te zeggen. Meteen hief de rechter zijn hand op en de wachters draaiden gehoorzaam de touwen weer aan. Mirèlha huilde als een hofhond.

'Hoe heet hij, zeg je?'

'…'

De rechter hoefde zijn wijsvinger maar op te heffen en de wachters draaiden ook de touwen om haar schenen aan.

'McKennan. Richard McKennan', riep ze luidop. De touwen losten weer hun greep.

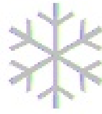
'Zo, Richard McKennan. Klinkt Schots. Da's mooi. En waar woont die meneer McKennan? Waar kunnen we die vinden?'

Mirèlha huilde onbedaarlijk. Ze had zich zo voorgenomen niets te lossen, maar de pijn was zo hevig dat ze doorsloeg.

'*Largo da Graça*', zei ze huiverend. Haar hele lijf schokte en trilde.

De Inquisiteur knikte, stond op en verliet de folterkamer zeggend dat ze haar naar de kerker mochten brengen. Hij werd gevolgd door de chirurgijn en de pater.

De twee wachters maakten de touwen los nadat ze eerst het doek hadden weggetrokken zodat ze zich weer konden verlustigen in de aanblik van haar schaamte. Grijnzend wierpen ze haar kleren op de pijnbank en toen ze die amper half had aangetrokken, brachten ze haar naar een vrouwencel in de kerker.

Het was al een stuk na de middag toen ze halt hielden om iets te eten. Een uurtje tevoren hadden ze Coimbra achter zich gelaten en wanneer de paarden hun sukkeldrafje konden aanhouden, hoopte Richard tegen de avond Caminha te bereiken waar een grote uitspanning was en vanwaar ze dan morgen de *Rio Minho* zouden kunnen volgen in de richting van Galicië. Thérèse had voor een eenvoudige picknick gezorgd bestaande uit broodjes, kaas en een fles landwijn. Ze gunden de paarden een uurtje rust zodat ze konden grazen en drinken uit een beekje. Toen ze eindelijk weer vertrokken, nam Richard de teugels over en Thérèse kwam bij hem op de bok zitten, terwijl de jonge geliefden in de koets plaatsnamen. Ze legden de stoelen van de *dormeuse* plat, zodat ze naast elkaar konden liggen. Een hele tijd fluisterden ze lieve woordjes tegen elkaar en kusten elkaar innig. Toen Rui met zijn hand op haar kleren over haar borsten streek, liet Maria hem eerst begaan, maar toen ze merkte dat haar tepels zwollen en dat Rui er zijn vingers haperend overheen liet springen, nam ze zijn pols vast en legde zijn arm terug.

'Nog niet, Rui', zei ze. 'Daar ben ik nog niet klaar voor.'

Rui was even bang dat ze boos op hem zou worden, maar ze kuste hem lief en zei dat ze van hem hield. Toen fluisterde ze hem in zijn oor dat hij wat geduld met haar zou moeten hebben. Aarzelend en met haperende woorden vertelde ze hem hoe ze kort na de aardbeving door een luitenant verkracht was in het park waar ze overnachtte. Van

Agostinho sprak ze niet en dat die luitenant haar vader was, daar kon ze al helemaal niet over spreken. Maar ze was blij dat Rui zo aandachtig naar haar luisterde en van haar hield en zo lief was voor haar.

's Avonds was het druk in de herberg. Ze spanden de paarden uit en brachten die naar een wei achter het huis, waar nog wel tien andere paarden graasden. Morgen zouden ze weer uitgerust zijn en in vorm voor de nieuwe tocht. In de gelagzaal aten ze een warm maal met gebakken vis en gingen meteen daarna doodmoe naar bed. Ze sliepen met zijn vieren op één kamer, de laatste die nog vrij was.

Zaterdag 24 juni 1758
Feest van de Geboorte van Johannes de Doper

Het was bijna middag toen Thérèse, die naast Richard op de bok zat, op het raampje van de koets tikte en Rui en Maria wees op de dubbele toren aan de horizon.

'Kijk!' riep ze. 'De Notre-Dame. We zijn er.'

Een half uur lang zagen ze de torens langzaam groeien, voor ze de eerste *faubourgs* van Parijs bereikten. Eindelijk! De reis had bijna vier weken geduurd en was vermoeiend geweest. Elke dag zaten ze urenlang alleen maar op twee schommelende paardenkonten te kijken. Of naar het landschap natuurlijk. Maria was telkens weer verrukt geweest door de nieuwe horizonten. Ze had de bergen gezien, de zee, de eindeloze bossen.

Al bij al was de reis zeer voorspoedig verlopen. Omdat ze zoveel mogelijk probeerden de bewaakte postkoetsen te volgen, hadden ze geen last gehad van struikrovers. Eén keer hadden ze in de koets moeten overnachten omdat er geen plaats meer was in de herberg. In de buurt van Angers hadden ze twee dagen verloren, nadat een as van de koets was gebroken en een plaatselijke smid die moest herstellen.

Maar nu was Parijs vlakbij. Ze hadden de laatste nacht in Briis-sous-Forges doorgebracht, zo'n twintig mijl van Parijs. Het werd nu steeds drukker naarmate ze de stad naderden. Voortdurend kruisten zwaarbeladen karren hun pad of reden alle denkbare types van koetsen hen voorbij. Paarden met haastige ruiters op de rug slalomden in galop

tussen de rijtuigen door, maar Maria keek vooral naar de vele voetgangers die naar de stad toe liepen. Veel boeren, een mand met groenten op de rug, die hun oogst op de markt aan de Parijzenaars gingen verkopen. Stoeiende kinderen die gevaarlijk dicht voor de poten van de paarden de weg overstaken. Een armoedig geklede vrouw met een mand eieren aan haar arm. Een chic opgeklede heer met pruik die stond te redetwisten met een huurkoetsier. Maria dronk al die indrukken als zoete wijn en trachtte ze te bewaren in haar hoofd.

Richard kende nog prima de weg naar de boekhandel van zijn schoonvader en de klok van vier had net geslagen toen hij de paarden halt liet houden in de zijstraat voor het huis van vader Ribaucour. Die kwam meteen naar buiten gerend om zijn dochter te begroeten die hij bijna zestien jaar geleden voor het laatst had gezien.

'Thérèse, mijn lieve Thérèse', zei hij wel tien keer na mekaar.

'Papa, je weet niet hoe blij ik ben je weer te zien. Maar hoe grijs ben je geworden.'

François Ribaucour lachte.

'Wat wil je? Ik ga naar de zestig, lieve kind. Maar jij ziet er goed uit. En jij ook, Richard', zei hij zich naar zijn schoonzoon wendend.

Rui en Maria waren intussen ook uit de koets gestapt en stonden zij aan zij ietwat verlegen het weerzien aan te kijken. François maakte zich los uit de omhelzing van zijn schoonzoon en keerde zich naar het jonge volk.

'Jij moet Maria zijn, en jij Rui. Juist? Ik heb jullie nooit eerder gezien, maar ik ken jullie wel, hoor. Thérèse schreef in elk van haar brieven over jullie.'

'Maar het grootste nieuws weet je nog niet, papa', kwam Thérèse ertussen. 'Sinds de reis vormen ze een paar.'

Maria's wangen schoten vol bloed. Ze bloosde tot achter haar oren. Rui draaide wat onwennig op zijn voeten rond en wist met zijn handen

geen blijf. Dit was ineens zo officieel.

'Maar dat is prachtig! Een verloofd paar. Gefeliciteerd, jongelui. Daar moeten we op drinken. Kom gauw naar binnen. Ik laat een van mijn mensen de paarden uitspannen en de koets stallen.'

Hij loodste het gezelschap de keuken in – die nog niets was veranderd sedert Richard en Thérèse hier elkaar hun liefde hadden verklaard – haalde glazen uit de kast en een fles oude calvados, waaruit hij voor ieder een ferme scheut inschonk. Ze klonken en dronken. Ze waren eindelijk in Parijs.

François Ribaucour had een appartement gehuurd voor zijn bezoekers uit Lissabon, want in zijn huisje was er voor gasten geen plaats. Alle kamers op de keuken na, zaten boordevol boeken. Het appartement lag vlak om de hoek en telde één grote en twee kleine slaapkamers, naast een zitplaats en een keukentje. De bediende van François haalde samen met Rui de bagage uit de *dormeuse* en bracht die met een handkar naar het appartement. Daarna leidden Richard en Rui de paarden naar het verhuurbedrijf.

Intussen had Thérèse samen met Maria de koffers naar binnen gebracht en de kamers geïnspecteerd. De grote kamer had een groot dubbel bed en het lag voor de hand dat Richard en Thérèse daar zouden slapen. Van de twee kleine kamers had er één een twijfelaar, de andere

een dubbel bed.

'Welke kamer wil jij, Maria?' vroeg Thérèse terwijl ze de reiskoffer van het meisje al opnam.

'Ik ben best tevreden met die twijfelaar', repliceerde Maria.

Op Thérèses gezicht verscheen een monkellachje.

'Ben je gek, Maria', zei ze en met haar vrije hand pakte ze ook Rui's koffer op en zette ze allebei in de kamer met het dubbele bed.

'Zo hoort het', zei ze. 'Jullie zijn nu toch verloofd!'

'Ja, maar nog lang niet getrouwd', probeerde Maria wat schaapachtig.

'Maria', blaatte Thérèse haar na en ze rekte de laatste 'a' zodat het als een mild verwijt klonk. 'Je bent bijna zestien. Je houdt van Rui en hij houdt van jou. Is het dan zonde dat je samen slaapt? Geen God zal je ervoor straffen, hoor. Het is alleen maar zonde van de tijd dat je het uitstelt.'

Maria voelde zich wat opgelaten, bang en blij tegelijk.

Toen Rui even later thuiskwam, samen met Richard, wist Maria niet hoe ze het hem moest vertellen dat Thérèse hen een dubbel bed had toegewezen. Ze stotterde wat en hij begreep maar half wat ze bedoelde tot hij de deur van hun kamer openduwde en de twee koffers zag staan.

'Thérèse?' vroeg hij schalks. Maria knikte. Rui toverde een brede glimlach op zijn gezicht en kuste Maria op de mond. Hij zag het wel zitten.

De eerste avond in Parijs nam François hen mee naar een eethuis waar ze niet alleen aten, maar vooral bijpraatten. François wilde alles weten over hoe ze de aardbeving overleefd hadden, over hoe Maria bij hen was terechtgekomen en wat Thérèse haar allemaal geleerd had. Richard was dan weer heel nieuwsgierig naar het leven in Parijs en dan vooral het culturele leven in de zo beruchte salons waar schrijvers, kunstenaars en filosofen samenkwamen om hun ideeën uit te wisselen.

'De salon die al jaren het meest over de tong gaat, is die van baron d'Holbach', wist François. 'Ik heb hem leren kennen via de Buffon. Die zal Thérèse zich nog wel herinneren, niet.'

'Zeker', antwoordde ze. 'Hoe is het met hem?'

'Prima', verzekerde François. 'Hij is net vader geworden. Eind mei is zijn dochtertje Marie-Henriette geboren. Ik hoorde wel dat zijn vrouw maar langzaam herstelt van haar kraambed. Maar hij is apetrots. En het zevende deel van zijn *Histoire naturelle* is vorig jaar verschenen. Zo vaak zie ik hem trouwens niet meer, want hij is begin dit jaar door de koning benoemd tot conservator van de verzamelingen van René-Antoine de Réaumur die vorig jaar gestorven is. Die had gigantische collecties opgezette vogels en insecten uit de hele wereld. Dat is natuurlijk een kolfje naar de hand van de Buffon. Hij wil nu een aantal delen van zijn *Histoire naturelle* aan vogels wijden.'

'En die baron d'Holbach?' vroeg Richard. 'Wie komt daar nog over de vloer?'

'Diderot is een van zijn trouwste gasten. Samen zijn die twee zowat de meest radicale denkers die je in Parijs kunt vinden. Ze zijn als het ware de erfgenamen van Spinoza. Allebei atheïst tot in de kist. De baron zegt altijd dat het toch waanzin is dat je om iets uit te leggen wat je maar half begrijpt – de natuur met name – iets moet uitvinden – God bedoelt

hij – waar je helemaal niets van begrijpt.'

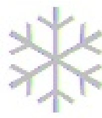
'En Voltaire?' wilde Thérèse weten.

'O, die is jarenlang elke week te gast geweest bij d'Holbach, net als Jean-Jacques Rousseau trouwens. Maar hun wegen zijn uit elkaar gelopen. Voltaire is veel te halfslachtig en helemaal niet zo radicaal. Zijn grootste zorg is op goede voet te staan met de adelstand en de koning. Hij is vaak te keer gegaan tegen de gerechtelijke dwalingen van de Kerk, maar atheïsten noemt hij monsters. Weet je dat hij zelfs aan de paus om een reliek gevraagd heeft voor het altaar van de kapel op zijn landgoed? Ik wil dat mijn advocaat, mijn kleermaker, mijn bedienden en zelfs mijn vrouw in God geloven, zei hij. Ik denk dat ik dan minder vaak zal worden bedrogen en bestolen. Stel je voor!'

'En Rousseau?'

'Ach, dat is een pijnlijk geval', zei François. 'Jarenlang waren hij en Diderot boezemvrienden. Maar het is tot een breuk gekomen. Jean-Jacques voelt zich verongelijkt en zit te mokken op het landgoed van een vriendin die hem onderdak heeft verschaft. Onlangs werd bekend dat hij aan een boek zou werken over de ideale opvoeding van kinderen. Hij is blijkbaar gefascineerd door de ontwikkeling van het kind, maar dat zal je met een flinke korrel zout moeten nemen, denk ik, want de vijf kinderen die hij gemaakt heeft bij Thérèse Lavasseur, zijn wasvrouw, heeft hij alle vijf naar het vondelingenhuis laten brengen. Hij zou toch maar een waardeloze vader geweest zijn, zei hij.'

Zo praatten ze nog een hele tijd na de maaltijd, al maakten ze het niet al te laat, want de vermoeidheid van de reis zat nog in hun lijf. François stelde voor dat ze de volgende morgen alvast zouden uitslapen. Hij zou zijn boekenwinkel een week sluiten en hun Parijs laten zien. Voor de deur van het appartement namen ze afscheid van elkaar.

Maria ging zo ver mogelijk van het kaarslicht af staan, waar ze zich uitkleedde en een wijd nachtkleed aantrok. Rui was al even verlegen toen hij zijn hemd over de leuning van de stoel hing en eerst een nachthemd aantrok voor hij daaronder zijn broek losknoopte. Even later lagen ze elk aan een kant van het dubbele bed op hun rug te wachten wat er zou gebeuren.

Maria dacht onwillekeurig aan de pijn die de luitenant haar had toegebracht toen hij haar verkrachtte. Haar lijf dat openscheurde. De vernedering, de schaamte, de pijn van het bodemloos verdriet. Ze kon het niet uit haar hoofd zetten. Zo kon het toch nooit met Rui zijn!

Rui dacht aan de vele keren dat hij zichzelf bevredigd had. Zelfbevlekking noemden de paters dat; wat een belachelijk woord. Gelukkig had hij van thuis meegekregen dat hij daar geen schuldgevoel bij hoefde te hebben. Zonde en straf waren bedenksels van de macht. Maar met een meisje zou het toch anders zijn dan alleen. Hij was nieuwsgierig en bang tegelijk.

Toen hij Maria een zoentje toestuurde van de ene kant van het bed naar de andere, kreeg hij er meteen een terug. Dat gaf hem de moed om zijn hand naar haar toe te schuiven. Ze vlocht haar vingers tussen de zijne en het duurde maar even meer voor ze tegen elkaar aan lagen en hun lippen elkaar zochten. Maria liet toe dat hij haar nachtkleed over haar dij naar omhoog schoof tot hij haar borsten had gevonden. Toen hij ze helemaal ontbloot had en zij zijn lippen rond haar tepel voelde, golfde

een warme gloed door haar lichaam. Dan streelde hij haar overal en ze voelde zijn verhitte lijf tegen het hare schurken. Zo zacht gleed hij bij haar naar binnen dat ze niet eens meer aan de luitenant dacht.

Dinsdag 4 juli 1758
Feest van de heilige Isabel van Portugal

De eerste week in Parijs was één groot feest geweest. Elke dag had François hen op sleeptouw genomen door de immense en moderne stad. Hij loodste hen langs het Louvre, het voormalige koninklijk paleis dat leegstond sinds Louis XIV met heel zijn hebben en houden naar Versailles was verhuisd. Ze verpoosden in de bijbehorende tuinen van de Tuilerieën en flaneerden langs de boorden van de Seine en langs de vele *boutiques* waar letterlijk alles wat je je maar kon inbeelden, verkocht werd.

Op een andere dag gingen ze kijken naar de in opbouw zijnde kazerne van de *École militaire*, gebouwd met de steun van madame de Pompadour, de maîtresse van Louis XV en bedoeld om jonge, maar arme edellieden de kans te geven een officiersopleiding te volgen.

Diezelfde avond keken ze in de *Comédie française* naar *Le malade imaginaire*, een toneelstuk van de gevierde toneelschrijver Molière. Nadien zaten ze nog uren na te genieten in *Café Procope* aan de overkant in de *rue des Fossés-Saint-Germain-des-Prés* bij een exotische koffie. Het zat er vol jong en rijk volk en aan vele tafels werd verwoed gediscuteerd over de kwaliteiten van de acteurs, waarvan enkelen later nog binnendruppelden. Volgens François was dit de lievelingsplek van Voltaire, van wie verteld werd dat hij er eens veertig koppen koffie op één dag had gedronken. Rousseau had hier dan weer zijn verdriet zitten verdrinken nadat hij uit de première van zijn toneelstuk *Narcisse* was

weggelopen omdat hij het, eenmaal op de scène gezet, zo ontzettend saai vond.

Op weer een andere dag nam François hen mee naar de bouwwerf waar men op dat ogenblik de fundamenten legde voor wat het *Pantheon* moest worden, een kerk in de vorm van een Grieks kruis en afgeboord met Korinthische zuilen die drieëntachtig meter hoog moest worden. De koning had beloofd deze kerk te bouwen wanneer hij zou herstellen van een zware aanval van jicht. Maar goed dat François er zo begeesterend over kon vertellen, want Maria vond er maar niets aan: een modderige bouwput. Dan vond ze meer te zien aan de herbouwde *Saint-Sulpice*-kerk die klaar was op de torens na. Vooral het Mariabeeld in massief zilver maakte indruk op haar en Richard berekende er meteen de onvoorstelbare waarde van aan de geldende zilverprijs.

Zelfs de half vervallen *Bastille Saint-Antoine*, de burcht die ooit als versterking van de stadspoort was gebouwd, maar nu op instorten stond en waarvan slechts één vleugel nog in gebruik was als gevangenis, vond ze fascinerender.

De mooiste herinnering bewaarden Rui en Maria echter aan gisteren toen ze Versailles bezochten. François had hen op voorhand verwittigd dat de kans om de koning te zien minimaal was. Tot vorig jaar verscheen Louis XV elke dag even op het bordes om zich te laten bewonderen door de

dagelijks toestromende menigte. Vorig jaar echter was een man uit die menigte door de colonne paleiswachters heen gebroken en had de koning een mes tussen zijn ribben geplant. De aanvaller was een zekere Robert Damiens, bediende bij het parlement. Daar had hij zoveel kritiek op de koning horen geven, dat hij zich geroepen voelde hem te vermoorden. Helemaal bij zijn verstand was hij niet, maar zijn daad had in elk geval tot gevolg dat de koning – die het overleefde – zich voortaan niet meer zo gemakkelijk onder het volk begaf.

Met een huurkoets hadden ze die morgen de tien mijl naar Versailles afgelegd. Ze hadden er rondgereden in de tuinen en de prachtige gebouwen van het paleis langs de buitenkant bezocht. Toen echter deed zich een buitenkans voor. In een van de zalen van het paleis zou een publieke voorstelling gehouden worden door een lid van de *Académie royale des sciences*. Het ging om een beroemde kartuizerpater, Abbé Nollet, die al meer dan tien jaar professor in de experimentele natuurkunde was aan de Sorbonne. Hij was gefascineerd door de mogelijkheden van de elektriciteit en gaf daar regelmatig publieke voorstellingen mee. Hij had de mogelijkheden van de Leidse fles al aan de koning zelf gedemonstreerd door honderdtachtig paleiswachten op een rij te zetten en ze elkaar een hand te laten geven. Toen hij de opgeladen Leidse fles tegen de hand van de eerste drukte, gaf die een elektrische schok die zich door de hele rij voortplantte zodat ze allemaal tegelijk omhoogsprongen en zich op de grond lieten vallen, dit tot groot vermaak van de toeschouwers. Hij had dat experiment later nog eens herhaald met tweehonderd kartuizermonniken die zich vrijwillig hadden aangeboden. Met evenveel succes overigens. Een andere keer had hij drie castraatzangers van de koning aan de proef blootgesteld en die schokten even hard als de monniken en de paleiswachten, iets wat voor velen blijkbaar niet vanzelfsprekend leek.

Vandaag zou hij echter een heel ander publiek experiment uitvoeren. Eerst gaf hij voor de samengestroomde toeschouwers een uiteenzetting over de geheime krachten van de elektriciteit. Intussen had hij al de hele tijd het publiek in het oog gehouden. Toen zei hij dat hij voor zijn experiment een verliefd paartje nodig had. Hij had natuurlijk allang die jongen en dat meisje opgemerkt die hand in hand vooraan stonden en elkaar af en toe steels een kusje gaven. Hij riep ze naar voren. Maria aarzelde even, maar Rui trok haar mee, enthousiast omdat ze uitverkoren waren.

Abbé Nollet bond nu zijden koorden onder Rui's armen en om zijn middel. Aan die koorden liet hij hem door zijn helpers omhoogtrekken tot hij een eindje boven de vloer zachtjes heen en weer schommelde. Dan hield hij een koperdraad tegen Rui's hand waaraan hij aan de andere kant een geladen Leidse fles bevestigde waarmee hij, zoals hij uitlegde, de jongen met statische elektriciteit oplaadde. Hij nam nu verschillende kleine voorwerpen op en vroeg Rui om zijn hand uit te strekken. De spullen vlogen naar hem toe alsof hij een magneet was.

Vervolgens liet hij door zijn helpers de zaal verduisteren. Dan kwam Maria aan de beurt. Hij zette een bankje naast de nog steeds lichtjes schommelende Rui en liet haar daarop klimmen zodat ze met haar gezicht dicht bij het zijne kwam.

'Geef elkaar nu maar eens een kusje', zei hij.

Maria voelde zich wat verlegen, maar ze tuitte toch haar lippen en bracht ze in de richting van Rui's lippen. Maar nog voor ze elkaar raakten, zagen de toeschouwers hoe de vonken tussen hun lippen oversprongen.

'Alsof dat geen ware liefde is!' zei een glunderende Nollet.

Ze kregen een daverend applaus.

Donderdag 20 juli 1758
Feest van de heilige Margarita van Antiochië

Tijdens hun laatste week in Parijs kon François hen niet meer elke dag vergezellen. Hij kon zijn boekenwinkel niet langer gesloten houden. 's Avonds gingen ze samen iets eten of drinken in *Café Procope* of een van de andere cafés waar de *beau monde* verzamelen blies en waar altijd wat te beleven viel. Overdag genoten Thérèse en het jonge paar van de stad, terwijl Richard een aantal zakelijke afspraken afwerkte.

Hun verblijf in Parijs zat er nu bijna op. Overmorgen zaterdag zouden ze weer naar Portugal vertrekken, maar voor vandaag had François iets heel speciaals geregeld, iets waarvoor hij met plezier zijn winkel nog maar eens een dagje sloot. Hij was er namelijk in geslaagd een uitnodiging te bemachtigen voor de donderdagse vergadering in de salon van baron Paul Henri Thiry d'Holbach. Die had een paar boeken bij hem besteld en François had – met voorbedachten rade – besloten ze hem zelf te gaan afgeven. Hij had de baron terloops verteld dat hij familie op bezoek had uit Portugal die de aardbeving van nabij had meegemaakt en prompt nodigde d'Holbach hen uit op het wekelijkse diner. Er zou niet al te veel volk zijn, waarschuwde hij, want nogal wat van zijn vaste klanten brachten de zomer buiten de stad door. Hij zou volgende week zelf vertrekken naar zijn landgoed in Grandval om de warmte van Parijs en de daarmee gepaard gaande koortsaanvallen te ontlopen. Maar Denis Diderot zou er donderdag zeker bij zijn.

Dus schelden ze, met een gastgeschenk in de hand, tegen het

middagmaal aan in de *rue Royale Saint-Roche* waar een bediende hen ontving en hen meteen naar de salon bracht, waar Charlotte-Suzanne d'Aîne, de jonge en knappe vrouw van de baron, hen allerhartelijkst ontving. Ze waren de eersten. De baron zou zo komen. François en Richard waren al meteen in gesprek met haar, maar als goede gastvrouw betrok zij de anderen bij de conversatie. Maria en Rui voelden zich wat verlegen in dit rijkelijke interieur. Even later verscheen de tweede gast, de historicus en schrijver Jean-François Marmontel, een beminnelijke man die af en toe stukjes schreef voor de *Encyclopédie* van Diderot en een graag geziene gast was in verscheidene salons. Hij werd voorgesteld aan Richard en zijn familie en had meteen grote interesse voor de aardbeving. Hij wilde vooral weten hoe het voelde wanneer de aarde onder je voeten begint te trillen.

'Dat moet je aan Maria vragen', zei Richard met een knipoog naar haar. 'Zij stond er middenin.'

Op hetzelfde moment liet Charlotte-Suzanne alvast het aperitief aanrukken en nodigde iedereen uit plaats te nemen in de fauteuils. Marmontel vroeg hoofs aan Maria of hij naast haar mocht zitten en liet haar uitgebreid vertellen over wat zij op 1 november 1755 had beleefd.

Nog een weinig later kwam de baron zelf binnen in het gezelschap van Denis Diderot. Hij verontschuldigde zich dat ze wat laat waren, maar ze hadden samen in zijn studeerkamer de laatste hand gelegd aan een tekst voor de *Encyclopédie* die morgen naar de zetter moest. Samen werkten ze het rondje van alle genodigden af en lieten zich aan hen voorstellen. Niet lang daarna bloeiden tussen de gasten overal geanimeerde gesprekken op tot Charlotte-Suzanne een belletje liet rinkelen en aankondigde dat het eten werd opgediend.

Baron d'Holbach had een schitterende kok in zijn keuken staan en daarnaast beschikte hij over een van de beste wijnkelders van Parijs. Het

werd dus een maaltijd om nooit te vergeten. Er waren vier gangen met diverse voorgerechten en *hors-d'oeuvres*, twee vleesschotels, waarvan een met geroosterd kalfsvlees aan het spit, een keuze uit gevogelte, waaronder leeuweriken en fazanten en ten slotte nog tal van desserten, zoete hapjes, fruit en wafels. Bij elke gang hoorden aangepaste wijnen.

Rui, die al niet zo'n grote eter was, probeerde van alles een klein beetje te eten, maar was al na de tweede gang zo verzadigd dat hij nauwelijks nog een dessert naar binnen kreeg. Maria was kieskeuriger en nam van elke gang slechts één gerecht.

De maaltijd duurde vele uren, zeg maar: van 's middags tot de avondstond. Maar de hele tijd werd ze overgoten met pittige gesprekken, boeiende anekdotes, spitse discussies en rake *bon mots*. Vooral Diderot voerde het hoge woord.

'Een vraagje voor jullie', zei Diderot, zich wendend tot de eenmalige gasten uit Portugal. 'Hebben de inwoners van Lissabon volgens jullie eigenlijk iets geleerd van die aardbeving?'

'Ik hoop van wel', antwoordde Richard. 'Maar om eerlijk te zijn, twijfel ik eraan. De jezuïeten praten het volk maar schuldgevoelens aan door te blijven beweren dat alle ellende alleen maar kan uitgelegd worden als een straf van God voor al hun zonden. Ze roepen hen op om boete te doen.'

Diderot schudde het hoofd.

'Waren Portugal en Spanje maar niet zulke achtergebleven gebieden in Europa waar bijgeloof welig tiert en alles wat ze niet meteen begrijpen een wonder genoemd wordt. Niet dat het in Frankrijk zoveel beter is, hoor. Maar de Portugezen zijn zo verblind door hun geloof dat ze God zelfs blijven steunen wanneer hij onschuldige zuigelingen onder het puin laat verpletteren.'

'Dat heeft Voltaire ook gezegd', probeerde Maria er tussenin te

krijgen.

'Heb jij Voltaire gelezen, meisje?' vroeg Diderot plots vol belangstelling.

Maria knikte en bloosde.

'Mag ik vertellen wat een vriend van mij ervan vond?' vroeg ze bedeesd.

Diderot knikte geamuseerd. Toen vertelde Maria de anekdote van Agostinho die vond dat God zin voor humor had door alle kerken en kloosters te vernielen, maar de bordelen overeind te houden. Diderot schaterde het uit.

'Da's een goeie', zei hij. 'Die moet ik onthouden.'

Hij haalde een notitieboekje en een potlood uit zijn vestzak en noteerde het.

'Ach', ging Diderot verder. 'Om op Voltaire terug te komen. Ik geloof dat hij verkeerd bezig is. Hij kwam vroeger ook naar deze salon, maar het interesseert hem niet meer. Wij verkondigen hier vrijheid van meningsuiting, tolerantie, gelijkheid van rassen en seksen. Voltaire wil ook verdraagzaamheid, alleen niet voor joden en atheïsten! Hij mist ook helemaal de boot van de moderne wetenschap. Spinoza heeft ons al geleerd dat niets uit niets geschapen wordt, maar dat alles een oorzaak heeft. Natuurwetenschappers vermoeden allang dat de ene diersoort uit de andere evolueert en dus voortdurend verandert. Weet je hoe Voltaire daarover denkt? Onlangs heeft men in de Pyreneeën fossiele schelpen gevonden. Volgens natuurwetenschappers moeten die bergen ooit onder de zeespiegel gelegen hebben en bewoond zijn geweest met allerhande schelpdieren. Niet zo voor Voltaire. Hij denkt dat het picknickresten zijn van pelgrims op weg naar Compostela!'

Iedereen lachte hartelijk en zo ging dat nog enkele uren door tot het tijd werd om afscheid te nemen. Ze bedankten de baron en zijn charmante vrouw en groetten Marmontel en Diderot. Het was een

onvergetelijke namiddag geweest en toen ze eindelijk in bed lagen, praatten zowel Thérèse en Richard als Maria en Rui nog lang na over wat er allemaal gezegd was. En omdat geluk nooit alleen komt, bedreven beide paren onstuimig de liefde.

Vrijdag 18 augustus 1758
Feest van de heilige Helena van Constantinopel

Het schemerde al toen de *dormeuse* Lissabon binnenreed. De reis was vermoeiend geweest, niet het minst vanwege de zware regenval die dagenlang de wegen tot modderpoelen had herschapen. Maar al bij al was de tocht zonder noemenswaardige problemen verlopen. Door zoveel mogelijk in konvooi te rijden met postkoetsen en privérijtuigen, hadden ze onderweg geen last gehad van dievenbendes of boeventuig. Aan de Frans-Spaanse grens hadden ze wel veel tijd verloren, want de douaniers wilden alle koffers en de koets zelf doorzoeken. Richard had water en bloed gezweet, hopend dat geen van de douaniers op het idee zou komen om onder de diligence te gaan liggen en daar de luiken naar de geheime ruimtes zou ontdekken waar zo'n veertigtal verboden boeken – allemaal geleverd door François – verborgen waren. Het was hen gelukt.

Nu reden ze dus eindelijk weer de stad binnen van waar ze bijna drie maanden geleden vertrokken waren. Iedereen verlangde naar zijn eigen bed, behalve Maria misschien die overwoog of ze niet naar Rui's kamertje zou verhuizen.

Rond de klok van tien kwamen ze eindelijk op het *Largo da Graça* aan. De zon was nog maar net ondergegaan, maar de voorgevel van hun huis was nog goed te zien in de schemering. Ze reden meteen de zijstraat in tot bij de grote poort die op het koetshuis uitgaf. Richard draaide ze open en Rui mende de paarden voorzichtig tot het gevaarte helemaal op de binnenplaats was gestationeerd. Ook de vrouwen stapten nu uit,

rekten hun pijnlijke rug van het lange zitten en lachten tevreden naar elkaar. Eindelijk weer thuis. Zonder ongelukken.

Richard merkte het als eerste.

'De deur naar de tempel staat open!'

Hij rende als een gek naar binnen, de gang door, de trap op en de tempel binnen. Alles lag overhoop, tafels omver, stoelen ondersteboven, de kasten leeggeroofd.

'O nee!' hoorden ze hem tot beneden op de binnenplaats roepen.

Intussen waren Thérèse en Maria naar het woonhuis gerend. Ook daar was de deur geforceerd. Ze liepen de donkere woonkamer in, staken een kaars aan in de keuken en keken om zich heen. Alles leek op het eerste gezicht onaangeroerd. Maria rende met een kaars naar boven, naar haar kamer. De deur van de geheime kamer stond wagenwijd. De kamer was leeg.

Een paar minuten later stonden ze alle vier verslagen bij elkaar op de binnenplaats. Alle verboden boeken weg, de tempel ontdekt.

'Kom', zei Richard beslist. 'Maken dat we hier wegkomen. Dat is ongetwijfeld het werk van de Inquisitie. Ze zijn ons op het spoor gekomen, maar we waren weg. Je kunt er van op aan dat ze het huis in het oog houden. Zodra ze merken dat we weer thuis zijn, pakken ze ons op. Rij de koets maar weer buiten, Rui. We moeten hier weg.'

Zelf nam Richard de ene al uitgeladen koffer en gooide die weer in het rijtuig. Rui liet de paarden voorzichtig achteruit stappen en loodste hen met de koets naar buiten. Richard hielp hem daarbij, want dat was een nogal precies werkje. Daardoor zagen ze de mannen niet aankomen. Ze stonden geheel bij verrassing op de binnenplaats. Ze waren met negen: vijf *alguacils*, drie soldaten en een officier. Deze laatste richtte een beslagen vuursteenpistool op Richard die meteen zijn handen omhoog hield. De soldaten, houwdegen in de hand, dreven Rui, Thérèse en Maria

bij elkaar. De *alguacils* hielden de wacht aan de poort. Ontsnappen was onmogelijk.

'Laat die koets maar staan', zei de officier spottend. 'We hebben ons eigen rijtuig meegebracht. Komen jullie maar mee.'

'Hoezo, meekomen?' probeerde Richard. 'We zijn net terug van een lange reis. Wat is er aan de hand?'

'Dat zul je gauw genoeg merken', schimpte de officier. 'Jullie zijn aangehouden in naam van de Inquisitie wegens inbreuken tegen de wereldlijke en de kerkelijke wetten. Eveneens in naam van de Inquisitie verbied ik jullie te spreken of zelfs maar tegen elkaar te mompelen.'

Hij liet de *alguacils* de gevangenen boeien en naar buiten leiden, waar een paar meter verder inderdaad een gesloten rijtuig stond met geblindeerde ramen. Ze werden er alle vier hardhandig in geduwd. Twee *alguacils* en twee soldaten met blank wapen in de hand namen aan weerszijden naast hen plaats. De koetsier – een van de *alguacils* – vertrok onmiddellijk, gevolgd door een open sjees met de laatste twee wachters op de bok. De officier en de derde soldaat hadden erin plaatsgenomen. Inmiddels was de nacht gevallen.

In het rijtuig brandde slechts een kleine lantaarn. Het was er dus erg donker, maar toch keek Thérèse naar Richard met een hulpeloos gezicht dat wanhoop verried. Het viel immers niet te ontkennen. Ze hadden veel verboden spullen in huis en elke kamer was vakkundig uitgekamd. Ook de geheime vrijmetselaarstempel was ontdekt. Ze moest onwillekeurig aan John Coustos denken die ruim vijftien jaar geleden, toen zij nog maar pas in Lissabon waren aangekomen, na verraad door de Inquisitie was opgepakt, tot de galeien werd veroordeeld en uiteindelijk naar Londen kon ontsnappen. Stond een dergelijk lot hen nu ook te wachten?

Maria keek naar Rui, maar het duurde even voor hij het merkte. Hij

trachtte een glimlach te forceren, maar die zag er meer uit alsof hij kiespijn had. Hij bleef haar aankijken, hopend haar op die manier wat moed in te spreken. Toen hij echter in het schamele licht van de lantaarn een traan in haar oog zag blinken, kreeg hij het zelf moeilijk. Ze hadden samen zo'n fijne tijd gehad in Parijs en dat hele wonder om elkaar en de wereld te ontdekken, leek nu voorgoed voorbij.

Een kwartier later hield het rijtuig halt op de binnenplaats van het *Palácio dos Estaus*. Ze moesten uitstappen en werden meteen naar hun cellen in de kerkers van het Heilig Officie gebracht; Richard en Rui in de mannengangen, Thérèse en Maria bij de vrouwen. Ze kregen elk een cel toegewezen ver van elkaar, zodat onderling contact onmogelijk was.

Op de vrouwengang – een slechts met enkele fakkels verlichte corridor – sloot men Thérèse in de eerste vrije cel op. Maria kwam in de verst afgelegen cel terecht. Op weg daarnaartoe deed zich echter een incident voor. Terwijl ze zwijgend voorstapte over de hobbelige stenen vloer, gedreven door twee wachters die elk een van haar bovenarmen vastklemden, hoorde ze plotseling iemand met een mengeling van angst en verbazing, stil maar duidelijk verstaanbaar 'Maria' roepen. De reactie van de wachter kwam onmiddellijk.

'Kop dicht, jij!' riep hij tegen de onzichtbare gedaante in de cel en meteen daarna tegen Maria: 'En jij moet voor je uit kijken.'

Maria hoefde niet om te zien. Ze had de stem van Mirèlha herkend. Die zat hier dus ook. Meteen was het voor haar duidelijk hoe de Inquisitie hen op het spoor was gekomen. Intussen draaide een van de wachters het traliehek open van het hok waarin ze wellicht de komende dagen, misschien weken, zou doorbrengen.

Dinsdag 22 augustus 1758
Octaaf van het feest van Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart

Drie dagen al zat Maria in de gore duistere cel; het konden er ook al vijf zijn, of misschien maar een enkele nacht. De tijd leek elke betekenis te hebben verloren. De vele uren turen in het duister werden alleen maar onderbroken door het gestommel van een bewaker die nu eens een kom met eten onder de tralies schoof, dan weer de pispot kwam ophalen of weer terugbracht of de kan met water kwam vullen. Soms bleef het urenlang doodstil, een enkele keer onderbroken door gesnurk dat uit een andere cel tot bij haar doordrong. Wat nog het meest afwisseling bood, was het hysterisch huilen van een van de gevangen vrouwen die – de waanzin nabij – nu eens kinderliedjes zong, dan weer opgewonden krijste of eindeloos in zichzelf zat te mompelen of te kijven.

Eén keer had ze haar naam horen roepen. Het geluid kwam van ver en was nauwelijks hoorbaar, opgeslorpt als het werd door de zompige muren. Het was niet de stem van Mirèlha, dacht ze. Thérèse misschien. Ze had geantwoord, maar daar was verder geen reactie meer op gekomen.

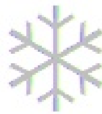
Een andere keer was ze wakker geworden toen ze dichtbij sleutels hoorde rinkelen en daarna gefluister. Het leek uit de cel vlak naast de hare te komen. Ze dacht een mannenstem en een vrouwenstem te horen. Hoe stil ze ook probeerden te zijn, hun stemmen klonken opgewonden en ze meende gehijg te horen. Ineens begreep ze het: een van de wachters had seks met de vrouw die in de cel naast de hare zat. De vrouw leek

zich niet te verzetten. Wellicht bracht hij wat lekkers voor haar mee of deed ze het in ruil voor een of ander voordeeltje. Ze hoorde hem klaarkomen en korte tijd daarna rinkelden de sleutels weer tegen de tralies. Wat toen gebeurde, ontstelde haar. Terwijl de stille stappen van de wachter uitstierven, steeg uit de cellen een oe-klank op die ritmisch werd herhaald en langzaam sterker werd:

'Oe-oe-oe-oe', alsof een heel vrouwenkoor de wind nabootste. Het duurde een tijdje voor ze begreep wat ze werkelijk zeiden:

'Hoer, hoer, hoer, hoer...'

Maria draaide zich op haar brits met haar gezicht naar de muur, duwde met haar handen haar oren dicht en weende bitter.

Er klonken snelle stappen op de gang en het flakkerende licht van een fakkel tekende de natte stenen tegenover haar cel steeds klaarder. Twee mannen hielden halt bij haar cel. De ene droeg inderdaad een fakkel, de andere maakte met zijn sleutels het traliehek los en beval haar naar buiten te komen. Maria ging rechtop zitten op haar brits en stond op. Niet wetend wat er op til was, keek ze de mannen vragend aan. Meteen zag ze wie daar stond en ze kon een gil maar ternauwernood onderdrukken. De luitenant! Hoewel hij er wat fatterig uitzag, herkende ze hem meteen.

'Meekomen jij. De Inquisiteur verwacht je.'

Ze herkende ook zijn stem. Ze boog haar hoofd om minder op te vallen, maar hij leek haar niet te herkennen. Niet zo vreemd, dacht Maria. Ten slotte was het al bijna drie jaar geleden dat hij haar nog gezien had. Toen ze enkele dagen na de aardbeving een mes tussen zijn benen stootte, was ze pas dertien. Nu bijna zestien. Ze leek niet meer op het kind van toen, dat wist ze zelf ook. Zo houden, dacht ze. Als hij me niet herkent, hoef ik hem ook niet te vrezen.

Even later liep ze geboeid, tussen de twee wachters in, de vrouwengang uit, de trappen op en de kelders uit. Ze kneep haar ogen stijf dicht voor het daglicht dat ze dagenlang niet meer had gezien en dat haar nu verblindde. Er volgden nog meer trappen tot ze op de tweede verdieping de rechtszaal werd binnengeduwd en tussen de twee wachters in op de beklaagdenbank werd gezet. Terwijl haar ogen nog moesten wennen aan het licht, zag ze Rui zitten en verderop Richard en Thérèse, telkens geflankeerd door twee wachters.

Hun boeien werden uitgedaan en iedereen stond op toen de Inquisiteur binnenkwam. Zonder enige uitleg vooraf begon hij de akte van beschuldiging voor te lezen.

'De zaak van de Staat en van het Heilig Officie tegen Richard McKennan, 36 jaar, handelaar en juwelier afkomstig uit Schotland en wonende aan het *Largo da Graça* ter stede. U bent Richard McKennan?'

Richard stond op, daartoe aangepord door de wachter die naast hem zat, en knikte.

'Ja, edelachtbare.'

'U wordt beschuldigd van de oprichting van een bij wet verboden loge van de goddeloze vrijmetselarij om de Ene Heilige Katholieke en Apostolische Kerk schade toe te brengen. Verder wordt u het in bezit hebben, bewaren, smokkelen en verkopen van talrijke door de paus, de Staat en de Inquisitie verboden boeken ten laste gelegd. Verder

onderzoek zal nog moeten uitmaken in welke mate u zelf aanhanger bent van ketterse en zondige gedachten, filosofieën of levensbeschouwingen. Wat hebt u daarop te zeggen?'

Richard zuchtte diep, keek even vluchtig naar Thérèse en zei toen:

'Edelachtbare, ik ben Schot van geboorte en ben grootgebracht in het protestantse geloof. Dat hang ik nog steeds aan, nu ik in Portugal woon om hier mijn brood te verdienen. Ik denk niet dat ik ooit een misdaad gepleegd heb of zelfs maar zou geprobeerd hebben het katholieke geloof schade toe te brengen. Het oprichten en leiden van een vrijmetselaarsloge kan ik niet ontkennen, maar daar gebeurt niets onwettelijks. De leden eten er samen en discussiëren nadien over filosofische vraagstukken. Ik wil erop wijzen dat heel wat leden van de loge na de aardbeving loyaal en solidair met het Portugese volk hebben samengewerkt om puin te ruimen, doden te bergen en overlevenden bij te staan.'

'Waarvan akte', zei de Inquisiteur, daarbij naar zijn griffier kijkend. Meteen daarna ging hij verder.

'De zaak van de Staat en van het Heilig Officie tegen Thérèse Ribaucour, 34 jaar, huisvrouw van Franse afkomst, geboren in Parijs en gehuwd met Richard McKennan. Dat ben u?'

Thérèse was op haar beurt opgestaan en knikte.

'U wordt beschuldigd van medeplichtigheid aan al de misdaden gepleegd door uw man Richard McKennan, hier aanwezig. Hebt u daar wat op te zeggen?'

'Ik weet alleen, edelachtbare, dat wij altijd geprobeerd hebben als goede mensen te leven en niemand kwaad te berokkenen.'

'Maar intussen subversieve ideeën verspreiden en mensen aanzetten tot opstand tegen God en de koning. Goed, waarvan akte. De volgende.'

Thérèse ging weer zitten en keek Richard niet begrijpend aan. Nu

was het de beurt aan Rui.

'De zaak van de Staat en van het Heilig Officie tegen Rui Pinto, 20 jaar oud, geboren in Lissabon en koetsier in dienst bij Richard McKennan.'

Rui stond op en keek zenuwachtig naar de rechter.

'Dat ben ik, edelachtbare.'

'U wordt beschuldigd, jongeman, van het smokkelen, het uitdragen en het leveren van verboden boeken, onder andere aan Mireille Camouzet, handelaarster in de *rua das Portas de Santa Catarina* hier ter stede. U wordt er ook van beschuldigd verboden boeken het land te hebben binnengesmokkeld en verspreid. Ten slotte heeft de rechtbank vermoedens dat u ketterse gedachten koestert die de Heilige Roomse Kerk kunnen schaden. Wat hebt u daarop te zeggen?'

'Ik ben maar een eenvoudige koetsier, edelachtbare. Ik ben alleen met paarden en koetsen bezig en tracht mijn werk naar behoren te doen. Ik zie niet in wat daar fout aan kan zijn.'

De Inquisiteur lachte schamper.

'Dat zullen wij dan wel uitmaken. Ga zitten. De volgende.'

Maria stond op.

'De zaak van de Staat en van het Heilig Officie tegen Maria da Luz, 15 jaar oud, zonder beroep, geboren in Lissabon.'

Alguacil Jardim da Fonseca leek door de bliksem getroffen. Hij sprong op van de plaats naast haar waar hij zat, greep Maria bij de schouders en brulde:

'Hoerenjong! Jij hier.'

De Inquisiteur sloeg meteen met zijn hamer op de tafel en riep:

'Orde! Orde, zeg ik. Wat heeft dit te betekenen, *alguacil*? U kent deze jonge vrouw.'

Jardim keek beduusd om zich heen alsof hij steun zocht bij zijn

makkers. Dan richtte hij zich tot de Inquisiteur.

'Neem me niet kwalijk, edelachtbare. Ik ken haar.'

'Maar u had haar niet herkend?'

'Nee, edelachtbare, maar ik had haar al lang niet meer gezien.'

'Waarom noemt u haar hoerenjong?'

'Omdat ze dat is, edelachtbare', antwoordde Jardim verontwaardigd. 'Ze is in een hoerenkot geboren.'

'En hebt u haar daar leren kennen?'

'Ja, … euh, nee, bedoel ik...', stotterde Jardim. Zijn makkers proestten het uit.

'Orde! Orde!' riep de rechter luid. 'Goed, *alguacil*, gaat u rustig weer zitten en verstoor de orde niet langer. Hoe is uw naam?'

'Jardim da Fonseca, edelachtbare', prevelde Jardim beteuterd terwijl hij weer ging zitten.

De Inquisiteur noteerde zijn naam in de marge van de akte van beschuldiging. Daarna zette hij de zitting verder.

'U bent dus Maria da Luz?'

'Jawel, edelachtbare', fluisterde Maria.

'Ik versta u niet, juffrouw. Spreek luider.'

'Ik ben Maria da Luz, edelachtbare', zei ze nu duidelijk verstaanbaar.

'Vijftien jaar is erg jong om hier verzeild te geraken, juffrouw. Vindt u niet?'

Maria haalde verlegen haar schouders op.

'Maar u hebt natuurlijk al heel wat meegemaakt in uw jonge leven, niet? Opgegroeid in een bordeel, wellicht zonder God of gebod?'

'Nee, meneer de..., … euh edelachtbare, dat zeker niet. Rosinha leerde mij het ochtend- en avondgebed zeggen en de rozenkrans bidden en we gingen elke zondag naar de mis en af en toe in de week.'

'Ah, dat klinkt goed. En dat doe je nog steeds?'

Maria keek hem verschrikt aan.

'Jaja, dat doet ze nog steeds', riep Thérèse er opeens tussendoor.

'Mevrouw Ribaucour, wil u uw mond houden. Ik heb u niets gevraagd', zei de Inquisiteur streng. En dan, weer mild, tot Maria:

'Zeg eens, meisje, bid je nog elke dag?'

'Nee, edelachtbare', antwoordde Maria vrank, het hoofd rechtop nu.

'Ach zo, en waarom niet wanneer ik vragen mag?'

'Omdat er geen God is tot wie je kan bidden. Omdat ik niet meer geloof in hemel of hel. Omdat ik niet kan geloven in wonderen of in een God die goed is en alles voorziet. Omdat ik...'

'Stop daarmee', gierde de Inquisiteur die nu rood aanliep en wild in zijn papieren bladerde.

'U wordt beschuldigd van ketterij en van godloochening, van het beledigen van het Opperwezen en het ondermijnen van het Ene Katholieke Geloof. Daarnaast gelden dezelfde beschuldigingen die daarnet tegen uw kompanen zijn geuit, voor zover die in verband staan met de smokkel en verspreiding van verboden lectuur, zowel filosofisch als pornografisch, want ook schunnige lectuur is door jullie geleverd aan Mireille Camouzet. Tot zover de beschuldigingen. De gevangenen mogen naar hun cellen teruggebracht worden.'

Maria keek opzij en zag de verschrikte ogen van Richard, Thérèse en vooral die van Rui die niet alleen wanhoop en verdriet uitstraalden, maar ook verbazing en een vreemdsoortige trots voor het meisje dat hij zo liefhad.

Terwijl de wachters de gevangenen opnieuw de handboeien aandeden en hen wegbrachten, richtte de Inquisiteur zich tot de luitenant.

'Mijnheer, euh' – hij zocht de naam die hij had opgeschreven – 'mijnheer Jardim da Fonseca. Blijft u nog even hier.'

Jardim stond bedremmeld te draaien voor de tafel van de rechter, die wachtte tot de laatste gevangene de rechtszaal had verlaten.

'Mijnheer Da Fonseca, uw gedrag daarnet heeft me zeer verstoord. Het is ontoelaatbaar dat een *alguacil* zich met het verloop van een rechtszaak bemoeit. Ik kan dit geen tweede keer dulden. Wie voor het Heilig Officie werkt, moet onbesproken zijn. Ik meen dat ik u eerder al eens heb moeten vermanen voor dronkenschap en verwaarlozing van uw werk. Nu verneem ik dat u bovendien een bezoeker van ontuchthuizen bent. Ik verwittig u: nog één klacht over uw gedrag en u gaat eruit. Begrepen?'

'Ik drink niet meer, edelachtbare, en ik ben al jaren niet meer in een ontuchthuis geweest. Het is allemaal de schuld van dat hoerenjong', brieste hij.

'Daar wil ik niets meer over horen, Da Fonseca', zei de Inquisiteur rustig. 'Hou je buiten de zaken die de gevangenen aanbelangen.'

'Ja, edelachtbare.'

'En nu: ingerukt!'

Jardim draaide zich om en ging naar de deur. Onderweg mompelde hij nog iets onverstaanbaars tussen zijn tanden.

'Wat zei je, Da Fonseca?' snauwde de rechter.

'Niets, edelachtbare. Ik zei... niets.'

'Wat! Zei! Je!' De rechter keek hem streng aan.

'Ik zei... smerige teef', lispelde Jardim verveeld.

'Let op je woorden, Da Fonseca. En nu ingerukt!'

Jardim stormde de trappen af, de kelder in en rende regelrecht de vrouwengang in. Maria slaakte een gil toen ze hem voor haar traliehek zag opdagen. Hij opende het hek en sprong bovenop haar. Met zijn vuisten mepte hij in haar gezicht, keer op keer opnieuw. Met zijn laarzen stampte hij in haar zij en tegen haar schenen. Hij beukte op haar rug en in haar ribben en de hele tijd riep hij: 'Smerige teef! Smerige teef!'

Maria gilde het uit van de pijn, maar meer nog van de angst. De vrouwen in de andere cellen begonnen allemaal te gillen tot twee, drie wachters in de vrouwengang verschenen en zich naar de laatste cel haastten. Het duurde even voor ze Jardim overmeesterd hadden en weggebracht. Maria bleef voor dood achter.

Dezelfde avond nog werd Jardim da Fonseca oneervol ontslagen als *alguacil* van het Heilig Officie. Maria werd opgenomen in de ziekenboeg van de gevangenis en nog diezelfde dag onderzocht door de chirurgijn die kneuzingen, een dichtgeslagen oog en twee gebroken ribben bij haar vaststelde. Ze zou een tijdje op de ziekenboeg moeten blijven.

Zondag 3 september 1758
Tweeëntwintigste zondag na Pinksteren

Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum.
Zie, hoe goed en weldadig het is, om als broeders eendrachtig samen te wonen.

Het koor zong het *graduale* van deze zondag voortreffelijk. De koning genoot van de gregoriaanse muziek en volgde met zijn hoofd het kabbelen van de noten. De koningin keek hem zijdelings aan en glimlachte. Ook zij hield van die zondagse missen in *Belèm*, waar ze met de hele familie en een paar hoogwaardigheidsbekleders de dienst bijwoonden die door de hofkapel werd opgeluisterd.

Op de tweede rij, vlak achter de koninklijke familie, zat minister De Carvalho niet zozeer naar de muziek te luisteren, maar eerder over de woorden te mijmeren. Als broeders eendrachtig samenwonen. Was het maar waar! Van dag tot dag groeide de afgunst en de nijd. De edellieden bogen voor hem, maar hij wist dat ze zijn bloed konden drinken. De nieuwe kardinaal praatte hem naar de mond, maar stoorde zich verder niet aan zijn verzuchtingen. De jezuïeten waren misschien nog het ergst van al, een genootschap waar hij maar geen vat op kon krijgen. Ze beriepen zich altijd op hun speciale statuut waardoor ze alleen aan de paus verantwoording schuldig waren. De Carvalho had lang geleden al de *Monita secreta Societas Jesu* gelezen, een boek met geheime voorschriften van de orde die alleen aan de leiding bekend waren.

Sindsdien wist hij waar ze hun rijkdommen vandaan haalden en kende hij de louche truken die ze gebruikten om te infiltreren in invloedrijke kringen. Meer zorgen maakte hij zich over het gemak waarmee ze het vermoorden van een staatshoofd een aanvaardbare praktijk vonden. Vorig jaar werden ze er in elk geval van verdacht betrokken te zijn bij de moordaanslag op de Franse koning Louis XV. Hard en meedogenloos waren ze. Ze dwarsboomden zijn plannen om het onderwijs te hervormen, want daar hadden ze met hun colleges een monopolie op. En dan had hij het nog niet eens over hun strapatsen in Brazilië gehad, waar ze een heuse oorlog ontketend hadden met de inboorlingen. Hij haatte de jezuïeten.

Terwijl De Carvalho aan staatszaken zat te denken, had de koning iets helemaal anders in zijn hoofd. Hoewel hij schijnbaar vroom volgde wat er aan het altaar gebeurde, spookte Teresa door zijn gedachten. Vanavond was het weer zover. Hij zou de hele avond bij zijn maîtresse doorbrengen. Hij keek heimelijk naar zijn vrouw en was er zeker van dat zij niets vermoedde van zijn buitenechtelijke bokkensprongen.

Maria draaide zich moeizaam van haar linker- op haar rechterzij. De bloeduitstorting rond haar oog was helemaal geel geworden en de wonden op haar benen waren met dikke korsten bedekt. De meeste last had ze nog van haar zij. De twee gebroken ribben maakten het ademen

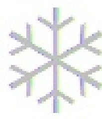
moeilijk en wanneer je de zere plekken aanraakte, schrijnde de pijn tot diep in haar borstkas. Dat had ze vanmorgen nog gevoeld toen de chirurgijn haar onderzocht en gezegd had dat ze nu wel genoeg genezen was om morgen weer naar haar cel te kunnen. Niet dat dit zo'n groot verschil maakte, maar toch. De ziekenboeg was een mooie naam voor een vrijwel identieke cel als die in de kelder. Er waren maar twee verschillen: het was hier rustig en je had een idee van dag en nacht, want langs een klein raampje hoog boven het bed sijpelde een vlekje daglicht naar binnen.

Maria had veel en diep nagedacht de voorbije dagen. In het begin was ze vreselijk bang geweest. Wanneer een wachter haar eten kwam brengen, verkrampte haar hele lichaam uit schrik voor nieuw geweld. Maar allengs begreep ze dat ze hier een vaste wachter had en die jongen viel best mee. Hoewel het verboden was, maakte hij af en toe een praatje met haar. Zo had ze na enkele dagen vernomen dat de luitenant – ze kon hem nog steeds niet Jardim noemen – ontslagen was om wat hij haar had aangedaan. Van hem hoefde ze dus voorlopig niets meer te vrezen. Hij wist haar nog te vertellen dat haar naam over de tong ging omwille van de onbeschroomdheid waarmee ze de Inquisiteur te woord gestaan had en nog wel met godslasterlijke taal. Het maakte haar zaak er niet hoopvoller op, maar ze kon er van op aan dat het indruk had gemaakt.

Vanaf morgen zou ze het weer zonder hem moeten stellen. Vanmorgen, toen hij de nachtpot kwam halen en vers water brengen, had ze hem gevraagd of hij een groet van haar wilde overbrengen aan Mirèlha. Eerst wist hij niet wie ze bedoelde. Er zat helemaal geen Mirèlha in de cellen beneden. Tot hij opeens vroeg of ze misschien Mireille bedoelde, Mireille Camouzet, een Française die was opgepakt met verboden boeken. Ja, die is het, had ze gezegd. Jammer, had hij geantwoord. Mireille was gisteravond vrijgelaten.

Maria dacht aan Rui. Ze had hem niet meer gezien sinds ze samen

voor de rechtbank waren verschenen. Ze zag nog zijn verbaasde blik voor zich toen ze in alle eerlijkheid zei dat ze niet in God geloofde. Er speelde een glimlach op haar gezicht. Ze had er nog geen moment spijt van gehad. Ze besefte dat haar onvervaardheid haar de kop zou kunnen kosten, maar ze had het gevoel dat ze dan tenminste niet voor niets had geleefd.

De koning trok zijn broek op, bukte zich vervolgens over het bed en kuste Teresa op haar navel. Ze greep zijn arm en trachtte hem weer op het bed te trekken, maar de vorst was vastbesloten.

'Toe, nog één keer', smeekte Teresa.

'Breng me niet in verleiding, liefste', zei hij. 'Ik moet echt naar huis nu, maar over veertien dagen zie ik je terug.'

Met zijn rechterhand streelde hij haar borsten en zijn linker liet hij over haar geslacht glijden. Ze kreunde zachtjes. Nog even boog hij zich helemaal over haar en deed zijn lippen op haar mond neerdalen. Ze liet meteen haar tong naar buiten schieten in de hoop tenminste nog een kus van hem te stelen, maar hij hield zijn lippen stijf tegen elkaar en schudde neen met zijn wijsvinger. Dan kleedde hij zich verder aan, groette haar hoffelijk en liep naar het wachtlokaal, waar Pedro, zijn lakei en koetsier al naar hem uitzag.

'De sjees staat klaar, Sire', zei hij.

'Goed. Laten we maar meteen vertrekken.'

Even later schommelde de koets over de hobbelige wegen naar zijn houten paleis in *Ajuda* nabij *Belèm*. In gedachten herbeleefde hij de avond. Hoe Teresa hem ontvangen had met wijn en gebak, hoe ze gestoeid hadden in de salon en hoe hij haar had uitgekleed toen ze eenmaal in bed waren beland. Teresa was een schat van een vrouw. Wie kon hij zich beter wensen als maîtresse? Ze was vast de beste minnares van heel Portugal.

Doordat hij zo zat te mijmeren, hoorde hij de paarden niet aankomen die in galop langszij de koets kwamen rijden. Pas toen hij Pedro hoorde roepen dat hij dekking moest zoeken, besefte de vorst dat er iets mis ging. Hij schoof het gordijntje opzij en trachtte naar buiten te kijken, maar het was een maanloze nacht en hij zag niets. Toen klonk een schot. De koning liet zich sidderend van angst op de bodem van de sjees vallen. Die werd even later met een schok tot staan gebracht toen ze in een gracht kapseisde. Een gemaskerde man trok de deur van de koets open. Toen hij bij het zwakke licht van een lantaarn de koning op de grond zag liggen, maakte hij plaats voor een tweede gemaskerde man die zijn musket op hem richtte en tweemaal schoot. De koning kromp in elkaar van de pijn in zijn arm en zijn schouder. Vaag hoorde hij de paarden wegrijden in galop. Meteen daarna kroop Pedro op handen en voeten naar binnen, ernstig gewond en wanhopig op de koning roepend die hij nergens zag.

'Hier ben ik, Pedro, onder de bank', fluisterde de koning uiteindelijk.

'Bent u geraakt, Sire?'

'In mijn arm en schouder. Het doet pijn, Pedro, het doet pijn.'

'Blijf liggen waar u ligt, Sire. Ik ga hulp halen.'

Het duurde een hele tijd voor de gewonde lakei terug was met een wantrouwige boer die het hele verhaal pas leek te geloven toen hij met

zijn stallantaarn had bijgelicht en de koning had herkend. Hij ging weer naar buiten en floot op zijn vingers. Niet veel later kwam zijn zoon eraan met kar en paard. De koning werd zo goed en zo kwaad als het ging op de open kar gelegd en Pedro ging naast hem liggen. De sjees en de paarden zou hij later ophalen. Zolang zou de boer de dieren op zijn wei zetten.

De weg naar *Ajuda* was lang, zeker op een boerenkar met één paard. De boerenzoon mende het nochtans voortreffelijk en lette er zelfs op niet teveel in de putten te rijden om de koning het schokken te besparen. Toen ze eindelijk bij het paleis aankwamen, tastte de koning in zijn buidel en zei tot Pedro:

'Hier, geef die jongen een goudstuk voor de moeite. Dat heeft hij verdiend.'

Toen de jonge boer zijn kar had gedraaid en dolblij met zijn schat weer huiswaarts was vertrokken, bracht Pedro, ondanks zijn eigen belabberde situatie, eerst zijn koning naar diens privévertrekken. De kamerheer van de koning was in alle staten. De vorst was niet alleen veel later dan afgesproken, maar bovendien waren zowel hij als zijn lakei gekwetst. Hij bekeek vluchtig de schotwonden en zag dat die ernstig genoeg waren om er een chirurgijn bij te halen. De koning stond er schaapachtig bij te kijken en zei dat het voor hem allemaal goed was, zolang de koningin het maar niet te weten kwam.

Uiteindelijk werd De Carvalho erbij gehaald en die was om tegen de muren op te vliegen.

'Sire, een aanslag! Waar? Waar bent u vanavond geweest?'

Het kostte de vorst een hele tijd voor hij toegaf dat hij naar zijn maîtresse was geweest.

'Maîtresse? Welke maîtresse? En waar was uw lijfwacht? Ik heb u toch verboden zonder lijfwacht het paleis te verlaten.'

De koning stond beschaamd naar de grond te kijken. Toch duurde het weer een hele tijd eer hij de naam van zijn minnares loste.

'Wat?' riep De Carvalho hem toe. 'Teresa Leonor! Bent u nu helemaal betoeterd, Sire? Een minnares uit de Távora-familie! Hoe komt u erbij? Die familie geilt al jaren op uw troon. Zeg niet dat u dat niet wist.'

'Ja, dat weet ik', zei de vorst. 'Maar Teresa is anders. Zij houdt echt van mij.'

De Carvalho keek naar de zoldering en blies als een kat met doodsangst.

De chirurgijn was aangekomen en De Carvalho liet hem zijn werk doen.

'Sire, dat is de laatste keer dat u het paleis uitgaat zonder dat ik daarvan op de hoogte ben', gooide hij er nog uit terwijl hij naar buiten ging.

De koning trok zijn wenkbrauwen zo hoog mogelijk en zei, op zijn neus kijkend, tot de chirurgijn:

'Een koning doet ook niet wat hij wil, hoor, dokter.'

Vrijdag 1 december 1758
Feest van de heilige Eligius

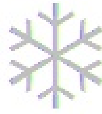
Sebastião José de Carvalho e Melo zat te dansen van plezier in zijn kantoor in *Ajuda*. Het was hem gelukt! Hij had de onderste steen boven gehaald; alle puzzelstukken vielen in elkaar. Dezelfde nacht nog waarin de mislukte aanslag op de koning was gepleegd, had hij alle hens aan dek geroepen. Spionnen van zijn geheime veiligheidspolitie had hij eropuit gestuurd om de daders van de aanslag te ontmaskeren. Ze hadden iedereen ondervraagd die van ver of van nabij betrokken kon zijn bij de aanslag; eerst en vooral de boer en zijn zoon die de koning hadden geholpen, maar natuurlijk niet hadden gezien wat zich vooraf had afgespeeld. De lakei van de koning, Pedro Teixeira, kreeg een kruisverhoor over zich heen en werd – hoewel geen enkel bewijs van een mogelijke betrokkenheid werd gevonden – toch op een zijspoor gezet omdat hij roekeloos was geweest met de koning. Ook de kamerheer van de vorst, een man met tweeënveertig jaar dienst bij twee koningen, moest opstappen omdat hij José I gedekt had bij diens loszinnige ondernemingen. De koning zelf had eveneens een verklaring moeten afleggen, maar die leverde alleen maar een verward verhaal op. De arme vorst was diep beschaamd en zo overmand door berouw over zijn onkuis gedrag en de gevolgen ervan dat hij dagenlang aan de knieën van de koningin zat te wenen om vergiffenis; die ze hem nog schonk ook.

Natuurlijk werd ook 's konings maîtresse aan de tand gevoeld, wat leidde tot een fikse ruzie met haar man Luis Bernardo, maar verder geen

bruikbaar spoor opleverde. Geen erg, dacht De Carvalho, ze zal de koning nu in elk geval met rust laten.

De spionnen richtten vervolgens hun aandacht op de onderwereld van Lissabon. Nachten aan een stuk schuimden ze verdachte kroegen en bordelen af en, dankzij enkele goed betaalde tipgevers, slaagden ze erin om twee van de drie ruiters die bij de aanslag betrokken waren geweest, te identificeren. Een paar uur later arresteerden ze de daders. Omdat ze hun opdrachtgevers niet spontaan verrieden, liet De Carvalho hen folteren. Dat gaf tenminste resultaat. Hun opdracht kwam uit de kring van de markiezin Leonor van Távora en haar man Francisco Assis, graaf van Alvor en voormalig onderkoning van India, zeg maar de oude adel van Portugal die al lang op de troon aasde. De Távora's waren een van de machtigste families van Portugal en verwant aan de huizen Aveiro, Cadaval en Alorna. Volgens de aanslagplegers was het hun bedoeling de hertog van Aveiro op de troon te zetten.

De Carvalho wreef zich in de handen. Hij gaf het bevel de twee misdadigers op te hangen, maar hij liet de Távora's – die hij al jaren tot zijn bitterste vijanden rekende – nog niet meteen aanhouden. Liever liet hij ze bespieden, onderschepte hun briefwisseling en hield hun handel en wandel in het oog. Zo kwam hij te weten dat ze nauwe banden onderhielden met de machtige jezuïetenorde – nog een van zijn vijanden – en meer nog: dat de persoonlijke biechtvader van Leonor van Távora niemand minder was dan de door hem zo gehate donderpreker Gabriel Malagrida! Eindelijk kon hij weerwraak nemen voor het dwarsbomen van zijn plannen. Hij liet Malagrida arresteren en opsluiten in de kerker onder de toren van *Belèm*.

Thérèse was uitgeput. Het verblijf in die donkere, vochtige kerker had haar laatste levenslust doen wegkwijnen. Ze miste Richard toch zo. Maria en Rui ook. Waarom was het toch zo gelopen? Alleen maar omdat ze een eigen overtuiging hadden die niet strookte met de door de kerk en de staat opgelegde mening?

Lichamelijk takelde ze af. Drie weken geleden was het hoesten begonnen, een balsturige hoest die steeds erger en pijnlijker was geworden. Ademen was een karwei dat haar leegzoog. Haar hele lichaam gloeide van de koorts. Toen een wachter haar op een morgen, toen hij de nachtpotten kwam ophalen, rillend en ijlend op de grond naast haar brits had aangetroffen, maakte hij daar melding van in zijn dagelijks rapport. De Inquisiteur stuurde de chirurgijn naar de kerker om haar te onderzoeken. Die had haar toestand ernstig genoeg gevonden om haar naar de ziekenboeg te laten overbrengen. Hij gaf haar een aftreksel van wilgenbast om de koorts te doen dalen, maar dat bleek niet te helpen.

Zieltogend lag Thérèse op de brits te schokken. Het was al enkele dagen duidelijk dat ze het niet zou overleven. Geen mens was erbij toen ze stierf. Zelfs haar geliefden die beneden in de kerkers wegteerden, wisten nergens van. De pijn sneed bij elke hoest door haar ingewanden, haar adem stokte, haar armen en benen snokten toen ze met een laatste snik voorgoed vaarwel zei aan het leven.

Zaterdag 13 januari 1759
Feest van de heilige Hilarius van Poitiers

De volle maan stond laag aan de westelijke horizon en weerspiegelde met een grillig lijnenpatroon in het kabbelende wateroppervlak van de Taag toen de koets met daarin minister van de koning Sebastião José de Carvalho e Melo het plein opreed. Hoewel het nog een uur zou duren voor de zon opkwam, liep het plein al aardig vol. Stadsarbeiders hadden de hele nacht gewerkt aan een gigantisch houten podium, meer dan vier meter hoog, waarop straks de executies zouden plaatsvinden. Een garnizoen soldaten stond om het podium heen opgesteld en hield het toestromende volk op een afstand.

De Carvalho begaf zich naar de kleine tribune waar straks de koning en zijn hofhouding zouden plaatsnemen en vanwaar hijzelf de terechtstelling zou aanschouwen. Hij keek na of alles aanwezig en veilig was. Het zou een mooi spektakel worden. Eindelijk kon hij zijn gram halen en afrekenen met die arrogante oude adel die hem in alles, maar dan ook in alles, wilde dwarsbomen. Hij zou vandaag het hele Távora-geslacht laten uitroeien, met stok en wortel. Nu ja, niet helemaal. In de weken na de arrestatie van Malagrida had hij ze allemaal laten aanhouden, maar de weekhartige koningin Mariana had zo lang aan de oren van de koning gezaagd om toch tenminste de niet bij de aanslag betrokken familieleden te sparen dat hij daarop had moeten toegeven. Alle belangrijke figuren zouden vandaag terechtgesteld worden, te beginnen met de markiezin Leonor en met José de Mascarenhas, de

achtste hertog van Aveira die gemeend had de troon te kunnen inpikken. Natuurlijk ook Francisco Assis, de echtgenoot van de markiezin, en ten slotte Teresa Leonor, al zou haar dood de koning wel verdrieten.

De bewijzen voor hun schuld waren overduidelijk. Vooreerst waren er de bekentenissen van de twee reeds geëxecuteerde uitvoerders van de aanslag. Vervolgens hadden De Carvalho's spionnen ontdekt dat de musket waarmee de aanslag gepleegd werd, eigendom was van de hertog van Aveira in eigen persoon. Hoe dom moet je wezen om je eigen wapen te lenen voor een bestelde moord! Het laatste argument was niet minder doorslaggevend. Dat de moordenaars wisten waar de koning op dat ongewoon late uur voorbij zou komen, betekende dat de zogenaamde maîtresse van de koning hem helemaal niet liefhad, maar ervoor zorgde dat hij in de val liep. Alleen door haar konden de Távora's weten waar de koning uithing.

Gisteren had het hooggerechtshof hen beschuldigd van hoogverraad en de straf uitgesproken. De Távora's ontkenden elke beschuldiging, maar de rechtbank achtte alles genoegzaam bewezen. Ze zouden vandaag geëxecuteerd worden en hun bezittingen geconfisqueerd door de staat. Hun paleis in *Belèm* zou vernietigd worden en hun landgoed met zout bestrooid.

Trompetgeschal kondigde de komst van de koning aan. De koets reed het

plein op en hield halt bij de tribune. De koning was niet gesteld op zulke wrede spektakels, maar het hoorde bij zijn job om die af en toe bij te wonen. Dat hij de mooie Teresa voor zijn ogen zou zien afslachten, deed zijn maag keren. Ook zijn hovelingen waren niet zo tuk op dat soort spektakels. De enige van zijn gevolg die zat te glunderen was De Carvalho.

De zon was nog maar nauwelijks boven de horizon toen de stoet terdoodveroordeelden in een rij het plein opstapte, geflankeerd door gewapende soldaten. Ze werden langs de tribune van de koning geleid tot bij de houten trap waarlangs ze het podium konden beklimmen.

Nadat de rechter het vonnis had voorgelezen, leidden twee soldaten de markiezin naar een kleine bank vooraan op het podium, waarop ze haar lieten neerknielen. Zij kreeg het voorrecht onthoofd te worden. Een priester ging naast haar staan, hoorde haar laatste biecht en diende haar de laatste sacramenten toe. Dan nam de beul naast haar plaats, greep haar bij de haren vast en hief zijn zwaard hoog boven zijn hoofd. De duizenden toeschouwers hielden de adem in en waren grafstil. Op het moment dat de beul zijn zwaard met een wijde boog neerwaarts zwaaide, sloot de koning zijn ogen. Hij kon het niet aanzien dat een edelvrouw hier voor zijn ogen werd onthoofd. Toen hij ze weer opendeed, liep de beul met het bloedende hoofd rond langs de randen van het podium om het aan het volk te tonen.

De andere veroordeelden werden aan wurgpalen vastgebonden en kregen een snoer om de hals dat achteraan de paal werd vastgeknoopt. De beul liep van wurgpaal naar wurgpaal, stak een stok door de lus en draaide die steeds vaster tot het touw de keel afsnoerde en de veroordeelde stikte. Toen Teresa Leonor aan de beurt was, wendde de koning snikkend het hoofd af en dacht aan haar verraderlijke warme lichaam.

Toen alle veroordeelden gedood waren, verlieten de beulen en de

priester het podium dat daarna door de beulsknechten in brand werd gestoken. Zes uur lang brandde het houten staketsel en pas een dag later was de as voldoende afgekoeld om te worden opgeschept en in de Taag te worden gegooid.

Drie dagen lang reden zwaar met zout beladen karren, getrokken door vier sterke trekpaarden, af en aan op het landgoed van de Távora's in *Belèm*. Tientallen opgeëiste boeren zaaiden het zout met schoffels breeduit over de vruchtbare grond zodat er tot op de jongste dag geen grasje meer zou kunnen groeien.

Tevreden reed De Carvalho in de late namiddag terug naar zijn huis in de *rua de O Século*. Hij had vandaag met een deel van zijn vijanden afgerekend – grondig afgerekend – en alles was naar wens verlopen. De adellijke families zouden hem wellicht niets meer in de weg leggen. Slechts één iemand ontbrak bij de executies van vandaag: pater Gabriel Malagrida. Ook hij werd beschuldigd van hoogverraad. De Carvalho kon hem daarvoor gevangen zetten – wat hij ook gedaan had – maar executeren mocht hij hem niet. Hier had hij bot gevangen. De pater kon zich namelijk beroepen op een decreet van de paus dat stelde dat jezuïeten niet door een burgerlijke rechtbank tot de doodstraf mochten worden veroordeeld. Alleen de Inquisitie kwam dat recht toe. Hoewel hij eigenlijk wist dat het zinloos was, had De Carvalho toch contact

opgenomen met de Grootinquisiteur, zelf een jezuïet. Die had hem smalend aangekeken en gezegd:

'U gelooft toch zelf niet dat wij een van onze eigen ordebroeders ter dood gaan veroordelen omdat hij iemand de biecht heeft afgenomen?'

Knarsetandend was De Carvalho afgedropen. Met de jezuïeten had hij nog een eitje te pellen.

Zaterdag 10 februari 1759
Feest van de heilige Scholastica

Richard werd die ochtend uit zijn cel gehaald en naar de rechtszaal gebracht. Zijn ogen schrijnden van het onverwachte daglicht op de trappen en in de hal. Het was niet diezelfde rechtszaal als de eerste keer, maar een kleinere kamer met kale muren waar alweer geen daglicht in doordrong, maar die alleen verlicht werd met twee kaarsen die op de tafel van de griffier brandden. Richard moest op zijn knieën plaatsnemen voor een lagere tafel waarop een bijbel lag. Zijn boeien werden losgemaakt, maar in plaats daarvan deed de *alguacil* van dienst hem een halsband om, waaraan een dunne ketting hing die de wachter handig om zijn pols draaide. Tegen de muur stonden enkele jezuïeten – rechtsgeleerden naar hij later zou vernemen – en een chirurgijn.

De stenen vloer deed pijn aan zijn knieën die stram aanvoelden na zoveel maanden in eenzaamheid doorgebracht in een cel waarin je ternauwernood vier stappen kon zetten voor je tegen een muur aan liep. Richard was fel vermagerd, enerzijds door het gore, vaak bedorven voedsel dat hem dagelijks werd voorgezet, anderzijds omdat het hem aan eetlust ontbrak. In het begin van zijn gevangenschap hield hij zich sterk door aan Thérèse te denken en te overwegen dat het voor haar allemaal nog veel zwaarder moest zijn. Kon hij haar maar even spreken, even met zijn hand langs haar wang strelen, door haar haren woelen of – o wonderlijke gedachte – haar kussen. Hij had niets meer van haar gehoord sinds de dag waarop die dwaze beschuldigingen waren

voorgelezen en waarop Maria zo roekeloos haar mening had gegeven met de overmoed die eigen is aan de jeugd, maar waar je zelden beter van wordt. Ook haar had hij sinds die dag niet meer gezien, net zo min als Rui trouwens. Waar had hij die jonge mensen toch in meegesleurd? Maria was zonder twijfel beter af geweest wanneer ze nu nog in *Casa Loba* zou wonen in plaats van door hem en Thérèse 'verlicht' te zijn en onderwezen.

Vaak sloeg de wanhoop en de walging toe wanneer hij 's nachts de ratten hoorde lopen of wanneer een naaktslak tijdens zijn slaap over zijn gezicht gekropen was. Hoe lang zou hij dit nog moeten volhouden? Hij was welgeteld nog twee keer naar boven geroepen en men had hem toen vooral vragen gesteld over de vrijmetselarij. Ze wilden weten welke geheime eed hij had gezworen en wat voor bezweringen hij had uitgesproken over de christenen. Wat kon hij hen antwoorden? Dat zij inderdaad een geheime eed aflegden wanneer ze in de loge werden opgenomen, maar dat hij daar uiteraard niet over kon spreken. En dat ze zich verder voornamelijk bezighielden met het discussiëren over filosofische onderwerpen.

Toen de Inquisiteur binnenkwam – deze had Richard nog niet eerder ontmoet – stond iedereen op, maar tegen de gevangene gebaarde hij op zijn knieën te blijven zitten. Dan beval hij hem zijn rechterhand op de Bijbel te leggen en te zweren dat hij in aanwezigheid van de almachtige God naar waarheid zou antwoorden op alle vragen die hij hem zou stellen. Niet dat die vragen zo speciaal waren. Hij vroeg naar zijn naam en voornaam, de namen van zijn ouders, waar hij geboren was, welk geloof hij aanhing en hoelang hij al in Lissabon woonde. Daarna sprak hij op een vaderlijke toon:

'Mijn zoon, je hebt het Heilig Officie beledigd en er in kwetsende bewoordingen over gesproken. Dat weten wij uit een betrouwbare bron.

Daarom manen wij je aan je zonden te biechten en jezelf te beschuldigen van de vele misdaden die je in je leven hebt bedreven, beginnend vanaf de leeftijd waarop je in staat was het onderscheid te maken tussen goed en kwaad tot op de huidige dag. Door dit te doen zul je ongetwijfeld het medelijden wekken van dit tribunaal, dat immer genadig is en goed voor hen die de waarheid spreken.'

Richard voelde vanuit zijn maag de woede opstijgen om zoveel schijnheiligheid. Maar hij beheerste zich en antwoordde dat hij was opgevoed in het protestants geloof en van jongsaf geleerd had zijn zonden niet te biechten bij mensen, maar bij God, die tot in het binnenste van zijn hart kon kijken en dus best kon oordelen over zijn eerlijkheid. God was als zijn Schepper de enige die hem vergiffenis kon schenken.

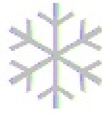
Dat antwoord viel duidelijk niet in goede aarde bij de Inquisiteur, wiens toon meteen een stuk minder vaderlijk werd.

'Biechten is absoluut noodzakelijk, om het even welk geloof je aanhangt', zei hij streng. 'Wanneer je niet vrijwillig wil biechten, hebben we bij het Heilig Officie heus de middelen om zo'n biecht af te dwingen.'

Richard antwoordde daarop dat hij nooit een verkeerd woord had gezegd over het Roomse geloof en dat hij nooit iets had gezegd of gedaan wat tegen de wetten van het koninkrijk indruiste.

'Bovendien,' zei hij nog, 'was ik er altijd van overtuigd dat het Heilig Officie slechts bevoegd was om te oordelen over misdaden als godslastering, heiligschennis of het belachelijk maken van de mysteries van de Roomse Kerk. Wel, aan zulke misdaden ben ik niet schuldig.'

De Inquisiteur keek hem nors aan en beval de *alguacil* hem terug naar de kerker te brengen. Hij riep hem nog na dat hij maar eens een grondig gewetensonderzoek moest doen.

Rui zag in het schemerdonker van de gang een gevangene terug naar zijn cel brengen. Het zou Richard kunnen geweest zijn, al had hij hem niet herkend.

Rui dacht aan Maria. Hij dacht bijna altijd aan haar. Wat had het leven die maand toen in Parijs mooi geleken. Een liefde zoals zij hadden beleefd, was vast nooit eerder op aarde voorgekomen. Zo'n liefde kon niet vergaan, zelfs al lieten ze hen hier voor de rest van hun leven wegteren.

Rui was door een diep dal gegaan. Hij die altijd buiten was geweest met de paarden, hij die te allen tijde in weer en wind op de bok zat en naar de schommelende kont van zijn paard keek terwijl het de koets trok, hij was niet gemaakt om in een donker hok te zitten, waar het nat van de muren dreef en de kou tot in je botten trok. Hoeveel dagen en nachten had hij hier lusteloos en neerslachtig op zijn brits gelegen?

De laatste tijd ging het beter. Hij had zich met zijn lot verzoend en droomde van Maria, af en toe zichzelf bevredigend terwijl hij zich haar lichaam inbeeldde. Hij dacht veel na. Zowel vroeger thuis, als bij de McKennans, als in Parijs had hij al zoveel opgevangen over de nieuwe ideeën die in deze wereld gefluisterd werden door filosofen en denkers, die steeds meer aanhang leken te verwerven, hoe onverbiddelijk ze ook bestreden werden door Kerk en Staat. Hij herkende zich elke dag wat meer in die gedachten: dat beloning en straf onzin waren, dat er geen

hiernamaals was, dat wonderen niet bestonden, dat Jezus ook maar een mens was en niets meer en dat het brood en de wijn bij de consecratie niet echt in het lichaam en bloed van Christus veranderden. Hij begreep steeds beter hoe priesters en hoge heren een verbond hadden gesloten om het volk arm en dom te houden en hoe ze het bijgelovige, het goedgelovige volk misleid hadden om over hen te kunnen heersen. Het stond hem nu allemaal helder voor de geest en hij wist dat Maria er net zo over dacht.

In de voorbije maanden was hij een paar keer naar boven geroepen en door de Inquisiteur ondervraagd. Dat hij verboden boeken had vervoerd en geleverd was genoegzaam bewezen. Daar kon hij niet onderuit en dat had hij ook toegegeven. Zijn ondervragers gingen echter steeds meer vragen stellen over zijn ketterse opvattingen en daarover wilde hij niet liegen. Dat die houding hem vroeg of laat op de brandstapel zou brengen, wist hij, maar hij had zich ermee verzoend. Maria had hem daartoe de moed gegeven met haar getuigenis in de rechtszaal.

Rui sloot zijn ogen en droomde meteen weg. Maria was bij hem en drukte haar lippen haaks op de zijne. Met zijn tong priemde hij door haar lippen heen en dwaalde rond in dat heerlijk warme holletje van haar mond. Hij werd bruusk wakker toen een wachter de tinnen kom met zijn eten onder de tralies doorschoof. Terwijl hij de smakeloze prak naar binnen werkte, bleef hij Maria's lippen proeven en haar tong die in zijn mond rondbuitelde. Dat maakte veel goed.

Maria lag luidop te snikken op haar bed. De tranen liepen langs haar gezicht en mengden zich met het snot dat uit haar neus droop en haar strozak nat maakte. Zoals ze vandaag huilde, had ze nog nooit gehuild. Zopas was die wachter weer langs geweest die haar destijds in de ziekenboeg had verzorgd. Die had maar heel af en toe dienst op haar gang, maar ze was altijd blij wanneer ze hem zag. De laatste keer was al een hele tijd geleden, maar vandaag stond hij er opeens.

Maria was verheugd geweest toen ze hem zag en dat had ze hem ook laten merken. Hoewel praten met de wachters streng verboden was, had ze hem gewenkt en door de tralies heen in zijn oor gefluisterd of hij wist hoe het met Thérèse was.

'Thérèse?' had hij gevraagd, zijn wenkbrauwen fronsend. 'Ik ken hier geen Thérèse. Ik werk maar zelden op de vrouwengang.'

Hij dacht na en ineens betrok zijn gezicht.

'Kende jij haar?' vroeg hij.

Maria knikte en fluisterde dat Thérèse als een moeder voor haar was geweest.

'Dan vrees ik dat ik slecht nieuws voor je heb', zei de jongen, op zijn onderlip bijtend. 'Die is ruim twee maanden geleden al gestorven. Ik heb haar toen moeten begraven.'

Dan moest hij weg en liet Maria radeloos achter. Ze liet zich op haar brits vallen en wou dat Rui bij haar was. Eerst kwam er een gesmoorde snik, maar even later huilde ze als nooit tevoren.

Maandag 12 februari 1759
Feest van de heilige Eulália van Barcelona

Nauwelijks twee dagen later had de Inquisiteur Richard opnieuw naar de rechtszaal laten roepen. De eerste vraag die hij hem stelde, was of hij intussen al zorgvuldig zijn geweten had onderzocht, zoals hij hem gevraagd had. Richard antwoordde strijdlustig dat hij dat inderdaad gedaan had en niets had kunnen ontdekken waaraan het Heilig Officie aanstoot zou kunnen nemen.

'O nee?' bitste de Inquisiteur hem toe. 'En uw vrijmetselarij dan?'

Richard vroeg wat er mis was met een vereniging die onder de hoge bescherming van de Schotse koningen stond. Daarop wilde de Inquisiteur weten wat er in de statuten van de vrijmetselarij stond. Richard antwoordde:

'Elke vrijmetselaar is bij zijn toetreding verplicht met een hand op de Bijbel trouw te zweren aan de koning en dat hij nooit ofte nimmer deel zal hebben in een complot of een samenzwering tegen een gewijde persoon of tegen het land waar hij woont. Hij belooft gehoorzaamheid aan de magistraten die door de monarch zijn aangesteld. Verder kan ik u zeggen dat liefdadigheid de basis en de ziel van de vrijmetselarij is en dat die geldt voor iedereen die er nood aan heeft zonder onderscheid van religie.'

'Je liegt, McKennan', brieste de Inquisiteur. 'Het is onmogelijk dat een sociëteit met zulke lovenswaardige grondregels vrouwen zou uitsluiten van lidmaatschap omdat ze bang zijn dat die hun geheimen

zouden verraden.'

Hierop liet de Inquisiteur Richard wegbrengen, niet naar zijn intussen vertrouwde cel, maar naar een nog dieper in het gebouw gelegen afzonderingskerker waar ze hem voor zeven weken zouden opsluiten. Toen de deur achter hem dichtviel, stortte Richard in. Hij had zich het hele verhoor lang sterk en strijdbaar opgesteld, maar de aanblik van deze kerker was zo onheilspellend en griezelig dat hij zowaar begon te janken. Pas veel later, toen zijn ogen weer aan het donker gewend waren, tastte hij om zich heen. Deze cel was nog veel kleiner dan de vorige. Wanneer hij zijn armen uitstrekte, kon hij met elke hand een muur aanraken. Een bed of een brits was er niet, alleen een nauwelijks gevulde strozak die bovendien nat was van het insijpelende water. Het was duidelijk: ze wilden hem breken. Na zeven weken in deze hel zou hij ongetwijfeld bereid zijn te biechten, dachten de Inquisiteurs.

In een andere cel een paar mijl verderop, in de ingewanden van de toren van *Belèm*, bad pater Gabriel Malagrida zijn brevier. Vergeleken met de cel van Richard was dit verblijf een paleis. De afmetingen waren nauwelijks iets groter, maar om te beginnen viel er daglicht naar binnen langs een rooster in het plafond. Die gaf uit op het bastión waar voor de open schietgaten de kanonnen stonden opgesteld. Wanneer hij omhoog keek, kon hij een boog van de gewelven zien. Ook wat meubilering

betreft, was hij er beter aan toe dan Richard. Hij had een heus bed, getimmerd van ruw hout waarop een strozak lag met twee dekens er bovenop. De grootste luxe echter was een kleine houten tafel, die een beetje wiggelde, en een houten stoel. Op de tafel stond een inktpot en er lagen pennen bij en schrijfpapier.

'*Dominus regit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ, ibi me collocavit.*'

'*De Heer is mijn herder, mij zal niets ontbreken: in weiden vol groen vlijt hij me neer.*'

De nu bijna zeventigjarige pater sprak vol vertrouwen het slotvers van de sext uit en klapte zijn brevier dicht. Dat van die weiden vond hij wat overdreven, maar dat de Heer voor hem zou zorgen, daar was hij vast van overtuigd. Goed, hij zat in de gevangenis, maar in het diepst van zijn ziel wist hij dat hij onschuldig was. Natuurlijk was hij de biechtvader geweest van de markiezin en natuurlijk had zij met hem wel eens gesproken over haar plannen. Maar die vielen dus onder het biechtgeheim. Hij had er zelfs eens een toespeling op gemaakt tijdens een preek. Dat was toch het verst dat hij kon gaan zonder het biechtgeheim te schenden.

Malagrida schoof zijn stoel onder de tafel, ordende zijn papieren, likte aan een pen en doopte die in de inkt. Hij begon te schrijven, waar hij vanmorgen was opgehouden. Dat moest. Het visioen dat hij vannacht in zijn droom had gehad, moest neergeschreven worden. Daar had de Maagd Maria zelf op aangedrongen. Hij sloot zijn ogen, leunde achterover en probeerde het visioen weer op te roepen. Eerst waren er de engelen, zowel serafijnen als cherubijnen. Ze spraken met heldere stemmen. Ze zongen bijna. Ze vertelden hem over het heroïsche en wonderlijke leven van de glorieuze heilige Anna, moeder van de gezegende Maagd Maria. Toen kwam de heilige Anna zelf naar hem toe en fluisterde hem in het oor dat zij in de buik van haar moeder net zo

geheiligd was geweest als later haar dochter Maria in haar buik. Ze vertrouwde hem toe dat zij net zo onbevlekt en vrij van erfzonde was geboren als haar dochter. Hij had nog van haar vernomen dat zij – toen ze nog in de baarmoeder vertoefde – de gelofte van armoede had afgelegd ten overstaan van God de Vader, de gelofte van gehoorzaamheid aan Christus en de gelofte van kuisheid aan de Heilige Geest.

Malagrida was helemaal opgewonden toen hij zijn ogen weer opende en dit alles begon op te schrijven. Toen hij daarmee klaar was, sloot hij zijn ogen opnieuw en liet zich weer in het visioen opnemen. Weer zongen de engelen en toen stond ineens de heilige Maagd Maria in eigen persoon voor hem. Ze beloofde hem die maagdelijke geboorte van haar zoon te openbaren. Het heilige lichaam van Christus was ontstaan uit een druppel bloed in haar hart. Beetje bij beetje groeide die druppel uit door de voeding die Maria tot zich nam en dat ging zo door tot het lichaampje van Christus groot genoeg was geworden om in staat te zijn een ziel te ontvangen. De goddelijkheid en de persoonlijkheid van het *Woord* was vlees geworden op het eigenste moment dat die druppel bloed vanuit het hart naar de onbevlekte baarmoeder van de Maagd sijpelde.

Weer doopte de pater zijn pen in de inkt en schreef zijn herinneringen op. Hij dankte God omdat Hij hem had uitverkoren om deze belangrijke openbaringen wereldkundig te maken. Hij zou die tekst laten drukken en verspreiden zodat alle gelovigen er hun voordeel mee zouden kunnen doen.

Toen ook dit opgeschreven was, zonk hij voor een derde keer terug in het visioen. Nu ontblootte de Maagd Maria haar linkerborst en wenkte hem naderbij. Toen hij met zijn bevende lippen haar tepel naderde, liet ze een druppel van haar goddelijke moedermelk op zijn tong vloeien.

Malagrida opende verschrikt zijn ogen en sprong op. Hij was helemaal in de war en ademde amechtig. Dat kon hij niet opschrijven. Dat moest tussen hem en de Maagd blijven. Dit zou zijn geheim zijn.

Met trillende handen greep hij zijn brevier. Het was de hoogste tijd om de noon te lezen.

'Rerum Deus tenax vigor,
Immotus in te permanens,
Lucis diurnæ tempora
Successibus determinans.'

'O God, wiens onbewogen kracht
de loop van de natuur bestiert,
die elke dag de uren meet,
met stappen van de zon markeert.'

Dinsdag 3 april 1759
Feest van de heilige Richard van Chichester

Uitgerekend op zijn naamdag werd Richard bevrijd uit zijn diepe kerker. Dat hij opnieuw voor de Inquisiteur moest verschijnen, ervoer hij als een verlossing na het lange, mensonterende en afstompende verblijf in dat rattenhol onder de grond. Hij voelde zijn krachten terugkeren en stelde zich strijdbaar op.

De Inquisiteur liet hem zweren op de Bijbel dat hij op alle vragen naar waarheid zou antwoorden. Weer zei hij dat het onmogelijk kon zijn dat de logebroeders er zulke nobele principes op nahielden. Wanneer dat toch zo was, dan zag hij ook geen enkele reden om de geheimen van het genootschap niet te onthullen.

Richard legde heel geduldig uit dat hij begreep dat zo'n geheim de mensen nieuwsgierig maakte en dat een aantal mannen juist daarom tot het genootschap toetraden. Eenmaal aangenomen, hielden ze zich alleen nog bezig met discussies en met goede werken. Dat geheim was echter een soort wachtwoord, zodat een vreemdeling die zich aanbod in een loge waar ook ter wereld herkend zou kunnen worden als een ware vrijmetselaar. Dat vrouwen niet waren toegelaten had volgens Richard wellicht inderdaad te maken met het feit dat vrouwen er algemeen voor bekend stonden niet zo goed een geheim te kunnen bewaren. Zo bekeken hadden de stichters van de vrijmetselarij bewezen voorzichtig en wijs te zijn.

'U moet dus begrijpen dat ik mijn eed niet kan verraden', ging hij

verder. 'Mijn geweten laat dat niet toe.'

'Onzin', concludeerde de Inquisiteur. 'Hier onder ons is uw eed van geen betekenis. U kunt rustig uw eed breken; we zullen er u de absolutie voor geven.'

'Mijne heren', sprak Richard. 'U klinkt zeer minzaam. Maar ik ben vastbesloten: geen mens op aarde heeft de macht om mij van mijn eed te ontslaan. Ik ben niet van plan mijn eed te schenden.'

De Inquisiteur die begreep dat hij met Richard geen duimbreed opschoot, gooide het over een andere boeg.

'Die beruchte liefdadigheid die de vrijmetselaars zogenaamd zouden bedrijven, wat hield die in? Geef mij eens een paar voorbeelden van mensen die je hebt geholpen.'

Daar had Richard geen moeite mee. Hij vertelde hoe hij een arm gezin al een tijd lang financieel ondersteunde, hoe hij na de aardbeving samen met de andere logebroeders geholpen had om mensen te redden en puin te ruimen, hoe hij Maria in een miserabele toestand had aangetroffen en haar in zijn huis had opgenomen alsof het zijn eigen dochter was, haar had leren lezen en onderwijs had gegeven en...'

'… en haar ingezet bij je duistere handeltje in verboden boeken en – godbetert – pornografie. Bovendien heb je haar kop zot gemaakt met allerhande goddeloze theorieën en blasfemische ideeën.'

Vervolgens begon de Inquisiteur te hengelen naar de andere leden van de loge. Wanneer hij hun namen gaf, zou dat gunstig kunnen zijn voor het oordeel over hemzelf. Richard keek hem hoofdschuddend aan en zei geen woord.

Het geduld waarvan de Inquisiteur in het begin van de ondervraging blijk had gegeven, was nu duidelijk opgebruikt. Hij ging tekeer als een furie, schold Richard uit en riep dat hij een ketter was. Richard ontkende dat rustig. Daarop vroeg de Inquisiteur of hij dan opeens het gezag van de paus van Rome aanvaardde en geloofde dat de

heilige vader onfeilbaar was.

'Nee', antwoordde Richard gelaten. 'Het gezag van de paus aanvaard ik niet en dat hij onfeilbaar is evenmin. Dat is traditie bij de katholieken, maar daarover staat niets in de Bijbel.'

'O nee, zal ik je dan eens wat voorlezen?' Hij nam de Bijbel van de tafel, bladerde er wild in op zoek naar de passage en zei:

'Hier staat het. Je weet toch dat Jezus tot de heilige Petrus gezegd heeft: *Gij zijt Petrus en op deze rots zal ik mijn kerk bouwen en de poorten van de hel zullen haar niet overweldigen.* Is dat duidelijk of niet?'

Doodkalm nu antwoordde Richard op zijn beurt met een vraag:

'Gelooft u dat de woorden van onze Heer Jezus Christus, zoals die in het Nieuwe Testament staan opgetekend, waar zijn?'

'Natuurlijk', antwoordde de Inquisiteur kittelorig.

'Wilt u dan zo goed zijn mij even deze Bijbel te overhandigen?'

Richard nam de Bijbel ter hand, bladerde naar de evangelies en las uit dat van Johannes de volgende tekst: '*Gij onderzoekt de Schriften, want gij meent daarin eeuwig leven te hebben, en deze zijn het, welke van Mij getuigen'*. Dan bladerde hij verder tot de tweede brief van Petrus en las: '*En wij achten het profetische woord des te vaster, en gij doet er goed aan er acht op te geven*'. Dan richtte hij zich tot de Inquisiteur:

'En toch verbieden zowel de paus als jullie Inquisiteurs het bestuderen van de Heilige Schrift! Daarmee gaan jullie regelrecht in tegen de uitdrukkelijke opdracht van onze Verlosser!'

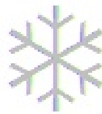
De Inquisiteur had er schoon genoeg van. Plotseling brulde hij tegen Richard:

'Dat uitgerekend een ketter als jij het lef hebt de autoriteit en de onfeilbaarheid van de paus, die Christus' plaatsvervanger op aarde is, in vraag te stellen! Dat wij het gewone volk niet toestaan de Bijbel te lezen, is alleen maar bedoeld om te vermijden dat zij sommige obscure

passages verkeerd zouden interpreteren, zoals dat bij schismatieken en ketters zoals jij schering en inslag is!' En zich tot de *alguacil* wendend, zei hij:

'Breng hem maar naar boven. Wanneer we hem op de pijnbank leggen, zal hij wel bijdraaien. Ik wil in elk geval een lijst van de leden van zijn loge.'

Maar die kreeg hij niet. Ondanks de immense pijnen die zijn al zo geteisterde lichaam nog meer beschadigden, bleef Richard zwijgen. Ten einde raad beschuldigde de Inquisiteur hem van ketterij en godslastering. Hij werd veroordeeld tot de galeien waar hij vier jaar lang aan de roeiriemen zou gezet worden. Als hij tenminste zolang overleeft.

Sinds ze was vrijgekomen, had Mirèlha haar oude beroep weer opgenomen. Ze was naar de *Casa Loba* gegaan en had aan Beatriz gevraagd of ze nog werk voor haar had.

'Verkoop je geen papier meer?' had de bazin met een mild spotlachje gevraagd.

'Nee, ik kon er niet van leven', loog ze. 'Ik heb de *papelaria* verkocht.'

'Kom er maar in', zei ze. 'Ik heb Jardim er net weer uit gezet. Hij was zijn werk kwijt en weer volop aan de drank en had al maanden zijn huur niet betaald.'

'Heeft Jardim hier gewoond? Dat meen je niet. Waar dan?'

'In de kamer van Maria. Die stond toch leeg.'

'O nee, toch niet op Maria's kamer. Je weet dat hij haar verkracht heeft.'

'Nee, dat wist ik niet. Maar nu begrijp ik haar reactie een beetje beter. Ze heeft zijn ballen afgesneden. Wist je dat?'

'Ja. Dat heb je me destijds al verteld.'

Mirèlha zuchtte en pakte haar koffer op.

'Zal ik me maar gaan installeren? Ik moet nog een paar boodschappen doen.'

Beatriz knikte.

Een uurtje later liep Mirèlha weer naar buiten. Ze wilde gauw nog wat nieuwe spullen kopen om vanavond haar oude beroep weer op te nemen. Ze had nog even tijd voor de eerste klanten kwamen. Opeens hoorde ze iemand haar naam noemen. Ze keek om en zag een van haar oude klanten uit de *papelaria* zich haasten om haar in te halen.

'Mevrouw Mirèlha, wat ben ik blij dat ik u zie. Sinds uw winkel gesloten is, heb ik de grootste moeite om nog aan mijn leesvoer te geraken. Zou u mij nog aan enkele boeken kunnen helpen?'

Mirèlha schudde resoluut haar hoofd.

'Nee, dat is definitief verleden tijd. Ik heb een tijdje vastgezeten op het *Rossio* nadat ze me hadden opgepakt.'

'De Inquisitie?'

Mirèlha knikte.

'Gedomme nog aan toe. Nu begrijp ik je. En je leveranciers? Kan ik daar nog terecht?'

Mirèlha keek hem meewarig aan en schudde haar hoofd.

'Die zitten ook op het *Rossio*.'

'Jammer. Het is maar, zie je... Ik heb vorige week een brief uit Parijs

ontvangen. Naar het schijnt heeft Voltaire een nieuw boek uit. *Candide ou l'optimisme* heet het. Het was pas uit en het stond al op de *Index*. Hij drijft er de spot in met filosofen die vinden dat we in de best mogelijke wereld leven. Zelfs onze aardbeving komt erin voor, schreef mijn vriend.'

'Onze aardbeving...', herhaalde Mirèlha. 'Nee, ik kan je echt niet meer helpen. En ik heb nu nog wat te doen. Ik moet weg, als u me toestaat.'

Terwijl ze naar de overkant van de straat liep, berekende ze puur uit gewoonte uit het hoofd hoeveel ze met dat nieuwe boek had kunnen verdienen.

Diezelfde avond zat De Carvalho met een paar van zijn beste medewerkers rond de tafel in zijn ambtswoning in *Belèm*.

'We moeten dit zeer zorgvuldig voorbereiden', zei hij. 'Het moet als een donderslag bij heldere hemel komen. Ineens – baf – allemaal tegelijk weg. Hoe kunnen we dat best aanpakken?'

Er werden plannen ontvouwd en ideeën gespuid, kaarten geraadpleegd en lijsten aangelegd. Het was laat op de avond toen ze eindelijk rond waren.

'Goed, iedereen weet wat hem te doen staat', zei De Carvalho. 'Kijk goed uit wat je doet, want het moet in het grootste geheim gebeuren.'

Zijn medewerkers knikten en namen afscheid. Toen ze al met de

deur in de hand stonden, riep De Carvalho hen ineens terug.

'Wacht eens even. Moet je zien wat ik vanmiddag op mijn bureau kreeg.'

Hij nam een stapeltje volgeschreven papieren.

'Onze Malagrida is blijkbaar in een creatieve periode. Dit hebben de wachters in *Belèm* vanmorgen van hem gekregen met de vraag het bij een drukker te bezorgen. Ze zijn gelukkig zo slim geweest om het meteen hierheen te brengen. Moet je horen! De seniele grijsaard heeft visioenen gehad en engeltjes horen zingen. Tot daaraan toe. Maar hij heeft ook persoonlijk kennis gemaakt met de heilige Anna en die heeft hem een hele tijd onderhouden over – schrik niet – haar baarmoeder!'

'Die man is krankjorum!'

'Wacht! Er komt nog wat. Ook Onze-Lieve-Vrouw is aan hem verschenen en heeft hem een heel verhaal op de mouw gespeld over hoe het kindje Jezus ontstaan is uit een bloeddruppel in haar hart en zo is afgedaald naar haar onbevlekte baarmoeder. Hij kijkt zich duidelijk blind op baarmoeders.'

'Stapelzot is hij. Wat ga je daarmee doen?'

'Ik heb zo mijn plannetje', meesmuilde De Carvalho.

'Wat hij schrijft, is eigenlijk ketterij.'

'Precies', knikte de minister van de koning. 'Onze moraalridder is blijkbaar een ketter geworden. Nog even geduld. Eerst onze grote slag slaan en de rest loopt van een leien dakje.'

De Carvalho glimlachte heimelijk terwijl hij zijn medewerkers uitliet.

'Baarmoeders!' grinnikte hij toen hij weer alleen was. 'Hoe bedenkt hij het!'

Maandag 3 september 1759
Feest van de heilige paus Gregorius I de Grote

Er was iets vreemds aan de hand. Maria hoorde het tot in haar cel. Ongewone geluiden. Veel heen-en-weergeloop. Stemmen. Ze vroeg zich af wat er gebeurde. Gisteravond had een wachter haar verteld dat ze vanmorgen eindelijk zou gehoord worden door het tribunaal. Het zou tijd worden. Al meer dan een jaar van haar leven had ze doorgebracht in die vunzige, grauwe, wansmakelijke cel. Ze had er zo stilaan haar leven op ingesteld, met kwade en minder kwade dagen. Wanneer het haar teveel werd, probeerde ze aan Rui te denken die wellicht niet eens zo ver van haar verwijderd was, maar toch zo onbereikbaar. Vandaag zou ze dus eindelijk berecht worden. Ze was er vrijwel zeker van dat ze de doodstraf zou krijgen, maar dat was dan maar zo. Ze was vastbesloten geen woord terug te nemen van wat ze tijdens de ondervragingen had gezegd. Ze was een ketter en elke ketter heeft zijn letter. Ze was er zelfs trots op.

Alleen voor Rui was ze bang. Zou hij ook standvastig zijn en blijven? Zou hij even kordaat als zij voor de dood kiezen wanneer zijn overtuiging in het gedrang kwam? Ze aarzelde. O, wat zou ze hem graag nog eens in haar armen houden en hem moed inspreken. Maar zelfs een blik op hem werd haar niet gegund. Even hoopte ze dat ze vandaag misschien samen berecht zouden worden. Ze zou niet eens naar het vonnis luisteren, maar zich met haar blik vastzuigen op de ogen van Rui. Ze zouden elkaar aankijken en liefhebben en gelukkig zijn. Ons lijf kun je

krijgen, dacht ze. Maar onze liefde krijg je niet kapot.

Waar bleven ze nu? Het moest nu toch allengs tijd zijn om met de berechting te beginnen. Ze hoorde geroep op de trap en het leek dichterbij te komen. Maakten ze ruzie? Werd daar gevochten?

Het duurde nog een vol uur eer ze uitsluitsel kreeg. Die ene wachter die haar destijds op de ziekenboeg had verzorgd, kwam met een rood aangelopen gezicht de gang in gelopen. Hij negeerde de vragen van de andere gevangen vrouwen die allang doorhadden dat er iets niet pluis was. Hij liep pal naar de laatste cel en zei tot Maria dat ze haar rechtszaak voor vandaag kon vergeten. Daarna riep hij luidop, zodat allen in de gang het konden horen, dat alle verhoren voor vandaag en wellicht voor lange tijd waren opgeschort. Vanmorgen waren gewapende soldaten het gebouw van de Inquisitie binnengedrongen en hadden alle jezuïeten gearresteerd. Dat was blijkbaar ook overal elders in Portugal gebeurd. Alle jezuïetenkloosters waren geconfisqueerd, de paters aangehouden en hun bezittingen verbeurd verklaard.

De Carvalho wreef zich tevreden in de handen. De operatie was gelukt. Alle jezuïeten waren aangehouden en in enkele grotere steden of provincieplaatsen bij elkaar gebracht. Vanaf morgen zou de deportatie beginnen. De nieuwe paus zou wellicht reageren met het opschorten van de diplomatieke betrekkingen, maar die konden De Carvalho gestolen

worden.

Het dringendste probleem was de Inquisitie. Die was helemaal onthoofd en kon voorlopig niet werken. Daar moest zo gauw mogelijk iets aan gedaan worden. Enkele maanden geleden had hij al discreet contact opgenomen met de orde van de dominicanen die maar al te graag de plaats van de jezuïeten zouden innemen. Maar zoiets vroeg tijd. Niet alleen moesten ze de juiste mensen vinden, maar de nieuwe Inquisiteurs moesten zich ook inwerken in de honderden dossiers die op berechting lagen te wachten.

Een van zijn medewerkers klopte aan de deur met de vraag wat er met Malagrida moest gebeuren. Moest ook deze jezuïet gedeporteerd worden?

'Nee, hoor, laat die maar zitten', antwoordde De Carvalho met een geniepig lachje. 'Herinner je je nog dat stukje huisvlijt van onze pater met zijn ketterse en obscene uitlatingen over de heilige Anna en haar heimelijke organen? Dat wordt het eerste dossier dat de nieuwe Inquisitie op haar tafel zal vinden.'

Maandag 21 september 1761
Feest van de heilige Matteus, apostel en evangelist

De hele maandag hadden stadsarbeiders aan het podium gewerkt. De houten constructie stond midden op het *Rossio* en kon beklommen worden langs een eenvoudige houten trap. Achter op het podium lag een enorme stapel hout klaar waarop de lijken van de terechtgestelden straks verbrand zouden worden. Vooraan op het podium stonden drie garrotes of wurgpalen naast elkaar. Langs de randen van het platform waren fakkels opgesteld die vanavond voor de verlichting van het schouwspel moesten zorgen. Het spektakel zou om halftien beginnen, kort nadat de duisternis was ingetreden. Gisteren hadden alle pastoors de executie van pater Gabriel Malagrida en nog twee andere ketters vanaf de preekstoel aangekondigd. Geen wonder dat het *Rossio* al in de vooravond begon vol te stromen.

Gabriel Malagrida werd in de namiddag al overgebracht van de kerker in de toren van *Belèm* naar het *Palácio dos Estaus*. Hij was gekleed in een totaal versleten en gescheurde soutane, maar dat leek hem niet te deren. Zijn grijze baard was lang en helemaal vervilt. Hij werd voorlopig in een wachtkamer op het gelijkvloers geïnstalleerd en kreeg er wat te drinken en een korst brood. In de vooravond werden zowel Rui als Maria uit de kerker naar boven gebracht en onder bewaking in dezelfde wachtkamer als de pater achtergelaten. Voor het eerst in drie jaar zagen de geliefden elkaar terug, al konden ze nog steeds niet bij elkaar komen. Ze waren geboeid en zaten elk op een stoel tegenover elkaar. Maar dat

deerde hen niet. Ze keken alleen maar naar elkaar, zochten elkaars ogen en zogen zich met hun blikken aan elkaar vast. Wat ziet hij eruit, dacht Maria. Hoe schriel is ze geworden, peinsde Rui. Toch was alleen al het elkaar kunnen aanschouwen een zalfje op hun hart. Voor het eerst in jaren plooide hun mond zich tot een glimlach en dat deed pijn aan hun gesprongen lippen maar dat gaf niet want ze hielden van elkaar en ze lachten tot de tranen uit hun ogen rolden. Wat kan zo'n hete traan toch goed doen wanneer ze langs een schurftige sinds lang niet meer gewassen wang loopt. De twee jonge terdoodveroordeelden waren gewoon gelukkig.

Dat gold trouwens ook voor de derde die ze nu pas opmerkten. Maria herkende hem meteen. Dat was toch die pater met zijn donderpreken tegen wie ze op het *Terreiro do Paço* zo was tekeergegaan. Nu zag hij er heel anders uit, zo zacht, zo kinderlijk, zo kinds. Zijn oude ogen lachten hen toe. Hij herkent me vast niet meer, dacht Maria. Hij was dus ook terdoodveroordeeld, ook een ketter. En schijnbaar ook gelukkig.

Intussen was het *Rossio* helemaal vol toeschouwers gelopen. Velen kwamen alleen maar om zich te vermaken. Toch waren er heel wat verontwaardigden die met hun aanwezigheid een eerbetoon wilden brengen aan pater Malagrida bij wie ze zoveel jaren aan zijn lippen hadden gehangen.

Rond de klok van negen arriveerden de in wit en zwart geklede paters dominicanen in processie over het plein en gingen het *Palácio* in. Onder hen de Grootinquisiteur en de Inquisiteur die de zaak tegen Maria da Luz en deze tegen Rui Pinto hadden afgehandeld. Verder nog de aalmoezenier – alweer een dominicaan – die straks de terdoodveroordeelden zouden bijstaan. Ze konden allemaal tevreden terugkijken op het voorbije jaar. De overname van de Inquisitie was zonder al te veel problemen verlopen. De aanklacht tegen Malagrida

wegens ketterij had aanvankelijk alle aandacht opgeslorpt. Dat ging om een symbooldossier: de laatste jezuïet die nog in het land was, zou op de brandstapel gezet worden. Het aantal gevangenen in de kerkers was inmiddels fel uitgedund. Talrijke zaken konden vlotjes afgehandeld worden met een boete of een korte gevangenisstraf die meestal net zo lang was als het aantal maanden dat ze in voorhechtenis hadden doorgebracht. Ze hadden hun zonden bekend en hun ketterij afgezworen. Alleen die twee jongelui hadden voor extra kopbrekens gezorgd. De aanklacht van ketterij was duidelijk en bewezen, maar omwille van hun jonge leeftijd had de Inquisiteur alles geprobeerd om hen te bekeren. Talloze pogingen had hij ondernomen om ze hun ketterij te laten afzweren en opnieuw het rechte pad te laten bewandelen. Daardoor zouden ze in elk geval aan de doodstraf ontsnapt zijn en ze hadden al zolang in voorhechtenis gezeten dat ze wellicht meteen waren vrijgekomen. Het verdroot de Inquisiteur zeer dat hij niet slaagde in zijn opzet. Het verbaasde hem dat ze allebei zo onverzettelijk bleken en zo volhardden in de boosheid. Hij had zelfs nog geprobeerd hen tegen elkaar uit te spelen, door de ene te vertellen dat de andere door de knieën was gegaan, maar alles vergeefs. Goed, dan zat er uiteindelijk niets anders op dan de straf voor ketters toe te passen: de dood door wurging waarna hun lichaam verbrand zou worden. Door hun zaak te combineren met de *autodafe*, de ketterverbranding van Malagrida hoopte de Inquisiteur het volk minder voor het hoofd te stoten door zulke jonge mensen – het meisje was nog geen negentien – het leven te benemen. Ze moesten er maar eens aan beginnen.

De beulen namen hun plaatsen in op het platform en soldaten stelden zich rondom op om de orde te handhaven. De paters liepen in processie vanuit het *Palácio dos Estaus* in de richting van het podium. Ze werden gevolgd door de drie terdoodveroordeelden, telkens geflankeerd

door twee *alguacils*. Rui eerst, gevolgd door Maria en ten slotte – een beetje onvast op zijn oude benen – pater Gabriel Malagrida. De stoet werd afgesloten door een patrouille bewapende soldaten.

Toen iedereen op het podium stond, dat verlicht werd met brandende fakkels, las de Grootinquisiteur de drie vonnissen voor. Dan kregen de beklaagden het laatste woord. Malagrida mocht als eerste, maar hij die zo vaak zijn stem had verheven voor een vol plein met toehoorders, bleef nu stil en stond wat schaapachtig te lachen naar de menigte, die vol afgrijzen toekeek. Wat hadden ze die arme man aangedaan! Tweeënzeventig jaar was hij en afgeleefd en het lag er vingerdik op dat hij niet goed meer bij zijn zinnen was. Toch wilde die eerzuchtige dictator, de minister van de koning De Carvalho, zijn kop nog zien rollen.

Toen kwam Maria aan de beurt. Die liet haar kans niet voorbijgaan. Ze ging zo dicht aan de rand van het podium staan dat de Inquisiteur teken deed aan de soldaten die het platform bewaakten haar extra in het oog te houden voor het geval ze mocht proberen te ontsnappen. Maar dat was allerminst Maria's bedoeling. Integendeel: ze wilde gehoord worden. Ze sprak luid en duidelijk de tekst uit die ze al maanden lang had voorbereid en woord voor woord had bijgeschaafd. De roezemoezende menigte werd op slag muisstil.

'Inwoners van Lissabon, zo dadelijk zullen jullie getuige zijn van mijn dood. Maak u geen zorgen om mij: ik heb mij er allang mee verzoend. Welke misdaad heb ik dan begaan? vraagt u zich misschien af. Ik zal het u zeggen: mijn misdaad is het geweest een eigen mening te hebben en daar ook voor uit te komen. Een mening die indruist tegen al wat gangbaar is in Lissabon, waar mensen van jongsaf samenklonteren in kerken en denken dat het lot van de wereld en hun eigen lot afhangt van het branden van kaarsen, het schuiven van rozenkransen of het bidden

voor heiligenbeelden. Ik heb dat ook allemaal gedaan. Maar op die rampzalige eerste november 1755, nu bijna zes jaar geleden, zijn mijn ogen opengegaan. Ik heb borelingen gezien, verpletterd aan de moederborst onder vallende stenen. Hebben zij gezondigd? Moesten zij gestraft worden? Neen! Ik heb hardwerkende, goede mensen gezien die verzwolgen werden door het water. Hebben zij gezondigd? Moesten zij gestraft worden? Neen! Ik heb mensen gezien die hun leven op het spel hebben gezet om overlevenden uit de brand te redden, maar er uiteindelijk zelf in bleven. Hebben zij gezondigd? Moesten zij gestraft worden? Driemaal neen! Is God een wrekende God die de zon niet in het water kan zien schijnen en ons alleen maar wil straffen voor onze zwakheden? Zo'n God hoef ik niet. Ik hoef helemaal geen God, want er is geen straf en er is geen beloning, er is geen hel en er is geen hemel, er is geen voorzienigheid en er zijn geen wonderen, geen ziel en geen geesten, geen engelen en geen duivel. Er zijn alleen mensen die een korte tijd hier op de aarde leven, geheel bij toeval en er alleen maar bij winnen wanneer ze het goed met elkaar voorhebben. Al die mensen zijn gelijk, koning of bedelaar, priester of edelman, visvrouw of hoer. Veel te lang al hebben koningen en priesters zich op God beroepen om over anderen de plak te kunnen zwaaien. Wanneer de aardbeving, die verschrikkelijke ramp, niet door een god veroorzaakt, maar door een toevallige speling van de natuur, wanneer die aardbeving ons dit kan doen inzien, zal de wereld veranderen. Dan kunnen wij elkaar liefhebben en gelukkig zijn. Wees dus blij dat het leven geen zin heeft. Die kun je er alleen maar zelf aan geven.'

Terwijl Maria haar laatste woorden sprak, keek ze opzij naar Rui die haar instemmend toeknikte. Hoe graag had ze hem op dat moment in haar armen gesloten en hem voor het laatst gekust.

Aan de andere kant van het podium was al na enkele zinnen commotie ontstaan bij de paters dominicanen en de Inquisiteurs. Die groeide uit tot consternatie toen de inhoud van wat Maria zei tot hen

begon door te dringen. Ze overlegden druk of ze haar niet de mond moesten snoeren met haar opruiende taal, maar ze waren nog maar sinds kort Inquisiteurs en hadden nog niet zoveel ervaring. Dit was immers hun eerste *autodafe*. In die verwarring lieten ze haar ongewild helemaal uitspreken. Pas dan stapte de Grootinquisiteur naar voren en zei korzelig dat het zo wel genoeg was en dat Rui niet meer mocht spreken.

Daarna ging het snel. De drie terdoodveroordeelden werden elk op het bankje van een wurgpaal gezet, Malagrida in het midden, Maria en Rui elk aan een kant, naar elkaar toegekeerd. Vervolgens kwam de aalmoezenier hen een voor een vragen of ze nog wilden biechten. Alleen Malagrida wilde dat en hij kreeg even later de absolutie. Het volk stelde met enige ongerustheid, die hier en daar tot ontzetting uitgroeide, vast dat de twee jongelui zonder biecht zouden sterven en dat je zoiets uit vrije wil kon doen, wilde er bij velen niet in.

Vervolgens deden de beulen hun werk. Ze legden bij elke veroordeelde een touw om de hals en knoopten dit achter de paal van de *garrote*. Alle drie tegelijk begonnen ze de stok om te draaien. Rui en Maria keken elkaar in de ogen en voelden de warmte van elkaars liefde terwijl hun adem langzaam maar zeker door het snoer werd afgesneden. Opeens hoorde Maria diep in zichzelf een wonderlijke muziek, een hoge stem die *Parto, ti lascio, o cara* zong. *Liefste, ik verlaat je.* Terwijl haar tong al uit haar mond geperst werd en ze gorgelend stikte, zag Maria nog net hoe in het oosten Jupiter opkwam en ze moest meteen aan Agostinho denken. Vrijwel onmiddellijk daarna stierf ze, net als Rui, net als Malagrida.

De beulen maakten hun lijken los en legden ze alle drie zo op de brandstapel dat iedereen hen goed zou kunnen zien. Misschien was het toeval – of hadden de woorden van Maria ook bij de beulen iets losgemaakt – maar ze legden de twee geliefden tegen elkaar aan op de

houtberg. Terwijl de dominicanen zich haastig uit de voeten maakten, staken de beulen het vuur aan dat al snel hoog oplaaide en zowel het oude als de jonge lijven schroeide. Malagrida's lijk kromp door de vuurgloed in elkaar en rolde zijdelings naar omlaag. Maria's boezeroen verschroeide en viel in stukken van haar lijf zodat haar naakte borsten zichtbaar werden. Door de hitte krompen de pezen in haar gewrichten, waardoor haar rechterarm omhoog leek te gaan. Boven haar laaiden de vlammen hoog op in de nacht.

Achteraf waren velen in de menigte ervan overtuigd dat ze hadden gezien hoe het meisje haar arm omhoogstak en met een rode vlag heen en weer zwaaide. Maar omdat we niet in wonderen geloven, moet dat inbeelding geweest zijn.

Epiloog

De *autodafe* van 21 september 1761 waarbij Malagrida werd gewurgd en verbrand, was de laatste in Portugal waarbij nog een mens gedood werd. In december van hetzelfde jaar werd Francisco Xavier de Oliveira nog *in effigie* terechtgesteld, wat betekent dat zijn beeltenis en zijn boek veroordeeld en verbrand werden, maar de man zelf zat op dat moment veilig in Londen. Op 30 mei 1769 benoemde minister De Carvalho zijn broer Paulo de Carvalho tot *Inquisidor geral*, waardoor de macht van de Kerk fel beperkt werd en de Inquisitie voortaan een aangelegenheid van de Staat werd.

Op 8 januari 1770 kreeg minister Sebastião José de Carvalho e Melo van koning José I de titel van markies van Pombal. Het is vooral onder die naam dat hij tot op vandaag bekend is.

Op 22 februari 1777 overleed koning José I van Portugal. Zijn oudste dochter volgde hem op als koningin Maria I van Portugal. Het betekende meteen het einde van de macht voor de markies van Pombal. Hij viel in ongenade en werd van het hof verwijderd. Er werd gezegd dat de nieuwe koningin niet wilde dat hij haar nog dichter dan twintig mijl zou benaderen. De markies trok zich terug op zijn landgoed in Pombal in centraal Portugal, waar hij op 8 mei 1782 overleed.

Op 14 juli 1789 brak in Parijs de Franse Revolutie uit met de bestorming van de Bastille.

Bijlagen

Bibliografie

Ayres, Cristóvão; *Manuel da Maya e os engenheiros militares portugueses no Terramoto de 1755*. Imprensa Nacional, Lisboa, 1910.

Baigent, Michael & Leigh, Richard; *De Inquisitie*. Tirion, Baarn, 2000.

Bartoli, Cecilia; *Sacrificium*. CD, Decca, 2009.

Blom, Philipp; *Het verdorven genootschap*. De bezige bij, Amsterdam, 2010.

Brita, Manuel Carlos de; *Opera in Portugal in the Eighteenth Century*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Corbiau, Gérard; *Farinelli – Il Castrato*. DVD, Sony Pictures Classics, 1994.

Coustos, John; *History of the sufferings of John Coustos in the Inquisition at Lisbon*. London, 1746.

Div.; *Wereldgeschiedenis, dl 9: van het Absolutisme en de Verlichting tot de grote Revoluties*. De Agostini SpA, Novara 2007; Uitgave De Morgen, 2008.

Israel, Jonathan I.; *Radicale Verlichting*. Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 2001.

Israel, Jonathan I.; *Verlichting onder vuur*. Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 2006.

Israel, Jonathan I.; *Revolutie van het denken*. Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 2011.

Kendrick T.D.; *The Lisbon Earthquake*. J.B. Lippincott Company, Philadelphia – New York, 1955.

Loo, Bart van; *O vermiljoenen spleet. Seks, erotiek en literatuur*. Meulenhoff-Manteau, 2010.

Nevel, Paul Van; *Dertig jaar verslaafd aan Lissabon*. EPO, Berchem, 2006.

Rentes de Carvalho, J; *Portugal. Een gids voor vrienden*. Arbeiderspers, Amsterdam, 1989.

Rentes Florêncio, Augusto; *Na de ramp: De aardbeving van Lissabon (1755) en de verandering van sociale vormen*. Het spinhuis, Amsterdam, 2000.

Ussel, dr. J.M.W van; *Geschiedenis van het seksuele probleem*. J.A. Boom en zoon, Meppel, 1968.

Informatie op het internet

Aardbeving van Lissabon
http://nl.wikipedia.org/wiki/Aardbeving_Lissabon_1755
Benedictus de Spinoza
http://www.phil.uu.nl/~piet/Spinoza_overzicht.html
Buffon et l'histoire naturelle: l'édition en ligne
http://www.buffon.cnrs.fr
Encyclopédie en ligne – Denis Diderot et Jean le Rond d'Alembert
http://www.lexilogos.com/encyclopedie_diderot_alembert.htm
Gabriel Malagrida
http://en.wikipedia.org/wiki/Gabriel_Malagrida
Gabriel Malagrida
http://www.arqnet.pt/dicionario/malagrida.html
Gazeto de Lisboa
http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ej
Index Librorum Prohibitorum
http://www.seroux.be/spip.php?article38
João V van Portugal
http://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_V_van_Portugal
John Coustos
http://www.freemasonry.bcy.ca/biography/coustos_j/coustos_j.html
José I van Portugal
http://nl.wikipedia.org/wiki/Jozef_I_van_Portugal
Lisbon pre-1755 Earthquake
http://lisbon-pre-1755-earthquake.org
Maçonaria em Portugal

http://www.maconariaportugal.com

Museu da Cidade – 3D Lisboa 1755
http://www.museudacidade.pt/Lisboa/3D-lisboa1755/Paginas/default.aspx

Ópera do Tejo
http://operadotejo.org

Paul Henri Thiry d'Holbach
http://nl.wikipedia.org/wiki/Paul_Henri_Thiry_d%27Holbach

Poème sur le désastre de Lisbonne – Voltaire
http://daliedaqui.blogspot.com/2007/11/pome-sur-le-dsastre-de-lisbonne.html

Távora affair
http://en.wikipedia.org/wiki/T%C3%A1vora_affair

Terreiro do Paço, Lisboa 1755
http://gallery.betatechnologies.info/main.php?g2_itemId=2637

Personages

(Historische personages staan in **vet**, fictieve in *cursief*)

Acúrsio de Tavares, José (pseudoniem van Bento Morganti); geleerde en schrijver (1709-?).

Aîne, Charlotte-Suzanne d'; tweede echtgenote van baron d'Holbach (1733-1814).

Alembert, Jean Le Rond d'; Frans wiskundige en wetenschapper, samen met Diderot auteur van de *Encyclopédie* (1717-1783).

Assis, Francisco; graaf van Alvor en voormalig onderkoning van India, gehuwd met markiezin Leonor de Távora (1703-1759).

Aveiro, hertog van; troonpretendent van de Távora-familie (1708-1759).

Babbi, Gregorio; zanger (1708-1768).

Beatriz; hoertje in *Casa Loba*.

Benavente; logebroeder.

Bernardo, Luis; erfgenaam van de Távora's, gehuwd met Teresa Leonor, maîtresse van José I (1723-1759).

Bonechi, Giuseppe; hofdichter, regisseur (1715-1795?).

Buffon, Georges-Louis Leclerc, comte de; Frans wetenschapper, vooral bekend van zijn *Histoire naturelle* (1707-1788).

Caffarelli; castraatzanger (1710-1783).

Caffaro, Domenico; eerste leermeester van Caffarelli.

Câmara José Manoel da; kardinaal, patriarch (1686-1758).

Camões, Luís de; Portugees dichter (1524-1580).

Camouzet, Mireille; Frans hoertje in *Casa Loba*, dat zich Mirèlha noemt.

Carvalho, de (Sebastião José de Carvalho e Melo); minister van de koning, later vooral bekend als markies van Pombal (1699-1782).

Coustos, John; Schotse juwelier, protestant, vrijmetselaar, in Lissabon; door de Inquisitie veroordeeld in 1544 en gevlucht (1703-1746).

Dafne; hoertje in *Casa Loba*.

Diderot, Denis; Franse radicale filosoof, samen met d'Alembert auteur van de *Encyclopédie* (1713-1784).

Dulce; hoertje in *Casa Loba*.

Espinoza, Bento de: zie Spinoza, Baruch.

Farinelli; beroemde castraatzanger, collega en vriend van Caffarelli (1705-1782).

Ferreira, Filipe; goudzoeker, meester van Rosinha.

Fonseca, Jardim da; de luitenant.

Fraúst; logebroeder.

Freire, Francisco José; pater-schrijver van het lofboek op De Carvalho, de *Providências* (1719-1773).

Gama, Vasco da; Portugees ontdekkingsreiziger (1469-1524).

Gina; kroeghoudster naast *Casa Loba*.

Guadagni, Gaetano; castraatzanger (1728-1792).

Händel, Georg Friedrich, componist in Londen (1685-1759).

Holbach, Paul Henri Thiry d'; Franse radicale filosoof, baron (1723-1789).

Horta; logebroeder.

João V; koning van Portugal, vader van José I (1689-1750).

José I; koning van Portugal en Algarve ten tijde van de aardbeving (1714-1777).

Lavasseur, Thérèse; wasvrouw van J.J. Rousseau bij wie hij vijf

kinderen had (1721-1801).

Leonor van Távora; markiezin (1700-1759).

Leonor, Teresa; maîtresse van koning José I, getrouwd met Luis Bernardo, erfgenaam van de Távora's (?-1759).

Lopes; logebroeder.

Louis XIV; Franse koning (1638-1715).

Louis XV; Franse koning (1710-1774).

Luís; logebroeder.

Luz, Alice da; (*mãe*), moeder van Maria da Luz, zaakvoerster *Casa Loba*.

Luz, Maria da; het 'hoerenjong', dochter van Alice da Luz.

mãe: betekent 'mama'; zie Luz, Alice da.

Majorano, Gaetano: zie Caffarelli.

Malagrida, Gabriel; jezuïet en donderpreker (1689-1761).

Manuel; logebroeder.

Maria Ana van Oostenrijk; koningin-moeder (1683-1754).

Maria Ana; *infanta*, dochter van José I (1736-1813).

Maria Benedita; *infanta*, dochter van José I (1746-1829).

Maria Dorothea; *infanta*, dochter van José I (1739-1771).

Maria Francisca; *infanta*, dochter van José I (1734-1816).

Mariana Victoria de Espanha; koningin, echtgenote van José I (1718-1781).

Marmontel, Jean-François; Frans historicus en schrijver (1723-1799).

Mateus; op leeftijd van twee maanden gestorven kindje van Rosinha.

Maya, Manuel da; directeur van het Nationaal Archief, betrokken bij de wederopbouw van Lissabon na de aardbeving.

McKennan, Richard; juwelier van Schotse komaf.

Meslier, Jean; pastoor van Étrépigny in de Franse Ardennen.

Schrijver van *Testament* waarin hij zich atheïst betoont (1664-1729).

Mirèlha: zie Camouzet, Mireille.

Monterroyo, (José Freire de Monterroyo Mascarenhas); uitgever van de *Gazeta de Lisboa* (1670-1760).

Oliveira, Francisco Xavier de; Portugese ridder, in ballingschap in Londen (1702-1783).

Palhavã-prinsen; drie buitenechtelijke zonen, erkende bastaarden van João V (don Antonio (1704-1800), don Gaspar (1716-1789), don José (1720-1801)).

Peralda, Conde de; Spaanse ambassadeur in Lissabon die omkwam bij de aardbeving (?-1755).

Pereira, António; oratoriaan die in zijn *Comentário* talloze gegevens over de aardbeving had nagetrokken.

Perez, David; operacomponist (1711-1778).

Pinto, Pedro; vader van Rui, logebroeder.

Pinto, Rui; koetsier van Richard McKennan.

Pombal, markies van; zie Carvalho.

Pompadour, madame de (Jeanne-Antoinette Poisson); maîtresse van Luis XV (1721-1764).

Porpora, Nicola; Italiaans componist en leraar van Caffarelli en Farinelli (1686-1768).

Raaff, Anton; tenor (1714-1797).

Réaumur,René-Antoine de; Frans natuurkundige die o.a. een temperatuurschaal bedacht en bij zijn dood een grote verzameling natuurlijke historie naliet (1683-1757).

Ribaucour, François; boekhandelaar in Parijs, vader van Thérèse.

Ribaucour, Thérèse; Parijse echtgenote van Richard McKennan.

Rosinha; Braziliaanse min van Maria da Luz, ook de huishoudster van *Casa Loba*.

Rousseau, Jean-Jacques; Franse filosoof (1712-1778).

Sampaio, *Mon*senhor; pastoor van de patriarchale kerk.

Santos, Eugénio dos; militair architect wiens plan voor de wederopbouw van de benedenstad van Lissabon weerhouden werd (1711-1760).

Scarlatti, Domenico; Italiaans componist, hofcomponist in Lissabon van 1720-1728 (1685-1757).

Silva, Agostinho da; zwaar verminkte bedelaar in Lissabon, de man zonder gezicht.

Silva, José Alvares da; wetenschapper en dokter die vond dat je eerst naar een natuurlijke oorzaak voor de aardbeving moest zoeken voor er Gods hand in te zien.

Spinoza, Baruch (Benedictus); Nederlandse joodse filosoof van Portugese komaf (1632-1677).

Teixeira, Pedro; lakei en koetsier van de koning.

Trepani, Nicola; klavecinist.

Voltaire (pseudoniem van François-Marie Arouet); Franse filosoof (1694-1778).

Alle boeken van Willy Schuyesmans

Alle met ePUB gemerkte boeken zijn als e-boek verkrijgbaar op www.schuyesmans.be.

De zilverrug ePUB

Averbode-Altiora, 1988.

De huilers ePUB

Averbode-Altiora, 1989.

Tand om Tand ePUB

Averbode-Altiora, 1990, 1999.

Braam ePUB

Averbode-Altiora, 1992. / ShopMyBook, 2007.

De winter van de Belgica ePUB

Averbode-Altiora, 1993 /Davidsfonds, 2005.

De bende van de mol ePUB

Averbode-Altiora, 1994, 2001.

Morgen dood ik een leeuw

Kok Educatief, 1996. - Die Keure Kameleonbieb, 2011.

Ariadne ePUB

Averbode-Altiora, 1994, 1996.

Stilstaan ePUB

Averbode-Altiora,1995. - Davidsfonds, 2004.

Adieu Benjamin

Duitse vert. Stilstaan – Ars Edition, 1997. – ProBusiness, 2005.

Brand in de Tikkebossen ePUB

Averbode-Altiora, 1997.

Jan zegt nooit wat

Kok Educatief, 1998.

Middernachtzonde ePUB

Averbode,Altiora, 2001.

De ogen van de tiran ePUB

Averbode-Altiora, 2002.

Kwikloks

Averbode-Altiora, 2002.

Antigone's keuze ePUB

Davidsfonds, 2003.

Arm en rijk

Die Keure Kameleonbieb, 2011.

Dian Fossey: Mama Gorilla

Die Keure Kameleonbieb, 2011.

Mayan en Mallerik

Die Keure Kameleonbieb, 2011.

De grote ontgoocheling

Die Keure Kameleonbieb, 2011.

Hoerenjong ePUB

Eigen beheer, 2013.